

573

2002/6

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXX. ÉVFOLYAM

HONISMERET

XXX. évfolyam • 6. szám
2002. december

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVETSÉG

Szerkesztőbizottság:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA CSORBA CSABA
HAVASSY PÉTER KANYAR JÓZSEF
KOVÁTS DÁNIEL
SEBESTYÉN KÁLMÁN
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZABÓ FERENC
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
TOLNAY GÁBOR VIGA GYULA

Szerkeszti:
HALÁSZ PÉTER

Szerkesztőség:
Budapest I., Corvin tér 8.
Postacím:
1251 Budapest, Pf. 101
Levelezési cím:
1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: 36-1-327-7761
Internetes elérési cím:
vjrkf.hu/honisme.htm
INDEX 25387
E-mail: acsai@hnm.hu

Megjelenik
a Nemzeti Kulturális Örökség
Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális
Alapprogram, valamint az
Oktatási Minisztérium támogatásával
évente hatszor

Előfizetési díj egy évre 1056 Ft,
fél évre 528 Ft,
az egyes számok ára 200 Ft.
Terjeszti a Levél- és Hírlapüzletági
Igazgatóság,
valamint alternatív terjesztők.
Előfizethető postautalványon:
1900 Budapest, Orczy tér 1.,
valamint a Postabanknál
az 11991102-02102799 számlán.

Nyomdai előkészítés:
acsai Istvánné, Halminé Bartó Anna,
Kovács Gyula

Készült:
az ETO-Print Nyomdaipari Kft-ben
Felelős vezető: Balogh Mihály
ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Barna Gábor dr. néprajzkutató, Budapest
Bogdán Lajos népművelő, Szeged
Csorba Csaba dr. főiskolai docens, Budapest
Debreczeni-Droppán Béla történész-levéltáros,
Budapest
Demeter Zsófia dr. néprajzkutató, Székesfehérvár
Fehér József muzeológus, Sátoraljaújhely
Fehér Zoltán dr. ny. c. főiskolai tanár, Bátya
Gazdag István főlevéltáros, Debrecen
Győri János ny. középiskolai tanár, Jászkisér
Halász Péter főmunkatárs, Budapest
Hála József néprajzkutató, Dunakeszi
Horváth József dr. tanár, Csurgó
Józsa László ny. tanár, helytörténész,
Kunszentmárton
Kalló Lászlóné ny. tanár, Miskolc
Kanyar József dr. ny. levéltárigazgató, Budapest
Kováts Dániel dr. ny. főiskolai tanár, Szeged
Kríza Ildikó dr. néprajzkutató, Budapest
Lázár Katalin néprajzkutató, Budapest
Móser Zoltán tanár, fotóművész, Bicske
Reznák Erzsébet történész-muzeológus, Cegléd
Romhányi András népművelő, Budapest
Rudasné Bajcsay Márta népzene kutató, Budapest
Sebestény Sándor dr. történész, Budapest
Sebestyén Kálmán dr. történész, Budapest
Selmeczi Kovács Attila dr. néprajzkutató,
Budapest
Sipos Csaba dr. tudományos főmunkatárs,
Kaposvár
Szalay Olga népzene kutató, Budapest
Szemkeő Endre dr. főmuzeológus, Budapest
Székely András Bertalan vezető főtanácsos,
Budapest
Szöcs Lajos tanár, Korond
Tamás Edit muzeológus, Sárospatak
Tatár Etelka tanár, USA
Tolnay Gábor dr. múzeumigazgató, Mezőtúr
Tóth József dr. tanár, Budapest
Tölgyesi József egyetemi tanár, Veszprém
Tusnady László főiskola tanár, Sátoraljaújhely
Urbán Miklóné ny. helyismereti könyvtáros,
Kiskunfélegyháza
Vargáné Nagyfalusi Ilona tanár, Apátfalva

A Honismereti Szövetség köszönetet mond mindazon
szerzőknek, akik Alapítványunk javára lemondtak
tiszteletdíjukról.

Az első borítón Fadrusz János Kolozsvár főterén álló
Mátyás király szobra látható (D. F. Dumitru felvétele)

TARTALOM

ÉVFORDULÓK

Száz esztendeje született Illyés Gyula (<i>Kanyar József</i>).....	3
Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtése (<i>Szalay Olga – Rudasné Bajcsy Márta</i>)	8
Illyés Gyuláról és Kodály Zoltánról (<i>Móser Zoltán</i>)	11
Illyés Gyula és Németh László látogatása Csurgón (<i>Dr. Horváth József</i>).....	13
Százötven éve született Kálmány Lajos (<i>Barna Gábor</i>)	15
Emlékezés Kelemen Lajosra, Erdély nagy magyar történettudósára (<i>Sebestyén Kálmán</i>)	17
Százhuszonöt éve született báró Nopcsa Ferenc (<i>Hála József</i>)	19
Százéves a kolozsvári Mátyás király szobor (<i>Sebestyén Kálmán</i>).....	22
Jankó János halálának századik évfordulójára (<i>Szemkeő Endre</i>).....	26
Csikós Tóth András (1902–1963) (<i>Tolnay Gábor</i>)	28
Kilencven éve nyílt meg a pécsi Jézus Társasági Katolikus Főgimnázium (<i>Krisztián Béla</i>) .	30
25 éves a Tájak-Korok-Múzeumok mozgalma (<i>Dr. Tóth József</i>)	32

ISKOLA ÉS HONISMERET

<i>Szabó Zoltán</i> : Sárospataki törekvések a falu szolgálatára	33
A folklór a kerettantervben és az iskolai gyakorlatban (<i>Fehér Zoltán</i>)	36
„Játsszunk most együtt!” Honismereti tábor a gyermekeknek Apátfalván (<i>Vargáné Nagyfalusi Ilona</i>)	39

HAGYOMÁNY

A szépíró Kossuth Lajos (<i>Tusnády László</i>)	42
Kossuth Lajos a dalszövegekben (<i>Lázár Katalin</i>)	49
Kossuth Lajos emléke a népművészetben (<i>Selmeczi Kovács Attila</i>)	57
Ki volt a „hét cinkotai magyar”? (<i>Sebestény Sándor</i>)	62
Az Érdi Bukovinai Székely Népdalkör (<i>Kríza Ildikó</i>)	68

EMLÉKEZZÜNK

Ciszterci emlékünnepe Kunszentmártonban (<i>Józsa László</i>)	71
---	----

TERMÉS

Kossuth, az emigráció szervezője (<i>Reznák Erzsébet</i>).....	77
Knop Vencel Korondon (<i>Szőcs Lajos</i>).....	81
A személyiség szerepe a honismereti munkában (<i>Halász Péter</i>)	84

EMLÉKHELYEK

Agyagfalva (<i>Romhányi András</i>)	87
---	----

KRÓNIKA

Selmeczi Kovács Attila 60. évére (<i>Győri János</i>).....	90
<i>A XXX. Honismereti Akadémia szekcióinak beszámolója</i> Kossuth szerepe a nemzetnévelés folyamatában (<i>Csorba Csaba – Kalló Lászlóné</i>).....	92
Kossuth utóélete (<i>Tamás Edit</i>).....	93
Kossuth a helytörténeti kutatásban (<i>Fehér József</i>)	93
Egyesztendő a Kossuth Rádió honismereti műsora (<i>Halász Péter</i>)	95

Kossuth-év Amerikában (<i>Tatár Etelka</i>)	98
Honismeret – ismét a határok felett (<i>Székely András Bertalan</i>)	99
Emlékezés és szoboravatás Szegeden, Kálmány Lajos születésének 150. évfordulóján (<i>Bogdán Lajos</i>)	101
Debreczeni Márton Emlékünnep Magyargyerőmonostoron (<i>Debreczeni-Droppán Béla</i>)	102
Kiosztották a Pro Gömör-díjat (<i>Kerékgyártó Mihály</i>)	103
Kossuth Lajos nyomában (<i>Dr. Tóth József</i>)	104
<i>In memoriam</i>	
Balassa Iván (1917–2002) (<i>Kováts Dániel</i>)	105
Búcsúbeszéd Bellon Tibor ravatalánál (<i>Barna Gábor</i>)	107

PÁLYÁZAT

A XLVII. (2002.) Országos Néprajzi Gyűjtőpályázat eredményjegyzéke	108
--	-----

KÖNYVESPOLC

Püski Sándor: Könyves sors – magyar sors (<i>Dr. Sipos Csaba</i>)	113
A makfalvi Dósa nemzetség jázsági ágának válogatott levelezése és fontosabb iratai 1755–1999. 1–2. (<i>Gazdag István</i>)	113
Bánkiné Molnár Erzsébet: Jászkunok a XVIII. században (<i>Urbán Miklósné</i>)	114
Tapolcai életrajzi lexikon (<i>Tölgyesi József</i>)	115
HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA	116
A 2002. ÉVFOLYAM TARTALOMJEGYZÉKE	123

*Minden kedves olvasónknak áldott karácsonyi ünnepeket
és boldog újévet kíván*

a Szerkesztőbizottság

Tisztelt Szerzőink!

A Honismeret folyóirat nyomdai előállításánál könnyebbé tehető a megjelenés, ha a korrektúra megtakarításával esetenként gyorsíthatja a megjelenést, ha a közlésre szánt írásokat **hajlékony (flopy) lemezen** küldi el számunkra. Ezeket azonban csak WORD 6/95, WORD 97 formában, magyar ékezetekkel ellátva tudjuk használni. A szöveget kinyomtatva is kérjük. Ha képeket küldenek, azokat JPG-formában mentse.

Köszönettel a
Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

Unitárius Könyvesbolt (Bp. V. Alkotmány u. 12.)

Magyarok Háza (Bp. V. Semmelweis u. 1–3.)

„Kis Magiszter” Könyvesbolt, Balassi Kiadó
1053 Budapest, V. Magyar u. 40.

ÉVFORDULÓK

Száz esztendeje született Illyés Gyula

Illyés Gyula az a nagy nemzeti költőnk, akire büszke lehet az egész ország, akinek az életében és műveiben a nemzet mindig érezte a tragédiának azt az üszkét, amely életéből kiolthatatlan volt – mondta róla nagy tisztelője és barátja: Várkonyi Nándor, *akit a magyar géniusz* különös *újrateremtő ereje* nyűgözte le. Népi költőnek is nevezhetjük a szakma szerint, aki noha bejárta a műveltség nagy magasságait, olyan valaki volt, aki a népin kívül az *örök emberi mondanivalót* is gyarapította a műveiben. A polgári esztétikai műveltség legfőbb szellemi birtokosa, ezért a világ pusztuló romjai láttán azonnal érezte, hogy bennük („Rend a romokban”) – rendet kell rakni, ebben a *legkétségbeejtőbb és legdrámaibb* világban: a *Puszták népében*. Kevés ilyen könyve van a hazának!

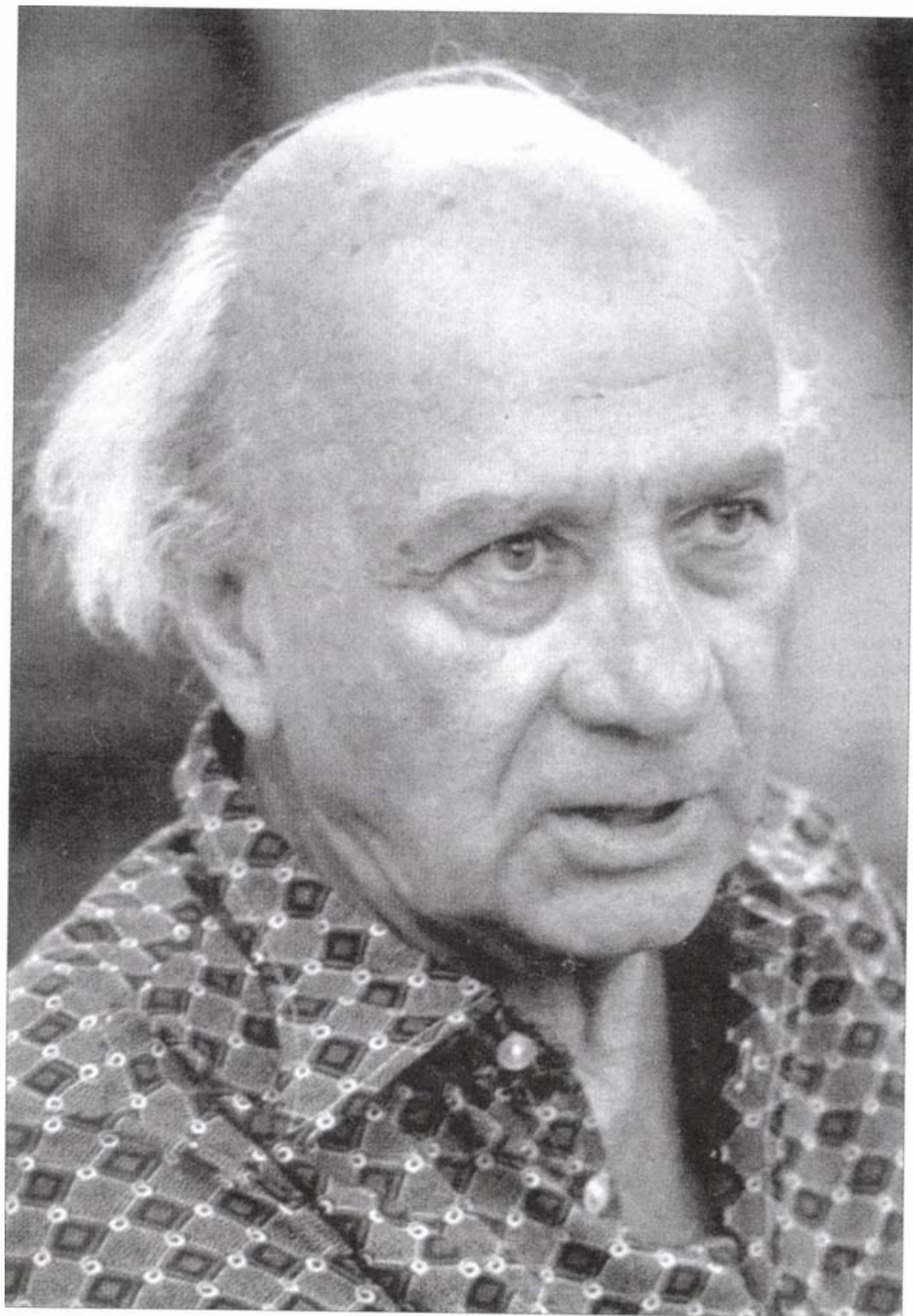
Érezzük, hogy élete s egész műve nehéz idők lenyomata, nehéz és megoldhatatlan, megoldatlan és elodázott problémák sokasága. Kérdés maradt az is a számára: *mik és kik vagyunk mi magyarok?* Ez a jogos kérdés még élete századának az elmúlása után is megmaradt a számára.

De a másik könyvének, a naplószerű *Magyaroknak* hatása is ugyanolyan bénító, leverő és dermesztő volt. Ez a tragikus magyarság, a cselédnyomor, a paraszti fatalizmus halálos sötétsége, de a magyar pesszimizmus és a magyar csak azért is konok szembeszállása akarta Illyést feleletadásra sarkallni: miképp lehet a népet nemzeté felemelni?

A forradalom iskoláját kijáró költő beelát a nemzet életébe, ezért is e korszakokból csak a *forradalmi korszakok érdekelték* – ezt látta bennök Szabó Lőrinc is: tehát 1514, 1848, 1848/49, 1918/19, vagyis: Dózsa, Petőfi, Fáklyaláng, Koratavasz, Dózsában a parasztság, Petőfiben a költészet, a Fáklyalángban a szabadság és függetlenség, a Koratavaszban pedig a nemzet egész hiánytörténelmének a kérdése.

Öröm volt számomra, amikor Pécsen a dél-dunántúli parasztpártban szerkeszteni kezdem a Pécsi Szabad Szót. Már az első szám első oldalán is azok a szavak jelentek meg, amelyeket ő írt a lapba: „*Hozzánk legközelebb a dolgozók legelszántabb, legbátrabb pártja áll, a Nemzeti Parasztpárt. Mert alapítottak pártot azok is, akik a ti sorsotokat ismerik a legjobban. Ez a ti pártotok. A nagy újjáalakulásban, amikor mindenki a helyét keresi, a ti helyetek itt van a Nemzeti Parasztpártban. Büszkén írta le azt is, hogy nemzeti, vagy is, hogy paraszt. Büszkén vállaljuk a múlt megvetésül használt szavát, azt, hogy paraszt. ... „Ragyogóvá fogjuk tenni.” [Kiemelések itt és a továbbiakban a szerzőtől. K. J.]*

A háború után azonnal a magyarok pusztulásával foglalkozott. A súlyos veszteségeket megállapítva, nemzetéről leírta, hogy *„iszonyatos és szinte kísérteties, ahogy ez a nép szenvedni tud.”* Megkérdezte szűkebb szülőföldjén dombóvári beszélgetőtől: „Hát igazán anyyi ember hiányzik? Kiről nincs még hír? Elrémtő a lista, ám a lassú mondatokból összeállítódik.” Az unokatestvéreknél húzva meg a határt, a család vesztesége a múlt háborúban egy halott és két hadifogoly volt, noha a férfiak mind odavesztek – mondta – „a két dombóvári Illyés fiú (első unokák velem, és unokatestvéreim közül Bandi és Béla unokatestvérem).” „Csak az én fejemben forog tovább egy helyben a gondolat, hogy talán a tatárdúlás óta nem volt ilyen vesztesége ennek a néma népnek.” „...Isten mindent lát! Kiáltotta utolsó perceiben Zsilinszky” „...A szabadság mindig rettenetes emberáldozatot kér cserébe az oltárára. Ha majd össze lehet számlálni, kiderül, adtunk annyit, mint a körülöttünk lévő népek, sőt – az egy jugoszlávokat kivéve – jóval többet adtunk...” „A tragédiánk nemcsak az, hogy a magyarok áldozata rossz helyre, nagyrészt nem is az oltárra került, hanem az is, hogy fájdalomukat, az áldozatot vagy vezeklést, ami mégis csak áldozat, nem tudjuk a hangzavarban világgá kiáltani. Igaz, ma még a szél is szembe fúj, ahogy a füstöt visszahordaná, a hangot is.” A haza halálát néma büszkeségnek nevezte cikkében, fáj

Illyés Gyula (Móser Zoltán felvétele, 1970.)

neki, hogy „Dombóváron azt mondják, meg se nyitják a hetedik és nyolcadik osztályt a gimnáziumban, több a tanár, mint a diák.”

1945. november 12-én a Pécsi Ciszterci Gimnáziumban szabadegyetemi – hatalmas érdeklődés mellett – vitaestet rendeztem a Parasztpártban. Az ünnepségre meghívtam a nemzet két legnagyobb élő reprezentánsát: Illyés Gyulát és Kodály Zoltánt. Nyitó beszédemben arról szóltam, hogy a magyar demokráciának a háború után a legnagyobb erőpróbája az lesz majd: miképp tudja a magyarság a nemzettel azonosulni, amely az itthoni és a határokon túl élő magyarság határait vissza tudja szerezni, amerre a magyarok jártak az ezereztendősi ősi földön.

Illyés a szép esten, hatalmas sikerrel mondta el a Magyar és Magyar című versét:

*Magyar és magyar és magyar
magyar, magyar akarok lenni,
leverten, megverten magyar,
még leköpheti minden senki.*

*Szép volt, beh szép volt – álltam ott –
minden nép fölött a magaslat,
de az én népem lebukott,
s én vele zuhanok magyarnak.*

*Vezessétek majd vissza őt,
a helyére, hogy otthagyjam
még messzebbre, mint azelőtt,
érhessek csúcsra önmagamban!*

A vers döbbenetesen nagy sikere után a zenefejedelem arról beszélt, hogy a sovinizmusnak a mai demokráciában semmi létjogosultsága nincs. Arra kell törekedni, hogy szomszédainkat megismerjük, és egymás kulturális kincseit kicseréljük. A szocializmus és a magyarság kapcsolatáról nemcsak szavalni kell, hanem cselekedni, azt feelve egy feltett hallgatói kérdésre, hogy a szocializmusnak kell a magyarsághoz igazodni s nem fordítva.

A Szabad Szó következő számában Illyés gyönyörű, Rendet című versének még két versszakát idéztem:

*„Sötét sarok Magyarország,
elhozzuk a napot hozzád,
a ragyogó rendet föléd,
árva nemzet, elárvult nép!*

*Nem lehet a lég korommal
tele romlott gondolattal,
huzatot rá! – tégy egy próbát
szellőztess ki Európát!*

A karácsonyi számban pedig a Nem volt elég című versét is közöltük!

Amikor nemzetgyűlési képviselői megbízólevelemet megkaptam, 1948. július 1-jén a parasztpárti képviselőket tanácskozásra hívták össze. Az ülészakon részt vett Illyés Gyula is, Farkas Ferencsel együtt. Illyést az ország legkiválóbb tíz közéleti személyiségének sorában küldték a nemzetgyűlésbe.

Illyés 1945-ös naplójegyzeteiben érdekes reflexiókat fűzött a nemzetgyűlés munkásságához és a hazához. A cifraság és a sivárság láttán elmarasztaló megjegyzéseket tett a képviselőház üléstermék dűsgazdag izléstelenségére. Falai között a cifra tanácskozóterem meszelt falainak a nyugalmára és világszágára gondolt. A falak közt elhangzó nyilvános beszédek viszont – Kossuth és szerinte Jawres óta – a hétköznapi vezércikkeihez hasonlítottak, amelyek „beszéd- és homokszivatok” és „kásahegyek” voltak s hiányzott belőlük a megilletődöttség – ahogy Kossuth mondta –, a kebelre szorítva ható elfogódottság. (Ezek az üres és kongó szavak a mai parlamenti felszólalásokra is hasonlítanak. Egyáltalán alig hallhatunk a mai üléseken olyan parlamenti felszólalásokat, amelyek a hely méltóságához és a törvényhozás házához illenének és a mondanivaló méltóságát tükröznék, sokszor sajnálatos és hangos nevetések és röhögések kísérik a felszólalásokat.)

Az ülészakon mindössze egyetlen élvezetes beszéd hangozott el Illyés Gyula fülei számára. Ekkor kezdte meg a költő – naplójegyzetei szerint – Németh László tanári kinevezésének a támogatását Teleki Géza kultuszminiszternél. Azzal kacérkodott, hogy magának is szerez képesítés nélküli franciaszakos tanári katedrát. A gondolatot azonban hamar elhessegette magától, csak azzal kezdett foglalkozni, hogy a novemberi választásokra Németh Lászlót, a kiváló magyar író képviselőnek jelölteti. Sajnálattal állapította meg, hogy mindegyikük sem gondolt a magyar költészetben, még a Parasztpártban sem.

A május 20-i kulturális napok alkalmával a pécsi városházán a „Magyarság, kultúra és politika” című vitadélutánon Keresztúry Dezső miniszter mellett – Kodály, Illyés és Kassák Lajos is felszólalt. Keresztúry a háború – amit nem a magyar nép és a magyar demokrácia akart –, elvesztéséről beszélt. Ezért felelősséget a magyarság nem vállalhat. Ekkor – mondta a békekötés előtt – olyan elvekhez kell ragaszkodni a magyaroknak, amelyek az Atlanti Chartában le vannak fektetve, amely olyan igazságos békét tartalmaz, „amely az egy tömbben élő magyarságot csak egy határral övezi”. A szöványokban élő népcsoportok számára pedig, – amelyek az anyaország határain kívül élnek – a nemzetiségek teljes jogait kell biztosítani.

A miniszter előadását élénk vita követte és a feltett kérdésekre ezúttal is válaszolt Kodály Zoltán és Illyés Gyula. Kodály a Parasztpárt kulturális céljait javasolta minden politikai pártnak elfogadásra. Illyés bölcs felszólalásában pedig azt fejtette ki, ha a magyar népi kultúra nem is olyan fejlett, mint némely nyugati népnél, az egyszerű nép fia sok olyat tud, ami felületes szemlélődéssel fel sem mérhető. Sorskérdéseinkről pedig azt mondta, hogy a békekötéssel sorsunk attól függ, hogy népünk milyen haladást ér el a demokráciában, mert ha ma az egész világ demokrata, akkor joggal elvárhatjuk a nagyhatalmaktól, hogy velünk is demokratikusan bánjanak.

*

A parasztpárti arcképcsarnokban mindig kulcskérdés volt Illyés Gyula neve és személye. Irodalmunk elsősorú képviselőjének hatalmas és makulátlan tekintélye volt. Közéleti és közpolitikai tevékenységében hatalmas politikai érdeme volt az is, hogy katolikus kultuszminisztert segítve választani az országának Keresztúry Dezső személyében. Am a kultúrán kívül hallatlan nagy súlya volt – műveinek hatásából sugárzóan –, hogy a hazai földosztás iránti elkötelezettségével mindig a dolgozó magyar nép, a nemzet mellett foglalt állást.

Hatalmas érdeme volt, hogy – a szellemi földosztás terén is – nagy erővel szorgalmazta a magyar népfióiskolák felállítását és megalapította a Magyar Népi Művelődés Intézményét, amelynek tagjai sorába Fülep Lajost ültette népfióiskolai referensként. De hatalmas művelődéspolitikai érdeme volt az irodalmi élet védelmében is, a háború utáni népi írók elleni támadások visszaverésében. A Parasztpárt „tárca nélküli” kulturális nagykövete volt, a nemzet eminenciása, hozzá és tekintélye alá tartozott a magyar nép és paraszti művelődés ügye is. Ország- és nemzetépítő gondolatait irodalmi művekben tette közzé, hatalmas színházi sikerekkel és művekkel emelte színpadi programmá. Kiáltványai és megnyilatkozásai a nemzet programjává váltak, költészete, cikkei, a nemzet kulturális irodalmi bullái voltak. *Háború utáni líránkban nem volt nála nagyobb mester.* A nemzet szellemi életének a korreferense volt, a nemzet koronázatlan szellemi királya.

1948-ban, amikor Berzsenyi niklai kriptájának kirablása után új urnába temették a költő csonthaját, majd a kaposvári irodalmi esten és a niklai, felemelően szép és nagyszámú közönség előtt tartott ünnepségen két legnagyobb magyar író jelenlétében tartotta meg a Berzsenyi Társaság a költői mauzóleum második felszentelését. Ezen a felemelő ünnepen a „kettős királyságú” magyar irodalom két vezető „fejedelme” képviselte a nemzetet a Berzsenyi Társaság zászlaja alatt, a Berzsenyi házban és a költő mauzóleumának ünnepségein is.

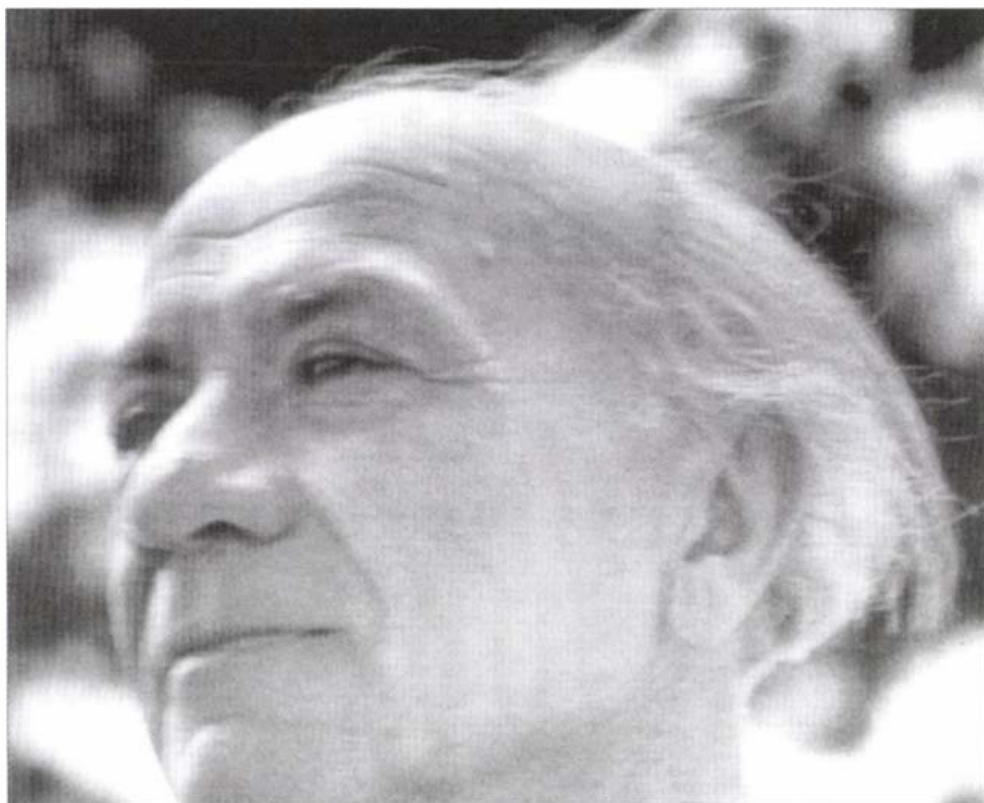
Illyés a Válaszban is közölte Kaposváron felolvasott versének néhány sorát:

*Szótartó tények tiszta
jóslatán át látok,
jövendő titkaidba.
Nem halott temetőkkal
vályok szállni magasba:*

*eleven néppel, földdel:
ragadjak hát csak abba!
Bokáig bent a sárban,
lábamon egy országgal,
szívem te hú, így szárnyalj
a megmozdult világban.*

Még egy különleges irodalomtörténeti eseményről is szeretnék megemlékezni. 1967-ben március 15-én jelentettem meg a Somogyi Almanachban a levéltár és a megye kiadásában Illyés: Az Éden elvesztése című oratóriumát. Stampler Imre jádi iskolaigazgató és Tokaji Lajos, a falu művelődési otthonának igazgatója arra kértek, hogy a nagy írónál támogassam arra vonatkozó kérésüket, hogy a község irodalmi színpada számára írjon egy olyan oratóriumot, amely kifejezetten az atomról szól, amely az emberiséget gyötrő és kínzó kérdéseire adna fele-

Illyés Gyula (Móser Zoltán felvétele, 1970.)

letet, nemcsak a jádiaknak, hanem mindnyájunknak. Hogy – amint a jádiak írták a költőnek – „érezze az ember saját erejét és felelősségét jelenért, jövőjéért, a Földért”. A felkérő levelet a jádiak – reménykedve – azzal a befejező sorral küldték el az íróhoz: „Ha valaki igazán tud rajtunk segíteni, az csak Maga lehet!”

Szeptember 9-én érkezett meg a várva-várt levél Tihanyból. A költő a felkérést „az afféle költői oratóriumra” kitüntetésnek vette, noha jóformán még nem is tudta, merre van Somogyban a felkérő falu.

A mű kíséretéhez az alábbiakat írta Illyés: *„Én olyan ambícióval és igénnyel írtam, mintha a világ legműveltebb s leg-’értőbb’ közönsége elé kerülne. Az úgy nevezett ’egyszerű’ emberek iránt én csak így viselkedhetem.”*

Leveléhez még az alábbi dramaturgiai utasításait fogta csokorba: „Ha tanácsot adhatok az előadásra, az ennyi: a prózai részek olyasféle betétek, mint a görög drámákban a kórusok, vagy a modernekben a narrátorok. A versekben ceruzával megjelöltem, hogy a hangárnyalat hogy fejezhető ki némi drámai vetélkedést, a nagyobb átváltozásoknál valóban jó aláfestés lenne valami zene.”

Az iskolában előadott oratóriumot kb. 350 ember nézte végig. Számozott példányban jelentettem meg és osztottam ki a művet a rendezők, a diákok és az Illyés-család jelenlétében. Az iskola udvarán fénykép készült a költőről Sipos Gyula és Kanyar József társaságában. A kötetet Illyés Tihanyban dedikálta Kanyar Józsefeknek szeretettel és köszönettel. Somogy büszke volt a nagy költő alkotására, de az ország is, a kivételes bemutatóra.

Kanyar József

Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtése

Ki ne ismerné ezeket a sorokat: „*Serkenj fel, kegyes nép, / Mosolyog az hajnal, / Aranyszál tollakkal / Repdes, mint egy angyal*”? Mindjárt dúdoljuk is hozzá a dallamot. Kodály Zoltán „Nagyszalontai köszöntő”-jét egy 1916 végén gyűjtött dal ihlette. Legkülönösebb gyűjtőútjáról számol be a „Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtése” c. könyv (sajtó alá rendezte Szalay Olga és Rudasné Bajcsay Márta, Balassi Kiadó, 2001). A hozzátartozó CD-válogatáson is megszólal Kenyeres Erzszi hangján a névnapköszöntő a fonográfról. A könyvcím a folklór iránt érdeklődőknek ismerősnek tűnhet, hiszen „Nagyszalontai gyűjtés” a Magyar Népköltési Gyűjtemény XIV. kötetének címe is, melyben ugyancsak találunk Kodály gyűjtötté dalokat.

A nagyszalontai gyűjtés az első világháború idején, 1916–1917 fordulóján zajlott, s különös köze van a szalontai ifjúsághoz: diákokhoz, gyerekekhez. Kodály ugyanis a helybéli diákgyűjtők folklórszöveg gyűjtéseinek kiegészítésére vállalkozott, és tizenéves gyerekekkel is készített fonográf-felvételeket. Az ő elfogulatlan éneklésük, a bátor hangvétele – amint ezt a fonográfról ma is hallhatjuk – tanúsítja, hogy a felvétel készítője igen jó kapcsolatot talált fiatal énekesével éppúgy, mint az idősekkel. A nagyszalontai gyermekdalok minden bizonnyal visszacsengtek a későbbi gyermekkórusok szerzőjének fülében.

Hogy miért és hogyan is került Kodály, az eldugott, apró falvak kutatója egy alföldi mezővárosba, Nagyszalontára, Arany János szülővárosába? Így ír erről ő maga: „1916-ban Dr. Sebestyén Gyula felkért, hogy a Kisfaludy-Társaság tervezett szalontai kötetére számára a már összegyűjtött dalszövegekhez szerezzem meg a dallamokat ... 1916 október- decemberben összesen jó három hetet töltöttem Nagyszalontán.” Akkor már három éve folyt a nagyszalontai gimnázium magyar-latin szakos tanárának, Szendrey Zsigmondnak az irányításával néprajzi gyűjtés diákok bevonásával egy Európa-szerte elterjedt néphagyomány-mentő mozgalom: a Folklore Fellows keretében. E mozgalom magyarországi kezdeményezése Sebestyén Gyulához, a néprajzkutatás jeles személyiségéhez fűződik. Szendrey Zsigmond, nagyszalontai gimnáziumi tanár diákjai is évente küldtek be anyagot a meghirdetett gyűjtői pályadíjak elnyerésére. Így 1915-re (az Arany-centenáriumra való előkészület idejének kezdetére) már olyan jelentős anyag gyűlt össze Szalontán, hogy az ünnep részeként a Kisfaludy-Társaság felvette kiadási tervei közé a nagyszalontai néphagyományokról számot adó könyvet. Sebestyén Gyula, a Magyar Népköltési Gyűjtemény sorozat szerkesztője az összeállítással a tanárt, Szendreyt bízta meg, s megírta neki, hogy a dallamok összegyűjtését Kodály Zoltán elvállalta, akivel együtt fognak leráundulni Szalontára. Szendrey lelkes és boldog, hogy munkája ilyen nagy jelentőséget nyert. Válaszlevelében ezt írja: „Tizedike táján érkezem haza, s akkor azonnal intézkedem s értesítem is nagyságodat. Igen szeretnék a beéneklésnél természetesen én is jelen lenni... Nagy dolog lesz ez!” Később pedig beszámol arról, hogy mindenkit újra végigjárt, s a helybeli zenetanárral többszöri áténekeltetés után le is kottáztatta a dalokat. A levelezésből az is kiderül, hogy Sebestyén a zene-gyűjtésbe Bartókot is szeretne volna bevonni, Kodály azonban így ír erről: „Munkafelosztás okából elegendő, ha egyikünk megy Szalontára, s Bartókkal úgy állapodtunk meg, hogy ezúttal én megyek. Amint télen bármikor kész voltam, úgy most is rendelkezésre vagyok ... Véleményem szerint legalkalmasabb volna a Szent István utáni hetekben, vagy még később; szeptember 1. és 8. között egyfolytában időzhetnék; később a vasárnap-hétfőt szánhatnám rá, esetleg több héten egymás után, amíg szükséges.”

Kodály ebben az időben a Zeneakadémia zeneszerzés tanára. Túl van nagy zoborvidéki, székelyföldi, bukovinai gyűjtésein. Egy leveléből megtudjuk, hogy ez idő tájt kéri fel világ-háborús fogolytáborokban való gyűjtésre is. Sebestyéntől ekkor kapja meg a nagyszalontai diákok gyűjtéseivel teli 27 füzetet is, és hozzáfog tanulmányozásukhoz. Azonnal kiderül, hogy a füzeteknek nincs lapszámozása (ezeket sorban pótolja), sem tartalomjegyzéke, s az énekek neve sincs feljegyezve. Mivel dallamokat nem gyűjtöttek, a népdalstrófák tele vannak hibákkal. Hiszen az ének nélküli szövegfelidézés miatt egy-egy szövegsor hol hosszabb, hol rövidebb a kellenél, vagy félbeszakad, mert az adatközlő nem emlékszik a folytatásra, és nincs ének, amely segíthetne felidezésében. Látván a gyűjtések hiányosságait, Kodály aggodalommal néz a feladat elé.

A gyűjtés időpontja közben 1916 nyaráról októberre tolik, s akkorra már Erdély több vidéke hadszíntérré változott, és a helyzet Szalontán is egyre kedvezőtlenebb efféle munkához. Sebestyén Gyula azonban lelkesen írja Szendreynek: „Mivel ... a kötetnek ... a főlvételek, s főként a

fölvételek helyszínen történendő tökéletes átírásai igen nagy értéket fognak kölcsönözni, szíveskedjék minden rendelkezésre álló erővel oda hatni, hogy Kodály professzor úr minél több fölvételt eszközölhessen." Arra is felhívja a figyelmet, hogy nyomozni kellene „ama dalcsírákat” is, amelyeket Bartalus István nagy népdalgyűjteményében mint Arany Jánostól valókat közöl. Az Arany által lejegyzett, a költő saját dalismeretéről számot adó gyűjtemény ugyanis az idő tájt még lap-pangott.

Kodály végül is egyedül indult első szalontai gyűjtőújtára, amely október 2. és 8. között, hat napon keresztül zajlott, s eredménye nem csekély: mintegy 150 helyszínen lejegyzett daltam és szöveg. Gyűjtőnoteszében különös bejegyzések tükrözik szalontai benyomásait: „Első megdöbbenésem az okozta, hogy az egész [gyűjtő]szövetség, elnökövel [Szendreyvel] együtt nem tudta az énekeseket megjelölni. A tanár katonáktól gyűjtött: egy sincs itt. Maga pedig feltűnően kedvetlen-hűvösen fogad. Ő egyetlen énekest sem szerzett, még a saját cselédjét sem tudta rávenni, annak nagyanyjától pedig azt az üzenetet adta át, hogy az atyáúristennek se dalol. Meglepett, mert »elkes« embert vártam, egy fáradt és dolgot meguntat találtam.” Szendrey, aki már 1914-ben késznek tartotta a kötetet, joggal érezhette úgy, hogy valaki kívülálló avatkozik az ő már befejezettnek vélt munkájába. Ez is magyarázhatja, hogy miért nem fogadja túl barátságosan Kodályt, aki a gyűjtésről írt jelentésében így fogalmaz: „Arra elkészültem, hogy nem kis munka lesz. A 27 füzetben nagyszámú hibát találtam már első olvasásra. De a dolog sokkal bonyolultabb lett, mint vártam.” Szendreyről ugyanis hamar kiderült, hogy a néppel semmilyen kapcsolata nincs, Kodályt sehova se tudta elvezetni, énekeseket alig ismert. A beadott gyűjtéseket tartalmazó füzetek gazdái, miután csak a legtrikább esetben nevezték meg forrásaikat, össze kellett hívni. Többen azonban nem emlékeztek énekesekre. Akik mégis emlékeztek, azok adatközlőinek legtöbbször nem lehetett megtalálni, mert háborúban vagy hadifogságban voltak, mások vidékre, rokonokhoz költöztek. Kiderült, hogy az egyetlen Kenyeres Lajost kivéve, aki dallamot is gyűjtött, a diákok gyakran füzetekből, sőt könyvekből másolták szövegeiket. Akadt, aki a tájszólást átírta, sőt olyan is, aki alsóbb évfolyamosoktól vásárolt gyűjtéssel egészítette ki a magáét. Apránként bevallották, hogy diktálás után írták a szövegeket, énekekben sohasem hallották. Kodály végül is kénytelen volt önálló gyűjtésbe fogni, s kezdhetette ezt előről, az énekesek felderítésével.

A gyűjtés egy hajdani szemtanúja, Kornya János, akkori diák így idézte fel emlékeit Dánielisz Endrének 1982-ben Nagyszalontán: „Amikor Kodály Szalontára érkezett, először megbeszélésre hívott bennünket, akik Szendrey tanár úrnak balladákat, népdalokat gyűjtöttünk. Kérte, hogy ismét járjuk végig az öregeket, akik a balladákat, dalokat énekelték. A »nagyoskolába«, a központban lévő református iskola egyik földszintes termébe invitáltuk őket. Itt állította fel fonográfját. Az öreg nénik eleinte húzódoztak a beénekléstől, de Kodály végtelenül közvetlen, megnyerő, sima modorára csakhamar feloldódtartózkodásuk. A betegeket, gyengélkedőket személyesen kereste fel. Úgy tudom, Atyás-pusztára is kikocsizott nótáért. Még mindig magam előtt látom lobogó nagy haját.” Havran János, aki 1916-ban kötélverő inas volt, így emlékezett Kodályra: „Ugyancsak messze állt az idős kortól, de szakállat viselt. Ekkor inas voltam az apám mellett, s egyszer amint kilépek a kapun, látom, hogy jön a Tenkei úton. Malacló köpeny volt rajta, és a hóna alatt fonográfot cipelt. A Csere felé igyekezett. Ott laktak az igaz szalontaiak, a szegényebbje.”

A gyűjtés közben Kodály azzal is szembesült, hogy az emberek egykori lelkesedése, mellyel a mozgalom kezdetén úton-útfélen ajánlkoztak, addigra igencsak megcsappant. Így jellemezte a helyzetet: „Háborús nyomorúság, gyász és aggodalom minden házban, senkinek [nincs] kedve [dalolni].”

Első útjáról, Sebestyénnek megküldött jelentésében, a diákgyűjtéseket illetően így fogalmaz: „Összehasonlítva a fiúk gyűjtését azokkal, amelyeket hallanom sikerült, ki kell mondanom, hogy az anyag úgy, amint beküldték, pontos ellenőrzés (újra meghallgatás) nélkül hasznavehetetlen ... Kisebbségi hibákkal annyira tele, hogy ez alapján kötetet kiadni kész veszedelem ... Szövegeik csónkák, pontatlanok, megbízhatatlanok, szóval tudományos szempontból értéktelenek.”

A második gyűjtőt 1916–1917 fordulóján zajlott. Kodály ott töltötte a karácsonyt, azután még az ünnepkör végét, az üjszentdó ünnepelését is. Ekkor gyűjtötte a betlehemes énekeket és a későbbi kórusfeldolgozását ihlető „Új esztendő, vígságszerző” kezdetű üjszentdói köszöntőt is. Hazatérve, Sebestyén Gyulának írt levelében így értékeli második útját: „Örömmel jelenthetem, hogy második szalontai utam az elsőnél eredményesebb volt: a fontosabb epikai darabok dal-

lamai megoannak, az egyéb szövegekből pedig elég sok. Összesen együtt van kb. 450 dallamlejegyzés, 77 beénekelte henger. Előkészítés, helybeliek közreműködése alkalmas médiumok szerzésében: most is nulla volt, az egy Debreczeni István ref. lelkész kivételével. De hát nyomoztam magam úgy, mintha sohase lett volna Folklore Fellows Szövetség Szalontán. Az utolsó utasítás értelmében főképp öregebbeket kerestem, szerencsém volt néhány öreg parasztemberrel, köztük egy 84 esztendősi(!)!”

1917 februárjában Kodály átadta a letisztázott dallamokat Sebestyénnek, ám ekkor a háború közbeszólt: nemcsak a szalontai Arany-ünnepet, a kiadást is el kellett halasztani jobb időkre. A könyv megjelentetési tervét azonban Sebestyén nem adta fel, a szerkesztési munkát az elkövetkező viharos, csaknem nyolc évben is, hol ellankadva, hol felélénkülve, de folyták. Nehéz idők következtek az ország életében, és a szerkesztőkében is. Forradalmak és Trianon, amit követően Szalonta már nem az ország része többé. Kodálynak koncepciók fegyelmi tárgyalás során saját tanártársaiból álló bírások kérdéseire kellett válaszolnia, a tanítástól pedig hosszú időre eltiltották. Sebestyén pozíciói egy ideológiai „bal”-lépése miatt meginogtak, mígnem kénytelen volt megvalni elnökségi, folyóirat- és sorozatszerkesztési funkcióitól. Szendrey pedig 1919-ben áttelepült Magyarországra (döntését nemcsak a saját jövője, de fia, Szendrey Akos – hajdani diákgyűjtő, későbbi neves néprajzos – továbbtanulása is befolyásolta.). A kezdeti pompás, sok dallammal illusztrált kötet terve – az infláció naponkénti növekedésével arányosan – folyamatosan csorbult, hol a dallami függelékből, hol a főszöveg diákgyűjtéseinek gyűjteményéből kellett lefaragni, s így át- meg átszerkeszteni a kötetet. Az átszerkesztés a dallamválogatást is érintette. Kodály zenei sorrendjét Sebestyén felborította, és Szendrey dalszövegeinek szövegazonosságú rendjéhez igazította. Majd egy későbbi fázisban Kodály néhány hosszabb szöveggel közölt dala is áldozatul esett a szerkesztői koncepciónak: további versszakokat elhagytak, s ezzel az 1. versszakon túli szövegekhez társított dallamvariánsok értelmüket veszítették. „De hát a dallam úgyis csak illusztrációul szolgál” – vallották. Így az 1924-es kötet, mely a teljes Kodály gyűjtésnek eleve csupán kis hányadát közölte, még a jócskán megrostált válogatást is más elrendezésben, és helyenként töredékesen jelentette meg.

Különös, hogy Kodály ezeket – az őt személy szerint nyilván bántó – beavatkozásokat sohasem tette szóvá. Hogy miért? Egyrészt ő csak „közreműködő” volt a kötetben, másrészt (és talán főképp ezért) akkor már politikai súlya is volt egy elszakított területről származó gyűjteménynek. Ha hozzátesszük ehhez, hogy egy évvel korábban jelent meg a főként Bartók és az ő gyűjtéséből kiadott „Erdélyi Magyarság, Népdalok” című gyűjtemény 150 dallammal, ebbéli tevékenységének példamutató jellege még inkább kidomborodik. Állhatatos következetességgel és eréllyel hangsúlyozza viszont mindvégig a dallam nélküli gyűjtés és közlés tarthatatlanságát, melynek egyik mintapéldánya sajnálatosan maga az 1924-es kötet is. A nagyszalontai kötet szerkesztőinek szemléletbeli különbözősége Kodálytól azt eredményezte ugyanis, hogy a zenei függelék valójában csak járulékos, kiegészítő részét jelenti a könyvnek, és bár óriási mértékben emeli annak értékét, mégis csupán illusztráció maradt. Kodály ostromozta azt az oktatásban is elterjedt hibás felfogást, amely a népdal- vagy balladaszöveget dallam, sőt sokszor strófa nélkülinek fogta fel, s ezzel valódi mivoltát meghamisította. (Hízen hányan emléksznék mi is az iskolában annak idején olvasott balladaszövegekre, amelyekről sejtelmünk sem volt, hogy dallamuk lehet!) Az egyik már nagyon korán leszűródött, de a Nagyszalontán valóságos meggyőződésé erősödött Kodály megállapítás tehát éppen ez: szöveg és dallam szerves egységet alkot. Az ott gyűjtött „Bátori Kalára” ballada szimbólumként szerepel erre vonatkozó későbbi írásaiban és jegyzeteiben. „A magyar népballada versformája” címszóval ellátott, hátrahagyott írásaiban megjelent jegyzettöredékekből idézzük: „A népballada ének. Formájának a dallam a kulcsa ... Bátori Kalára versformájáról függőben tartottam véleményemet, míg a dallamot nem hallottam ... „Bátori Kalára” szövege zenedarab. A népballada felfedezése nagy irodalmi eredmény volt, de eredetileg egészen más, mint amivé lett! A népies ballada divatos műforma lett ... Dallam: elengedhetetlen. Minden paraszt tudja. Városi kultúrában: ballada elsősorban irodalmi műforma, zene nélkül ... csak a szöveget közlik, olvassák. Ha még megemlítenék! De semmi. Az a feltevés, hogy az olvasók többségét a dallam nem érdekli. Kiadókat, közlöket nem érdekli! Különösen nálunk.” Sebestyén véleményére, miszerint a „zenéhez nem értők élvezetét a dallamközlés és a velejáró szövegütemezés zavarni szokta”, Kodály több érvet is felsorakoztatott a dallam és szöveg egységének védelmében. Meggyőződése, hogy az egyoldalú poétikai felfogás következménye, hogy a népdalt „pusztán mint verset olvassák, nem is gondolva arra, hogy egy énekes mű egyik fele, amely úgy viszonylik az elmondásra szánt vershez, mint operaszöveg a drámaihoz, nem teljes

a mű dallam nélkül.” És hozzáteszi, hogy ennek képtelenségét hangsúlyozza: „Operaszöveget olvasni!”

Kodály Nagyszalontán végzett monografikus jellegű gyűjtése – amelyből mintegy 50 régi stílusú dallam, ennek mintegy háromszorosa új stílusú s csaknem ugyanennyi a népies műdal is –, átfogó képet ad a mezőváros XX. század eleji dallamrepertoárjáról, amelybe jó néhány különleges darab tartozik, és a vidékre jellemző ízes előadás is része. Ritkaság pl. a nagyszalontai sirató, amely míg máshol formailag kötetlen, itt strófikus formában énekeltek, és nagyon jellemzőek az idős pásztoremberek erősen rubato előadásában felhangzó pásztor- és rabénekek. A gyűjtemény egyes vonatkozásai Arannyal és dalgyűjteményével is kapcsolatot találnak. Így pl. a már említett névnapköszöntő és újesztendőt köszöntő. Bár más változatát jegyezte fel, de az ún. Rákóczi-dallamcsalád Kodály gyűjtötte szalontai változatának szövegét, a „Rákóczi kesergője”-t ismerte írásból Arany is. A hajdan zárt ajtók mögött énekelte, rebellis nótát minden zenei régiség hivatott felkutatója, Kodály többektől is feljegyezte Nagyszalontán. A kuruc hagyomány e remekéből is készített feldolgozást: a „Magyar népzene” sorozat egyik darabját tenorhangra, zongorakísérettel (melyet az 1928-as, His Master’s Voice lemezfelvétellel emlékezetes előadásban őriz: a Psalmus ősbemutatójának szövegtárája, Székelyhídy Ferenc éneklei, a nagy pályatárs és barát, Bartók Béla zongorakíséretével).

Az 1924-ben megjelent gyűjtemény csak 53 dallamot tartalmazott abból a 353-ból, amelyet most vehet kézbe az érdeklődő. A Magyar Népköltési Gyűjtemény sorozatának új, XV. köteté azonban nem csupán a dallamokat közli Kodály lejegyzésében: levelekből, korabeli híradásokból, Kodály gyűjtői és magánjellegű lejegyzéseiből összeállított 140 dokumentuma a gyűjtés és kiadás történetének eddig ismeretlen részleteit tárja fel.

Végezetül Kodály szavait az 1920-ban az Árgirus nótájáról írt tanulmányból idézzük, mivel itt is visszacsengenek a nagyszalontai gyűjtésből leszűrt tanulságok! Személyes élményei ismeretében bizonyára immár más megvilágításban értelmezhetők a következők: „Híres zenész nemzet vagyunk a világ előtt. Több mint száz éve emlegetik a magyar zenét mindenfelé. Néhol hajlandók azt hinni, hogy Magyarországon minden második ember muzsikus. Pedig kevés országban tapasztalható különben műveltebb köröknek akkora közömbössége a zene iránt, mint nálunk. Messze vagyunk még attól is, hogy a zenetudás elemei az általános műveltséghez számítsanak. Nagy kárát látja ennek a magyar zene. De a magyar műveltség „zenétlensége” tudományos téren is károsan érezteti hatását. Alig jövathető mulasztás, hogy a népdalkutatás annyi időn keresztül nem törődött a dallammal. Régi dallamaink egy része így örökre elveszett. A gyűjtemények dallam nélkül jelentek meg, s ezáltal egyrészt előmozdították a dallamok csereberélését, másrészt megnehezítették a népdal műfajbéli mivoltának felismerését.”

Vajon kijelenthetjük-e ma, hogy Kodály szemrehányásai már idejétmúltak???

Szalay Olga–Rudásné Bajcsay Márta

Illyés Gyuláról és Kodály Zoltánról

Bizonyára sokakat meglep, hogy Kodály Zoltán és Illyés Gyula elég későn ismerték meg egymást: És akkor is – írja Illyés – „azt mondhatnám némi térfával, hogy előbb ismertem őt simesternek, mint karmesternek. Már régebb óta ismertük egymást: egyszer együtt töltöttünk a Mátrában egy telet. Magam is akkor már eléggé tudtam sielni, de csodálkozva láttam, hogy ő, aki talán húsz évvel volt idősebb nálamnál, milyen hűségesen fölcsatolta a léceket minden reggel és milyen jól suhant a bokrok között. Ő tanított meg engem, hogyan kell fáradtság nélkül hegynek fölfelé menni; úgy, hogy az ember ne fulladjon ki. Megtanított még egy pár más fogásra is; hálásan megköszöntem neki. Különben irodalomról beszélünk; csak később ébredtem rá, hogy mit jelenthet számomra, mint írónak is, az ő zenéje.”

Az alábbi „jellemzetes” történetet én kétféle megjegyzés kíséretében – elítélőleg és dicsérőleg – is hallottam. Most álljon itt az Illyés Gyula emlékei között föllelhető változat. 1945-ben, az ostrom után, márciusban vagyunk. Az Andrássy úton megsoványodva, meglehetősen rossz ruhában Kodály jött vele szembe. „Akkor mindnyájan, akik először találkoztunk,

Kodály Zoltán és Illyés Gyula Kecskeméten, 1962. (MTI – Molnár Edit felvétele)

összeöleleztünk, összecsokolóztunk: »te is megvagy?« Olyan volt, mint hogyha tizedelés alól menekültek volna meg az áldozatok. Néztük egymást, az én szemembe könny gyűlt és ő is pislogott. De az első mondat, amit a halálos veszedelmek után kiejtett ez volt: »Te paraszt vagy, vidéki, magyarázd meg nekem, honnan került Pestre ez a rengeteg bab?« Valóban: egész Pest annak köszönhetette az éhhalál elkerülését, hogy rejtelmes módon soha annyi bab és borsó nem volt a fővárosban, mint akkor. Elmosolyodtam: »ezt kell először megfajtenünk, annyi baj után?« »A lényegeseknél kell kezdeni a dolgot« – mondta Kodály, igen komolyan, a mosoly minden árnyalata nélkül. Én meg beláttam, hogy tulajdonképpen igaza van, nem kell semmi ünnepélyeskedés, semmi frázis, mindenütt mindjárt a valósággal kell foglalkozni.”

Illyés Gyula naplójából tudni, hogy 1960. március 26-án délben az uszodából jövet, a Lukács udvarában találkoztak. Kodály óriási autóból szállt ki, karján vastag télikabátja, irattáska – „így állongunk a forró napon jó fél órát”. Itt említi Kodály a *Talpra magyar* megzenésítését, amelynek címétől (Nemzeti dal) rosszul lett az előadó. És azt is, hogy a napokban beszélt Kálalival. „Annak első mondata: Mi sajnáljuk legjobban, hogy kitűnő népi írók, mint Illyés Gyula és Kodály Zoltán nincsenek teljesen velünk. Ő azt felelte: főleg az eszközeitekben nem vagyunk veletek.”

Csupán megemlítem, mivel ismert, hogy Illyés több verset is szentelt Kodálynak *A zene szava, Fegyver és csoda, Hangverseny a parkban* és a jól ismert *Bevezetés egy Kodály-hangversenyhez*, amelyet Kecskeméten olvasott föl, Kodály 70. születésnapján. De az alig ismert, hogy lett volna egy közös munkájuk is. Ez a *Cinka Panna* opera, amelyet Kodály eredetileg Balázs Béla szövegére írt, s amely az Operaházban nem részesült kedvező fogadtatásban. „Úgy emlékszem – írja Illyés –, hogy a darab erősen Ocskay-párti és egy kissé Rákóczi-ellenes volt. Ott volt viszont a sok zenei anyag. Akkor merült föl a terv: készüljön új operaszöveg, és annak alapján Kodály, fölhasználva az addigi zenét, ki fogja bővíteni munkáját; ki fogja még dolgozni a benne élő anyagot.” Dolgoztak is ezen, de „az akkori idő igen kedvezőtlen volt arra, hogy Kodály ezt megvalósítsa. Később pedig nem szívesen foglalkozott már ezzel, talán az eredeti változat fogadtatásakor szerzett keserű tapasztalatok miatt” – írja összegzésül Illyés.

Kodállal kapcsolatban szólnom kell egy „közös témáról”, az *ének vigaszáról*. „Sokan hitték sokáig, hogy a művészetek üzéséhez rendkívüli tehetség, lángelmei képesség kell, zsenialitás. Goethe merete kimondani, hogy a zsenialitás nem más, mint egy kis rész adottság és egy hatalmas, szívós szorgalom. Sokan hitték – jómagam is –, hogy a zene, az éneklés gyönyöre – csak a jó hallásúak öröklött tulajdona. Kodály mutatta meg, hogy a botfület is ki lehet finomítani. Ba-

bona, hogy a zene bárkitől el van zárva. Óriási az ének vigasza és ereje. Óriási a nevelő és tanító hatása is. Testvérbátyám mondta, hogy a nagy háború menetelése alatt százszor kidőlt volna a sorból, ha a század nem énekel: olyan volt neki a dal, mint amikor a fáradt vándorló megfoghatja a kocsilőcsőt, az vitte, szinte a lábát is az emelgette. Mi külön is hálásak lehetünk az éneknek: az tartotta fenn és az hozta át évszázadok botlatóin a parasztek műveltségét. Ahogy a polgárosultság világszemlélete vastag könyvekbe van írva, a miénk ezekbe a lebegő dallamokba van öntve, nemcsak tömörebben és világosabban, hanem szebben is. Ezért csakis hiteles paraszti éneket énekeljünk. Ha nincs más mód, a korgó gyomor felett is úr lehet egy ideig az ének, a káromkodásnál mindenestre tartósabban. »Aki szépen énekel, kétszer imádkozik« – volt nyomtatva az én iskolai énekeskönyvem első oldalára. Én azt mondom, az ember kétszerre hamarabb rendbe teszi lelkével együtt a gondolatait, még a nem tökéletes énekel is. Mert elsősorban ne másnak énekeljünk, hanem magunknak: célunk ne az legyen, hogy szépen, hanem hogy szépet énekeljünk. Az én érzésem az, hogy éneklés közben az ember a széppapájával beszélget; a legkitűnőbb tanácsokat kapja, s rögtön felel is rájuk.»

Móser Zoltán

Illyés Gyula és Németh László látogatása Csurgón

Illyés Gyula ifjúkori példaképe, anyai nagybátyja révén már kisgyermekkorától sokat hallott Csurgóról. Édesanyja öccse, Kállay Lajos a somogyi iskolaváros tanítóképzőjében alapozta meg műveltségét. Önéletrajzi regényében, a Beatrice apródjaiban a gyermekkori emlékképei felidézése során sokszor bevillan a nagybácsi alakja.

Az újdonsült cecei kántor indíttatása csurgói: „Nagybátyám már a csurgói iskolában különös elveket szedett magába tanáraitól; mintha ott Csokonai lelke genius loci maradt volna. A kálvinizmusban is eretnecszerű eszméket vallott. Bent maradni a nyájban. Nem ütközni még egy kosfejnyit sem. Ha nem történelmi avégett kényszerítő rendelés.” Álmai között az esetleges csurgói tanárság lebegett, s kis tolnai faluból, Medinából az azért jött haza, Cecére: „Szomjú ismeretszerzésében jó része volt annak, hogy kiegészíti tanulmányait – magánúton persze – addig: tanítókat taníthasson végül, mégpedig Csurgón, a feledhetetlen csurgói szellemben, vagyis hát Csokonai szabad világfelfogása szerint.” Első külföldi útjára is a diákélmények vittek: „Még Csurgón, diákkorában folgyúlt – egyik tanárának eszmeszikraítól: bevezetni Magyarországon a Selyemhernyó-tenyésztést! – a szegénység és az alkoholizmus leküzdésére, a műveltség, a finomultabb ízlés terjesztésére. Szaktanfolyamot végzett; a szekszárdi gubóbeaváltó hivatal Lombardiába szervezett tanulmányutakat. A háború Varsóba, Kijevbe utaztatta. Ritka »hadi szerencséje« francia földre elvitte, Verdun alá.”

Illyés Gyula minden valószínűség szerint csak 1948. május 10-én látogatott először Csurgóra. Már ünnepelt íróként Matoltsy Sándor igazgatótanácsi elnök kíséretében, Németh Lászlóval együtt azért jöttek, hogy az akkor nagyon szűkös körülmények között élő Tamási Áron számára valamiféle állást szerezzenek, esetleg nevelőként elhelyezzék a kollégiumban.

Az akkori csurgói, később kaposvári magántanár, majd debreceni egyetemi docens, Boros Dezső arról számol be, hogy soha még ifjúság akkora lelkesedéssel és szeretettel nem üdvözölt vendéget Csurgón. A felső osztályok számára Illyés Gyula és Németh László jelentette akkor az élő magyar irodalmat. Németh László könyvei közkezen forogtak. A tájékozottabbak már az „Iszonyt” is olvasták a Kelet Népből és a Válaszból. Illyés Petőfije is eljutott már ekkor Csurgóra. A Puszták népét olvasták. Illyés első drámáját, A tű fokát néhány héttel a látogatás előtt vitte iskolai színpadra Együd Árpád testnevelő tanár, a neves somogyi néprajzkutató. Csurgó azok közé az iskolák közé tartozott, ahol Ady Endréért már ebben az időben lelkesedtek és József Attilát kóstolgatták. Ezzel egy évtizeddel előtte jártak az ország sok gimnáziumának. Illyés Gyula itt, a gimnáziumban értesült drámája ősbemutatójáról. Amikor az ifjúság megtudta, hogy kik a látogatók, azonnal spontán szervezni kezdték a délutáni elő-

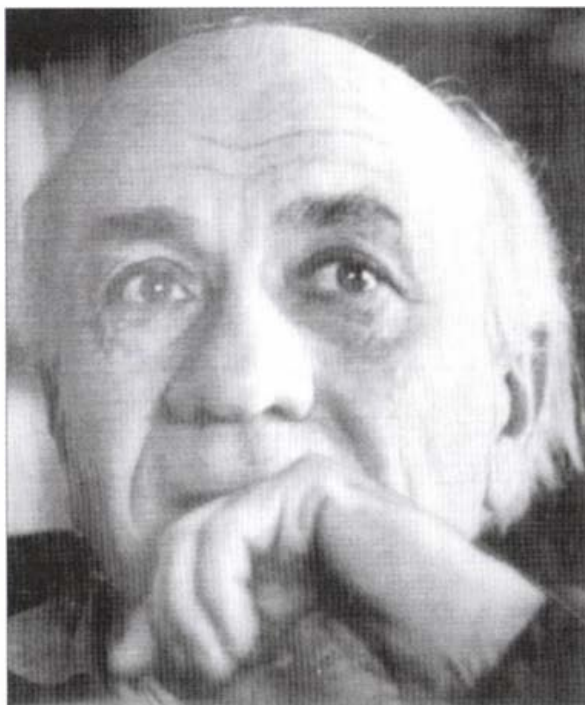
adást, amelyen Illyés Gyula és Németh László is megjelent. A tanárok feladata csak az volt, hogy a vendégeket maradásra és az ifjúsággal való találkozáshoz bírja.

A színtársulat, amely egy évvel korábban népi műsorral hódította meg Csurgót és környékét, abban az évben Illyés Gyula drámáját tanulta meg és adta elő a csurgói publikumnak. A tanítás befejezése után pillanatok alatt előkészítették a színpadot, megszerezték a kosztümöket és megszervezték az előadást. Ha nem a „Tű foká”-ról lett volna szó, a vendégek még aznap visszatértek volna Kaposvárra. Illyésnek éppen az keltette fel az érdeklődését, hogy ez a könyvdráma – ahogyan ő akkor nevezte –, hogyan hat a színpadon. És maradtak. Illyés Gyulát sikerült megnyerni egy költemény felolvasására is, Németh Lászlót pedig rábeszélték, hogy számoljon be a vásárhelyi pedagógiai kísérleteiről.

A díszterem zsúfolásig megtelt, az ifjúság hosszan tapsolt, amikor Illyés Gyula befejezte versének felolvasását. A Tű foka előadása még soha nem sikerült olyan jól, mint azon az emlékezetes délutánon. A két főszereplő, Ross Aranka és Für Lajos – a későbbi miniszter – könnyeket csalt a felnőtt nézők szemébe is. Illyés Gyula meghatóan köszönte meg a vendégek játékát.

Meleg májusi este volt. Az ifjúság az új kollégium előtt, a két vadgesztenyefa között várta a vendégeket. Kérdés és probléma volt elég. Németh és Illyés váltakozva beszéltek, mindig a kérdéshez igazodva. Ha politikai jellegű kérdéseket tettek fel, s előzőleg Németh László beszélt, akkor ő mondta: „ebben Gyula az illetékes”. Ha Illyésnél volt a szó, és irodalmi jellegű a kérdés, akkor ő mondta: „erre a Mester válaszol”. A tanárok némán, nem kis büszkeséggel hallgatták a fiatalok okos kérdéseit, mert azok tájékozottságukról árulkodtak, érdeklődésük szenvedélye jelezte egy új, ígéretes nemzedék felnövekedését, akik számára az iskola és az élet nem két külön intézmény volt, hanem a valóságnak az a darabja, amelynek ők is részesei voltak azokban a sorsfordító időkben. A est diák résztvevői közül Fónod Zoltán és Ozsvald Árpád a szlovákiai magyar irodalom kiváló képviselői lettek, Kovács Kálmán debreceni professzorként vált ismertté.

Dr. Horváth József

Illyés Gyula (Móser Zoltán felvétele, 1970.)

Százötven éve született Kálmány Lajos

Ez év tavaszán és nyarán a szülőváros, Szeged és a néprajztudomány emlékezett, tisztelgett „a szegedi népköltészeti gyűjtés halhatatlan mestere” – ahogy Bálint Sándor nevezte őt – Kálmány Lajos, a tudós lelkipásztor élete és munkássága előtt.

A Dugonics Társaság július 20-án felolvasó ülést tartott, amelyen az előadók (Péter László, Forrai Ibolya, Szekernyés János, Tandi Lajos és Barna Gábor) számba vették Kálmány életével és munkásságával kapcsolatos eddigi ismereteket és a még elvégzendő feladatokat. Hiszen minden megemlékezés akkor ér valamit, ha a jövőbe mutat. A feladatok pedig számosak. Egy-két pont kivételével szinte újra fogalmazhatnánk Péter László 1947-es tervezetét, amiből ugyanazon a nyári napon az egyik legfontosabb megvalósult: születésének 150. évfordulóján Kálmány Lajos szobrot kapott történelmi és kulturális emlékezetünk legnagyobb alakjai között a szegedi Pantheonban.

S ezzel talán a méltó elismerés is elérkezett. Bő nyolcvan évvel a halála után. „...Kálmány Lajos ...áldozatul adta egész életét városáért, s e szeretetében, ragaszkodásában, életének megalázó csalódásai sem ingathatták meg.” Ortutay Gyula habilitációs dolgozatában a Várost emeli ki. De hozzátehetjük nyugodtan: Kálmány a Városon, a Dél-Alföld világán keresztül az egyetemes magyar tudományosságot szolgálta. És szomorú – ugyanezt mondhatjuk el Kálmány Lajos munkásságának legnagyobb szegedi folytatójáról, sok tekintetben beteljesítőjéről, Bálint Sándorról is. Életük fájdalmas párhuzamait egy korábbi előadásban a Dugonics Társaság felolvasó ülésén idéztem.

Az 1852. május 3-án Szeged-Felsővárosban született Kálmány Lajos érdeklődése bizonyára szegedi piarista gimnáziumi és temesvári teológiai tanulmányai alatt fordult a paraszti kultúra, a paraszti műveltség felé. (Nevét eredetileg *Kálmánnak* írta, rokonai máig is ezt a nevet használják.) 1875. július 24-én szentelték pappá. Már első papi állomáshelyén, a ma Romániához tartozó Pécskán megkezdte a folklór hagyományok gyűjtését: dalokat, meséket, mondákat, szólásokat, imádságokat jegyzett le. Sajátságos, de a költészetén kívül a népelet más területe nem érdekelte. További állomáshelyein, itt Szegeden, majd több Torontál megyei helységben (Szaján, Törökbecse, Szőreg, Törökkanizsa, Padé, Magyarszentmárton, Csóka, Egyházaskér, Németelemér), valamint Arad, Békés és Csanád megyei településeken (Csanádapáca, Csanádpalota, Battonya, Apátfalva, Mezőkövácsháza), kötetekre való folklór anyagot jegyzett le és adott közre. Gyűjtésének egy része kéziratos hagyatékában még kiadóra és kiadásra vár. Az 1878. év utolsó negyedében betegen ment haza és egy hónapig volt Szeged-rókusi káplán. A szegedi árvízig lejegyezte a szegedi népköltést. Ő volt az tehát, aki megörökítette Szeged városának, az Ős-Szegednek víz előtti (1879-es nagy árvíz előtti) hagyományait. A XIX. század fordulóján Szeged vidékének, a Temesköznek népköltését még dúsan virágzó állapotában mutathatta be.

A maga korában példátlanul pontos gyűjtéseinek kívül mit köszönhet még neki a folklorisztika? Példaképe lehet a mai kutatóknak a gyűjtői tudatosság, szorgalom és lelkiismeretesség tekintetében. Legnagyobb eredményeként egyetlen mesemondó, Borbély Mihály meséinek lejegyzését és közzétételét szoktuk emlegetni. Ezzel nyilván előfutára, úttörője lett a később, mások kutatói és tudósi keze alatt formálódó és nemzetközi elismerést is kiváltó egyéniség-kutató iskolának.

Ritkábban emlegetjük, jóllehet az ő gyűjtéseinek köszönhetjük, hogy a XIX. század középső harmadának nagy székely ballada-felfedezési hulláma és divatja után, hasonló szépségű és gazdaságú balladagyűjteményt tett közzé a Dél-Alföldről. Ezzel igazolta a középkori magyar balladák egyetemes virágzását és termékeny összefüggéseit (Bálint Sándor).

Kálmány Lajos legteljesebb életrajzát és bibliográfiáját Péter László állította össze, s tette közzé 1952-ben, a születésének centenáriuma kiadott „Történeti énekek és katonadalok” című könyv bevezető tanulmányában. E kötettel a Magyar Néprajzi Társaság elindította „Kálmány Lajos népköltési hagyatéka” című sorozatát, amelyben azonban e könyvön kívül csak a balladák jelentek meg. Volna tehát a kiadói tevékenységben mit folytatni. Kálmány Lajos cikkei a Temesi Lapokban, a Szegedi Híradóban (Szegedi Kálmán, Szőregi álnév alatt) a Nyelvtörben, a Figyelőben, a Pesti Naplóban, az aradi Alföldben; a Szegedi Naplóban, a Ko-

szoruban, az Ethnographiában, az Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn című újságokban és folyóiratokban jelentek meg.

Fontosabb munkái közül érdemes megemlíteni néhányat: Koszorúk az Alföld vadvirágai-ból. I–II. Arad, 1877–78.; Szeged népe. I–III. Arad, 1881–82., Szeged, 1891. (I. Ős-Szeged népköltése. II., Temesköz népköltése. III., Szeged vidéke népköltése.); Boldogasszony ősvallásunk istenasszonya. Budapest, 1885.; Mythologiai nyomok a magyar nép nyelvében és szokásaiban. A Hold nyelvhasznályaiban. Budapest, 1887.; Gyermekjessztők és rablók nyelvhasznályaiban. Mythologiai tanulmány. Budapest, 1893.; A csillagok nyelvhasznályaiban. Néprajzi tanulmány. Szeged, 1893.; Világunk alakulásai nyelvhasznályaiban. Szeged, 1893. Mindezeknek, s elszórta megjelenő írásainak közzététele nem volna haszontalan, hiszen a magyar folklorzstika indulásáról hozhatnának számos új adatot, s emelhetnének a tudománytörténetbe.

A Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattárában őrzött kéziratos Kálmány-hagyaték fokozatos és folyamatos közzététele mellett szép feladat lehetne Kálmány Lajos könyvtárának a rekonstruálása. Ennek kötetei a Szegedi Somogyi Könyvtár állományában található. Itt tetten érhetők volnának mindazok a szellemi hatások, amelyek Kálmányt érték. Mert hajlamosak vagyunk őt valami őstehetségként elképzelni, aki csak úgy jött valahonnan, s a mindenkori jelen valósága felé fordulva megújította a folklorzstika szemléletét. A Móra Ferenc által a Somogyi Könyvtárba leadott könyvanyag talán rekonstruálható. S ebben jelen kell lennie a korabeli modern német nyelvű szakirodalomnak is. Kálmány tudott németül – a temesvári papi szemináriumban ez természetes is volt –, s e nyelvi csatorná keresztül tájékozódott az európai szakirodalomban. Tudjuk, volt fogékonysága az elméleti kérdések iránt, helyes szemlélettel kritizálta elődeit és kortársait, de legfontosabbnak az anyaggyűjtést tartotta. Ám az elméletileg tudatosan megalapozott anyaggyűjtést. Ebben példaképünk lehet máig. Móra utal arra, hogy könyveit sűrűn széljegyzetelte. Ezeket jó volna ismernünk. Olvasmányélményeiről más forrásból is adatokat nyerhetnénk, pl. a Herrmann Antallal folytatott levelezéséből, s Herrmann folyóiratából, az Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn hasábjairól is. Itt volna tehát még mit tennünk.

Kálmány Lajos példaképe lehet a mai magyar folklorzstikának. Élete és munkássága azonban tartogat még más, követésre méltó tanulságokat is. A szegedi tudományosság, a későbbi, s a mai Szegedi Tudományegyetem számára például ő mutatta fel a szegedi kirajzások következetes és sok szempontú kutatását. Ebben több tudományág, több intézmény is együttműködhet, vagy részt vállalhat. Kálmány Lajos, s persze Bálint Sándor kutatásaira építve ki lehetne építeni közvetlen kapcsolatokat a szegedi kirajzások népével, felkínálva nekik ismét az anyaváros támogatását, rajtuk keresztül pedig biztosítva közvetlen gazdasági és szellemi jelenlétét távoli kistérségekben is.

Máris itt vagyunk a jelenben. S látjuk, azért kell emlékeznünk, hogy kutatói életművekből, életekből, mint Kálmány Lajoséból is, napjaink feladataihoz nyerjünk ötleteket, s megvalósításukhoz pedig erőt merítsünk.

Az emlékezések során azonban arról többnyire megfeledkezünk, hogy Kálmány Lajos gyűjtői és tudós kutatói működése mellett – lelkipásztor is volt. Egyszerű híveivel, a parasztokkal együtt érző, velük együtt élő „parasztpap”. Ebből, valamint gyűjtéseiből számos konfliktusa támadt egyházi feletteseivel. Papként ábrázolja őt a szobor is, Kligl Sándor alkotása. S ha nem is a jámbor papi jut róla eszünkbe, mégiscsak naponta bemutatata a legszentebb áldozatot, keresztelt, esketett, temetett, hittant tanított. Anyanyelvén. S éppen mi, XXI. század eleji magyarok tudjuk ezen a határok szabdalta Dél-Alföldön, hogy milyen fontos ez. Kálmány Lajos papi működésének és folklorzstikáinak legtöbb helye ma idegen uralom alatt szenved.

Kálmány a Szeged Városán, a Dél-Alföld világának vizsgálatán keresztül az egyetemes magyar tudományosságot szolgálta. És szomorú – ugyanezt mondhatjuk el Kálmány Lajos munkásságának legnagyobb szegedi folytatójáról, sok tekintetben beteljesítőjéről, Bálint Sándorról is. Életük fájdalmas párhuzamait érdemes felidézünk. S ahogy Bálint Sándor, a „legszőgedibb szögedi” is csak halála után kapott méltó elismerést, úgy Kálmány Lajos számára is csak a századik és százötvenedik születési évfordulója hozott elismerést. Most a két szegedi tudós szobra egymás mellett áll. A születési centenáriumba, ötven évvel ezelőtt jelent meg Kálmánynak a „Történeti énekek és katonadalok” című könyve, máig legalaposabb élet-

rajzzal, tudományos pályaképpel Péter László és Dégh Linda tollából. S most a 150. születési évfordulón mindannyian részesei vagyunk, hogy szobra áll a nagy folklór-gyűjtőnek, Péter László javasolta ezt is még annak idején. S hamarosan megjelenik „ércnél maradandóbb” emlékműve, a még életében összeállított kézírata „Alföldi gyűjtés” címen a Magyar Néprajzi Társaság Magyar Népköltési Gyűjtemény (új) sorozatában, amelyet akár Szeged Város támogatásával is – remélhetőleg – újabb munkák követnek.

„A szegedi népköltészeti gyűjtés halhatatlan meste”-re (Bálint Sándor), a „legnagyobb magyar folklorista” (Móra Ferenc, Péter László) Kálmány Lajos kap szobrot történelmi és kulturális emlékezetünk legnagyobbjai között, születésének 150. évfordulóján. Azt pedig külön is örömmel hangsúlyozzuk, hogy egy szegedi ember, az életét és munkásságát Szegednek és a szegedi nemzetnek áldozó ember kerül be ezáltal a nemzeti emlékezetünk legnagyobbjai közé a legnagyobbakhoz és az értékekhez való hasonlítás alapján.

Szobra a szegedi Pantheonban, az utód Bálint Sándor szobra közelében, forgatott könyvei és tanulmányai pedig nap mint nap emlékeztessenek a szülőhelyéért, magyar népéért és a tudományért munkálkodó lelkipásztoron keresztül – feladatainkra.

Barna Gábor

Emlékezés Kelemen Lajosra, Erdély nagy magyar történettudósára

125 évvel ezelőtt Marosvásárhelyen született Kelemen Lajos történettudós, levéltáros, az erdélyi magyar tudománytörténet nagy alakja, aki csaknem hat évtizeden keresztül az erdélyi magyar történetírás irányító személyisége volt. Neve fogalomná vált mindazok tudatában, akik művelték vagy művelik az erdélyi magyar históriát, vagy akik érdeklődnek a szülőföld, a hazai táj története iránt.

Kelemen Lajos 1877. szeptember 30-án a Bolyaiak városában született régi maroszéki unitárius székely család gyermekeként. Elemi és középiskolai tanulmányait 1896-ban szülővárosa Református Kollégiumában végezte. Historikus pályájának elindítója középiskolai történelemtanára Koncz József – akiről gyakran őszinte hálával emlékezett meg –, aki felkeltette benne a kutatás szenvedélyét, mely azután egész életén végigkísérte.

Diákévei alatt meghatározó jelentőségű könyveket olvasott: *Orbán Balázs* művét *A Székelyföld leírását és Kővári László* Erdély régiségei című munkáját, majd később megismerkedett *Rómer Flóris*nak a magyarországi régi falképekről írott kötetével. E munkák hatására és tanára ösztönzésére honismereti csoportot szervezett a szülővárosával szomszédos falvak, majd távolabbi vidékek történelmi emlékeinek, néprajzi nevezetességeinek megismerésére. Honismereti kirándulása során felkereste a marosszentkirályi, a marosszentannai, a nyárádszentlászlói templomok falfestményeit. Első útjai után eljutott a távolabbi Gogánváralja mennyezetfestményeihez és ez a kirándulás rendkívüli eredményt hozott: vándorlásai során ugyanis az ádamosi unitárius templomban felfedezte a legrégebbi, a mohácsi csata évéből (1526) való erdélyi mennyezetfestményt. Ekkor ébredt fel benne a művészettörténet iránti vonzalom és az eddig elhanyagolt műemlékek iránt érzett felelősség.

A levéltári kutatás szenvedélye is ekkor bontakozott ki benne, ugyanis rábukkant a marosvásárhelyi szabó- és szücsceh levelesládájára és abban megtalálta ez utóbbi céh 1608. évi kiváltságlevelét, amit közlés céljából elküldött *dr. Szádeczky Lajos* kolozsvári egyetemi tanárnak a Székely Oklevéltár szerkesztőjének. Később – kolozsvári egyetemi éve alatt – szakmai felkészülés szempontjából is Szádeczky gyakorolta reá a legnagyobb szellemi hatást. A Székely Oklevéltár anyagának másolása, tanáranak szakszerű megjegyzései, tanácsai meggyőzték őt a levéltári anyag használatának fontosságáról és tették azt számára alapvető tudományos elv- és gyakorlattá.

Kelemen Lajos alapos történettudományi ismeretekkel, a levéltári munkára felkészülten hagyta el az egyetem padjait, mégsem az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárához, hanem a Múzeum Könyvtárához került rapidfjasként. Ezen a számára eléggé megalázó helyzeten 1907-ben változtatott, amikor a Kolozsvári Unitárius Kollégium történelemtanára lett. A több mint egy évtizedes tanári pályán marandót alkotott. Egykori tanítványai emlékezése szerint történelemórái felejthetetlen élményt jelentettek, a múlt a maga valóságában elevenedett meg, a történelem nagy személyiségei is emberként, erőnyeikkel és gyarlóságaikkal jelentek meg. *Mikó Imre* nemzetiségpolitikus méltán írta róla: „Nem láttam még történelemkutatót, aki olyan mélyen átélte volna a múltat és annyira meg tudta volna eleveníteni. Az elmúlt idő embereiről úgy beszélt, mintha kortársai lettek volna.”¹

Ezekben az években közéleti szerepet is vállalt, 1908-ban az Erdélyi Múzeum-Egyesület titkárává választották és ezáltal az egyesületi élet egyik irányítója lett. 1918-ban aztán végre oda helyezték, ahová már közvetlenül az egyetem elvégzése után kellett volna kerülnie, kinevezték az Erdélyi Múzeum levéltárosává.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület levéltárában végzett munkája Kelemen Lajos életének egyik legkimagaslóbb eredménye. Ez a levéltár neki köszönhetően országos jelentőségű intézménnyé lépett elő, az alig negyvenezer darabot számláló gyűjteményből az erdélyi társadalom történeti életének milliós gyűjtőlevéltára lett. Ezáltal megteremtette az erdélyi magyar história művelődésének forrásbázisát. Arisztokrata családoktól kezdve a székely kisnemeseig sok embert meggyőzött arról, hogy a tulajdonukat képező régi iratokat, családi levéltárakat az Erdélyi Nemzeti Múzeum őrizetébe adva, tegyék azokat a történelemkutatás számára hozzáférhetővé. Munkája révén elérte, hogy az erdélyi magyar családi levéltárak többsége, köztük a legjelentősebbek közgyűjteménybe kerültek és megmenekültek a későbbi elpusztulástól. Kelemen Lajos teljesítménye megismételhetetlen, mert az utolsó órában – az első világháború és a hatalomváltás előtt – mentette meg ezeket a történelmi forrásokat.

Levéltári munkássága önálló alkotás: levéltár-rendszerező felfogása ugyanis megegyezett a később kibontakozó korszerű levéltárelmélettel, amelynek alapelve az, hogy a levéltári anyagot szerves egységként kell kezelni, szemben az addig alkalmazott mesterséges rendszerekkel.

Kelemen Lajos a múzeum levéltárában egyedül dolgozott, ezért a gyűjtő- és rendező munkája mellett a kutatószolgálat feladatát is ellátta. Jól tudta, hogy a levéltári anyag feldolgozását csak tudós-nemzedékek sok évtizedes munkája képes elvégezni, ezért nevelt, tanított, lelkesített és segítette hat évtizeden át minden múlt iránt érdeklődőt. Kelemen önzetlenül segítette az őt követő tudós-nemzedéket: a régi irodalommal, könyvtártörténettel foglalkozó *Herepei János*-t, a nyelvtörténész *Szabó T. Attilát*, a középkori építészettel foglalkozó *Entz Gézát*, az erdélyi reneszánszkutatást megalapozó *Balogh Jolánt*, illetve a barokk kutatást elindító *Bíró Józsefet* és *B. Nagy Margitot*. Segítő kezet nyújtott *Bíró Vencelnek*, *Jakó Zsigmondnak*, *Palotay Gertrúdnak*, *Tombor Ilonának* és még sokaknak. Kelemen Lajos tudása, kutatási eredményei beépültek egész tudós-nemzedékek munkásságába.

Kelemen Lajos, mint historikus a pozitívista történetírás korában alkotott, műveinek központjában az adat- és forrástisztelet állt, de ez nem volt száraz adatfelsorolás, előadásmódjában mindig az összefüggések feltárására és megértetésére törekedett. Tudása és érdeklődési köre kiterjedt Erdély történetének csaknem minden területére, de legszívesebben szűkebb hazája XVI–XVII. századi történetével foglalkozott, amit mindig az egyetemes emberi fejlődés részeként vizsgált. Tudományos munkássága több mint 400 címszót ölel fel, amelynek zöme a politikai történelem, a művészet-, ipar-, család-, egyház-, hely-, levéltártörténet és történeti néprajz körébe tartozik. Kelemen Lajos gyakran fordult olyan műemlékek, műtárgyak felé, amelyeknek mulandóságát felismerte és amelyeket igyekezett megörökíteni. Több írása ma már történeti forrása művészettörténetünknek. Kelemen a résztanulmányok mestere volt, véleménye szerint ugyanis kora erdélyi magyar történetkutatásának soron levő feladata a részletek tisztázása, a jövőbeni összefoglalások céljából. Tanulmányaival elindította az új erdélyi magyar helytörténeti, művelődéstörténeti és művészettörténeti kutatásokat. Életművéből a nagy összefoglalások sajnos kimaradtak, Jakó Zsigmond munkásságát értékelve azonban a

¹ *Mikó Imre*: Akik előttem jártak. Bukarest, 1976. 251. old.

következőket írta róla: „Voltak e században is, akik Kelemen Lajosnál többet írtak Erdély történetéről, de annak tiszta szívvel és kézzel történő feltárásáért nálánál többet más bizonyosan nem tett.”²

Tudományos munkásságát *Marosszéki határnevek a XVI. és XVII. századból* című forrásközlésével kezdte (1897). Önálló kötetben jelent meg: *Kolozsvári Kalauza* (1902) és *Az Erdélyi Múzeum Egyesület múltja és jelene* (1904) című összefoglaló munkája. Kiadta *Bod Péter leveleit* (1907), *Nalácsi József feljegyzéseit* (1921), *Hermányi Dienes József anekdotáit* (1925), *Bánffy Józsefné emlékiratait* (1931), amelyek által elindította a művelődéstörténeti forrásanyagunk feltárását.

Kelemen Lajos többször is hangoztatta, hogy a történészeknek nem szabad csak a kutató szakemberek kis körének írni, hanem a tudományos eredményeket el kell juttatni az érdeklődő nagyközönséghez is. Népművelői tevékenysége központjában – a sajtóban megjelenő népszerűsítő cikkei mellett – a csoportosan vezetett városnézések álltak. A kincses Kolozsvár és környékének régi emlékei, kövei az ő körsétás kalauzolásai, kirándulásai során elevenedtek meg.

A magyar irodalom jeles regényírói – *Móricz Zsigmond*, *Nyirő József*, *Gyallay Domokos* és mások – többször felkeresték és adatokat kértek tőle. Móricz Zsigmond az Erdély-trilógia írására készülődve meglátogatta Kelemen Lajost és megcsodálta az erdélyi történelem nagy és apró mozzanataira kiterjedő tudását. Műve egyik szereplőjében a mindentudó Kelemen deákban irodalmilag is megörökítette alakját.

Élete során több kitüntetés, megtiszteltetés érte: 1938-ban a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagjává, majd 1962-ben rendes tagjává választotta. Hetvenedik, majd nyolcvanadik születésnapja alkalmából 1947-ben és 1957-ben két emlékkönyv jelent meg, melyben határokon inneni és túli magyar, román és szász történészek rótták le tiszteletüket Kelemen Lajos személye és munkássága előtt. Kolozsváron, 1963. július 29-én hunyt el, egész Erdély a kincses városba sereglett magyar népe kísérte örök nyughelyére, a Házsongárdba.

Kézírtos hagyatékában maradt tizenhat jelentős munka, adatgyűjtés a Székely Oklevéltár IX. kötetéhez, családtörténeti, művelődéstörténeti adatgyűjtemény stb. Tanulmányait két poszthumusz kötetben *Benkő Nagy Margit* jelentette meg.³

Kelemen Lajos Erdély nagy magyar historikusa egész életében példát mutatott az önzetlen tudósi magatartásra és a szolgálatként felfogott tudományművelésre. Szabó T. Attila szerint példája „...ragyogva hirdeti mindannyiunknak szóló tanításként, hogy a testi halál csak a pillanatnak hódoló, önző emberi élet számára jelent véget, az önzetlen szolgálatban eltöltött ember és tudós élete a maga gazdag eredményeivel, követésre kész tető példaadásával örökre beépül a közösség erkölcsi, társadalmi és tudományos életébe”.⁴

Sebestyén Kálmán

Százhuszonöt éve született báró Nopcsa Ferenc

1933 tavaszán a bécsi és a budapesti lapok feltűnő helyeken és címeikkel közölték a hírt, hogy báró Nopcsa Ferenc, a világhírű magyar tudós Bécsben, a Singerstrasse 12. szám alatti lakásában április 25-én lelőtte albán titkárát, majd öngyilkosságot követett el. Holttestét április 28-án a bécsi Központi Temető krematóriumában elégették, s hamvait ugyanott temették el. Akkor és arról írta a pályatárs és barát, az ugyancsak jeles tudós, Lambrecht Kálmán a Budapesti Szemlében: „(...) a Nopcsa név utolsó viselője túl korán esett áldozatul a lángoknak: szellemé a lángelme lobogásának, teste a krematórium tüzének.”

² *Jakó Zsigmond*: Társadalom, egyház, művelődés. Bp., 1997. 431. old.

³ *Csetri Elek–Jakó Zsigmond–Tonk Sándor* (szerk.): Művelődéstörténeti Tanulmányok. Bukarest, 1977., 1982.

⁴ *Szabó T. Attila*: Nyelv és múlt. Bukarest, 1972. 492. old.

Báró Nopcsa Ferenc 1877. május 3-án született a Hunyad vármegyei Déván egy, Erdély történetében, politikai és társadalmi életében évszázadok óta jelentős szerepet játszó főúri (1852-től bárói címet viselő) családból. Középiskolai tanulmányait a bécsi Collegium Theresianumban végezte. Életének és pályájának további alakulását alapvetően befolyásolta, hogy Ilona nevű testvére szentpéterfalvai birtokukon 1895-ben különös csontmaradványokat talált. A leleteket Nopcsa ugyanabban az évben Bécsbe vitte és megmutatta Eduard Suessnek, a tudományegyetem nagy híru tanárának. A professzor ösztönzésére fogott hozzá a csontok, az első magyarországi dinoszaurusz-leletek vizsgálatához. Munkája egyre inkább elmélyült, a szakirodalmat a bécsi Természettudományi Múzeumban tanulmányozta és az egyetemen rendszeresen látogatta Suess óráit. Első előadását huszonkét éves korában, 1899. június 21-én a bécsi tudományos akadémia osztályülésén tartotta meg *Dinosaurier aus Siebenbürgen* címmel. A tudományos körökben nagy feltűnést keltett előadás a Bécsi Akadémia munkálataiban jelent meg. 1903-ban kitüntetéssel tett doktori szigorlatot Eduard Suess és Victor Karl Uhlig professoroknál.

Bécsben végérvényesen elkötelezte magát a paleontológiának és a geológiának. A következő három évtizedben összehasonlító vizsgálatok céljából felkereste Európa legjelentősebb természettudományi múzeumait, ahol főleg az őshüllőmaradványokat (elsősorban a dinoszaurusz-féléket) tanulmányozta, de foglalkozott a madarak röpképességének kialakulásával, rendszertannal, származástannal és az egyik megalapozója lett két tudományágnak: a paleofiziológiának és a paleopatológiának. Geológiai és tektonikai kutatásokat elsősorban Erdélyben és a Balkán-félszigeten végzett.

Rendszeres utazásai során először 1899 augusztusában fordult meg a Balkánon, 1903 végén Albániába, Szkutariba is eljutott. Az 1905. év végén tett utazásával vette kezdetét az az élete végéig tartó munkásság, amelynek célja Albánia földjének és népének tanulmányozása volt. „Nopcsa Ferenc báró előítélet nélkül lépte át e roszshírű ország határait. Az igazi explorátor rátermettségével és finom tapintatával hamarosan megtalálta az utat a nép lelkületéhez. Vándorlásai közben módjában volt színről-színre megismerkednie az országban uralkodó viszonyokkal, a nép életével, szokásaival” – írta róla Halász Gyula 1911-ben. Több mint egy évtizeden keresztül, gyakran életveszélynek és számos kalandnak kitéve rendszeresen visszajárt az országba (1903 és 1916 között 4000 kilométernyi utat tett meg és 360 napot töltött ott), az időközben nagyon megszeretett nép, ahogyan ő nevezte az albánokat: „Európa nagy fegyveres gyermekei” közé. Körükben nem csupán kutatóként, hanem barátként is mozgott. Megtanulta a nyelvüket (akkor a magyar mellett már angolul, németül, olaszul, románul és szerbül is beszélt) és a nyelvjárásokat. Elmélyülten tanulmányozta Észak-Albánia földrajzát és földtanát, valamint az albánok nyelvét, történelmét és néprajzát is. Annyira kivívta tiszteletüket és szeretetüket, hogy 1913-ban kevés híján királyukká választották.

1925. április 20-án a Magyar Királyi Földtani Intézet igazgatójává nevezték ki, e feladatát 1928. november 28-ig látta el. A több mint három év alatt megújította, újjászervezte az első világháború utáni években lelassult földtani munkálatokat, korszerűsítette és felvirágoztatta az intézményt. A gyermekkor óta időnként kiújuló idegbaja és más betegségei (pl. vagotóniás depresszió), a megfeszített munka miatt bekövetkezett kimerültség, a független tudós számára addig ismeretlen adminisztrációs kötöttség és a tudóstársaival folytatott kiélezett viták mind, mind hozzájárultak ahhoz, hogy 1928-ban lemondott igazgatói állásáról és visszavonult bécsi lakásába.

Az osztrák fővárosban ismét talpra állt, így folytatni tudta paleontológiai, geológiai és albanológiai kutatásait. A hozzá közel állókat is váratlanul érte öngyilkossága, hiszen tudták, hogy sok terve volt még. A kiújuló betegség és a súlyos anyagi gondok miatt elsütött pisztoly golyója egy tevékeny, megfeszített munkában eltelt, kalandokban is bővelkedő életnek és világvizonylatban is jelentős munkásságnak vetett véget.

Báró Nopcsa Ferenc huszonkét éves korától haláláig több mint 150 tudományos művet (Albániáról és az albánokról mintegy 60-at) publikált. Könyvei és tanulmányai egyaránt megjelentek magyar és idegen nyelven, az utóbbiakat nemcsak a haza, hanem a legjelentősebb külföldi szakfolyóiratok is közölték. Munkásságát számos elismerés övezte. Több magas kitüntetést kapott és rangos tudományos társaságok választották őt tagjaik közé (pl. levelező tag: Zoológical Society, Geological Society of London, Österreichische Geologische Gesellschaft; majd rendes tag: Magyar Tudományos Akadémia; tiszteletbeli tag: Magyarhoni Földtani Társulat, Magyar Földrajzi Társaság, Gesellschaft für Erdkunde).

Geológus, paleontológus és albanológus volt, mindhárom tudományban egyike az úttörőknek. A tudománytörténészek ma is a világ egyik legnagyobb őslénytudósaként tartják számon. Szerényen „amatőr etnográfus”-nak vallotta és nevezte magát, de művei egy professzionista kutatóról tanúskodnak. Amit az albánok népi kultúrájáról: gazdálkodásukról, építkezésükről, viseletükről, gazdasági és használati eszközeiről, mondáikról, mitikus alakjaikról, szokásaikról, hely- és családneveikről leírt, lerajzolt, lefényképezett és kartografikus módszerrel ábrázolt, bármelyik „hivatásos etnográfus”-nak is a dicséretére válna. Albanológiai munkásságát Gert Robely így jellemezte 1966-ban: „(...) Nopcsa csaknem univerzálisnak nevezhető kíváncsisággal gyűjtötte és jegyezte fel, amivel ebben az országban találkozott. (...) Neki még alkalma volt a »régik« Albániát megélnie, mielőtt még az országot elérte a »civilizáció«, és a régi rend szokásaival együtt eltűnt. A tudományos kíváncsiságnak, a megfigyelőképességnek és a kiemelkedő szorgalomnak eme ötvöződése, amellyel kitűnt, mindenki másnál hivatottabbá tette arra, hogy ennek a »régik« Albániának képét rögzítse és továbbadja. Az idők mostohasága e vállalkozást, amelyre készen állt, csak töredékeiben engedte megvalósulni. De még a be nem fejezett mű is helyet biztosít számára a legjelentősebb albanológusok között.”

Az albánok a róluk szóló műveit ma is ismerik és ápolják emlékét. 1993-ban, halálának hatvanadik évfordulóján emlékünnepeket rendeztek Shkodrában és Tiranában. Az előbbi városban utcát neveztek el róla, a Geológiai Szolgálat épületének falán elhelyezték emléktábláját és a település posztomusz díszpolgárává választották. A tiranai ünnepségen az albán kulturális miniszter, halála után több mint fél évszázaddal az egyik magas állami kitüntetésben, a Naim Frashëri-díj I. fokozatában részesítette. Szintén 1993-ban a budapesti Magyar Állami Földtani Intézet volt a színhelye *Nopcsa Ferenc és Albánia* című konferenciának. A tudományos rendezvényen „a szkipetárok földjé”-vel kapcsolatos általános földtani, szerkezetföldtani, vízföldtani, őslénytani, földrajzi, régészeti és néprajzi eredményeit értékelték ki. Előadásokat tartottak azok a geológusok is, akik a nagy előd nyomdokain végeztek kutatásokat Albániában.

Báró Nopcsa Ferenc földtani és néprajzi munkásságát ma is számon tartják e tudományok művelői és művei napjainkban is hatnak a hazai és a nemzetközi kutatásban.

Hála József

Irodalom: Báró Nopcsa Ferenc életrajzát és tudományos műveinek jegyzékét lásd *Lambrecht, K.* [ál-mán]: Franz Baron Nopcsa † der begründer der Paläophysiologie 3. Mai 1877 bis 25. April 1933 (*Palaeontologische Zeitschrift* XV. 1933. No. 2-3. 201-221.); *Tasnádi Kubacska András*: Franz Baron Nopcsa (Bp., 1945.) – Regényes életrajzát *Tasnádi Kubacska András* írta meg Báró Nopcsa Ferenc kalandos élete (Bp., 1937.) című könyvében. – Az 1993-ban Budapesten megrendezett konferenciára jelent meg az a bibliográfia (*Hála, József*: Franz Baron von Nopcsa, Anmerkungen zu seiner Familie und seine Beziehungen zu Albanien. Wien, 1993.), amely a báró Nopcsa Ferencre és családjára vonatkozó irodalom (267 tétel) és Albániáról szóló műveinek (58 tétel) adatait tartalmazza. – A Néprajzi Hírek emlékének szentelt különszámában (XXIII. 1994. 1-2. sz.) az alábbiak olvashatók róla. *Hála József*: Nopcsa Ferenc, a természettudós és néprajzkutató (7-18.); *Jianu, Coralia-Maria*: Adalék báró Nopcsa Ferenc életrajzához (19.); A Nopcsa család, Nopcsa Ferenc és albániai kutatásai, Bibliográfia (20-47., a fent említett, Bécsben 1993-ban megjelent bibliográfia Terbócs Attila által kiegészített változata); *Gunda Béla*: Báró Nopcsa Ferenc és az albán néprajz (50-53.) – A közelmúltban napvilágot látott, róla szóló művek közül a következőket ajánljuk az érdeklődők figyelmébe: *Főzy István*: Nopcsa báró és a Kárpát-medence dinoszauruszai. A Magyarosaurus dacus és a többiek (Alfadart-Press, Tatabánya, 2000.); *Elsie, Robert*: Reisen den Balkan, Die Lebenserinnerungen des Franz Baron Nopcsa (Dukagjini Publishing House, Pejë, 2001.).

Százéves a kolozsvári Mátyás király szobor

Az 1896. évi millenniumi évforduló alkalmával a magyarság érdeklődése fokozottan a történelmi múlt felé fordult. Az ezeréves történelem nagy eseményeinek ábrázolására, megörökítésére a korszak neves íróit, festőit, szobrászait kérték fel. Az ekkor született két legjelentősebb képzőművészeti emlékművet Mátyás király kolozsvári és Mária Terézia pozsonyi szobrát a XIX. század magyar szobrászatának legnagyobb mestere *Fadrusz János* (1858–1903) készítette.

A kolozsvári Mátyás király szobor felavatására 1902. október 12-én került sor. Az évforduló kapcsán elevenítsük fel *Fadrusz János* és zseniális alkotásának emlékét.

Fadrusz János 1858. szeptember 2-án Pozsonyban zsellér család gyermekeként született. A rendkívüli fizikai erővel rendelkező ifjú lakatosinas lett, majd később – 1874–1886 között – kitanulta a faragó és porcelánfestő mesterségeket is. Tehetsége korán megmutatkozott, porcelántárgyai már az 1885. évi Országos Kiállításon díjat nyertek.

Katonaéveit Prágában töltötte, ahol – saját bevallása szerint – a Hradcsinban lévő Szent György lovas szobor, Kolozsvári Márton és György 1375-ben készült remekműve igen nagy hatást gyakorolt rá. 1886–1892 között a Bécsi Művészeti Akadémián tanult *Victor Tilgner*, majd *Edmund Hellmer* tanítványaként. Az akadémiai éveket egy mecénás intézmény, a Pozsonyi Takarékpénztár tette lehetővé.¹

Vizsgamunkájának a *Feszület* megmintázását választotta, amelyben drámai erővel ábrázolta a kereszten szenvedő emberi test gyötrelmeit. Művével elnyerte az 1892–1893. évi Országos Képzőművészeti Kiállítás nagydíját. (Később a *Feszület* a művész síremléke lett a Kerepesi temetőben.)

Fadrusz János első nagy megbízatását szülővárosától, Pozsonytól kapta *Mária Terézia márvány lovas szobrának* elkészítésére. Ezen az alkotáson a művész 1892–1897 között dolgozott.

A kincses város lakóinak régi vágya volt, hogy Mátyás királynak, Kolozsvár halhatatlan szülőltjének szobrot emeljen. 1882-ben megalakult a *szoborbizottság* és megkezdődött a *szoboralapra* való országos gyűjtés. A népes szoborbizottságban olyan híres kolozsvári személyiségek szerepeltek, mint *Bartha Miklós*, *Berde Mózes* politikusok, *Brassai Sámuel*, *Ferenczy Zoltán*, *Finaly Henrik*, *Kővári László*, *Szabó Károly* tudós egyetemi tanárok, *Pákey Lajos* építész, *Sándor József* EMKE titkár, *Szász Domokos* református, *Ferencz József* unitárius püspökök stb. Az országos gyűjtés eredményeként a szoboralap fokozatosan gyarapodott. Az adományozók megértették, hogy Kolozsváron, az erdélyi magyar szellemi élet központjában a Mátyás-szobor a magyar múlt és hagyománynak jelképe lesz. A szobor ügyét anyagilag támogatták Magyarország megyéi és városai, egyházak és iskolák, a szellemi élet olyan kiválóságai, mint *Munkácsy Mihály*, *Vastagh György*, gróf *Zichy Jenő* festőművészek, *Hubay Jenő* és *Reményi Ede* hegedűművészek, *Blaha Lujza*, *Jászai Mari*, *Prielle Kornélia* színésznők stb. A magyar kormány két alkalommal 30 000 koronát, *Ferenc József* császár-király 10 000-et adományozott.

1888-ban a szoborbizottság elhatározta *Mátyás király szülőházának* emléktáblával való megjelölését. A *Pákey Lajos* építész tervezte táblát 1889. szeptember 2-án fényes ünnepségek közepette leplezték le. Az esemény szónoka *Jókai Mór* volt, aki felolvasta az ünnepi alkalomra írt ódáját „*Korvin Mátyás királyról*”. A Kolozsvári Nemzeti Színház díszelőadásán mutatta be *Bródy Sándor*: „*Mátyás király Kolozsvárt*” című drámáját.

1893 nyarán kiírták a Mátyás király *szoborpályázatát*, amelyre hét művész: *Bezerédi Gyula*, *Fadrusz János*, *Köllő Miklós*, *Róna József*, *Sovánka István*, *Tóth András* és ifj. *Vastagh György* küldte be tervezetét. A bírálóbizottságban *Albach Géza* polgármester, négy kolozsvári egyetemi tanár, *Pákey Lajos* építész vett részt, a szakmát *Stróbl Alajos* és *Zala György* képviselték.

A kiírt pályázat szerencsésnek mondható, mert a hét pályamű közül nem volt nehéz kiválasztani a várakozásokat minden szempontból kielégítő *Fadrusz*-tervet. *Fadrusz János* valóban zseniálisan ráérezett a kolozsváriak elképzelésére, akiknek szeme előtt a nemzetet védő, az ország határait erős kézzel vigyázó uralkodó alakja lebegett. Eredményt 1894. május 15-én

¹ *Fadrusz János* életére lásd: *Lázár Béla*: *Fadrusz élete és művészete* (Bp., 1924.) című munkáját.

hirdettek: a bizottság egyhangúlag Fadrusz Jánosnak ítélte a 4000 koronás első díjat. A bizottság értékelésében a nyertes pályázatról a következőket írta: „A Mátyás király szobor egy Istentől ihletett szobrász költői álma...”, mely nemcsak Kolozsvár büszkesége lesz, de a magyar képzőművészet fejlődésében is mozzanatos eseményt jelent.”

A kolozsváriak azt szerették volna, ha a szobor elkészül a millenniumra, de Fadrusz János ekkor a pozsonyi Mária Terézia szobron dolgozott, majd megbízták a *zilahi Wesselényi emlékmű* és *Turul-emlék* elkészítésével, ezért a kincses város lakóinak várniuk kellett. A rendelkezésükre álló időt azonban eredményesen kihasználták: a város Főterének arculatát megváltoztatták: a Szent Mihály templom körüli épületeket lebontották, a déli oldalon lévő piac helyett parkot létesítettek. A Státuát – I. Ferenc császár 1817-ben tett látogatásának tiszteletére emelt emlékoszlopot – a Főtér déli oldaláról az Óvárba költöztették. A Szent Mihály templom főbejárata előtt álló barokk díszkaput a Szent Péteri római katolikus templom elé helyezték. 1896. szeptember 30-án – a millenniumi ünnepek keretében – tehát csak a Mátyás-szobor alapkövetételére kerülhetett sor.

A Mátyás-szobor azonban már a leleplezése előtt is nagy sikert aratott, ugyanis a szobor főalakját kiállították az 1900. évi párizsi világkiállításon, ahol aranyéremmel „Grand-Prix”-vel tüntették ki. Ez a nemzetközi siker rendkívüli mértékben fokozta a szobor iránti belföldi érdeklődést.

A Mátyás király szobor leleplezésének országos ünnepére 1902. október 12-én került sor, amelyen az akkori Magyarország szinte minden jelentős személyisége megjelent. A szobrot Ferenc József képviselőként József Ágost főherceg leplezte le. A kormányt Széll Kálmán miniszterelnök, több miniszter és államtitkár képviselte, ünnepi beszédet Hoch János budapesti plébános mondott. Jelen voltak a politikai élet neves személyiségei, mint Apponyi Albert, Bánffy Dezső, a magyar kortárs irodalom nagyságai Jókai Mór, Benedek Elek, Bródy Sándor, Rákosi Viktor és mások. Ekkor adták át a Kolozsvári Tudományegyetem új központi épületét, az Igazságügyi Palotát és ekkor nyitották meg Mátyás király szülőházában az Erdélyi Kárpát Egyesület Múzeumát. A Kolozsvári Nemzeti Színház Mátyás király emlékműsort mutatott be, az ifjúság pedig a város vendégeinek tiszteletére faklyásmenetet rendezett. Márki Sándor kolozsvári egyetemi tanár szerkesztésében díszkiadású *Mátyás király emlékkönyv* jelent meg.

Ferenc József távolmaradt a szoboravatásról, egyes vélemények szerint azért, mert a szobor talpazatán a legyőzött seregek zászlói között a Habsburgoké is látható. Valószínűbb az a feltételezés, hogy az esemény politikai színezete miatt tartotta magát távol az ünnepségtől. Ebben lehetett is valami igazság, mert az udvart képviselő József Ágost főherceget nagy ellentűntetés fogadta a kolozsvári vasútállomáson.

A Mátyás király szobor azonban rendkívül nagy hatást gyakorolt a jelenlévőkre. Alexander Bernát esztétikus erről a Budapesti Hírlapban a következőket írta: „Döntőnek egy szobor megítélésénél az első benyomást ismerem...Fadrusz műve tegnap fényes sikerrel állta ki a műalkotásnak ezt az első próbáját. Amint a szobor feltűnt, azonnal meghódította a lelkeket... Erős, hangos, közérthető nyelven szól ez a szobor...Amint mond, azonnal megértettük és amit megértettünk azonnal tetszett...Fadrusz a földgölgöt látja s tudja velünk is láttatni.”²

A szakirodalom többször hangsúlyozta, hogy a magyar szobrászatban azóta sem igen akad mester, aki megközelítette volna a Mátyás-szoborban oly csodálatosan megnyilvánuló monumentális erő és eszmeiséget. Tavaszgy Sándor filozófus szerint a szobor valósággal él és beszél, s Mátyásról a legfényesebb magyar királyról talán senki sem mondott többet.³ A Mátyás-szobor méltó helyet foglal el a híres európai lovas szobrok sorában. Sokan hasonlították Verrocchio: „Colleoni” lovas szobrához és nevezték a „magyar Colleoni-szobornak”.⁴ Fadrusz János saját alkotását jelképnek tekintette: „A Mátyás-szoborban Magyarország fénykorát ábrázoltam” – nyilatkozta a leleplezés alkalmával, majd hozzátette: „Nincs több mondanivalóm, beszéljen a szobor.”⁵

² Miklósi Sikes Csaba: Fadrusz János kolozsvári és zilahi működése a korabeli sajtó tükrében. *Ars Hungarica*, 1998. 122. old.

³ Tavaszgy Sándor: Szobor mely él és beszél. Páosztortúz, 1942/11.

⁴ Soós Gyula: Fadrusz János. Bp., 1961. 48. old.

⁵ Gyalui Farkas: A Mátyás király szobor pályázata. Páosztortúz, 1940. 64. old.

Fadrusz János: Mátyás király (tanulmány)

Fadrusz a szobor főalakját *Mátyás királyt* uralkodásának egyik dicsőséges pillanatában ábrázolja, amint harci paripáján ülve a vajdahunyadi vár bástyájáról végigtekint hadai felett. A győztes csatából érkezett király sisakját levette, arcáról fenséges erő, imperátori jellem sugárzik, kidomborodó mellvértje alatt szinte érezni erőteljes mellkasát. A harci mén ura

parancsára megáll, délcegen leszegi fejét, mintha csak sejtené, hogy ki ül a hátán. Mátyás összeszorított térdekkel inkább áll a kengyelben, nyugodt, bizakodó arccal tekint szét a téren.

A talpazat mellett a korszak négy kiemelkedő hadvezére áll. A baloldalt álló első alak *Magyar Balázs*, a király kedvenc hadvezére, erdélyi vajda, majd horvát bán, testét páncél fedi, sisakját levéve felnéz a királyra. A mellette álló vitéz a legendás erejéről híres hadvezér, *Kinizsi Pál*, Bihar és Temes vármegye főispánja, a kenyérmezei csata hőse. Alakját acél sodronyong fedi, fején sisak, bal kezében Csehország zászlaját tartja, szája nyitva, s a tér felé kiált, talán csak annyit, hogy: „Éljen Mátyás király!”.

A jobboldalt a király mellett álló alak *Szapolyai János* nádor, Bécs kapitánya és Ausztria kormányzója, páncél öltözetben, jobbján felemelt kétfejű sasos zászlóval. A jobboldali szélső alak *Báthory István* országbíró, erdélyi vajda és székely ispán, vállára vett köpenyvel és széttárt karokkal áll.

A négy hódoló mellékalak személye a leleplezésig ismeretlen maradt. Fadrusz ugyanis sem a pályázatra beküldött minta leírásában, sem máshol nem nevezte meg alakjait. Csak az avatónnepséget követő ebéden kérte fel a művész az öt felköszöntő szónokot, Szádeczky Lajos kolozsvári egyetemi tanár, hogy ismeresse a szobor mellékalakjait. Ekkor tudta meg a nagyközönség a mellékalakok nevét.

Báthory István országbíró szobrának művészettörténeti érdekessége is van: ezt a szobrot ugyanis Fadrusz saját magáról mintázta. „Maga a művész mondta a felavatást követő díszebéden, hogy a saját arcképe és alakja után mintázta s e végből a szoborhoz hasonló állásban, díszruhájában le is fényképeztette magát.”⁶

Szerkezetileg a szoborcsoport egyenlő háromszög alakú tömböt alkot. A legkiemelkedőbb pont a felső szög, Mátyás babérkoszorús feje, kétoldalt a szélen álló vitézek megdőntött zászlórúdjai alkotják a háromszög oldalszárait. A mellékalakokat kompozíciós szempontból az oszlopos talpazat kapcsolja a főalakhoz. A háttérteret a Szent Mihály templom későgótikus építménye zárja le.⁷ A szobor bátyaszerű talpazatát Fadrusz barátja Pákey Lajos építész tervezte, középen Magyarország címerével és a „Mátyás király” (ma: Mathias Rex”) felirattal.

Az avatást követően József főherceg Fadrusz Jánost a II. osztályú Vaskoronarenddel tüntette ki, Kolozsvár városától díszpolgárságot, az egyetemről tiszteletbeli filozófiai doktori címet kapott. (Magyarországon ez volt az első eset, hogy a szépművészetek egyik művelője díszdoktor lett.) Fadrusz munkatársai is elismerésben részesültek: Pákey Lajos építész Ferenc József lovagrend keresztjével, Márki Sándor egyetemi tanárt Legfelső elismeréssel tüntették ki.

Az első világháborút követő impériumváltás után a határokon túl maradt Fadrusz-szobrokra szomorú sors várt: a pozsonyi Mária Terézia-szobrot felrobbantották, a zilahi Weselényi-szobrot eltávolították, talpazatát összetörték (csak a bécsi döntés után került vissza a helyére), a zilahi Turul-emléket beolvasztották.⁸

A kolozsvári Mátyás-szobor megúszta a magyar címer és felirat leverésével, román feliratozással, pedig a hatalom az elköltöztetését, elpusztítását többször is terbe vette. Az utóbbi időben a szobor folyamatosan céltáblája lett a magyarellenes megnyilvánulásoknak: a szoborra felkapaszzkodók többször megcsonkították, a talpazatot falfirka borították el, a régi virágágyások helyén gödrök, szemét éktelenkedik. Ha már a szobrot nem teheték tönkre, a körülötte lévő parkosított teret rúttították el nagy régészeti árkokat ásva, római emlékek után kutatva.

Kolozsvár művészeti emlékeit féltő lakosság és az odalátogatók azonban abban reménykednek, hogy Kelet-Közép-Európa egyik legszebb tere és a Mátyás király szobor átvészeli a rombolási indulatokat és megmarad olyanoknak, amilyeneknek az elődök megalkották.

Sebestyén Kálmán

⁶ *Sebestyén Kálmán: A szobor és alkotója. Igazság, 1973. IV. 28.*

⁷ *Soós Gyula: i. m. 48. old.*

⁸ *Miklósi Sikes Csaba: i. m. 123–124. old.*

Jankó János halálának századik évfordulójára

Egy évszázada, 1902. július 28-án a Csík megyei Borszéken, múzeumi gyűjtőmunkája helyszínén, az országos hatókörű Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának alig 34 esztendőös osztályigazgatója, a magyarországi néprajztudomány úttörője szívszélhűdés következtében tragikus hirtelenséggel elhunyt. Impozáns szakmai életpálya állott már mögötte, de ennél is nagyratörőbb tervek és tudományos célt szakított meg halála. Az általa alapított Néprajzi Értesítő szeptember 7-i számában közvetlen munkatársa, az osztályvezetésben utóda, Semayer Vilibald írt nekrológot arról a tudósról, akinek alig tíz esztendő jutott a sorstól arra a grandiózus munkára, amely a magyarországi néprajztudományt, a tárgyi néprajzi kutatást, a korszerű muzeológiát (nyugat)európai színvonalra emelte.

A tótkomlósi szűrszabó unokája, a kiegyezés utáni Magyarország kedvelt zsánerfestőjének és karikatúristájának fia, Jankó János 1868. március 13-án látta meg a napvilágot Pesten. A jó eszű, élénk fantáziájú fiú dédelgetett terve volt középiskolás korától, hogy Körösi Csoma, Magyar László és más magyar világotutazók mintájára felfedező lesz. A geográfia mellett a botanika és az ásványok világa nyűgözte le, s nem véletlen, hogy érettségi után a budapesti egyetemen a földrajz szakra iratkozott be. Diákkorától kezdve tagja volt a Kárpát Egyesület Budapesti Osztályának, amely az ország különböző részeire vitte túrázni tagjait, s egy ilyen alkalommal Pomázon és környékén nemcsak a természet csodáiban gyönyörködött, hanem felfedezte az ott élő embert is, annak szokásait és életmódját. Erről kis dolgozatot is írt *Adatok a pomázi szerbek néprajzához* címmel, amely a Turisták Lapjában jelent meg (1889). Hamarosan lehetősége volt rövid észak-afrikai utazásokat is tenni, s innen már kisebb néprajzi tárgykollekciókkal jött haza, amelyeket felajánlott *Xántus János*-nak, a Néprajzi Tár igazgatójához, a Néprajzi Tár gyűjtemény számára. Ez volt életében az első kapcsolódási pont a Néprajzi Múzeum jogelődjével, s ettől kezdve már nemcsak a geográfus, hanem egyre elkötelezettebben az „emberrajzos” szemével is járta a külföldet, és a magyarországi tájakat. Első komolyabb etnográfiai munkája, a *Kalotaszeg magyar népe* is először földrajzi táj kutatásnak indult 1890-1891-ben, s csak a terepmunka során irányult a figyelme Kalotaszeg népére.

Jankó Jánosnak kora legképzettebb etnográfusa mellett a Néprajzi Múzeum szervezőjét is tiszteljük, aki 1893-ban Xántus János hívására odahagyva az egyetemi földrajzi tanszéket, a már 1872 óta fennálló Néprajzi Tárból vállalta el a múzeumi segédőri állást. Az addig szerény lehetőségekkel rendelkező néprajzi gyűjtemény nagy lendületet kapott az országos millenniumi kiállítás tervbevitelével, s az idős, betegeskedő Xántus mellé éppen egy olyan képzett, energikus, jól felkészült fiatal tudósra volt szükség, mint Jankó János. Kinevezésétől kezdve (1894. április 11.) Jankó lényegében egyedül folytatta Xántus múzeumszervező és gyűjteménygyarapító munkáját, mert abban az esztendőben betegsége miatt Xántus már be sem járt a múzeumba, s 1894. decemberében meghalt. Jankó előtt két feladat megoldása állt: az egyik rövidtávú, a másik hosszabb időt igénylő. A rövidebb távú az 1896-ban megrendezendő millenniumi kiállítás néprajzi anyagának összegyűjtése és megtervezése, a másik a Nemzeti Múzeumtól leváló önálló Néprajzi Tárból, a Néprajzi Múzeum megteremtése, megszervezése. A kettő szoros összefüggésben állt egymással, s Jankó e két feladat szem előtt tartásával dolgozta ki múzeumi programját. A millenniumi kiállítás lehetősége megteremtette a feltételeit a Néprajzi Tár magyar anyagának koncepcionális gyarapításához. A múzeumnak ezideig majdhogynem kevesebb magyar néprajzi tárgya volt, mint Európán kívüli, azaz egzotikus, etnológiai anyaga, hiszen jóformán csak az 1885. évi országos kiállításra gyűjtött anyag egy része, s mecénások jóvoltából néhány kisebb kollekció volt a múzeum birtokában. A nemzetközi gyűjtemény ugyanakkor Reguly hazai anyaga, Xántus 1868-1870. évi expedíciója, valamint Bíró Lajos, Fenichel Sámuel és más magyar utazók küldeményéből tekintélyes számú tárggyal rendelkezett. Jankó elképzelése a néprajzi múzeum megszervezésére így szorosan összekapcsolódott a millenniumi kiállítás néprajzi faluja kiállítási anyagának összegyűjtésével. Ez utóbbiban a Kárpát medencei magyarság és a magyarokkal együtt élő nemzetiségek építkezését, viseletét, eszközkészletét kívánta bemutatni. E kiállítás koncepcióját, a gyűjtés

Kalotaszegi női viselet (Jankó János rajza)

módját és a gyűjtőutak helyszínét Jankó állította össze, bevonva az illető vármegyék tisztviselőit és az egyes községek vezetőit.

A gyűjtőutak és vásárlások költségeit az országos kiállítási bizottság büdzséje finanszírozta, s a terv szerint a megvásárolt tárgyak, elkészített fényképek a kiállítás lebontása után a Néprajzi Tár tulajdonába mentek át. Jankó tervei alapján a kiállítási faluban 12 magyar és 12 nemzetiségi házat építettek fel és rendeztek be élethűen az ott gyűjtött tárgyakkal, viseletes bábukkal, valamint csárdákat, templomot, pásztorépitményeket, cigánysátrat, falusi iskolát, községházát tűzoltó szertárral és kórházat is bemutattak, amelyek a századvég ideális települését igyekeztek illusztrálni. A 12 magyar ház a következő volt: 1. Mezőkövesdi matyó, 2. Csík megyei székel, 3. Csongrád megyei alföldi, 4. Jász–Nagykun–Szolnok megyei magyar, 5. Kalotaszegi, 6. Nógrád megyei palóc, 7. Somogy megyei (csökölyi), 8. Szabolcs megyei tiszavidéki, 9. Torda–Aranyos megyei torockói, 10. Veszprém megyei magyar, 11. Zala megyei (göcseji), 12. Brassó megyei hétfalusi csángó. A magyarországi nemzetiségek építkezését és berendezését, viseletét a következő vidékek házai képviselték: 1. Bács-Bodrog megyei sokác, 2. Bereg megyei rutén, 3. Hunyad megyei román, 4. Krassó–Szörény megyei román, 5. Abaúj–Torna megyei (mecenséfi) német, 6. Nyitra megyei (handlovai) német, 7. Sáros megyei tót, 8. Szeben megyei szász, 9. Temes megyei (vingai) bolgár, 10. Torontál megyei szerb, 11. Torontál megyei német, 12. Vas megyei vend ház.

A 24 lakóépület és berendezése – amely keresztmetszetét adta a korabeli Magyarország népi építkezésének, használati eszközeinek és viseletének – a nagyszerű kiállítás lebontása után mintegy 15 ezer tárggyal gyarapította a néprajzi gyűjtemény magyar anyagát. A múzeum ezzel egy időben ébredt fel csipkerózsika álmából, s Jankó vezetésével megindult a szervezkedés az önálló néprajzi múzeum létrehozására. Ilyen hatalmas tömegű gyarapodást a Nemzeti Múzeum helyiségei már nem bírtak el. Ilyen mennyiségű feldolgozatlan műtárgyat egyetlen múzeumi szakember nem volt képes feldolgozni. Megérett a helyzet e hatalmas anyag bemutatására. Ehhez önálló épületre és nagyobb személyzetre volt szükség. Így kapcsolta össze Jankó János a millenniumi kiállítást a múzeumszervező tevékenységével. Levelek és tervezetek sokaságával ostromolta a kulturális tárca és a Nemzeti Múzeum vezetőit a néprajztudomány, valamint a kultúraszomjas közönség érdekében, az állandó kiállítás feltételeinek megteremtéséért, az önálló néprajzi múzeum létrehozásáért. Küzdelmének köszönhetően

az 1896. évi millenniumi kiállítás anyaga már önálló épületbe kerülhetett, ahol – az bérház lévén – fokozatosan növelték (egyelőre még a Nemzeti Múzeum szervezeti keretén belül) az új múzeum helyiségeit. 1898-ra mindkét emelet beépítésével Jankó János álmai megvalósultak; koncepciójának megfelelő – nemzetközi mércével mérve is nagyszabású – kiállítást nyithattak június 16-án a politikai és tudományos közélet jeles képviselői előtt, amely az *első hazai néprajzi múzeum*ként került be a köztudatba. Ebben az épületben, amely 1906-ig adott otthont a múzeumnak, az állandó kiállítás mellett egy igazi múzeumi műhely jött létre szakemberek és szakmai asszisztencia bevonásával. A műtárgyak feldolgozása mellett már lehetőség nyílt a restaurálásra és konzerválásra is. Múzeumi könyvtár létesülhetett, fényképészlabor és audióstúdió dolgozta fel a terepmunkákon készült negatívokat és fonográf hengereket, megteremtve ezzel a néprajztudomány máig legnagyobb hazai archívumát. Jankó kibővítette a korabeli néprajztudományt, és múzeumi feladatkörbe emelte az antropológiai kutatásokat. A múzeum nemzetközi kapcsolatait nyugati és keleti irányban egyformán ápolta és bővítette. *Néprajzi Értesítő* címmel nemzetközi elismertségű kiadványsorozatot hozott létre a tárgyi néprajz, a múzeumügy érdekében. Kutatásai eredményeként számos tudományos igényű cikket és monográfiát írt, amelyek ma is forrásként állják meg helyüket a néprajztudományban. A magyar őshaza és a finnugor nyelvi rokonság kutatása során részt vett Zichy Jenő gróf oroszországi expedíciójában, ahonnan majd egy esztendei embert próbáló terepmunka után tért haza felbecsülhetetlen értékű tárgyi és írott-fényképezett gyűjteményével. Ennek alapján írta meg *A magyar halászat eredete* két kötetes összehasonlító elemző monográfiáját, amely máig alapmű az őstörténeti és finnugor kutatásban. Magyarországi kutatásainak irodalmi eredményei a *Kalotaszeg magyar népe* (1892), *A Balaton-melléki lakosság néprajza* (1902), a *Torda, Aranyosszék, Toroczkó magyar (székely) népe* (1893), és nem utolsósorban az *Ethnographia* 1896. évfolyamában megjelent *Adatok a bácsbodroghmegyei sokácok néprajzához* című munkája. Sokoldalúságát jellemzi, hogy Biró Lajos újguineai tárgye gyűjtését ugyanolyan szakértelemmel rendezte sajtó alá, mint ahogy a finnországi néprajzi kutatásokat elemezte (*Néprajzi Értesítő* I.).

Mi, múzeumi utódai leginkább hatalmas munkabírása, céltudatos múzeumszervező képessége előtt adózunk bámulattal. Alig tíz esztendei múzeumi pályafutása alatt mintegy 30 ezer tárggyal gyarapította a Néprajzi Tár gyűjteményeit, megalapította könyvtárát és archívumát, megalkotta és szerkesztette kiadványát, kijelölte a múzeumnak, a néprajzi muzeológiának prognózisát.

Halálának évfordulóján tisztelettel adózunk emlékének.

Szemkeő Endre

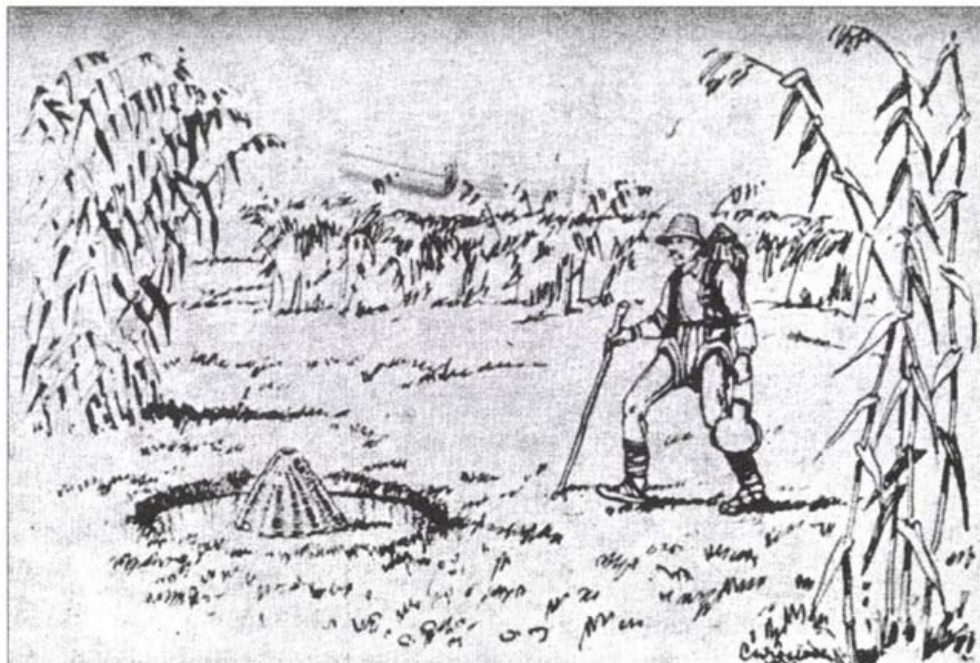
Csikós Tóth András

(1902–1963)

Száz éve született Csikós Tóth András, aki vérbeli illusztrátorként leginkább összhangba tudta hozni a rajzot, az illusztrációt és az ábrázolandó tárgyat, a képi formában is bemutatandó szöveget – írja róla Dankó Imre, aki személyesen is ismerte.

1902. december 15-én született Túrkevéen. Édesapja paraszti származásból „felküzdötte” magát a városi jegyzőségig. Korai halála miatt a három gyermek neveltetése az édesanyára – Varga Etelkára – maradt. A rokonság segítségével reménykedve rövidesen Debrecenbe költözött a család és Csikós Tóth András itt fejezte be elemi iskoláit. Ezt követően a nagyhírű mező-túri gimnáziumba került, de a középiskola utolsó évét már Debrecenben végezte el és itt tett érettségi vizsgát is.

Szűkös anyagi viszonyaik miatt a család nem tudott sokat áldozni András taníttatására. Így rövid tisztviselősködés után nagy nehézségekkel elvégezte Pallagon a Gazdasági Akadémiát. 1922-ben a besorozott fiatallembert behívták katonának. Itt mintegy két hónapot szolgált a debreceni fogatolt tüzérenknél.

A csikász megnézi a csikvarsát.

(Csikós Tóth András rajza Györfy István Nagykunsgái krónikájából)

Fokozatosan bontakozott ki sokoldalú tehetsége. Ez elsősorban a rajzolás, a festészet terén jelentkezett a leghatározottabban. Ugyanakkor kitűnő előadóképességgel is rendelkezett. Versmondó képességét Rózsahelyi Kálmán színiiskolájában tovább finomította. Kitűnő hangja, abszolút hallása volt. Rengeteg népdalt tudott. 1945 után sokat fellépett a rádióban is. Nagyon szerette az embereket, hűvös cimbor volt és kedvelte a jókedvű társaságot. Sokszor ült a zongora mellé, régi és új népdalok előadásával szórakoztatta a társaságot.

Egész életre kiható élmény volt, amikor megismerkedett Györfy Istvánnal, a kunsgái származású, nagy néprajztudóssal. A Túrkevény történet megismerkedésben Csikós Tóth András túrkevei származásának jelentős szerepe volt. Ekkor – az 1925–1926-os években – kezdődött az a munkakapcsolat a két férfi között, amely azután oly sok kitűnően megírt és megszerkesztett kötet illusztrálásához vezetett.

Ez indította el Csikós Tóth Andrást azután a Képzőművészeti Főiskolára, ahol felvételt nyerve Rudnay Gyula és Glatz Oszkár tanítványaként ismerkedett meg a képzőművészet világával. Tehetséges volt és mellette igen szorgalmas is. A Főiskolán ott tartották tanársegédnek, itt rajzdidaktikát és akvarell-festést tanított a növendékeknek.

Az igen alacsony tanársegédi fizetéséből nehezen élt meg, ezért 1934-ben a nagykörsi Református Tanítóképzőben vállalt rajztanári állást. A következő tanévet azonban már a kecskeméti Református Gimnáziumban kezdte, ahol rajzot és művészettörténetet tanított 1943-ig. A kecskeméti nyolc év volt életének egyik legboldogabb, legnyugodtabb, legszebb időszaka. Szeretett tanítani, értett a gyerekek nyelvén, így tanítványai is szerették. Néprajzi szakkört szervezett, akikkel néprajzi adatokat gyűjtött Kecskeméten és környékén. Érdekes és tartalmas néprajzi előadásokat tartott Kecskeméten is, annak hatalmas tanyavilágában is.

Ebben az időben vette feleségül Glatz Ilona rajztanárnőt, aki a szakértői kapcsolat mellett meleg családi otthon is teremtett számára. Közben néprajzi illusztrációinak száma is folyton növekedett, hiszen a Magyarság Néprajza első két kötetének rajzait nagyrészt ő készítette. Egyre inkább a néprajzi illusztrációk rajzolása töltötte be és tette tartalmassá életét. Úgy érezte, hogy élete célját – a néprajzi illusztrációk készítését – inkább Budapesten tudná megvalósí-

tari, ezért elfogadta az Országos Irodalmi és Művészeti Tanácshoz történt előadói kinevezését. Itteni rövid működése alatt is sokat tett a művészek szociális problémáinak hatékony megoldásáért.

1945 után végre oda kerülhetett, ahová mindig vágyott: a Néprajzi Múzeumba. Itt minden erejét, minden tehetségét a néprajzi jellegű rajzolásnak szentelhette. Így érthető igazán, hogy az 1945 előtti rajzainak száma sokkal kevesebb, mint amit 1945-öt követő másfél évtized alatt alkotott.

Pályafutása során nagyon sokat dolgozott a paraszti kultúra, a paraszti művészet népszerűsítéséért. Tette ezt azért, mert közvetlenül ismerte a nép életét, mert szerette fajtáját: a parasztokat. Művészi próbálkozásaiban is ezt adta vissza, nemcsak külsőségeiben, hanem azok belső tartalmában, mondanivalójában is.

Csikós Tóth András néprajzi illusztrációit ez a körülmény teszi rendkívül értékké munkára. Meggyőződésem, hogy élete fő művét illusztrációkban kell látnunk. Minden más tevékenysége csak felkészülés volt ehhez a nagy és nehéz feladathoz, erőgyűjtés ahhoz, hogy mindezt kitűnően meg tudja valósítani. Rengeteget dolgozott. Húszezernél több illusztrációt készített. Ennek számbavétele még nem készült el.

Életének utolsó éveiben magas vérnyomása nehezítette meg számára a munkát. 1963. június 21-én hosszas betegeskedés után hunyt el, maga után hagyva számos meg nem jelent képsorozatot. Emlékét kortársai, barátai és munkatársai egyre fogyatkozó száma őrzi a legelevebben. Méltó rá, hogy a következő nemzedékek is ismerjék nevét, tiszteljék munkásságát és példát vegyenek elkötelezettségéről.

Megemlékezésül lapozzuk át a Magyarország Néprajza, a Magyar Népzene Tára, a Györffy István által írt kötetek: Magyar föld – magyar nép, Magyar falu – magyar ház, A cifraszúr, Balassa Iván: Magyar néprajz, Föld- és néprajz, Morvay Péter: Útmutató népi táncaink gyűjtéséhez stb., az Ethnographia, a Néprajzi Értesítő, az Acta Ethnographica, a Néprajzi Közlemények, az Adattári Értesítő megfelelő köteteit és számait és mélyedjünk el Csikós Tóth András rajzainak szemlélésében. Biztos vagyok abban, hogy köteteket mesél az igazán ráfigyelő emlékező számára.

Tolnay Gábor

Felhasznált irodalom: Csikós Tóth András emlékkiállítás. – Kiállításvezető – A kiállítást rendezte és a katalógust írta: Balassa Iván. Szerk.: Kaposvári Gyula. Túrkeve, 1970. – Dankó Imre: Csikós Tóth András 1902–1963. Ethnographia, 1964. évf. 1. szám. 164–166. old. – Magyar Néprajzi Lexikon. Főszerk.: Ortutay Gyula: I. kötet. Akadémiai Kiadó. Bp., 1977. 512. old.

Kilencven éve nyílt meg a pécsi Jézus Társasági Katolikus Főgimnázium

A pécsi egyetemen 2002 elején emlékeztek meg a Bölcsészettudományi és a Természettudományi Karok 10 éves fennállásáról. Ebben az évben van kilencven éve annak is, hogy ma az egyetem más intézményeinek is otthont adó épületek és terület megnyíltak az oktatás és nevelés számára.

A Loyolai Ignác (1491–1556) alapította jezsuita rend létrehozása után két évtizeddel hazánkban is megjelent. Ezt a jelentős iskolareformok kezdetének is tekinthetjük. A jezsuiták elsőként választották szét a korábbi képzési szinteket, megteremtették a hatosztályos gimnáziumi, illetve főiskolai jellegű képzést és azt teljes és egységes, nagyfokú szervezettséget tükröző pedagógiai rendszerbe szervezik (Ratio Studiorum, 1599). Az első nemzetközi tanterv és iskolarendszer is az övék. Az iskola életében a tanulmányi versenyektől az önképzőköri tehetséggondozáson át a diákok szabadidejének játékkal, sporttal való megszervezéséig sokféle újítást vezettek be, amelyek hatása máig tart.

Hazánkban elsőként Nagyszombatban alapítottak kollégiumot 1561-ben Oláh Miklós esztergomi érsek támogatásával, ahonnan hatévi működés után Erdélybe távoztak. Az erdélyi kiűzetés után ismét Nagyszombatban vannak (1616), ahol 1635-től egyetem működik (bölcse és teológiai, 1667-től jogi karral). A nagyszombati, az 1616-ban alapított gimnáziumba olvadt be a még 1586-ban Zinóváralján megnyitott, majd 1598-ban Sellyére áttelepített – s a városba addig bejutni nem tudó – jezsuita gimnázium javadalmaival együtt. A jezsuiták letelepedése sok nehézségbe ütközött, a katolikus többségű városokban könnyebben ment a helyfoglalás. Pécssett 1615-ben telepedtek meg a Tettye utcában. A török kiűzése után vették birtokba a belvárosi templomot, 1687-től iskolával rendelkeztek. 1712-től iskolájuk, a mai Nagy Lajos Gimnázium Széchenyi térre néző oldalán volt. Az iskola igazgatója a jezsuita Faludi Ferenc költő, egyik tanára Pray György történetíró volt. A gimnázium 1773-ig, a jezsuita rend feloszlásáig működött. A rend vagyona a kincstár rendelkezése alá került, belőle hozták létre a Tanulmányi Alapot. Pécssett ezután évtizedekig nem volt hír a jezsuitákról.

1906. február 7-én foglalta el püspöki székét Zichy Gyula gróf, akinek feltett szándéka volt kollégium létesítése a szegény sorsú középiskolások számára. Egyik célja volt a tervezett kollégiumot a jezsuiták vezetésére bízni, ezzel a rendet ismét Pécsre telepíteni. A feladatra 1908-ban magánvagyonából százezer koronát helyezett letétbe. 1909-ben kettéválasztották a közös, osztrák–magyar jezsuita rendtartományt, megalakult az önálló magyar jezsuita rendtartomány. A magyar provincia rendházaiban élők többsége a maradást választotta. A jezsuiták Pécsre telepítésének híre a városban vegyes fogadtatású volt. Maga a rend sem kívánta, de Zichy Gyula X. Pius pápához fordult támogatásért, aki elérte, hogy a jezsuiták mégis vállalták a pécsi kollégiumot.

A Magyar Királyi Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium 1912 májusában megadta a gimnázium első osztályára a nyilvánossági jogot, július elsején a beiratkozás is megkezdődött. Szeptember 4-én volt az új korszakot nyitó Veni Sancte és szeptember 5-én 51 tanuló, köztük 22 bentlakó (konviktor) kezdte meg tanulmányait Pécssett. Az első iskolaépület a József utcában volt. Már 1912 elején megfogalmazódott egy új kollégium létesítése. Helyéül – több helyszín közül – a csoronikai püspöki szőlők területére esett a választás. A jezsuita iskolák, illetve kollégiumok elengedhetetlen tartozéka volt a majorság, illetőleg a pihenőkert.¹ Az adományozó ezért ajánlotta fel a nagy területet. Sok vita és egyeztetés után 1913. június 13-án kezdődött meg az építkezés, október 25-én megtarthatták a „bokrétáünnepélyt”, 1914 júniusában a rendház helyiségeire megszületett a lakhatási engedély. 1915. december 22-én, Zichy Gyula gróf 10 éves püspöki jubileumán rendezték meg a házszentelést és a felavatási ünnepséget. A kollégium folyamatosan bővült: 1925–1933 között megépült a nyugati szárny, 1927. október első vasárnapján Zichy Gyula érsek elhelyezte a templom alapkövét. A templomban első alkalommal 1930. június 9-én, pünkösdhétfőn imádkozhattak a hívők. Szeptember 13-án pedig a tanulóifjúság és nagyszámú közönség jelenlétében, a rektor beszéde után zenekíséret hangjai mellett húzták fel a jobboldali toronyra a keresztet. Az építkezések november végére befejeződtek, de a létesítmény folyamatosan gazdagodott. A tölgyfából készült harminckét faragott pad, a nyolc gyóntatószék, a főoltár (1931), az összekötő folyosók és hidak (1934–1935), a mellékoltárok, az orgona (1937) látványos részei a fejlődésnek. Megkezdődött a nagyszabású tereprendezés (1936 novembere), a piusi sportlétesítmények sora épült meg. Egyedülálló, (mára alaposan megváltozott) arborétum született, hatszáz lombos, ötszázötven örökzöld fa és háromszáz díszcserjével, üvegházakkal. A további grandiózus tervek megszakította a második világháború. Katonai kórházak, beszállásolások, majd az államosítás fordulata következett. Az utolsó ünnepélyes évzáró Te Deum 1948. június 15-én volt, június 16-án délben megjelent az államosítási bizottság és július 23-án aláírták az átadási jegyzőkönyvet.

Ebben az évben kezdte meg működését az épületekben a folyamatosan bővülő Pécsi Tanárképző Főiskola, 1982-ben megkezdődött a bölcsészképzés, 1992. január 1-jével pedig létrejött az egyetem Bölcsészettudományi és Természettudományi Kara.

A jezsuita rend törvényesen 1989. december 8-a óta újra működhet Magyarországon. Első rendtartományi főnöke a Pécssett végzett P. Nemesszeghy Ervin SJ lett. A jezsuita rend jelenlegi tartományfőnöke a szintén Pécssett végzett P. Ádám János SJ. A hajdani jezsuita gimnáziumhoz kapcsolódó szervezetek lassan szerveződtek ujja. 1991. május 4-én, Kárászon tartották meg az újjáalakuló pécsi 673. sz. Pius cserkészcsapat újoncainak fogadalomtételét. 1991. má-

¹ Mészáros István: Az oktatásügy története Magyarországon 996–1777 között. Bp., 1981. 297. old.

jus 19-én pünkösdvasárnap Zichy Gyula szobrát visszahelyezték eredeti helyére, a volt főbejárat előcsarnokába.² A Pécsi Egyetem nagyszabású rekonstrukciója során új külsőt és belsőt kapott a keleti épületszárnyon, az iskola volt főbejárata mellett emléktábla örökíti meg az iskola működését. 1992-től ismét megjelenik az Arany-Ezüst, mint a Jezsuita Intézmények Diákjainak Egyesületi Híradója. Első számában Esztergár Pál, a JIDE magyarországi elnöke beköszöntőjével üdvözölte a hajdani diákokat, olvasóit. Ma Miskolcon működik önálló jezsuita gimnázium, a Fényi Gyula Jezsuita Gimnázium és Kollégium az Avas lakótelepen. A modern épületegyüttest tervező Ferencz István 2001-ben Pro Architektúra díjat kapott.

Pécsen a hajdani épülettömbök az egyetem fejlesztési terveinek megfelelően megújulnak, tovább örökítve a falai között kilencven éve megindult tudástranszfert.

A pécsi jezsuita Pius Gimnáziumban fennállása alatt 1301-en érettségiztek. Sorsukat a múlt évszázad rendkívüli eseményei változatos utakra terelték. Két világháború, lakosság- és országcsere, külföldre szakadás, belső számkivetettség, új pályákra kerülés nem egy piusista sorsának jellemzője. Számos hazai és külföldi kitüntetés, megbecsülés, elismerés kíséri a végzetek útját, akiket mindig vezetett a rendalapító Loyolai Szent Ignác következetes, állhatatosságra intő példája. Mára egyre kevesebben maradtak az iskola fennállása fogyó éveiben érettségizettei közül, egyre kevesebben érkezik a hagyományos pécsi pünkösdi találkozóra, emlékezve a múltra, erőt merítve a hátralévő évekre. Miskolcon ebben az évben végez az első nyolcosztályos gimnáziumi osztály, remélhetőleg tovább élve a kalocsai és pécsi gimnáziumok szellemét.

Krisztián Béla

25 éves a Tájak-Korok-Múzeumok mozgalma

1977 őszén lelkes népművelők, pedagógusok, természetbarátok, környezetvédők, népművelők, honismereti aktivisták hozták létre a Tájak-Korok-Múzeumok mozgalmat, amely nevében is jelzi az „örökzöld” célkitűzéseket: a természeti-történelmi-kulturális értékeink megismerését, védelmét; a hazához, lakóhelyhez való kötődés elmélyítését, az aktív környezetvédő tevékenységet, a szabadidő tartalmas eltöltését, egészséges életmódra, közösségi tevékenységre ösztönzést.

E célok megvalósítását szolgálta többek közt az ún. „bélyegzős játék”, amelynek keretében kb. ötvenezer látogattak el múzeumokba, és más nevezetes helyekre. A jeles történelmi évfordulókhoz kapcsolódtak a *vetélkedők* és az *ifjúsági szaktáborok*. Gyorsan népszerűvé vált az ún. *kiskönyvtár*-sorozat, amelyből eddig már több mint 700 kötet jelent meg. Ebből csaknem száz a főváros nevezetességét mutatta be.

A mozgalom az 1980-as években egyesületté alakult, majd később 1988-ban elnyerte a „kiemelkedően közhasznú szervezet” rangot is. Az egyesület munkáját az 1990-es években Kós Károly Emlékéremmel, Ifjúsági- és Fehér Rózsa Díjjal ismerték el. 2001 végén radikális változás állt be az egyesület vezetésében: új elnöke dr. Mélykúti Csaba, ügyvezető elnöke pedig Haraszti Gábor lett. Székhelye is megváltozott: jelenleg a XIV. kerület, Bosnyák tér 5. sz. alatt működik az iroda.

Az új vezetőség a *Kossuth Emlékév* alkalmából pályázatot hirdetett ifjúsági és felnőtt kategóriában a Kossuth-emlékhelyek felkeresésére és egy Kossuthról szóló dolgozat megírására. Az érdeklődők jelentkezhetnek a TKME Bosnyák téri szervezőirodájában beszerezhető úrlapon. A pályázati feltételek teljesítésére bőven van idő a 2003. április 15-i beküldési határnapiig. Mivel az iskolák jó része már eddig is többféle módon foglalkozott Kossuth életművével, ezért a felhalmozott ismeretanyagot érdemes lesz a TKME pályázaton is kamatoztatni.

Dr. Tóth József

² Egy régi szobor ismét a helyén (gróf Zichy Gyula püspök) (Cs. J.). Új Dunántúli Napló. 1991. május 15. – Öregdiákok találkozója a Piusban (R. N.). Új Dunántúli Napló. 1991. május 20. 5. old. – Zichy Gyula szobra előtt (Tóth István). Új Dunántúli Napló. 1991. május 18. 11. old.

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Szabó Zoltán:

Sárospataki törekvések a falu szolgálatára

1931-ben négyszáz éves jubileumát ünnepelte a pataki főiskola. Már a megelőző években megkezdődtek azok a tervezetések és erőfeszítések, melyek azt célozták, hogy az ünnepi esztendő az intézményekben és szellemben való megújulás és továbbfejlődés éve legyen. Ezekben az „ádventi” időkben sokat kellett elmélkednünk, magunkban is, közösségeinkben is arról: Mi a sajátos, felülről adott rendeltetése a mi pataki főiskolánknak? Megállapítható-e nyilván annak a misszióknak s a belőle következő szolgálatnak biztos vonala, mely egyaránt folyik a kollégium hagyományából, és a Trianon okozta gyökeresen megváltozott helyzetből? Világos és letagadhatatlan látások szövődtek számunkra parancsá múltból és jelenből. Innen indult el valaha szinte az egész országot behálózó szuplikáció¹ és legáció.² Szegények iskolája volt mindig. Patak ma is 12 ezer lakosú kis város. Közvetlen környékén a Bodroghöz és Hegyalja tanya- és faluvilága. S ebben a környezetben túlnyomólag falusi származású diákok nevelődnek, s kerülnek majdnem mindnyájan falusi órálló helyekre. Az angol internátus nagyszerű elgondolása is megkívánta az egészséges ellensúlyt, hogy a „szegények iskolája” jelleg el ne homályosodjék. Mindebből adódott az a missziói jellegű felismerés: mennél szélesebb felületen s lehető mély begyökerezettséggel viszonyban kell élnünk a néppel, a faluval.

Ez a felismerés öntudatosabbá, rendszeresebbé tette azokat a korábbi, szórványos kezdeteket, amilyenek voltak pl. a cserkészcsapataink mozgótáborai, falusi látó útjai, teológus ifjúságunknak 1926-tól folyó gyülekezetráji kérdőíves gyűjtése. 1929/30-ban gyakorlati teológiai szemináriumunk keretén belül egész éven át falukérdésekkel foglalkoztunk. 1931 júniusában a teológiai kar ülésének egyik jegyzőkönyvi pontja a többek között ezeket mondja: „Főiskolánk lelkipásztor-nevelésének egyik legfontosabb feladatja az, hogy megmutassa a világnak, hogy nálunk elsősorban a falu, a magyar református falusi gyülekezet speciálisabban és céltudatosabban odanevelt és erre előkészített pásztorainak kell nevelkedniök. A hangsúlyozottabban a falu számára való lelkipásztor-képzés nyilvánvalóan nem jelentheti azt, hogy a teológiai tudományosság követelményei egy jótányi csorbulást is szenvedhetnek. Ellenkezőleg. Másfelől az így hangsúlyozott képzés – mellyel akadémiánk nemcsak kerületünknek, hanem az egész magyar református egyháznak szolgálni akar – szükségessé teszi, hogy a nevelés más, speciálisabb útjait is keressük. Indokoltnak látjuk egy olyanféle munka jogosultságát, melyet – jobb név hiányában egyelőre – *falu- vagy gyülekezet-settlementnek*³ neveznénk, mely részben elméleti, részben gyakorlati volna. Utóbbira a Bodroghöz tanya- és diaszpóra világa s az egész környék kisgyülekezetei ideálisan kínálkoznak. Itt vasárnapi, szünidőkbeli kiszállások, látogatások vezetnék be ifjúságunkat a néppel való érintkezésbe, s rendszeres tapasztalatszerzésbe. Ezt párhuzamosan egészítené ki az elméleti munka: hazai és külföldi szakirodalom megismerése, a gyűjtött adatok feldolgozása... Ez a munka egyelőre a gyakorlati szemináriumi munka keretében lenne elhelyezhető...” stb. Íme a pataki falumunka motívumai, melyeknek bővebb megvilágítását azért láttuk szükségesnek, hogy autochton volta, a később nekilendülő „falukutatás”-tól és a német „völkisch” gondolattól való függetlensége nyilvánvaló legyen. Ilyen alapon elindulva, ebbe a látásba belégyökerezve a faluval közvetlenül vagy közvetve összefüggő munkaágaknak szinte ligetnyi csemetéje sarjadt és növekedett fel közel egy évtized óta.

¹ Adományok gyűjtése az iskola számára a diákok által. (Szerk.)

² Diákok kiküldetése a gyülekezetekbe egyházi ünnepi szolgálatra. (Szerk.)

³ A falu, illetve a gyülekezet művelődésszociológiai kutatása, nevelése. (Szerk.)

A faluszeminárium munkakörével a következő cikk foglalkozik.⁴ A többi munkák sorában meg kell említenünk a különféle gyűjtéseket. A céljuk az volt ezeknek, hogy általában a magyar népleleknek, közelebről a vallásos népleleknek életelevení megismeréséhez hozzásegítsenek, egyben a falu népével való rendszeres irányított szempontok alapján történő érintkezéshez alkalmakat szerezzenek.

Például összegyűjtöttünk sok-sok ezer háborús – harctéri, hadifogságos – tábori lapot, levelet, fényképet, rengeteg katonanaplót. Abból a gondolatból indultunk ki, hogy az emberi lélek legelrejtettebb mélységei akkor tárulnak ki leginkább, mikor az élet a „halálvonalon” mozog, mikor a legegyszisztenciálisabb élethelyzetek során megy át. Ahogyan ilyenkor gondolkodik, abban döntően nyilatkozik meg lelkisége, sokkal inkább, mint a „békeidők” szürkébb, lecsapódott reflexiók nélküli életfolytatásában. Gyűjtésünkkel egyfelől – szinte az utolsó órákban – rengeteg anyagot tettünk meg a nyomtalan elkallódástól, másfelől egy szinte kimeríthetetlen tárházát nyertük az írásos bizonyosságoknak arról, hogy hogyan gondolkozik – formában és tartalomban – népünk a nagy kérdések egész soráról: Isten, haza, család, szülőföld, kötelességteljesítés, bajtársiasság, más népekhez, ellenséghez való viszony stb.

Gyűjtő munkánk másik része magának református népünknek a véleményét akarta hallani sok-sok olyan kisebb-nagyobb horderejű problémáról, melyeknek kapcsán anyai felelőtlen hivatkozás szokott történni a népre. Hány esetben tűnt aztán ki, hogy ezek a népi vélemények merőben mások is lehetnek, mint amit az erre hivatkozók állítani szoktak. (Hogy legalább néhány kérdéscsoportot említsünk: Vélemények a szektásokról, a külmisziói szükségességéről, a jó lelkipásztorról – lelkészválasztás előtt álló gyülekezetekből gyűjtöttük az anyagot – a faluról elkíváncozás, városba vándorlás okairól stb.)

[...]

Egyik legbeváltabb, közvetlen faluszolgálatunk lett teológus *öregcserkészeink regős* munkája. Ma már nem vitatott igazság az, hogy népdalkincsünkben, népköltészetünkben a nemzeti öntudat, a magyar lélek nagy mértékben foglaltatik és nyilatkozik meg. Az sikkad és enyészik szunnyadásában, az erősödik és hatványozódik újjáéledésében és virágzásában. Meggyőződésünk lett az is, hogy a dalban, énekben, zenében még mindig olyan roppant energiák feszülnek, melyeket még korántsem használtunk fel eddig eléggé céltudatosan sem vallásos, sem nemzeti életünk javára. Éppen a magyarságnak vannak pedig e mezőn is olyan páratlan kincsei, melyek még a külföld szemében is egyik legelismertebb jogcímet adják ahhoz, hogy a magyarság mindig egy külön asztalra tarthasson igényt az emberiség nagy munkahelyében. Ezeknek az elásott kincseknek a maguk hatóterületén való kiásására, megfényszerítésére, forgalomba hozatalára vállalkoztak regőseink. Négy-öt tagból álló csoportjaikat rendkívül sokoldalú tagok alkotják. Minden csoport kis éneknégyes vagy énekötös, mely évenként 35-40 jól megválogatott énekkari darabot visz a falvakra. De minden csoport kis zenekar is, melynek tagjai sokszor több hangszeren is játszanak, köztük a falvakban is otthonos citerán, húzó- és szájharmonikán. Azonkívül prédikálnak, szavalnak, előadnak; népdalokat tanítanak, gyűjtenek, tehát a falvak, vidékek népdalkincsét továbbviszik, cserélik. Vallásos és regős estjeik a falvak lakóinak apraja-nagyja számára hozzáférhetőek. A csoportok igen könnyen és olcsón mozognak, 10-20 km-es utakat könnyen levágó cserkészbakancsaik a vasúti költségtől is függetlenítik őket, cserkészedettséjük és igénytelenségük pedig szállás- és ellátásgondjaikat teszi könnyűvé. Egy-egy csoport évenként átlagban 15 falut látogat, 7-8 ezer emberrel találkozik. Nyomában elfelejtett, elhanyagolt dalok, népballadák zendülnek meg főleg az ifjúság, de sokszor az idősebb generáció ajkán is, slágereket nyegegető falusi hangszerrek fordulnak újra tiszta és gyökeres magyar dallamokra. Maguk a regősök pedig, különösen pár évi ilyen munka után, szinte művészetszámba menő könnyedséggel, otthonossággal és lélekből jövő szeretettel forognak a falvak népe között.

Kísérletnek indult, de egyik legjellegzetesebb munkaágává nőtt a pataki „faluvonalnak” a népfőiskolai tanfolyam. 1936 óta három ízben rendezte már meg teológiánk. Ez is úttörő munka volt, bizonyos tekintetben mindmáig az is maradt. (...) Eredetileg csereviszonzonak szántuk ezt a kezdeményezést is: teológusaink mentek volna ki falusi kisgazda családokhoz – lelki gondozói, missziói, kulturális programmal, gyülekezeti munkában való segédkezésre –, s helyükbe ugyanannyi időre a vendéglátó családok fiai jöttek volna külön tan-

⁴ *Ujszászy Kálmán*: A sárospataki főiskola faluszemináriuma. *Protestáns Szemle*, 1939. 3. sz. 147-150. old.

folyamban összefogott népfőiskolás „csizmás diáknak”. Sajnos, ennek a tervnek fennforgó akadályait mindezekig nem lehetett legyőzni. Eddigi népfőiskolai tanfolyamaink abban a formában valósulnak meg, hogy 25-35 gyülekezetből hívtunk a lelkipásztorokon keresztül egyszerre 40-50 vezetőtípusú, 17-25 éves kisgazda ifjút 10-14 napra. Ezt az időt lelki, szellemi képzést szolgáló előadások, a Főiskola, város nevezetességeit, helybeli gazdasági és ipartelepkeket bemutató látogatások, erős hitépítő hatásokat nyújtó, vallásos egyesületi munkákba is bevezető bibliai munkák töltötték ki. A cél az volt, hogy az ifjak, a falu és a gyülekezet leendő vezetői jobb egyháztagok, öntudatosabb nemzettagok legyenek, hivatásukhoz, a földhöz jobban hozzáfornának, bomlasztó, lazító törekvésekkel szemben nagyobb ellenálló erőt nyerjenek. S mivel a tanfolyam életébe diákjaink is bekapcsolódtak, a leendő lelkipásztorok és leendő presbiterek bensőséges szeretetviszonyának kialakulását is nagy mértékben tudtuk szolgáltni. A tanfolyamokat átlengő lelkeséget jellemzően tükrözi az, hogy a résztvevők egy jelképes faluba tömörültek, melynek ők maguk választották ezt a nevet: Szeretettfalva. A tanfolyamok ismeretanyagát, eseményeinek beszámolóit a tanfolyamok házi sokszorosítással készülő napilapja: a „Kerékvágás” adta nagyon bevált módon ifjaink számára. A „Kerékvágás” negyedévenként a tanfolyamok idején kívül is megjelenik, eljut minden résztvevőhöz, fenn tartja és továbbépíti a szövődött lelki kapcsolatokat, megőrzi Szeretettfalva egyre növekvő népének szeretetközösségét.

Már az elindulásakor határozott feladatként állott előttünk két dolog. Egyik, hogy a tanfolyamot egyre tovább kell fejleszteni, s mennél előbb kiemelni „tanfolyam” jellegéből és állandó intézménnyé tenni. A másik pedig az, hogy az állandó népfőiskoláknak – legalábbis egyházi értelemben – országunk és népünk egészét be kell lassankint hálózni.

[...]

Több olyan kisebb-nagyobb munkaágunk (szórvány- és tanyagondozás, gyakorlati gyülekezeti munkák, családlátogatás) még ezután megvalósulásra váró tervünk (külmissziói képzetés) van még, melyek erősebb vagy gyöngébb kölcsönhatásban állanak a falumunkával. Ezeket ezúttal nem részletezzük. Azonban úgy érezzük, még egy előszürelő kérdésre kell felelőnk. Mindezek a munkák nem keresztelik-e a legjobb akarat ellenére is azt a feladatot, mely mégis a maga számára kell, hogy követeljen elsősorban minden energiát, időt és fáradozást: igehirdetők és lelkipásztorok nevelését? Erre nézve több szempontból is megnyugvással és megnyugtatóan felelhetünk. A felhasznált idő kérdését egy egészséges ökonómiajú, rugalmas, a könnyen elkallódó napokat és vakációkat is számításba vevő időbeosztás majdnem teljesen megoldja. Elvi szempontokra nézve úgy vélekedünk, hogy az igehirdetés, ha formájában legtöbbször szó is: lényegében önmagunknak az isteni szó, az örök akarat számára való eszközül, szolgálatra adása, s ha kell – görögnek göröggé, „mindeneknek mindenné” létel (I. Kor. 9:22), hogy mindeneget megnyerjünk. Látásunk szerint a „faluvonal” sok munkaága, bizonyos szempontból nem más, mint az igehirdetés egy új nyelve, melyben a szó mellett elsőbbségi helye van az élet beszédének, a tettnek, s áldott tapasztalatunk, hogy erre a „beszédre” sok olyan fül és szív nyílt már meg, mely az igehirdetés szokásosabb formái előtt bezárkózott vagy zárva maradt.

Tanítványainkkal kapcsolatban ismételtelen meg kellett állapítanunk, hogy e munkaágak élenjárói tudományos teológiai képzettség szempontjából is elöl járnak, s akik itt nem használhatók, minden egyébre is majdnem használhatatlanok. Emberi látás szerint: kikerült tanítványaink közül is e munkák nevelői végzik a legeredményesebb igehirdetői és lelkipásztori munkát.

Kétségtelen, hogy megsokszorozódott feladatok megsokszorozódott erőket is kívánnak. De vajon nem állnak-e nyitva előttünk azok a földi források, melyek e munkák nyomában is nagy megújító és termékenyítő erővel buzognak, s azok a földöntúli források, melyekhez fokozottabban hajt a megnövekedett felelősség? Mindenki, akit igába fogott a küldetés, velünk együtt tapasztalta meg: Resumus vires fortiores prioribus – ha több erőt kell elhasználnunk, többet is kapunk.⁵

⁵ Dr. Szabó Zoltán (1902–1965) a sárospataki református teológiai akadémia professzora volt, a sárospataki híressé lett falumunka megindítója dr. Ujszászy Kálmán professzor mellett. Születése centenáriumán idézzük fel tanulságos gondolatait. Itt közölt tanulmánya a Protestáns Szemle 1939. évi 3. számában 140–146. old. és különnyomatban is megjelent. A kihagyásokat szögletes zárójelbe tett pontokkal jelezzük. (Szerk.)

A folklór a kerettantervben és az iskolai gyakorlatban

1. A néprajz fiatal tudomány. Minthogy azonban kutatásának trágya egy olyan kultúra, amelyet az egész magyarság hozott létre, eredményei már régóta teljes joggal követelik iskolai felhasználásukat. Ennek a kultúrának a sajátosságait éppen úgy, mint más népekéit, azzal jellemezhetjük, hogy miféle egyéni és társadalmi igényeket elégített ki, s miképpen elégítette ki azokat. A magyar népi műveltség „szókincse” és „grammatikája” néhány emberöltővel ezelőtt még a családokban szóbeli közlés és megmutatás (példaadás) útján apáról fiúra szállt. A parasztság megszűntetése, felbomlasztása után, úgy látszik, ennek feladatát is az iskolának kell átvállalnia.¹

Az Apáról fiúra című népszerűsítő könyv szerzőpárosa² még harminc évvel ezelőtt ezt írta: „A néprajz nem iskolai tárgy. Nem is lesz azaz a esztendőről esztendőre gyarapodó tudnivalók sorában...” Ehhez azonban hozzátették, hogy a néprajz eredményei ott vannak a legkülönbözőbb tantárgyak anyagában. Ha a magyar iskolai tantervek történetét vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy legkorábban éppen a folklór kapott bennük „tanügyi” rangot, amennyiben irodalmi olvasókönyveink népdal- és balladaszövegeket, népmeséket, várakról, vizekről, állatokról szóló történeti és eredetmondákat, közmondásokat és találós kérdéseket közöltek. Énekkönyveinkben megjelentek a népdalnak nevezett dalok, a rajzoktatásban pedig stilizált cífraszűr motívumokat másoltak a tanulók. E folklórányag egy részének hitelessége legfőképpen azért volt kétséges, mert maga a tudomány sem tisztázta még egyértelműen a népi és a népies közötti különbséget. Nemcsak Erdélyi János első nagy összegzése, de még Bartalus hatalmas gyűjteménye is tele volt műköltői vagy félig népi alkotásokkal.

A néprajz tehát már több mint száz éve itt állott az iskola kapui előtt, s kért oda bebocsátást. Elméleti és gyakorlati fontosságát olyan szaktekintélyek hangoztatták, mint Bellosics Bálint, Györffy István, Bálint Sándor, Karácsony Sándor és Kodály Zoltán. Bellosics Bálint bajai tanítóképzős diákjait már a XIX. század végén bevonta a néprajzi gyűjtőmunkába. Bálint Sándor és Végh József ugyanezt tette a két világháború közti időkben. 1947-ben miniszteri rendeletre a mezőgazdasági középiskolák 3. osztályának tantervébe bekerült a néprajz, s megjelent hozzá Balassa Iván tankönyve is.

A szocializmus évtizedei alatt az iskolai néprajzi munka csupán kevés, régi vágású, ezért a jövőt tisztán látó lelkes tanár irányításával folyt itt-ott. S bár inkább megtűrt tevékenységnek számított, egyre több követője akadt, mert sokan megéreztek benne a nemzetet megtartó varázserőt. Amint Németh László mondta: a magyarságnak, hogy megmaradjon, hagyományai belső udvarába kell visszahúzódnia. A tanulók és a tanárok leginkább szakköri keretekben dolgozhattak, s ehhez kitűnő támogatást adtak a Morvay Péter, Végh József és Timaffy László által írott útmutatók. A tanulók gyűjtését az évenként meghirdetett Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázatra lehetett beadni. Ezek a pályamunkák ma is megtalálhatók a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában.

Az áttörést mégis a 2001-ben megjelent Kerettanterv hozta. Benne már ott találjuk a hon- és népismeret modult, amely integrált tantárgyként a történelemhez kapcsolva foglalkozik a magyar paraszti kultúrával, vagy önálló tantárgyként az 5-6. osztályban tanítható.

Ha tüzetesen elolvassuk a modultanterv „A” és „B” változatát – Ágh Zsófia és Karácsony Molnár Erika munkáját –, feltűnik, hogy azokban elsősorban az anyagi és a társadalmi kultúra megismertetése dominál. A folklór pedig leszűkül a jeles napok szokásaira és a népi díszítőművészetre. Az „A” változat ugyan megemlíti a fonót, amelyben fontos szerepe volt a népköltészetnek. A „B” változat pedig utal arra, hogy a népköltészet a magyar nyelv és irodalom óráin az első osztálytól kezdve tanítható. A Kerettantervnek tantervi fejezete pedig szintén sok lehetőséget ad a népzenei ismeretek tanítására. Az a megítéltetés ért, hogy lektora le-

¹ Közleményünk eredetileg „Folklór és honismeret” címmel előadásként hangzott el Szegeden a III. Országos „Iskola és honismeret” Konferencián 2001. október 13-án. (Szerk.)

² Kósa László és Szemerkényi Ágnes.

hettem Bánhegyi Ferenc e tanterv alapján készített Hon- és népismeret című tankönyvének. Az egyébként kitudó könyvből természetesen – az instrukcióknak megfelelően – a jeles napok szokásain kívül szinte teljesen kiszorult a folklór. Úgy látszik tehát, hogy ma a folklór – iskolai állapotát tekintve – ugyanabban a helyzetben van, mint évtizedekkel korábban volt. Az irodalom, az ének-zene és a rajzórakon szoríthatunk neki helyet.

2. Nézzük meg ezután, mit lehet tenni a folklór érdekében az adott lehetőségek kihasználásával! Nem elméleti kérdésekkel kívánok foglalkozni, hanem inkább saját tapasztalataimra hivatkozom. Én ugyanis a főiskolán és az egyetemen nem tanultam néprajzot, életem folyamán azonban feltártam lakóhelyem részletes néprajzi képét, s elkészítettem néprajzi szemléletű helytörténetét. Negyvenegynéhány esztendei pedagógusi pályafutásom alatt az általános iskola helyettesítések számomra egyszerű lehetőséget nyújtottak a helyi folklór bemutatására, tanulóim néprajzi érdeklődésének felkeltésére és formálására. Vezettem általános iskolai néprajzi szakkört, főiskolai tanárkodásom idején meg tanítottam fakultatív tárgyként néprajzot, s veztettem néprajzi tudományos diákkört is.

Kiindulásként mégis két általános elméleti szempontot szeretnék kiemelni. Először is: meggyőződésem szerint a folklórt (és persze a néprajzot is) csak olyan pedagógus taníthatja eredményesen, aki a néprajzi jelenségeket nemcsak könyvből, filmekről, magnószalagról ismeri, hanem közvetlen „személyes” találkozással a népi kultúra hordozóival. Másodsor pedig: a folklór átadásában, pedagógiai felhasználásában tanulnunk kell az úgynevezett múzeumpedagógiától. A múzeumi órák rendkívülisége és hatékonysága ugyanis éppen abból ered, hogy nem a megszokott helyen (nem tanteremben), nem a megszokott tanító, tanár által, és nem a megszokott módon (tanári előadás útján) jutnak el a gyerekek az ismeretekhez, sőt – a „rendkívüliség” miatt – maradandó élményekhez. Ehhez hozzá kell tennem, hogy az ilyen órákra való felkészüléshez, azok megszervezéséhez sokkal több idő szükséges, mint a megszokottakhoz.

Ezek után lássunk néhány konkrét példát!

A népdal, szerintem, azért vált iskolaszagúvá, „tandallá” a gyermekek számára, mert azt a rosszul értelmezett kodályi pedagógia szellemében mindenféle zenei ismeret és készség kialakítása céljából tanították. Érzelmi tartalmuk sikkadt el ilyenformán. Tanítsuk népdalainkat bátran hallás után, s a zenei feladatokat végezzük másfajta zenei anyagokon. Fontos a népdal bemutatása előtt egy olyan hangulati előkészítés, amely vízretjed arra, a társadalmi közege, amelyben a dal született. Nem könnyű észre vétetni a dalok szövegének általános emberi mondanivalóját, amely mondanivaló a paraszti társadalomtól függetlenül is időtlen. Nem kell felhívunk gyermekeink figyelmét a dalszövegek szexuális szimbolikájára, de például észre kell vetetnünk, hogy az úgynevezett népdalküszöb (természeti kezdőkép) ugyanazt mondja, mint az utána következő sorok. A „Jeges a sudárfa, nehéz vizet merni” versbeli jelentése megegyezik a záró sorokéval: „Ismeretlen kislányt nehéz megölelni”. Lehetségesnek tartom, mert kipróbáltam, hogy az énekkórákon, az énekkarban helyi népdalokat is tanítsunk, sőt egy-egy alkalommal még egy „adatközlönket” is megkérhetjük, hogy óránkon tanítsa meg kedvenc nótáját. Giusto dalainkat minél többször „karikázva” énekeljük, azaz fogódzkodunk körbe, és ridázva³ vagy egyszerű lépésekkel forogva énekeljük. Legyenek népdalcsoportok, hogy egyik dalunkat, majd egyik csokunkat a másik után tudjuk azonnal énekelni. Alkalmanként adjunk népdalainkhoz hangszerkísérete, például köcsögdudát, fésűmuzsikát, dorombot, furulyát vagy citerát. Dudanótáinkat énekeljük „dudakísérettel”, s használjuk a solo-tutti meg a kánon adta lehetőségeket. Végül pedig adjunk alkalmat, illetve teremtsünk olyan szituációkat, hogy a gyerekek minél többször énekelhessenek ne csak produkcióként, de a maguk gyönyörűségére is.

Mondanom sem kell talán, hogy a gyermekdalokat mindig játékkal együtt szóltassuk meg. A kiemelt játékost kiolvasóval válasszuk ki. Kerüljük azt a jó szándékú, de a magyar gyermekjáték szellemétől idegen naturalis utánzó mozgássort, amelyet a közelmúlt módszertani kiadványai ajánlottak. Az 1970-es években a magyar Rádió pályázatára még tanítványaimtól is sikerült egy egész csomó gyermekjátékot gyűjtenem. Ezek egy része azonban már a

³ A *rida* egy magyar néptáncmotívum. Amikor 2–10-en körbe fogódzva, egyik lábukkal a másik előtt keresztbe lépve forognak lassan, vagy igen gyorsan, vagy fokozatosan gyorsulva.

társadalomszociológia vizsgálatát igényelné, mert szövegeik gyakran ízléstelenek, kifejezetten morbidok, a tévé hatását tükrözik, s az „underground kultúra” körébe tartoznak. Mindenképpen tanulságosak.

Jeles napi szokásaink megtanítása zenei anyagokkal együtt természetesen a leghálásabb feladatunk lehet. Miután én, például, egy osztállyal megtanítottam a regölést, a gyerekeknek annyira megtetszett, főképp a kucsmák, a bekecsek, a láncos botok meg a köcsögduda együttes hatása miatt, hogy utána ez a társaság éveig regösként járt a faluban köszönteni s adományokat gyűjteni. (Igaz, karácsony előtt, mint a betlehemesek.) A bajai gyakorló általános iskolában az éneket legkevésbé szerető két osztályt ezzel tudtam meghódítani, hogy évről évre produkcióként az egyikben a balázsolást, a másokban a pünkösödölést tanítottam meg. A hagyományoktól már fényévnyi távolságban élő városi gyerekek a jelmezekben az öneledt játékkal és hársány énekléssel a közönség által is érzékelhetően azonosultak őseik szellemi örökségével.

Ha egy rendhagyó nyelvtanórán osztályunk vagy a település törzsköcs családneveit értelmezzük és csoportosítjuk, nemcsak névtani ismereteket közlünk, de felkeltjük a tanítványok érdeklődését családjuk története iránt. Ha meg a családnevekhez fűződő ragadványneveket kezdjük vizsgálni, óhatatlanul előkerülnek az anekdoták. Ezek a rendszerint csattanós, tréfás történetek egy-egy ragadványnév eredetét, keletkezését magyarázzák. Ugyancsak sok történetet, pontosabban történeti és hiedelemmondát őriznek településeink helynevei. Ha a gyerekeknek olyan feladatot adunk, hogy írják meg, hol volt (van) a földjük, mi a dűlő neve, miért nevezik úgy azt a határrészt, akkor érdekes és értékes válaszokat kaphatunk.

Hasznos feladat lehet, ha megfigyeljük tanítványainkkal, hogy miképpen üdvözlik egymást a felnőttek különböző szituációkban. Milyen sztereotípiákat mondanak köszönés helyett, miképp kezdik a beszélgetést? Ezzel a megfigyeléssel megkönnyítjük gyermekeink társadalmi beilleszkedését, hisz így elsajátítják a társadalmi viselkedés néhány helyi vagy általános illemszabályát.

Bálint Sándor, a „szögedi nemzet” nagy tudósa, nekem atyai tanítómesterem, elmesélte, hogy kezdő tanárként a szegedi tanítóképzőben tanítványainak már első alkalommal azt a feladatot adta magyarából, hogy írják meg családjuk történetét. Ilyen feladat ma még fontosabb lenne a múlttal mit sem törődő fiatalok számára, hisz ezáltal arra kényszerülnének, hogy legalább ebből az alkalomból kifaggassák szüleiket, nagyszüleiket őseikről, s közben sok mindent megtudnának egy régebbi kor társadalmáról, kultúrájáról. Feleségem néhány évtizede tanítványaiaval magnetofonos interjúkat készítettett a „Gyermekek élete régen” címmel. Az interjúkat én jegyeztem le. A kapott válaszok a folklór „igaz történet” nevű műfaját képezték, megformálásuk és nyelvi kifejező eszközeik pedig mintául is szolgálhattak az elbeszélő-fogalmazás tanításához. A kis riportereknek, amikor beszámoltak magnetofonos gyűjtésükről, annyi mondanivalójuk volt, hogy egyetlen osztályfőnöki órába bele se fért. Néprajzi szakköröm tagjaival én is meglátogattam néhány idős embert, asszonyt, akik szívesen fogadtak bennünket. (Margit néni a gyerekek számára ismeretlen kalotinával (aszalt gyümölcs) kínált meg bennünket.) Elmondták életüket, válaszoltak a kérdésekre, megmutatták például, hogy kellett szedni a markot.

A falu mesekincsének összegyűjtése során tanítványaim is vállaltak feladatot. Hallás utáni lejegyzéssel és magnetofonos gyűjtéssel sok mesét és hiedelemmondát örökítettek meg. Főiskolás hallgatóim bátyai táborozásuk után még hetekig emlegették Harangozó Pista bácsit, aki számukra a könyvtárban adott elő tréfás meséiből, s jóízűen elbeszélgetett velük nemcsak a mesékről, hanem világ dolgairól is. Találós kérdésekből, ha a tanulók jól felkészültek, tréfás vetélkedőt is rendezhetünk, akár magyarára keretében is.

Az 1960-as években Bácsa néphitének gyűjtésébe szintén bevontam tanítványaimat. Osztályom fölvetette a „Garabonciás diák raj” nevet, majd versenyt hirdettem a hiedelmek gyűjtésére. Lejegyzéseiket órák elején felolvasták, s ezzel egymásnak is ötletet adtak arról, hogy mit lehet gyűjteni. Az adatok szaporodásával kezdtek kialakulni a mondatípusok, s azokon belül élvezték a variánsok sokaságát. Az általam legépelet gyűjtésük több mint száz oldalt tett ki, s az országos pályázaton első díjat nyert. A jutalomkönyveket a gyerekek között munkájuk áránya szerint osztottam ki kis házi ünnepség keretében.

Néprajzi szakkörömmel egyszer „folklor kirándulást” is szerveztem. A gyerekek kerékpáron vágtak neki vezetésemmel a határnak. Minden olyan helyen megálltunk, ahol történeti monda vagy hiedelemmonda kapcsolódott a határrészhez. A történeteket én meséltem el, s hatásukat a *genius loci* erősítette. Egy szállásba is betértünk, ahol a gazda arról beszélt, hogyan alakultak át az állatteleltető téli szállások emberi hajlékokká. Megnéztük az öreg Szőke bácsi szilvaörző gunyhóját, ahová hajdanában mesék hallgatása céljából lopózkodtak ki a falusi gyerekek.

Befejezésül ismételten hadd hívjam fel a figyelmet a magyar népköltészet iskolai jelenlétének fontosságára. Ezzel egy olyan áramkörbe kapcsolhatjuk be a magyar ifjúságot, amely erőt ad a megmaradáshoz. Nekünk ugyanis – miként azt egy jeles gondolkodónk mondta – újból meg újból néppé kell válnunk, hogy nemzetté lehessünk. A folklor is egy építőköve lehet az Ady által megénekelte félig kész „Tempлом”-nak. S ha azt felépítjük valahára, nem fog felolvasztani bennünket „a világ kohója”, mert megtaláljuk önmagunkat.

Fehér Zoltán

„Játsszunk most együtt!”

Honismereti tábor gyermekeknek Apátfalván

2002. augusztus 7-től 16-ig a Szigetházban honismereti tábort szervezett a Pátfalváért Egyesület az apátfalvi gyermekek számára¹ A Honismereti Szövetségtől kapott támogatás az ingyenes munkával (táborvezetőség, témafelelősök) társítva adta a szervezés anyagi alapját. A nyolcnapos program 21 fős kezdő létszáma a negyedik naptól 37 főre gyarapodott, s a helybeliek mellett néhány magyarszanádi, makói és két budapesti táborozó is akadt, akik falunkban nyaraltak a nagyszüleiknél. A résztvevők életkora a héteves nagycsoportos óvodástól a 14 éves „felnőttekig” széles skálán mozgott, minden évfolyamból voltak néhányan. S mivel mindenkit érdekelt a téma, a nagyok segítettek a kicsiknek, a kisebbek pedig türelmesen vártak, amikor a nagyok természetismereti vagy néprajzi rejtvényt oldottak meg. Csoportbontást nem alkalmaztunk, a gyerekek együtt vettek részt az előadásokon, foglalkozásokon.

A szakmai munkát a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület elnökségi tagjaként és pedagógusként én vezettem. A néprajzi témák elővezetésére helybéli segítőkért kértem fel, akik lehetnek egyszerű háziasszonyok (Vargáné Antal Ilona), ápolónők (Kakas Istvánné), nyugdíjas pedagógusok (Mátó Józsefné, Fazekas István), irodai dolgozók (Széles Istvánné), könyvtárosok (Fodor Józsefné) vagy gazdálkodók (Varga Cziri János). A tűzgyújtáshoz egy erdészjelölt (Kakas Zoltán) érthetett igazán. Így tudtunk hitelesek lenni, hiszen a tudás közvetlenül azoktól jutott el a gyerekekhez, akik mindennap megélik azt. A gyesen lévő anyukák (Vargáné Czagány Kriszta, Kardos Zoltánné, Gyengéné Bakai Judit) a modern lakásdíszítési módokat, a gipszkép készítését és a batikolást tanították meg a táborozóknak. A foglalkozások kellékeinek előkészítésében sok apátfalvi felnőtt és fiatal segített, munkájukat nagyon köszönöm.

Sajnos az időjárás meglehetősen kedvezőtlen volt számunkra, naponta többször is esett az eső, emiatt a szabadtéri programok (séták, túrák) elmaradtak. Az utolsó napon kegyes volt hozzánk az ég, a jó időn felbátorodva szalonnasütést rendeztünk a napsütésben. Táborunkat Bogdán Lajos, a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület titkára két napon is megítélte jelenlétével. Második látogatásakor őt kértük meg, legyen a táborzáró maraton vetélkedőnk zsűrijének elnöke. Szakmai hozzáértésével, jó kedvével is, komolyságával is igazi rangot adott az egész napos küzdelemnek. Táborzáráskor ő szövegezte a gyerekekhez, mint régi „honismeretis”, aki fontosnak tart minden néprajzi hagyományápoló munkát. Köszönjük a Mars Csokoládégyár Milky Way és Harry Potter édességeit. E támogatásnak köszönhetően

¹ „Nevét onnan kapta, hogy a középkori Apátfalva (Pothfalua) (...) minden bizonnyal a csanádi bencés monostor apátjának tulajdona volt. Érdekes, hogy a nép ma is *Pátfalvának* vagy *Pátfolvának* nevezi.” Fejezetek Apátfalva néprajzából. I. Apátfalva, 1999. 12. old. (Szerk.)

gőzerővel folyt a totószelvények és feladatlapok kitöltése a bőséges csokoládényeremény reményében.

Táborunkban egy kisgyermek életének eseményeit követhettük nyomon. Megtudtuk, hogy születésüktől kezdve az ifjúkorig milyen életkörülmények között éltek a falusi emberek, milyen volt a pátfalvi nép élete. Másik fontos törekvésünk volt, hogy a „Gyí paci paripa” című helyismereti tankönyvből minél több népi gyermekjátékot tanítsunk meg. A könyv apátfalvi népi játékokat tartalmaz, szerzői: Vargáné Antal Ilona és Vargáné Nagyfalusi Ilona. Naponta egy-egy életszakaszhoz (pl. az óvodáskor) kapcsolódó játékokat tanultunk meg. Pihenésként kézműves és természetismereti foglalkozásokat iktattunk be.

Az első napon (augusztus 7-én, szerdán) a tábornyitó előadás címe ez volt: *Ki a nép? Mi a néprajz?* Apátfalva néprajzából a viselet, az építészet, a telekrend sajátosságait ismerték meg a résztvevők, majd növényekből akáczemüveget, bogáncstálakat, csutkaólat készítettünk. Délután Vargáné Antal Ilona a születésről, keresztelezésről tartott előadása után kis unokájával, Danikával együtt mutatta be az ölbeli gyermekek játékeit: a höcögtetőt, tenyeresdit, lóbázót. A nap végén ostrompattogató versenyt rendeztünk. Sokáig próbálták a leányok is, hátha sikerülne egyet durrantani. Kitartó munkájuk jutalma másnapra érkezett meg izomláz formájában.

A második nap délelőttjén a Maros árterével, növény- és állatvilágával ismerkedtünk; megtanultunk gombot zúgatni, szellemi ügyességi játékokra is sor került. A délutáni túra az eső miatt elmaradt, ehelyett természetbábot ragasztottunk, s kitöltöttük a természetismereti feladatlapokat.

A harmadik napon Fazekas István nyugalmazott tanító látogatott el hozzánk. Megtudtuk tőle, milyen volt egy tanyai iskolás gyermek élete, majd „kérdésszelepek”- játékokban számot adott a hallgatóság, hogy mindent jól jegyzett-e meg, s tudja-e, mi a néma és a hangos óra, a palatábla, a gázlámpás világítás. Délig volt még időnk ellátogatni az Óregek Otthonába is, ahol a nagy ünnepekről (karácsony, húsvét, pünkösd) beszélgettünk. Az idősek egymás szavába vágva mesélték el, mit kellett karácsony böjtjén az asztalra készíteni, hogy a család egészséges, gyarapodó és békés maradjon. Pihenésként azután idősek és fiatalok együtt készítettünk egy hagyományos népi játékszert, a csutkababát. Délután Vargáné Czagány Krisztával batikolni tanultak a gyerekek. Csodaszép pillangós, virágos, tehenes terítők készültek. S végre lehetett szőni is! Nagyon várták már a lányok. Fáradságtalanul dolgoztak a szövőszékeken.

A negyedik napnak, Mátó Józsefné volt a délelőtti témafelelőse. Érdekes dolgokat mesélt az ő óvodáskoráról, majd arról a későbbi időről, amikor már mint óvónő tevékenykedett. Irányításával kipróbáltuk a krumpli-nyomdázást, a papírhímzést és a papírhajtogatást. Meglepetésként palacsintával kedveskedett a gyermekeknek. A délutánt is nagyon vártuk, amikor Széles Istvánné a szárazvirág-kötészetre tanított minket. Segítségével ízléses, gondosan összeállított kompozíciókat készítettünk, akár ízek alapra is.

Az ötödik nap volt a tábor fénypontja. Gyengéné Bakai Judit és Kardos Zoltánné Icu irányításával gipszképet készítettünk. Másnap 36 táborozó vitte haza nagy boldogan a saját maga készített képet. Mivel ez a technika nálunk még ismeretlen volt, a szülők csak ámultak a művek láttán. Délután tejben-vajban fürödtünk; Kakas Istvánné Ancsa néni ugyanis a ház körüli munkákról tartott előadást. A lekvár főzés, kenyérsütés, mázolás, kezi mosás ismertetése mellett a tej feldolgozásának lehetőségeit is bemutatta. A gyerekekkel együtt készítettünk aludtetejt, tejfölt, túrót. Ettünk gömölygét, házi készítésű sajtot, és ittunk sok-sok tejet. Igazit!

A hatodik napon, szerda reggel a könyvtárban gyülekeztünk. Fodor Józsefné a könyvtárról, az ott lévő kiállításról beszélt, majd ellátogattunk a falu főterén működő Kinder-üzembe, ahol a Kinder-tojások belsejét csomagolják, majd délig rongybabák készítésével töltöttük rövid időnket. Délután egy feladatlapot kaptak a gyerekek, melyen a falu múltjáról kérdezősködünk. Kutatniuk kellett néhány régi szerszám, régi szó, kifejezés után. Rákérdeztünk a falu neves épületeire, szobraira is. A nehéz kutatómunka után fáradtan hallgattuk Varga Cziri János bácsi előadását a mezőgazdálkodásról és a régi iparosmesterekről.

A hetedik napon, Antal Ilona néni kedvenc gyűrűs- és labdajátékait tanultuk meg. A kelleme időben (végre nem esett az eső) vidáman énekeltünk, futkostunk az udvaron. Megfejtettünk sok-sok találós kérdést, majd csutkababát, rongybabát varrtunk, és végre ismét volt időnk szőni. Délután a kemencében lekváros kiflit, almás és túrós rétest sütöttek a Pátfalváért

Egyesület tagjai. A józú uzsonna után a néprajzi gyűjteményt rendezgettük, virágdíszeket készítettünk, levélképet ragasztottunk.

A nyolcadik nap volt az utolsó. Ezt egy maratoni vetélkedővel tettük emlékeztetővé. Csapatokban versenyeztek a gyerekek, számot adtak a táborban szerzett néprajzi ismereteikről. Voltak villámkérdések (pl. mi a szakajtó), szituációs gyakorlatok (pl. játsszátok el az aratást), rajzos feladatok (pl. rajzoljátok le a Nepomuki Szent János haranglábat), néprajzi totó és kucoricamorzsolás is kézzel. De sok vörös tenyér lett tőle! Az első helyezett csoport tagjai: Báló Lilla, Báló Zita, Berczán Andrea, Nagy Ivett, Vígh Dániel. Délután szalonnasütéssel búcsúztunk a táborától és egymástól. A táborzárón Bogdán Lajos foglalta össze törekvéseinket, és azt, hogy miért volt jelentős ez a néprajzi tábor. Mint mondta: „Azért tartom fontosnak a tábor, mert a globalizációs világban a gyerekek megismerkednek azzal az élettel, ami régen volt, és nem Barbi babával, hanem csutkababával játszanak, ami azért a globalizáció ellen szól”.

Vargáné Nagyfalusi Ilona

HÍREK

A Honismereti Szövetség 2002. április 23-án kibővített elnökségi ülésén köszöntöttük Töltési Imrét, az egykori Honismereti Bizottság titkárát, 85. születésnapja alkalmából.

HAGYOMÁNY

A szépíró Kossuth Lajos¹

Ünnep van. Kossuthra emlékezünk. Nem bíráló él, gonoszkodás sugallja azt, ha elárulom, hogy egyetemista koromban a magyar szakon egy szó sem esett Kossuth Lajosról, tehát nem csupán a szépíróval nem foglalkoztunk, hanem Ady, Móricz, Jókai, Mikszáth és Mándy Iván Kossuthot idéző műveiből sem emelték ki nagy történelmi hősrünk alakját.

Több okom is van arra, hogy ne firtassam, hogy helyes volt-e vagy sem, hogy ez a gyakorlat rossz volt-e vagy sem, sőt az sem feladatom, hogy azzal foglalkozzam, hogy az egykori hagyomány avagy hagyománytalanság most is él-e. Az egészet csak azért említem, mert tudom, hogy vannak eltérő gyakorlatok, és azért, mert ezek léteznek, a valóságot, magukat a tényeket ezek az eltérések végképp nem érintik.

Ha a címbe megjelölt kérdéshez, témához akarunk közeledni, akkor véleményem szerint legjobb, ha az ifjú Kossuth világát idézzük fel, hiszen a kezdetek sok, később fontossá váló dologra, jelenségre rávilágítanak. Sétát kell tennünk szellemi bölcsőhelye körül. Ezzel a kijelentéssel nem Monoktól akarom elvitatni a születési hely varázsát, hiszen ott a számunkra most jelentős kérdés kapcsán nem időzhetünk. Valójában maga a tér ebben az esetben nem is lenne annyira jelentős a téma szempontjából, ha nem Kossuth olyan városában lennénk, ahol országos szereplése előtt a leghosszabb időt töltötte el, és amely szellemi és így írói érdeklődése, fejlődése szempontjából a legfontosabb, vagy az igen fontosak egyike volt.

Ha egy művet közelítünk meg, akkor kiindulhatunk az alkotás születési körülményeiből: összegyűjthetjük azokat az adatokat, amelyek a szellemi vagy életrajzi forrásvidéket jelentik, a továbbiakban vizsgálhatjuk magát az alkotást, és szembenézhetünk a befogadás kérdésével. Maga a kezdet, az első lépés jelen esetben azért fontos, mert így válhat világossá, hogy Kossuth hogyan kapcsolódik a szépirodalomhoz. Mindenek előtt figyelembe kell azt venni, hogy a nyelv költői rétege a közlés minden területén jelen lehet, és ez a jelenlét önmagában még senkiről sem bizonyítja, hogy ő szépíró. Ugyanakkor lehet valaki úgy művész, hogy szándéka szerint nem művészi pályát valósít meg, de társadalmi küldetését befejezván, épp a magánéletének legtitkosabb világát úgy tisztázza, hogy ami ebből az utókor számára megmarad, azt befogadni, értékelni elsősorban az esztétika eszközeivel lehet. Fontos itt tehát a kezdet és a vég tisztázása, és ennek a két pólusnak a bemutatásával derülhet fény arra, hogy az életműnek a legjelentősebb része, amely ezen két pólus között van, mennyire kap különös megvilágítást a nagy egyéniség művészi, irodalmi látása, szemlélete miatt.

A szépíró Kossuth igazi arcéle is akkor áll előttünk tökéletesen, ha életművének lelki hátterét, születési körülményeit tekintjük meg, vizsgáljuk először, és utána tűnődünk azon, hogy írt-e szépirodalmi művet.

Az első kérdésben a legfontosabb az a tény, hogy politikai munkásságának nagyon erősen irodalmi gyökerei vannak, mi több, egész létét, lényegét meghatározta irodalmi, művészi látása. Olyan emberekhez hasonlított, mint akik az ókorban éltek. Hajdani görögök vagy rómaiak közül saját erejükből, tudásuk, tehetségük által emelkedtek a legmagasabbra. A nyelvet is olyan jelenségnek tekintette, amely a politikusz számára óhatatlanul szükséges a maga teljességével: a nagyság fokmérője. Vasakarátának köszönhetette, hogy szembe tudott nézni emberi esendőségeivel. Huszonhat évesen érezte azt, hogy anyanyelvi ismerete nem éri el azt a szintet, amellyel azok a kevesek rendelkeztek, akik szépirodalmunkat alaposan ismerték és alkotói voltak.

¹ Elhangzott a XXX. Honismereti Akadémián Sátoraljaújhelyen, 2002. július 2-án. (Szerk.)

Barta István rendezte sajtó alá „Kossuth Lajos összes munkái”-nak hatodik kötetét. Ennek részletesebb címe a következő: Kossuth Lajos; Ifjúkori iratok; Törvényhatósági tudósítások. Ezt a könyvet az Akadémiai Kiadó jelentette meg 1966-ban. A huszadik és huszonegyedik oldalon Kossuthnak két diákkori versét olvashatjuk. Az elsőnek a címe „Magyar dal” és így kezdődik:

*„Éltem zajló tengerén
csak kettőt szerettem én
Hazám édes kebelét
s Rózsám szelíd kellemét.”*

Mivel a kutatók szerint korai kéziratái veszthettek el legnagyobb mértékben, nyugodtan gondolhatunk arra, hogy az ifjú Kossuth az önkifejezésnek ezen rendkívül vonzó és sok élménnyel járó lehetőségével alaposabban is élt, tehát több verset is írt. Mindez persze nem jelenti azt, hogy a költői küldetéstudat ekkoriban túl mélyen élt volna benne, hiszen ebben a korban a megszólalásnak ezt a formáját az iskola erősen sugallta, és még iskolai indíttatástól függetlenül nemzedékről nemzedékre sokan megkísérlik költeményben kifejezni magukat, de ez még korántsem jelenti azt, hogy valaha is szépirodalmi értéket fognak létrehozni. Témánk szempontjából itt csak azt kell leszögeznünk, hogy a diák Kossuthot nyelvünk költői rétege, a megszólalás lehetősége izgatta, és alkotóként is igyekezett gondolatait, érzéseit megörökíteni.

Meglepően nagy műveltséget árul el, hallatlan érdeklődést korai írásaiban is, ugyanakkor azt is látni kell, hogy a serdülőkor végére műveltségének rendje, látásának kontinentális alapzata létrejött azon a szinten, hogy a világlátása érett és szilárd volt, de azt is érezte, hogy ahhoz még sokat kell fejlődnie, sokat kell tanulnia, hogy bármilyen területen értéket tudjon átadni. Épp a fentiek miatt elég nehéz határozott választ adni arra a kérdésre, hogy ifjúkori szárnypróbálgatásai mennyire voltak szándékosan végzett szépirodalmi tevékenységek, vagy inkább a leendő politikus tanulóveveihez tartozott minden, amit ő irodalmi téren végzett.

A későbbi magaslatról, idős száműzöttként őszintén tekinthetett kevésnek sokféle olyan tevékenységet, melyet a forrongó lélek, az érlelődő tehetség más körülmények között, más irányba is terelhetett volna. Itt viszont mindenféle találgatás a képzelet útvesztőibe sodorhatná az embert, tehát a leghelyesebbnek azt látom, csakis a nyers tények alapján azt hangsúlyozom, hogy az ifjú Kossuth számára a legfontosabb maga a szolgálat volt, a munka. Mindezt erősen bizonyítja egész sátoraljai helyi tevékenysége. A közügyek gyakorlását oly kötelességnek tekintette, hogy semmiféle időt – akármennyi többletidőt – sem sajnált városától, megyéjétől. A munka jó értelmű megszállottja volt, és a kolerajárványról írt jelentésében emberi döbbenetének adott hangot, ha olyan emberekkel találkozott, akik nem voltak hajlandóak dolgozni, ha egy hétre való élelem volt a kamrájukban.

Mindezt az igen nagy veszély idején mondta el, és kockázatos munkája közben seholy egyetlen olyan megjegyzést nem tett, hogy távoli nagy tervei vannak, és a körülmények hatalmas akadályozza meg azok megvalósítását. Igaz ügyvéd volt ő, egész tehetségét, minden képességét erre a gyakorlatra összpontosította, és amikor a történelem a haza ügyvédjévé tette, akkor ezt a nagy feladatot úgy látta el, hogy a benne élő szépíró is jelen volt. A szó nemes értelmében hasonlít Shakespeare nagy és rokonszenves történelmi alakjaira, szemléletében, látásában töményen jelen van mindaz, ami az alkotó irodalmárt jellemzi, de sorsa épp abba a szörnyű keretbe zárta, mely „csak” annyit tett lehetővé, hogy nemzetének világhírű hőse legyen, de ennek a nemzetnek a nagy álmát nem valósíthatta meg: nem adhatott neki szabadságot. Idegenben töltött idejének jelentős szakaszában is ez a szolgálat volt a legjelentősebb. Ennek rendelt jóformán alá mindent. Ezért tanult Kütahyában törökül, ezért foglalkozott hadtudományi művekkel. Hazáján akart segíteni, és mindig azt cselekedte. Az utolsó nagy reményvesztésig azt a munkát tekintette elsőrangúnak, amely adott helyzetében a megoldás, a segítség valamilyen, lehetőleg legtöbb esélyét csillantotta fel előtte. Történelmi hős volt, elsősorban a tettek embere, de úgy volt történelmet formáló lény, hogy tudta, erre a szerepre csak az méltó, aki rendkívül magas szinten ismeri a nyelvet is, mert a szó és a tett összefügg. Önmagát járattja le egy politikus, ha elárulja, hogy nem ismeri a szavak lelkét, ha az uralma alatt lévőknél nem tudja rangjához méltó szinten elmondani a gondolatait.

Mindezek után jogosan szögezhetjük le, hogy Kossuth úgy volt irodalmár politikus, hogy fő hivatása a történelem alakítója volt, ha egy új, egy később élő Shakespeare darabjából lépne elő, akkor saját eredeti nyelvét is úgy használhatná, hogy semmilyen nagy író, drámaköltő nem vallana vele szégyent. Szépirodalmár volt, de a nagy irodalmár úgy rejtőzködött benne, hogy a benne élő legfontosabb lénynek, a politikusnak az útját egyengette.

Épp ez a többarcúság teszi őt olyan rendkívülivé: egyszerre volt ép ész és ép szív a magyarság számára.

Amikor az idő vak örvényei egyre inkább meggyötörték, egyre inkább magánpartokra sodorták, amikor már egyértelművé vált, hogy közvetlen tetteivel nem tudja befolyásolni, jobb mederbe terelni a magyar történelem folyamát, akkor visszatért szinte oda, ahol kezdte. Leveleiben, tündőzéseit rögzítő soraiban kezd megszólalni a diákként dalra fakadó költő, a nyelv sziporkázása, gyönyörű létezés-mélységű metaforái, a derű csillámai már egy idős, vagy csatát megvívott ember szellemi szikrái, tündöklései, de nem a „hivatásos” irodalmár jelentkezéséről van szó. Annyira nem, hogy ezen tény látásán és közlésén túl, minden további minősítés furcsa és gyermeki, oly hamis dolog, mintha a lenyugvó nap fényvarázsát látva a napot kezdenék költőnek nevezni.

Íme egy rendkívüli pálya roppant íve. Mint valami világ-nagy zongora billentyűzete, úgy áll az életmű előttünk. A kiközlött életű, a meghasonlott ember Sarkadi Sebők Zoltánjával együtt mily könnyen mondja, hogy mekkora érték volt benne, micsoda díj várhatott volna rá, de hát minden odaveszett, elherdálta jövője kincseit. Kossuth elsősorban másokért küzdött és legszárazabb, legművészetlenebb tevékenységei közepette sem jaidult fel mondván, hogy mily nagy művészt veszített el a világ, mert jól tudta, hogy a leghétköznapibb pénzügyi, ipari, katonai tervek, szakmunkálatok mélyén is oly jövő hite munkál, amelyhez semmilyen saját verssel, semmilyen saját irodalmi remekművel nem jutna közelebb. Mindez nem azért élt így benne, mert nem hitt a szó erejében, hanem azért látta így, mert tisztában volt egyedüli helyzetével. Nem ágált benne a költő, mert látta, hogy ez az élet önmagában is, minden esendőségével a legszebb, a legnevesebb költészettel is egyenértékű.

Arany Jánosnak értékes prózája van, de igazi, nagy teljesítményét költészetében látta, és támadói épp ezt utasították el, ezért bántották. Ha valakik az ember legigazibb értékeit sem becsülik meg, akkor mit lehet várni az olyan tevékenységtől, amelyet ő sem tart a legtöbbről, legnagyobbira. Az igazi nagyság nem igényli azt, hogy minden területen elsőprő, eredeti alkotónak tekintés, hiszen a többféle adottságnak is leginkább ott kell megmutatkoznia, ahol valóban a legtöbbet nyújtja a nagy egyénisége.

A fentiek alapján azt akarom érzékeltetni, hogy Kossuth drámafördítése kapcsán elfogadhatjuk az idős ember bírálói tiltakozását, de jobb, ha magát a fordítást úgy olvassuk, hogy a hajdani ifjú tehetségét, nyelvi remekléseit keressük benne elsősorban. Talán túlzás itt remeklésekről beszélni, hiszen a hivatalos ítélet lehet, hogy részben igaz, de mindenféleképpen szigorú: selejtes műveket szokás említeni. Magam sem szeretem azt, ha bármilyen kor gyarló hordalékát rajongással fogadja az utókor, de annyit fontos tételesen elfogadni, hogy az érték-szemlélet változik, és ma selejtnek tekintenek olyat is, ami hajdan érték volt, és nem akárcik tekintették annak. Már a régi latinok hirdették, hogy az ízlésről nincs mit vitatkozni. Ha az változik, az az idő műve, ám az örökre virító és ragyogó hegyecsúcsok alatt sok olyan magaslat van, amely nem volt minden szempontból értéktelen: egy adott korban betöltötte a maga szerepét, része volt a művelődésnek, de az emberiség emlékezete csak a legnagyobb értékeket képes őrizni, azokat sem mindig.

Kossuth idős korában már látta a változást, és ő is tudta, hogy amit ifjúként esetleg kedvelt, az nem volt a kor „legjobb drámája”, de abban a korban a hamis érték kiválóságát még nem is hirdették oly gátlástalanul. Csupán arról van szó, hogy érdekelte és szerette a kortársi irodalmat, és abban mindig is van olyan vonulat, amely idővel meg-megfakul, és ködbe vész.

Művelődése alakulásának volt a része ez az érdeklődés, látása több szint kapott, több színre gazdagodott, a kisebb, a halovány értékek után élvezhette igazán Shakespeare sokszólamú világát.

A már említett vaskos kötetben olvashatjuk Kossuth fordításában Weisenthurni Franul Johanna „János Finnlandnak hercege” című drámájának a fordítását. Eric svéd királyt gonosz kancellárja vezette félre, Mária a felesége megőrzi tisztaságát, emberi méltóságát, nemes esz-

méket vall: „Szabadságra törekszik az ember, midőn békéntelen fejtődzik ki anyja méhéből, a szabadságot vadássza, míg tart lehetete.”

A királyné a bűnében egyre inkább elmerülő férje előtt oly elveket, oly eszméket hirdet, amelyek Kossuth számára is szentek voltak: „Minden trónusodhoz közelgetőben egy ellenséget látol te. Nem körötted király *benned* dühösködnek azok. Vallyon élhet-e másokkal békeségben az, ki önnönmagával rendben nincs. Testvéredet fogságba vetni igazságosnak látszott előtted, most már érzed, csak látszott és nem volt igazságos. Azonban egy hercegséget nyertél, a király szélesebbre terjesztette tartományait, de a királyi hódítás mellett az *ember* elszegényedett.”

Braske titkos tanácsos gondolkodását is a magasztos eszmék hatják át. A tanácsnokok előtt így beszél: „Emeljük fel a szünet alatt szíveinket a Mindenhatóhoz, s könyörögjünk, hogy gyűlölség s alávaló indulat bilincseitől ment szemekkel csak a jót, igazságot s valót szemlélhessük. Ítéljünk, mint férfiakhoz illik, akik minden percenetenben készek megjelenni az örökkévaló zsámoly széke előtt, semmi világi félelem se hajtja ítéletünket, csak az Isten félelme határozza azt.”

Egy ifjú drámaíró számára is nagyon tanulságos lehet az, ha idegen műveket ültet át anyanyelvére. Kossuth különös, egyedüli lény, szépirói alkata, adottsága miatt kell árnyaltan megközelítenem egykori fordítói tevékenységét és azt, ahogy arról hogyan vélekedett az idők folyamán. Több válasz is van erre a kérdésre, de azt kell kiemelnem, hogy a feloldást Kossuth rendkívüli adottságában kell keresni. Ha ezt vesszük figyelembe, akkor nyugodtan mondhatjuk, hogy a már korábban adott megközelítések után is gondolhatunk újabb és alaposabbakra, amely miatt nem véletlenül tekintette ifjúkori drámafordításait nyelvgyakorlatoknak. Oly sok idővel megszületésük után ezek elsősorban ilyen minőségként, ilyen értéként jelentek meg az ő emlékezetében.

Első látásra az irodalmi, művészi próbálkozás furcsa tagadása onnan adódik, hogy sok ember tudatában az idegen nyelv tanulása és az írói küldetés minőségi és értékbeli eltérést mutat. Joggal, hiszen az idegen nyelv elsajátítása, esetleges „hétköznapi hasznosítása” csakugyan más, mint az írói, művészi küldetés. Ám ne felejtjük el, itt kossuthi küldetésről van szó! Tudjuk jól, hogy mily lelkiismeretesen foglalkozott Újhelynek, sőt egész Zemplén vármegyének a közügyeivel. Az újhelyi tűzvédelem megszervezése, temető- és erdőügyek, küzdelem az éhség és a kolera ellen mind-mind olyan feladat volt, hogy kisebb nyelvi igényességgel, művészi adottság nélkül, kevesebb olvasottsággal is szinte hasonló eredményt lehetett volna elérni.

Ám az ő nyelvi igényessége őbenne és általa összefügg, kapcsolatban van a mi emberi méltóságunkkal. Az anyanyelv legmagasabb szintű tudása óhatatlanul szükséges volt a számára ahhoz, hogy igazi magyar embernek tekinthesse magát. Fordításaiban is sok a nyelvi telitalálat, egyéni vonás, igazi művészi érték, de egész életművéhez képest ezeknek mégis a gyakorlat-jellegükben volt a legnagyobb szerepük, mert az árnyalt, tökéletes megoldás művészetét ezzel is elmélyítette, ezzel is közelebb jutott ahhoz, ami végül ő lett. Nem biztos, hogy lehetőségeit, leendő történelmi szerepét előre sejtette, avagy biztosra vette. Ifjúkorára a legjellemzőbb a felkészülés és az a remek és áldozatos munka, amellyel az adott közösséget a legnagyobb erővel szolgálta. Egyszerre tevékenykedett a jelenben, és tőle telhetőleg a legnagyobb erővel készült a jövő feladataira.

Fordításaival az idegen nyelvek lelkéhez is közelebb jutott, tehát az ő számára ez a munka a későbbi pályáját készítette elő: olyan utat, amelyen csak ő volt képes végighaladni, hasonló szintű fordításokat viszont más is készíthetett kortársai közül. Kossuth szónokként, újságíróként is gazdagította nyelvünket új szavakkal, ugyanakkor hozzájárult ahhoz, hogy a mások által megalkotott vagy csipkerózsikaálmukból felébresztett szavak meggyökeresedjenek, természetessé váljanak. Tudatos nyelvvédő volt, így neki is óriási szerepe van abban, hogy eredeti szavainkkal képesek vagyunk, képesek lehetünk arra, hogy egész mindenségünket leírjuk. Az idegen szavak terjedésének, fétiszálásának az idején jó ezt hangsúlyozni. Különösen lényeges az, hogy Kossuth a jogászi gyakorlatában is törekedett a tiszta, magyaros nyelvhasználatra.

Ennek az igyekezetnek igazi nagyságát akkor látjuk, ha arra gondolunk, hogy ebben a korban írt regények jogász szereplői mennyi idegen (elsősorban latin) szót használtak, és a hiva-

talos, jogászok által beszélt nyelvünkben mennyi hibát, kivetni való talált Arany László akkor, amikor Kossuth Lajos már a száműzetés kenyereit ette. Drámafordításait – mint már említettem – idős korában nyelvgyakorlásnak tekintette, nem élt benne olyan igény, hogy irodalmi értéket keressünk bennük, de az érték épp akkor csillan elénk, ha ennek a nyelvgyakorlatnak magas színvonalát látjuk. Itt valóban a kor irodalmi igénye áll előttünk.

Boccaccio két hónap alatt lemásolta Dante fő művét, a híres író szegénysége volt ennek az egyik oka, de a magyarázatát is el kell fogadnunk: ő úgy érezte, hogy ezáltal fejlődik, gazdagodik stílusa. Azt viszont nem nehéz belátnunk, hogy a művészi fordítás alkotó munka, tehát az ember nyelvi gazdagodását jobban szolgálja, mint a másolás.

Kossuth beszédeiben szeretett szóképeket használni, tudta, hogy általuk a mondanivalót színesen, árnyaltan lehet befejezni. A hasonlat, a metafora szinte végtelenné bővítheti a kifejezés lehetőségeit. Ebben a drámafordításban is örömmel köszöntjük ezeket a nyelvi elemeket. János herceg a tiszta lelkű Braskéhoz intézi a következő szavakat: „...egyedül állsz e büntenyésztő földön, mint a magános termő fa a vadon pusztán egy felsőbb kéztől oda ültetve. Fejed magasan sugárzik, s a lábaiknál buján tenyésző bürök nem öntötte el mérgével nedvességeidet”.

Kossuth sok-sok évvel a fontos, a nagy események után hallatlan pontosan, drámaian tudta felidézni élete nagy és nehéz pillanatait. A bűn és bűnhődés kérdése szakmája miatt is izgatta. Elemében van, amikor ilyen jelenetet ad vissza – akár fordítóként is. Az idézet a már említett drámából van, tehát fiatalkori fordítás:

„Király: Megkettőztetted az öröket?

Kapitány: Igenis, felséges úr.

Király: Minden ajtó őrizet alatt van?

Kapitány: Parancsom szerint, uram.

Király: Kapitány! Jól vigyázz mindenütt!

Kapitány: Sohasem töltöttem bé lomhám kötelességemet.

Király: Mint viseli magát a nép?

Kapitány: Csendesen.

Király: Ne higgy e csendességnek. A nép hallgatása gyakran veszedelmesebb lármázásánál. – Nem hallod? Lárma van a várudvaron, siess az örökhöz.

Kapitány (ablakhoz megy): Kegyelmes uram! Mindenütt halotti csendesség.”

Semmit sem veszít eredetiségéből Arany János „V. László” című balladája, ha most a nyitóképre gondolunk. Akár ismerte a költő ezt a drámát, akár nem, a vers művészi megvalósulásából, tökéletességéből semmit sem veszít, mint ahogy Bach egyetlen motívuma sem veszít bűvöletéből akkor, ha tudjuk, hogy maga az alap, a dallam csírája egy kismester művében is felcsendült korábban. Igazi lelket a géniusz lehel belé.

Az ifjú Kossuth irodalmi törekvései mellett fontos megemlíteni azt a kiapadhatatlan érdeklődést, mely a különböző művészeti és tudományágak iránt élt benne. Elkészítette „A francia forradalom időrendi lajtromá”-t. Nagyon tanulságos az „Egyetemes történeti összefoglalás”-a. A vallás, az építészet, „földsméret”, költészet, matematika tömören megtalálja a maga helyét ebben az összefoglalóban. Persze, az ifjú forrásokból merít, de amit így leír, összegez, azt magáévá teszi, és számunkra most irodalomról, művészetről lévén szó, a legfontosabb az, hogy mit olvashatunk a testvérműzsa-kapcsolatokról. Azért tartom ezt fontosnak, mert úgy vélem, hogy ezek a gondolatok későbbi világában fölöttébb feltűnően voltak jelen: „A muzsika véle születik az emberi természettel, s sem az ó, sem az új történetírat nem esmér egy népet is, amely azt bizonyos mennyiségben nem kedvelte volna...”

A fentiek alapján könnyen eszünkbe juthatnak az egykori szemtanúk visszaemlékezései. Kossuth felidézésében, megelevenítésében van valami zeneiség, a nagy vészek idején is gyakorta áradt belőle oly nyugalom, mint azokból, akikben zene él; nagy indulatkitöréseiben is volt valami olyan lezárás, mint ahogy a nagy romantikus szimfóniák örvénylései végül is lecsillapodnak. Mindezek mellett legmeggyőzőbb mindaz, amit hangjának a zenei varázsáról tudhatunk meg. Persze ez eleve testi-fizikai adottság, viszont a fenti idézet épp arról győző meg, hogy ő ezeket a törvényszerűségeket már huszonhárom-huszonöt éves kora táján tudta,

és aki ezekkel tisztában van, az adottságaival is sokkal jobban tud élni, mintha csak ösztönösen érzi, hogy valamilyen kincssel rendelkezik.

Furcsa ellentmondás a szépíró Kossuthról úgy beszélni, hogy közben azt hangsúlyozza az ember, hogy az ő igazi értéke nem az, hogy szépíró volt. Bár szerintem a szépíró Kossuthra is épp az ilyen látszólag gyakran más területre „tévedő” megközelítés vethet igazi fényt, titkai épp így tárulhatnak eléink ezen a téren is, hiszen túl különös lenne irodalomórán őt csak szépíróként emlegetni úgy, hogy közben az előadó, a tanár nem mutatná meg, hogy milyen keretek között tört felszínre Kossuth művészi adottsága.

Iratait olvasva eléink tárul az az adottsága, amely őt regényíróvá tehetette volna. Sorsdöntő pillanatokban is úgy figyelte meg környezetét, a jelenségvilág tünékeny mozzanatait úgy véste emlékezetébe, mintha azok később valamilyen irodalmi remek számára lennének fontosak. A világért sem állítom azt, hogy épp azokban a nehéz órákban ez neki eszébe jutott volna. Egyszerűen arról van szó, hogy ilyen volt az adottsága; tudta azt, hogy az élet kicsiny mozzanatai sem szürkék, hanem hallatlanul eredetiek és egyszerűek, annyira azok, hogy épp ezeket az apró elemeket veszik lencsevégre a legnagyobb írók is, mert a képzelőerő megálmodhat egy óriási székesegyházat, de azt, hogy a betlehem-i jászol előtt hogyan térdepel egy pásztor, a legnagyobb festőnek vagy szobrásznak is tanulmányoznia kell: valóságos pásztorokat kell megfigyelnie, és mozgásuk, viselkedésük alapján születik meg a művészen a térdeplő pásztor eszméje.

Épp ez az általánosítás – eszmei világba való emelés hiányzik egyesek szerint Kossuth emlékezéseiből. Ő nem írt regényt az árulóról, a politikai ellenfélről, a barátról, az általa ismert személyről (bárkiről, akivel az élet összehozta, és ő fontosnak tartotta, hogy szóljon róla), hanem az ellobbant jelenetet igyekezett úgy visszaadni, amint az volt.

„Úgy írhasak, mint volt...” – fohászzkodott volna ő is. Vita tárgya lehet, hogy mindez beleillik-e az irodalom körébe, vagy sem. Egy ilyen jellegű vitát viszont egy rövid írásban nem lehet eldönteni. Am Zrínyi szándékának a felvillantásával azt akarom mondani, hogy a történelmi hűség irodalmi művekben a legnagyobb általánosítás közepette is lehetséges. Kossuth viszont épp a jelenet pontos rögzítésével magát a közvetlen, egyszeri történelmi eseményt akarta megörökíteni. Történetírói, emléket pontosan felidéző szándékát nem szabad elvitatni tőle. Azt viszont fontos hangsúlyozni, hogy ilyen jellegű tevékenysége közepette is jócskán előjött szépírói adottsága, de az nem zavarta meg az ábrázolt, felidézett valóság igaz, természetesen rögzített történelmi hűségét.

Az a könyv, amelyet egyértelműen a szépíró Kossuth munkájának kell tekinteni, a szerző hozzájárulása nélkül jelent meg. Olyan levelezésről kell itt megemlékezni, amely az idős, a magányos történelmi hős lelkeinek líraiságát tárja eléink. Csalódásaiban vigaszt nyújtott neki a természettudomány tanulmányozása is, és itt, a levelek szelíd napnyugta-hangulatában a lét oly hiányérzete dereng eléink, amelynek a feloldását csak az eszme igazi teljessége adhatja meg.

A szóképek, a metaforák nélkül nehéz az ő nyelvét elképzelni. Zeyk Saroltának írt leveleiben is ott vannak, szinte tündéri táncot lejtének, még akkor is, ha látszólag oly valóságosak, oly hétköznapiak. 1884. augusztus 8-án például a következőket írta: „Tanácsolom is, parancsoljon lejövet gondolatai barna verebeinek, ne röpködjenek messze-messze gyermekálmainak tanyája, szívvágyainak Ő-je felé. Úgy tudom, élvezni fogja annak a szép völgynek természetes bájait.” Egy másik levélben a természetes, de fájó lemondás hangja szólal meg: „Magamról nincs mit írnom. Hiszen Ön tudja, hogy midőn azt mondtam Önnek »Adieu pour toujours« (minő szomorú szó ez a »pour toujours«, minthogy reménytelenül igaz) egy úr támadt körülöttem, mely amíg csak élek, betöltetlen marad.” Déli útjáról Sorrentóból számol be. Többek között ezt írja a nászúton lévő Zeyk Saroltának: „...emlékezetembe idézted azt a csúnya öreg medvét, akit Kossuth Lajosnak hívnak...” Tíz napot töltött Nápolyban, ablakából szemlélte azt „...a dicső tükröt, amelyből a Mindenható nézegeti magát és azt a remek keretet, mely a tükröt körülveszi”. Meglepi az embert a levélírás helyszíne: Sorrento. Ebben a városban született Torquato Tasso, a szóképeknek, a metaforáknak nagy olasz mestere. Mintha távoli korokon áthatolva a rokon nagy lelkek találkoznának itt a táj, a szépség bűvöletében. Goethe neve és egy szép versének részlete is szerepel a levélben. Épp a nagy német költő Tassóról a legismertebb drámát, tehát a hely nagy szellemek találkozóhelye: „Ma itt vagyok

Sorrentóban, buja citrom és narancskertek közepette – emlékszel Goethe soraira: Kennst du das Land, Wo die Zitronen glühn...” „– Sorrento ilyen hely. – Hol leszek holnap, ki tudja megmondani, talán Capri azúrkék barlangjában, talán Amalfiban, Flavio Gioja, az iránytű feltalálójának szülőhelyén, talán Paestumban, mely a legrégebb görög művészet romjaira tekint le, talán a Vezúv csúcsáról fogok lenézni a vörösen izzó lávakatlanba, hol gyűlik az anyag, mely újra pusztlást hoz majd egy másik Pompéjira, mely most duzzad az élettől, vagy visszatérek Nápolyba, mindez az időtől és egészségi állapotomtól függ, mely egyáltalán nem kielégítő.”

A fentiekből láthattuk, hogy joggal beszélgetünk a szépíró Kossuth Lajosról, mert eleve vannak olyan írásai, amelyek elsősorban a szépirodalomra tartoznak, de ennél a tevékenység-nél sokkal fontosabb az, hogy ő szépírói adottságait is olyan hatalmas emberi kiteljesedésre fordította, amely immáron történelem: egy nép sorsát alakította úgy, hogy közben ez a nép kezdte megteremteni a hosszú ideig csak álmaiban élő jövőjét.

Ilyen körülmények közepette előfordulhat, hogy időnként túl keveset beszélnek ma a szépíró Kossuthról: nehéz egy túl gazdag életmű minden értékére egyszerre figyelni, de Kossuth nyelvi megvalósulásában okvetlenül látni kell a szépírói vonásokat.

Káprázatos tehetségének éppen ez a jellege, és ebben a jellegben megnyilvánuló szinte emberfeletti erő teszi őt rendkívülivé a nagy történelmi alakok között is. Mint nagyember, örök mintát adott népének azon a téren is, hogy a hatalom nem csupán politikai erő, anyagi javak elosztásának „bizarr” lehetősége, hanem oly fenséges alapja is lehet, amelyet semmilyen csalás vagy erőszak nem biztosíthat; csak mint lehetőség kísérheti a társadalmi rangot, betöltött szerepet. Hiszen a nyelv a lélek tükré, és a nép lelkéhez csak az állhat közel, aki annak a nyelvét, annak a lélekrezdüléseit nem akármilyen szinten tudja és érti.

Arany János Jókai Mór nyelvéről mondta, hogy minden leendő magyar írónak tanulmányoznia kell azt. Ez a kijelentés Arany János nyelvére is igaz: minden utána következő magyar költőnek tanulnia kell belőle, hűségeseznek kell lennie hozzá. Ezen az alapon jogosnak mondhatjuk, hogy a közszereplést, történelmi feladatot vállaló magyar embernek szembe kell néznie Kossuth Lajos életművével és annak nyelvi megvalósulásával.

Az ősi világban nem különült el a tudomány a művészettől, az emberi szellem két nagy tartománya nem oszlott sokféle ágra: együtt volt igazi egészként az emberi létezés sziklaszilárd alapja.

A későbbi korok nagy eseményeiben, a lenni vagy nem lenni egymásra torló pillanataiban szinte ez az ősi létállapot születik újjá. Ilyen pillanat volt az is, amikor Kossuth utoljára beszélt hozzánk. Szavaiban egyszerre volt jelent a politikai szónok, a költő, a szépíró. Így beszélt a jövőnkéről: „Mondják, hogy én múltnak vagyok embere..., de az a múlt, amelynek embere vagyok olyan múlt, amelynek jövődönnek kell lennie, ha a magyar nemzetnek még van jövődője. S én számot vetve azon életerővel, mely a magyar nemzetet annyi balszerencse közt, annyi viszály után egy ezredéven át fenntartotta, hiszem, hogy van, s hát azon múltnak is van, amelynek én az embere vagyok...Az én nevem óramutató; jelzi az időt, mely jönni fog, melynek jönni kell, ha a magyar nemzet számára még tartottak fel jövőt a végzetek, és annak a jövőnek neve: szabad haza Magyarország szabad polgárainak, annak a jövőnek neve: állami függetlenség.”

Ezek a szavak most is önvizsgálatra gerjeszthetnek minden magyar embert, minden magyar költőt, író, tudóst és politikust, és Kossuth szellemi örökösei csak akkor lehetünk, csak akkor vagyunk méltók hozzá, ha szívünket és tetteinket is áthatja az az üzenet, mely ezekből az utolsó szavakból árad, és így tisztában vagyunk azzal, hogy a haza nem eladó.

Munkám során, több alkalommal látszólag messze jutottam eredeti témámtól, pedig folyton-folyvást azt fejtettem ki, hogy a szépírói szemlélet Kossuthban épp adottságai miatt van jelen még akkor is, ha nem irodalmi munkásságot végez. Mindez, persze nem zavarja meg, nem bontja meg nem irodalmi munkásságának műfaji jellegét, hiszen nem éli ki túlzottan és fölöslegesen irodalmi képességeit: tisztában van azzal, hogy minden emberi munka fő értéke a mértéktartás. Ily módon gyakorta rejtőzködik benne a szépíró, de az létezik, és megszólal akkor, amikor az önkifejezés számára ez eleve jó lehetőség. Néhány évvel a halála előtt, érzé-ven már az élet, a kor derét, ilyen lelkülettel tud lírai hangulatú, költőhöz méltó leveleket írni.

Így tud belefeledkezni a nápolyi tájba, a tavasz lenyűgöző szimfóniáját ilyen érzülettel zendíti vissza, a nap káprázatos színeit is ezért fogadja repeső lélekkel.

Ezekben a levelekben a hallgatás, a csönd, a Titok Kapuja előtt szólal meg egy rendkívüli egyéniség. Sokan nem tudták, hogy a címzetten kívül jó-e másnak is beletekintenie ebbe a tükörbe. De ennek a ragyogását már fátyol nem takarja, és általa közelebb jutunk magához az emberhez, és általa könnyebben ismerjük fel a szépíró Kossuth Lajost.

Tusnády László

Kossuth Lajos a dalszövegekben

Kossuth Lajost nemcsak a népművészeti tárgyak őrizték meg napjainkig, hanem a folklór különböző területein is találkozhatunk vele. E területek közül most kiemeljük a dalszövegeket, azokat is a teljesség igénye nélkül. Ez nem az első írás e tárgyban: legújabban a Honismeretben Ujváry Zoltán írt erről a témáról,¹ és az 1848-as szabadságharc 150. évfordulója alkalmából megjelentetett kötetben magam is foglalkoztam a Kossuth-nótával.² A korábbi műveket itt most nem kívánom részletezni.

Írásomban a Kossuth-nótáról és (a teljesség igénye nélkül) néhány egyéb olyan dalszövegről lesz szó, amelyekben megjelenik Kossuth Lajos neve, illetve valamilyen módon kapcsolódnak az 1848-as forradalom és szabadságharc tárgyköréhez. A tanulmány elkészítéséhez a MTA Zenetudományi Intézet megfelelő dallamtípusait, az azokban található változatokat használtam föl.

Kossuth Lajos azt üzenté

A Kossuth-nótaként ismert szöveget és dallamot Kerényi György a következőképpen közli:³

1. Kossuth La-jos azt i-zen - te, El - fogyott a re - gi - ment - je.
Ha még egy - szer azt i - ze - ni, Mind - nyájunknak el kell menni,
El - jén a ma - gyar sza - bad - ság, El - jén a ha - za!

*Esik eső karikára,
Kossuth Lajos kalapjára.
Valahány csépp esik rája,
Annyi áldás szálljon rája!
Refr.*

*Gyere, pajtás, katonának,
Jobb dolgod lesz, mint apádnak!
Sé nem kapálsz, sé nem kaszálsz,
Pesti kaszárnyában sétálsz.
Refr.*

A szövegvándorlás jelensége jól megfigyelhető a dallamtípusban: számtalan egyéb szöveget találhatunk, amelyet erre a dallamra énekeltek, és vagy semmi köze nincs 1848 témájához, vagy egy ahhoz kapcsolódó versszak alakult át úgy, hogy ez a kapcsolat eltűnt. Ez történt a

¹ Ujváry Zoltán: Kossuth Lajos a népdalokban. Honismeret 2002. 3. 46–50. old.

² Lázár Katalin: Adalékok az 1848-as dalokhoz. Történelem és emlékezet. Szerk.: Kriza Ildikó Bp., 1987.

³ Kerényi György: Népies dalok. Bp., 1961. 47. old.

Nyitra megyei Kolon község egyik szövegével, amelyet az aratás végén énekeltek a már köztölt dallam közeli változatára.⁴

*Esik eső karikára,
Nagyságos úr kalapjára,
Ahány csepp is esik rája,
Annyi áldás szálljon rája,
Éljen a nagyságos urunk,
Legyen sok búzája!*

Újabb szövegátdolgozást példáz az az iszkaszentgyörgyi (Fejér megye) változat,⁵ amelyben a lakodalomhoz kapcsolódó dal szövegének változatát éneklük a Kossuth-nóta változatára:

*A gonoszok mind vízvívők,
Bizonyosság rá a vízőzön,
Noé a bort jobb szerette,
Isten azért kimentette
Az özönvízből, hogy nekünk
Szőlőt ültetne.*

*Ha még egyszer özönvíz lesz,
Az már is csak jó borból lesz,
De mi nem fulladunk bele,
Mert kiisszuk mind belőle,
Noé apánk fönt az égben
Megáicsér érte!*

A népdalokban és folklorizálódott műdalokban⁶ gyakori a névcserre jelensége is, azaz a szövegben előforduló név mással helyettesíthető. Erre látunk példát a következő moldvai (klézsei) változatban, amelynek dallama is alaposan átalakult: a 3-4. sorból és az 5. sor második feléből alakult ki egy háromsoros változat, a szövegben pedig Kossuth Lajost – eléggé megdöbbentő módon – Ferenc Jóska helyettesíti. Igaz, hogy a katonaság meglehetősen hosszú ideig kapcsolódott Ferenc József nevéhez, amellyel számos katonadalban találkozunk, az azonban nem szokásos, hogy éppen Kossuth Lajos helyén jelenjen meg. A dalt a moldvai Klézseről Magyarországra áttelepült énekestől gyűjtötték.⁷

2. Legénnek ke háborúba,
Leánynak ke-szeri buba, kedves barátom.

3. Fekete jászlók lobognak,
Sz e ki jányok szépen sirnak, kedves barátom.

4. Ne szirjatok ti szép lányok,
Visszajőnek e magyarok, kedves barátom.

5. Visszajének akik élnek,
S att maradnak, kik meghóttak, kedves barátom.

⁴ A MTA Zenetudományi Intézet archívumában. AP 12557 j. Énekelte Payer Júlia (64 éves) és Balkó Júlia (78 éves). Gyűjtötte Jókai Mária 1977-ben. A szöveget köznyelvi helyesírással közlöm.

⁵ A MTA Zenetudományi Intézet archívumában. Leltári szám: 32777. Énekelte Somogyi József, 44 éves. Gyűjtötte Paulovics Géza 1956-ban.

⁶ A Kossuth-nóta és számos más 1948-hoz kapcsolódó dal az utóbbi kategóriába tartozik.

⁷ A MTA Zenetudományi Intézet archívumában. Leltári szám: 32783 Énekelte Demse Dávidné. Gyűjtötte Domokos Pál Péter 1955-ben a Baranya megyei Egyházasközponton. A szöveg lejegyzésében több következetlenséggel találkozhatunk: egyszer „sirnak”, egyszer „ne szirjatok”, egyszer „visszajőnek”, egyszer „visszajének” formát látunk. Halász Péter szíves szóbeli közlése szerint Klézsen a XX. században már nem volt szokás az sz-ezés. Értelemzavaró a „Leánynak keszeri buba” szövegsor (értelme: leánynak keserű buba).

A szöveg-vándorlás fordított irányban is megtörténik: a Kossuth-nóta dallamára énekelt szövegekre már láttunk példákat, következésképp most egy olyan dallam az Udvarhely megyei Szentegyházásfaluról, amelyre a Kossuth-nóta szövegét éneklik.⁸

1. Kossuth La-jos azt i - zen - te, Nem e - lég a ré - ge - ment - je.
 Ha még - egy - szer azt i - ze - ni, Már mindénnek el kell mén - ni.

2. *Iccu Feri, hová löttél,
 Talán a verőmbe estél?
 Én nem estem a verőmbe,
 Veled jöttem szerelömbe.*

A második versszak mutatja, hogy a Kossuth-nóta szövege eredetileg más, valószínűleg lírai dalszöveg helyét foglalta el.

Most szép lenni katonának

A dalt a Zala megyei Köveskállán⁹ a közismert formában¹⁰ énekelték:

1. Most szép len - ni ka - to - ná - nak,
 Mert Kos - suth - nak ver - bu - vál - nak Kossuth Lajos
 nem lett vol - na, ka - to - na sem lettem vol - na,
 Él - jen, él - jen a nem - zet.

2. *Gyere pajtás, katonának,
 Téged tesznek kapitánynak!
 Pár esztendő nem a világ,
 Éljen a magyar szabadság!
 Éljen, éljen a nemzet!*

A Szentirmay-dalnak archívumunkban 20 változatát találjuk, ebből azonban alig néhány szól Kossuth Lajosról, illetve a németekről (utóbbiakról nem éppen dicsérőleg). A Somogy megyei Csokonyavisontáról az alábbi szöveg került elő¹¹ a közölt dallam változatára:

⁸ MNT X. 707. szám. Énekelté Bartos János. Gyűjtötte Vikár Béla 1903-ban.

⁹ A helységet ma Köveskálnak nevezik és Veszprém megyében van.

¹⁰ Tiszán innen, Dunán túl. 150 magyar népdal. 6. kiadás. 1957. 67. old. Gyűjtötte Sebestyén Gyula.

¹¹ A MTA Zenetudományi Intézet archívumában. Leltári szám: 19617. Énekelté Bacza János, 80 éves. Gyűjtötte Kiss Lajos 1948-ban.

Megállj, német, majd megbánod,
 Hogy a magyart egzevólod,
 Bőrödből csinálod dudát,
 Azon fújom azt a nótát,
 Mégis huncfut a német!

Ezzel a szöveggel Bartók Béla is találkozott a Békés megyei Dobozon, de az ott énekelt változatban¹² nem „bőrödből”, hanem „bőrökből” készített dudáról van szó. Sajátságos szövegromlással van itt dolgunk, amelyben valószínűleg szerepe van a bőrökből, illetve egyéb növények szárából készített „hangszernek”.

Garibaldi csárdás kis kalapja

E - zer - nyolc - száz - negy - ven - ket - te - dik - be
 Fel - men -t Ga - ri - bal - di egy nagy hegy - re,
 On - nan néz - te szép Ma - gyar - or - szá - got,
 Hogy har - col - nak a ma - gyar hu - szá - rok.

Letörött a bécsi torony gombja,
 Ihatnék a Garibaldi lova.
 Eredj, kislány, hozzál neki vizet,
 Garibaldi a csatába siet.

Garibaldi csárdás kis kalapja,
 Nemzetiszín szalag lobog rajta,
 Nemzetiszín szalag lobog rajta,
 Kossuth Lajos neve ragyog rajta.

Bár a dallamot a Gömör megyei Sajógömörben az „Ezernyolcszáznegyvenkettedikbe” sorral kezdték,¹³ általában az itt harmadiknak közölt versszak szokott lenni az első, és így is utalunk rá. A daltípusban jelenleg 80 adat található, de ezek közül mindössze 10 változat szövege köthető Kossuth Lajoshoz, illetve a 48-as szabadságharchoz. Jellemző szövege a „Cifra szűröm szögére van akasztva”, illetve a „Viszik a menyasszony selyemágyát” (olykor egy adatban mindkettő). A Somogy megyei Karádon a közölt dallam változatának a következő a szövege:¹⁴

Cifra szűröm szögére van akasztva,
 Gyere, rózsám, terítsd a nyakamba,
 Így is, úgy is ott annak a helye,
 Még az éjjel betakarlak vele.

Viszik a menyasszony selyemágyát,
 Csöngős lovon viszik a párnáját,
 A ládája tele, tele, tele,
 De a szíve vágyik visszafele.

Zöld koszorút tesznek homlokára,
 Karikagyűrűt húznak ujjára,
 Karikagyűrűt húznak ujjára,
 De a szíve vágyik falujába.

¹² A MTA Zenetudományi Intézet archívumában. Leltári szám: 31696. Öregember énekelté (név és kor megjelölése nélkül). Gyűjtötte Bartók Béla 1906-ban.

¹³ Ujváry Zoltán: Szállj el fecskemadár. Gömöri népdalok és népballadák. Bp. 1980. 333. old. Énekelté Sergély Júlia, 55 éves. Gyűjtötte Ujváry Zoltán 1975-ben.

¹⁴ A MTA Zenetudományi Intézet archívumában. Leltári szám: 34124. Énekelté Posza Imre, 64 éves. Gyűjtötte Dávid Gyula 1934-ben.

A szöveg világosan mutatja a lakodalomhoz való kapcsolódást. A „kitették a szűrét” mondat a nemkívánatos, visszautasított kérőt idézi, akinek a kitett szűrrel jelezték, hogy nem adják hozzá a leányt. Akinek ellenben nem tették ki a szűrét, hanem szegre akasztották, az készülhetett a lakodalomra.¹⁵ A lakodalom fontos eseménye volt a menyasszony ládájának, kelengyéjének bemutatása, valamint az ágyvitel, amikor a díszes ágyat a kelengyéhez tartozó hímzett párnákkal átvitték a vőlegény házába.

A lakodalmi és a 48-as szövegek gyakori kapcsolódását példázza ugyanennek a dallamnak alábbi szövegváltozata a Zala megyei Nováról:¹⁶

*Cifra szűröm szegre van akasztva,
Gyere, rózsám, akaszd a nyakamba,
Jól tudod, hogy hol annak a helye,
Még az éjjel betakarlak vele.*

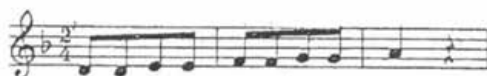
*Szombathelyen megkésült a vasút,
Arra jár a Ferenc Jóska, Kossuth,
Odavárja ipaját, napaját,
Meg a kedves pici Mariskáját.*

A szöveg olyan, mintha Kossuth éppen házasodni készülne, és a vasútnál várná menyasszonyát annak szüleivel. A névcserére újabb példát láthatunk, ami annál furcsább, mivel Kossuth nem Ferenc Jóskával szokott előfordulni, hanem Garibaldival. A Somogy megyei Somogyszentpál-Varjaskéren gyűjtött változat¹⁷ szövegében valóban ezt találjuk:

*Tótszentpálon megkésült a vasút,
Azon jön be Galabárdi, Kossuth,
Hoza vele feleségit, napát,
Éljen a magyar szabadság.*

Bécs várában sír a német, jaj

Ebben a dalban Kossuth Lajos közvetlenül nem fordul elő, de a Kossuth-nóta igen. A dalmtípusban 7 változat található a Dunántúlról, az északi és az alföldi dialektusból. Az 1960-as években az iskolában tanított változatot Volly István gyűjtötte a Zemplén megyei Karoson 1947-ben.

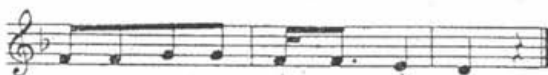
1. Bécs vá-rá-ban sír a német, jaj!

Bécs vá-rá-ban könny-en é-ri baj!

Bús a német, mert a Lajtán he-tek ó-ta

át-hal-lik a Kos-suth, nó-ta.

*2. Zöld asztonon ég a gyertya, haj!
Barna kislány koppantgatja, jaj!
Hol eloltja, oltogatja, hol meggyújtja,
Csak a szívem szomorítja.*

¹⁵ Ld. pl. MNL 1980. „megkérés” címszó.

¹⁶ Vajda József: Hallottad-e hírét Zalaegerszegnek? 333 zalai népdal. Zalaegerszeg, 1978. 270. sz. Énekelte Babos Istvánné, 60 éves. Gyűjtötte Vajda József 1953-ban.

¹⁷ Együd Árpád: Kaposváron megverték a rézdobot. 100 somogyi népdal. Kaposvár, 1981. 61. sz. Énekelte Hosszú Lázár, született 1898-ban. Gyűjtötte Együd Árpád 1972-ben.

Két változatban kapcsolódó, egyben pedig egyetlen szöveggént megtalálható a „Megállj, német”, amellyel már a „Most szép lenni katonának” dalnál is találkoztunk. Erre a dallamra a Torontál megyei Felsőmuzslyán így énekelték:¹⁸

*Megállj, német, majd megbánod még,
Hogy a magyart üzöd, hajtod rég,
Majd ha egyszer a magyarnak kedve támad,
Kiporolja a pundrádat.*

Ezernyolcszáznegyvennyolcban

Az előző daloknál kevésbé elterjedt: a Zenetudományi Intézet archívumában jelenleg mindössze négy változatot őrzünk belőle. Dallama hangsúlyozottan idegen, valószínűleg német eredetű, a szöveg pedig németcsúfoló. Az idegen akcentus, a tört magyarság mindegyikre jellemző, bizonyosan szándékos. A Vas megyei Váton ismert változatát dallammal együtt közöljük.¹⁹

1. E-szernyolcszáz a-to-na-fir-cig ki-tört a nagy há-po-rú,
A ma-tya-rok asz oszt-rák-kal ősz-szevesz-tek cú-ta-rul.

2. Kossuth La-jos ké-né-rá-ris fe-szet-te sok ma-tya-rok,
Ti-szán in-nen, Ti-szán túl fu-tot-tunk mi, mint a nul.

3. Mëk-in-dú-tunk, mëg sëm áll-tunk Pécsnek a nagy ka-pu-ig,
Mi-kor kra-nát mëk-hal-lot-tam, enyém ka-tya szü-në más,
Ën is ott vuót, mëg-së mëg-hótt, esz asz-tán nagy va-la-mi!

A dallam csonka, a más változatokból ismert 2. és a 3. sor kimarad. Itt az 1. és a 4. sor változtatását figyelhetjük meg. A szövegnek ebben a változatában érvényesül legjobban az idegen akcentus és a tört magyarság. A német kiejtést csúfolja az ezernyolcszáz atonafircig (jól felismerhető benne a német „negyvennyolc”), háporú, matyarak, asz osztrákkal, cútáru stb. A tört magyarságot példázza a „sok matyarak”, a „Pécsnek a nagy kapuig” (természetesen Bécs kapujáról van szó), az „enyém katya szüne más”, valamint a minden változatban előforduló „én is ott vót, mégse meghótt”.

¹⁸ A MTA Zenetudományi Intézet archívumában. AP 7045 g. Énekelté Somorai Miklós, 72 éves. Gyűjtötte Kiss Lajos 1968-ban.

¹⁹ A MTA Zenetudományi Intézet archívumában. Leltári szám: 44213. Énekelté Szanyi Lajos, 64 éves. Gyűjtötte Békefi Antal 1963-ban.

Kossuth lova megérdemli a zabot

Ezt a szöveget több gyűjteményben is megtalálhatjuk dallam nélkül. Katona Imre válogatásában²⁰ a következő moldvai szöveget találhatjuk:

*Kossuth lova megérdemli a zabot,
Kétszer kerülte meg Magyarországot,
Harmadszor is megkerülhette volna,
Magyarország ilyen gyászban nem volna.*

*Kossuth Lajos, ha bevettél huszárnak,
Adjál lovat, hogy én gyalog ne járjak,
Adjál lovat, reá való szerszámot,
Hadd kerüljem körül Magyarországot.*

Dallamos változatait megtalálhatjuk a MNT VII. és IX. kötetében: az ezekben közölt három változat mindegyikében belső versszakként szerepel, három különböző dallammal, amelyekből itt a Kolozs megyei Zentelkéről származó változatot mutatjuk be.²¹ A dallam elején ismert balladaszöveg hangzik el a csikólopás miatt felakasztott betyárról, ezt egy lírai versszak követi, majd a 7. és 8. versszak szól Görgeyről és a világosi fegyverletételről.

1. Dobos Gábor nyócesztendő korában
Lovat lopott az aradi vásárban.
Lovat lopott, mind a hat egyszórfi vót,
» Kitészik, hogy Dobos Gábor betyár vót.

Poco rubato [$\text{♩} = 76-88$]

2. A vá-sár-ba ta-nál-ko-zott egy gaz - zal,
Azt kér-de-zi: hun a ló - nak gaz - dá - ja?
Mét kér-de-zi, hun a ló - nak gaz - dá - ja,
i Itt a hat ló, hatszáz fo - rint az á - ra.

3. Dobos Gábort kilenc pandúr megfogta,
Jobb szemire van a kalap lehúzva.
» Nézz fel, Gábor, a pandúr szeme közzéj,
» Mos' késérik Szeged fegyháza felé.
4. A szegedi fogház fala de sárga,
Oda vagyon Dobos Gábor bezárva.
Sárga lakat van a kezére zárva,
» Mos' bánja, hogy mit tett betyár korába.
5. Zód asztalon gyertyavilág hammazik,
Dobos Gábor mellette szomorkodik.
Dobos Gábor, ne szomorkodj, gyere ki,
Gyászruhába vár a rózsád ideki.
6. Kis pejlovam csárdá előtt enyeleg,
Azt se tudja, rajta van-i a nyereg.
Adjál szénát, adjál zabot eleget,
» Még az éjjel a rózsádhoz elvihet.
7. Kis pejlovam megérdemli a zabot,
» Megkerülte kétszer Magyarországot.
Harmadikszor is megkerülte vóna,
Ha Görgeji igaz szívú lett vóna.
8. Verje még a három Isten Görgejít,
» Mér tette le a magyarok fegyverét!
Világosná! tettük le fegyverünket,
» Mer Görgeji ott árult el bennünket.

²⁰ Ortutay Gyula–Katona Imre: Magyar népdalok I–II. Szerk. és bev.: Ortutay Gyula. Vál. és jegyz. Katona Imre. Bp., 1970. II. kötet, 303. old.

²¹ MNT 1995. 674. sz. Énekelte Vincze Kulcsár Istvánné Kiss Anna, 73 éves. Gyűjtötte Kallós Zoltán 1970-ben.

Bár a szöveg vége, Görgey említése egyértelműen mutatja a 48-hoz való kötődést, ebben a változatban (és a többiben is) „Kis pej lovam” szerepel a szövegben.

A bukovinai Istensegítről is előkerült ez a szöveg. Dallamához többnyire az „A citrusfa levestől, ágastól” kezdetű szöveg változata kapcsolódik.²² Példánk²³ is ennek a versszaknak egyik változatával kezdődik, amit további 5 lírai szöveg követ. A harmadik versszak a következő:

*Az én lovam megérdemli a zabot,
Kétszer kerülte meg Magyarországot,
Harmadszor is meg akarta kerülni,
De a német nem akarta engedni.*

A Szilágy megyei Kárásztelken gyűjtött dal²⁴ szövegének első három versszaka a cséplőgéphez esett lány (Farkas Julcsa) balladája. A 4. versszak szövege a következő:

*Kis pej lovam nem eszi már a zabot,
Kétszer kerülte meg Magyarországot,
Háromszor is megkerülhette volna,
Ha a babám igaz szívű lett volna.*

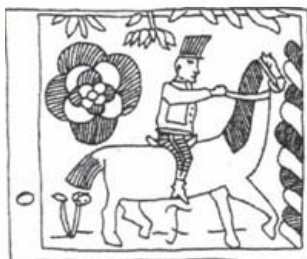
Az utolsó sor azt mutatja, hogy itt már a mondanivaló teljesen elhomályosult, és a szöveg a szerelmi dalok egyik változatává vált. A versszakot két további lírai strofa követi („Az a kislány tejjel mosdik, nem vízzel”, illetve „Elmennék én tinálatok egy este” szövegkezdettel), amelyek semmilyen módon nem kapcsolódnak 1848-hoz.

Olyan szöveget az archívumban nem sikerült találnom, amely a „Kossuth lova” szöveggel kezdődne, de a dallam nélkül közölt szövegek igazolják, hogy volt ilyen. A szöveg értelme is kézenfekvő, hiszen tudjuk, hogy a körülkerítésnek, körülkerülésnek mágikus jelentősége van. Erre vezethető vissza a tavaszi határkerülés, amellyel igyekeznek a természeti csapások ellen védeni a leendő termést, ez az oka annak, hogy a boszorkányok és ártó hatalmak ellen is kört kerítenek maguk köré.²⁵ Magyarország háromszori megkerülése azt jelentette volna, hogy semmilyen rontás nem fog rajta, semmi csapás nem érheti.

A dallam nélkül közölt második versszaknak számos változatát ismerjük, különböző dallamokkal és különböző nevekkkel. Leginkább „Ferenc Jóska, ha bevettél huszárnak” szövegkezdettel ismeretes, de Ferenc Jóska helyett Horthy Miklós is állhat, sőt jómagam az 1980-as években a Tápó vidékén „Kádár János, ha bevettél huszárnak” szövegkezdettel is hallottam.

A 48-as dalok témája ezzel korántsem mondható kimerítettnek. Jól mutatja ezt Ujváry Zoltán már említett tanulmánya, amelyben számos szövegtípus található, csak a dallamot kellene hozzátenni. Vannak további vizsgálható dallamtípusok is, pl. a „Fel, fel, vitézek a csatára”. Ez utóbbira Bogdán Lajos hívta föl a figyelmemet, de itt nem foglalkoztam vele, mivel nem fordul elő benne Kossuth Lajos neve, és 1848-hoz is legfőlegbő áttételesen kapcsolódik, amennyiben általában a „szent szabadság oltalmára” szólít fel. A dallamok felkutatása és a dallam- és szövegtípusok további vizsgálata a jövő kutatásának feladata.

Lázár Katalin

²² Kodály Zoltán: Magyar népzene. A példatárat válogatta Vargyas Lajos. Bp., 1971. 247. old. 346. szám.

²³ MNT 1995. 725. sz. Énekelte Lőrincz Antalné Nyisztor Márta, 29 éves. Gyűjtötte Kodály Zoltán 1914-ben.

²⁴ MNT 1987. 130. sz. Énekelte Hoffner Jánosné Szabó Katalin, 62 éves. Gyűjtötte Víg Rudolf 1963-ban.

²⁵ Ld. pl. MNL 1980. „körjáték” és „mágikus eljárás” címszavak.

Kossuth Lajos emléke a népművészetben*

Az 1873-as bécsi világkiállítás magyar pavilonjában rendezett népművészeti kiállítás egyik legnevezetesebb darabja az a tál volt, melynek belső felületén a következő felírást állt: „*a haza bel hon fia Kosut Lajos éjen*”. A szerény kivitelű tárgy nyilvánvalóan ennek köszönhetette, hogy „hangsúlyozott” helyet adott neki a kiállítást rendező *Xántus János*, a Néprajzi Múzeum megalapítója, egykori 1848-as honvédtiszt. Noha Xántus gyűjtőútja során Erdélyben talált rá erre a tárgyra, és – már csak a helyesírás okán is – lippai román fazekas munkájának tartotta, az újabb kutatás arra az álláspontra jutott, hogy a felíratos tál Hódmezővásárhelyen, Maksa Mihály fazekasmester műhelyében készült, és onnan kerülhetett Lippára.¹

Ennek a tárgynak azért is tulajdoníthatunk jelentőséget, mert a XIX. század második felében mind erőteljesebben kibontakozó Kossuth-kultusz egyik legkorábbi népi tárgyi megnyilvánulásának tarthatjuk. Ugyan nincs datálva, de ha Xántus 1872-ben az előállítóhelytől megfelelően távol bukkant rá, akkor annak több évvel korábban kellett készülnie. A megkülönböztetett kezeléséből pedig arra következtethetünk, hogy akkor még ritkaságszámba mehettek az 1848 emlékét idéző népi kézműipari alkotások, melyek bizonyosan nem kerültek volna el az egykori szabadságharcos honvédtiszt figyelmét. A múzeumi gyűjteményekben őrzött tárgyak tanúsága szerint viszont az 1880–1890-es évektől mind nagyobb számban készültek felírással, illetve arcképpel ellátott gyári keménycserep edények, főképpen Bélapátfalván (Héves m.) és Herenden (Veszprém m.). Az apátfalvi tányérokon vörös-kék elősakoszorúban „*Éljen Kossuth Lajos*” felirat olvasható.² A hollóházi (Zemplén m.) porcelángyárban készült hasonló kompozíciójú tányéron a piros-zöld virágkoszorúba foglalt felirat „*Éljen Kossuth*” formában ismeretes.³ A Tolna megyei Sárközből került a Néprajzi Múzeumba az a mélytányér, melynek közepére matricával nyomott, medallionszerű keretben Kossuth időskori arcképe látható „*Kossuth Lajos*” felírat kíséretében. A tányér a XIX. század végén az egyik ausztriai kőedénygyárban készült.⁴ A tatai múzeum kerámiagyűjteményében őrzött zöldmázás boroscancsó oldalán pedig a következő felirat olvasható: „*Szelőtzei Andrásé ez a korsó aki iszik belőle válják egészségére Éljen Kossuth Lajos Vivát 1848*”.⁵

Az 1948-as centenáriumi folklórgyűjtés anyaga arról bizonykodik, hogy a szabadságharc hősei közül *Kossuth Lajos* volt a legnépszerűbb, a legtöbbet emlegetett. Kossuth személyisége nemcsak a népköltészetre, hanem a népművészet legkülönbözőbb területeire is hatást gyakorolt. A korábbi nyomatok, Kossuth-portrék csaknem minden házban megtalálhatóak voltak, hasonlóan a ponyvanyomtatványokhoz.⁶ A művészkedő parasztok, pásztorok számára mindezek alkalmas mintául szolgáltak. Arcképének, alakjának megőrzése a használati és dísz tárgyakon a szabadságharc emlékét őrizte, aminek olykor szimbolikus évszámmal is nyomtatékat adtak. Erről tanúskodott pl. a XIX. század végéről származó szarukürt, melynek alsó részére karcolással és viaszberakással – spanyolozással – rajzolták meg Kossuth Lajos fiatalkori arcképét a jellegzetes körszakállal, pörge kalapban, zsinóros ruhában. A portré mellett piro színű spanyolozással „*Kossuth 1849*” felírat tölt be hangsúlyos szerepet.⁷

* Elhangzott 2002. július 2-án Sátoraljaújhelyen, a XXX. Honismereti Akadémián (Szerk.)

¹ Néprajzi Múzeum, leltári szám (a továbbiakban ltsz.): 17576. Kresz Mária feljegyzése. Részletes tudománytörténeti elemzését adja *Grófik Imre*: A Néprajzi Múzeum magyarországi gyűjteményeinek kezdetei. Néprajzi Értesítő 1997. 30. old.

² Ilyen tányérból többet is őriz az egri Dobó István Vármúzeum (ltsz.: 54.308.1.; 65.317.1.; 65.363.1.). Hasonló tárgy van a Néprajzi Múzeumban (ltsz.: 88.72.2. – közli *Selmecei Kovács Attila*; Nemzeti jelképek. Magyar Népművészet Bp., 2001. 30. old.) és a jászberényi Jász Múzeumban (*Vajkai Aurél*: 1848 emlékei a népi díszítőművészetben. Magyar Néprajzi Társaság, Bp., 1998. 30. old.

³ Aszódi Múzeum, ltsz.: 78.23.1.

⁴ Az edény alján lévő bélyegző felirata: „Nowotny, Altrohlau”. Néprajzi Múzeum, ltsz.: 52.71.169. – Ugyanilyen tányér képét közli az orosházi múzeumból *Vajkai Aurél*: i. m. 37. kép.

⁵ Kuny Domokos Múzeum, ltsz.: 51.92.148. Képét közli: A magyar kerámiaművéség 1000 éve. Katalógus. Tata, 1996. 182. kép.

⁶ Vö. *Ortutay Gyula*: Kossuth Lajos a magyar nép hagyományában. Ethnographia 1952. 273., 304. old. – Hasonlóra utal *Ujtáry Zoltán*: Kossuth Lajos a népdalokban. Honismeret 2002. 3. 46. old.

⁷ Néprajzi Múzeum, ltsz.: 74.150.904. Közli *Selmecei Kovács Attila*: i. m. 87. old.

Kézitükör hátlapja
Kossuth és Batthyány
arkképével, 1904.
Laczkó Dezső Múzeum,
Veszprém

Tükrös fedőlapja, 1890.
(Veszprém m.)
Néprajzi Múzeum

Mézskalács
mintafa
Kossuth alakjával,
XIX. század.
Néprajzi Múzeum

Kossuth Lajos alakját idézi az a Veszprém megyéből származó kisméretű tükrös, melynek egyik oldalán emelvényen szónokló férfiak „KL 1890” felirattal, a másik oldalán kétfelől nemzeti zászlóval közrevert koronás magyar címer látható.⁸ Ehhez szinte teljesen hasonló díszítésű gyűjtőtartót ismerünk Veszprémből 1903-as évszámmal.⁹ Ugyancsak Veszprémből ismeretes az XX. század elején készült nyeles kézitükör, amelynek hátlapján Kossuth és Batthyány arképe van kifaragva, mintegy utánozva a 48-as kormányt ábrázoló közismert nyomatot. Erre utal az arképek méretbeli eltérése is.¹⁰

A portré-ábrázolásnak szinte önálló műfaja alakult ki a botfaragás terén. A pásztorművészekedésnek ez a széltére kedvelt tárgya jobbára a Felföldön és a Dunántúlon eredményezett figyelemreméltó alkotásokat. Az egyik sajátos ábrázolásmódot a Kossuth-fejes botok mutatják. A veszprémi múzeumban található faragott botot, aminek a fogója Kossuth-fejet mintáz, Vajkai Aurél Nógrád megyei készítésűnek határozta meg. A bot szárára Kossuth nyolc miniszterének arkéjét faragták ki.¹¹ Hasonló faragott bot ismeretes a XIX. század végéről a Nemzeti Múzeum gyűjteményében.¹²

Veszprém megyében készült az a különösen szépen kidolgozott juhászbot, amelynek felületén az ismeretlen alkotó rendkívül finom karcolásos és spanyolozott technikával a szabadságharc számos neves személyének arkéjét alkotta meg, jól felismerhető vonásokkal. A bot szárán legfelül Petőfi Sándor mellképe látható, alatta Kossuth Lajos, majd Bem, Klapka, valamint az aradi vértanúk következnek. Az arképek mellett maradt helyét levél- és virágminták töltik ki. Csupán egyetlen portréhoz kapcsolódik az alábbi szöveg: *Kossuth ki a hazáért élni, de meghalni nem tudoi*.¹³ Miután a boton felsorakoztatott hősök között több is van, aki nem vesztette életét a szabadságharc alatt, illetve után, ezért a felirat megfogalmazása nem egyértelműen elmarasztaló tartalmú. Mindenesetre az Alföldön sokkal határozottabb nemzeti érzületű

⁸ Néprajzi Múzeum, ltsz. 103756.

⁹ Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, ltsz.: P. 39.

¹⁰ Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, ltsz.: P. 93. – Közli Vajkai Aurél i. m. 35. kép.

¹¹ Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, ltsz.: 54.36.4.

¹² Újkori Főosztály, ltsz.: 61.1382. A tárgyat közli G. Merva Mária: '48 kultusza. Kiállítás a Gödöllői Galériában. Gödöllő, 1998. 49., 72. old.

¹³ Néprajzi Múzeum, ltsz.: 103788.

tárgyfeliratokkal találkozhatunk, amint pl. az egyik szentesi (Csongrád m.) pálinkásbutella mutatja: „Éljen Kosutt meg a Haza mindaz ki az negyven nyolczatt tartja az Isten eltesse”.¹⁴

A Dunántúl egyik legnevesebb faragópásztora, Bagol András, akinek alkotótevékenysége a XIX–XX. század fordulója körüli két évtizedre esik, botjain jobbára a magyar történelem fontosabb eseményeit és nevezetes személyiségeit örökítette meg. Leggyakoribb történelmi alakjai Kossuth Lajos és Petőfi Sándor. Az egyik elemzés szerint mindkét figura egyénített. Kossuthot körszakáll és kalap, Petőfit vékony arc és hegyes szakáll jellemzi. Emellett Bagol jelképes eszközökkel egészítette ki alakjait. Kossuth kezébe nemzeti zászlót adott, Petőfi jobbával vagy irattekercset (Nemzeti dal), vagy kardot emel a magasba. A kompozíciók igen változatosak. Van lovas ábrázolásuk, a háttérben épületekkel, esetleg huszárokkal, hadvezérekkel vagy népi alakokkal. Bagol kompozícióinak több előképe is lehetséges, témafeldolgozása tíz változatban fordul elő.¹⁵

Az 1890-es évek elején Bagol Andrásnak a Baranya megyei Botykáról származó történelmi témájú botján Kossuth és Petőfi együtt szerepel gyalogosan, Kossuth nemzeti színű zászlót, Petőfi irattekercset tart, fejük magasságában a koronás országcímer képe látható. A Nemzeti dalra utal a jelenet feletti szöveg: „*Talpra magyar hí a haza 1848 ba*”.¹⁶ Ennek az ábrázolásmódnak több alakos változatát Győrffy István szemészprofesszor a saját gyűjteményében lévő egyik sétatobtról ismertette: a jobb kezében nemzeti színű zászlót tartó Kossuthnak egy előtte álló menyecske koszorút nyújt át. Kossuth mögött huszárcsákóban Petőfi, aki irattekercset tart a magasba, mellette kivont kardot tartó vitéz látható. A jelenet fölötti felirat: „*Talpra magyar hí a haza e volt Petőfi szava 1848 ba / Éljen a szép magyar haza örök ámen*”.¹⁷ A lovas képek esetében is hasonló a helyzet, van páros és csoportos változat. Az egyik boton lévő jelenet szerint Kossuth elöl lovagol jobb kezében zászlót tartva, a zászló felületén koronás országcímer, mögötte Petőfi kivont szablyával és szintén zászlóval. A hozzátartozó felirat: „*Kóssúth Lajos 48 ba Petőfíve a hazába / nemzeti ászlot lobogat / szabadságért lován harcolt*”.¹⁸ A csoportos jelenet legszobben megkomponált változatát a XIX. század végén a Somogy megyei Kivadár-pusztán (Nagyatád) készített botról ismerjük. Ennél a változatnál a lovascsoport élén Petőfi halad huszárruhában, csákóval és kivont karddal, mögötte Klapka és Damjanich szintén karddal a kezükben, az előtérben viszont – a két tábornok alakjától övezve – látható Kossuth kalapban, zászlóval a kezében. A háttérben a Kálvin téri templom és utcarészlet mutatkozik. A jelenet felirata: „*Zemplénből Budapest a Kálven térre 48 ba*”.¹⁹

A XX. század elején sajátosan egyéni portréfaragó stílust teremtett Nagy Pál Miklós jázsági tehénpásztor, akinek „történelmi botjai” az ország legkülönbözőbb területeire is eljutottak. A veszprémi múzeum egy 1903-ban készített faragott botját őrzi, mely véséssel készült, a magyar történelem 68 neves alakjának időrendben sorakozó arcképével és nevének jelölésével Attilától Arany Jánosig, közöttük természetesen Kossuth is látható. Ezen a boton is, mint a legtöbb munkáján, belül „Éljen a haza” felirat és a koronás országcímer kapott helyet.²⁰ A Néprajzi Múzeumban őrzött botjai hasonlóan díszítettek, az egyes arcképek jól felismerhetőek, mindegyiken Kossuth Lajos is szerepel.

Kossuth Lajos népszerűségéről, a nép körében élő kultuszáról bizonyodik több népviseleti ruhadarab, mindenek előtt a *Kossuth-kalap*, amely a XIX. század végére az egész országot meghódította, még a bukovinai székelyeknél is elterjedt.²¹ Ide sorolhatjuk a Matyóföldön a XIX. század második felében divatossá lett *Kossuth bankós díszítőmotívumot*. A Kossuth Lajos pénzügyminisztersége idején 1848-ban kiadott kétforintos papírpénz szélére nyomtatott ke-

¹⁴ Butella, 1876. Néprajzi Múzeum, ltsz.: 70646. – Közli *Vajkai Aurél*: i. m. 22/b kép.

¹⁵ S. Kovács Ilona: Bagol András faragópásztor. *Ethnographia* 1987. 106. old.

¹⁶ Néprajzi Múzeum, ltsz. 64.114.3.

¹⁷ Győrffy István: Adatok Bagol András botfaragó munkásságához. In: *Ethnographia* 1983. 426. old.

¹⁸ Vö. S. Kovács Ilona: i. m. 107. old.

¹⁹ Egy pécsi magángyűjteményből közli *Mándoki László*: Bagol András faragványai Pécssett. Somogyi Múzeumok Közleményei. Kaposvár, 1978. 268–269. old.

²⁰ Ács Anna szíves közlése. Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, ltsz.: P. 354. datálása szerint „Nagy Pál Miklós faragta emlékül Máriabesnyő”.

²¹ *Vajkai Aurél*: i. m. 36. old.

Kossuth és Petőfi alakja boton, 1890-es évek. Botyka, Baranya m. Bagol András munkája. Néprajzi Múzeum. Garzó Ágnes rajza

Lovascsoport Kossuth alakjával. Kivadár, (Somogy m.) Bagol András munkája. Monori Magdolna rajza

rek rózsza, illetve csillagmintákat és fekvő tulipán motívumot másoltak át díszítőelemként a hímzőasszonyok a különböző ruhaneműkre (ing, kötény), kendőkre, lepedőszélékre, asztalterítőkre. Az 1948-as centenáriumi gyűjtés alkalmával a Borsod megyei Tardon felszáz variánsát találták meg a „kossutbankós” motívumnak, ami az 1870-es évektől hódított teret, alkalmazása több Heves megyei helységre is kiterjedt.²²

A Palócföldön a XIX. század második felében jelent meg az a sajátos női viselet, amit *Kossuth-gyász* néven a XIX. század elejéig előszeretettel hordtak ünneplőként az idősebb asszonyok. A piros-fekete mintás anyagból készült ruhát, valamint a kékfestő alapanyagú, piros mintával szegett fejkendőt – a balassagyarmati Palóc Múzeum nagyszámú tárgyainak tanúsága szerint – fehér gyolcs ingváll, fekete surc (kötény), fekete lajbi (mellény) és fekete ünneplő csizma egészítette ki. A „menyecskére kötött kendőt” úgy hordták, hogy alóla kivillant a fehér

²² Vö. *Dajaszászné Dietz Vilma: A tardi fonalas munkák „kossutbankós” motívuma. Néprajzi Értesítő* 1957. 149–157. old.

Kossuth feliratos arcképe juhászboton, XIX. század vége. (Veszprém m.)
Néprajzi Múzeum Sáfrány Zsuzsa rajza

vasaltekendő és a homlokcsík. A piros szegélymintával díszített vállkendő adta meg a viselet sajátos jellegét, amit Kazáron az idősebb asszonyok mellett a fiatalabbak félgyászkiént viseltek.²³

A Kossuth-kultuszról bizonykodik továbbá azon tárgyi emlék, miszerint alakját mézeskalács-mintafán is megformázták. A Néprajzi Múzeum gyűjteményében található tárgyon Kossuth körszakállt és zsinóros ruhát visel, tollas kalapját kissé megemeli, másik kezével kardjának markolatát fogja. A pontosítás végett nevét is belevésték a mintafába, melynek felső részén tintával írott szöveg olvasható: „Minta Kossuth szobrok gyors előállításához”. Az utólagos, nyilván későbbi profán hangvételű megjegyzés alapjául a XIX. század végének szobor-emelési versengése szolgálhatott.

Ennek az ábrázolásmódnak van egy jelképes sajátossága: a Kossuth alakja mellett látható *koronás országcímer*. Amint a XIX. század végi jeles népművészeti alkotóknál is meglehetősen gyakran előfordult a címerábrázolás a hazafias érzület megnyilvánulásaként, úgy itt is az ismeretlen alkotó a haza fogalomkörét kifejező címert összekapcsolta Kossuth Lajos személyével, mégpedig azt a koronás címet, amelyet az 1848-as áprilisi törvények az ország jelképévé tettek meg, s a nép szemében az igazi Kossuth-címer a koronával rendelkező forma volt. Ez pedig a szabadságharc vezéralakjával együtt 1848 örök emlékezetétül szolgál.

Selmecci Kovács Attila

²³ Palóc Múzeum, Balassagyarmat, Manga János (1950) és Flórián Mária (1963) gyűjtései. A Néprajzi Múzeum is őriz több ilyen öltözetet, ami az 1948-as kiállításon szerepelt. Vö. Kresz Mária: Az 1848–1849. évi Centenárius Kiállítás néprajzi terme „A Szabadságharc a nép életében”. Ethnographia 1949. 347. old.

Ki volt a „hét cinkotai magyar”?

A Vasárnapi Újság 1913. évi 23. számában egy kép jelent meg, mely hét dualizmuskori országgyűlési képviselőt ábrázol. Különös módon a késői utókor emlékezete tévesen azonosította a képen szereplő egyéneket, valójában ezen Csiky Sándor, Patay István, László Imre, Kállay Ödön, Madarász József látható ülve, Vályi János és Vidacs János áll. Ők voltak a Szélsőbal Párt, a későbbi 48-as Függetlenségi Párt alapító „hét vezére”, akiket különösen a Borsszem Jankó karikatúráiban „hetumogereknek”, „hét görög bölcsnek” aposztrofált, hasonlította őket a hét sovány esztendőhöz, a Göncölszekérhez stb. A gúnyolódás politikai pártállásuknak szólt, s ebből következően annak a ténynek, hogy 1867. június 8-án, Ferenc József osztrák császár magyar királlyá történt koronázásakor többségük tüntetőleg kikocsikázott Cinkotára „sörözni”. (László Imre és Kállay Ödön Pesten maradt, Csanády Sándor viszont velük volt.)

Csiky Sándornak, Eger városának 1848–1849-es, 1861-es és 1865–1875 közötti országgyűlési képviselőjének eddig ismeretlen Naplója alapján most első ízben hozzuk nyilvánosságra az 1867-es kiegyezéssel kapcsolatos politikai kulisszatitkokat. Csiky Sándor lakonikus tömörséggel 1867. június 8-i keltezéssel ezt jegyezte be Naplójába: „A Koronázás végbe ment, én nem voltam részese”. Felvillantjuk pályaképüket.

Csiky Sándor, a naplóró-politikus családja Erdélyből származott: Csiky Mihályt az 1712. július 16-i adóösszeírásban Csíkzsögöd községben említik, mint lófő székelyt, a „primipilusi-rend” (székely nemesi rangban állók egyike) tagja. Heves vármegyében a nemességet Csiky Gáspár fia, Ferenc egri főkapitányi ispán számára Csík-, Gyergyó- és Kászon székék girás (nemesi) gyűlésének 1805. február 5-én kelt bizonyítványa alapján ugyanabban az évben hirdették ki.

Ennek a Csiky Ferencnek fia volt hősünk, az 1805. február 28-án, már Egerben született Csiky Sándor. Édesanyja Petrovics Erzsébet 1781-ben látta meg a napvilágot. Az édesapa, Csiky Ferenc táblabíró az egri Főkapitány „Ájtatos Alapítványá”-nak – mai szóhasználattal – jogtanácsosa volt. Fia, Sándor tanulmányait szülővárosában végezte, kivéve a gimnázium grammatikát 4. osztályát, melyet Pesten járt ki. 1818–1820 között az egri érseki Líceumban filozófiát hallgatott, majd jogot tanult 1822-ig. Tanulmányait befejezve édesapja Pécskára küldte barátjához Neumayer Ferenchez, az Arad-modenai kamarai uralom ügyészehez. Két évig írkokoskodott, amikor édesapja a neves pesti ügyvédhez, a szintén egri származású Vitkovics Mihályhoz küldte joggyakorlatra. Itt ismerkedett meg Deák Ferencsel, akivel egy ideig együtt jurátuskodtak.

A reformkor kezdetét jelző 1825-ös év annyiban jelentős életében, hogy Csiky Sándor átköltözik ideiglenesen Pozsonyba, ugyanis az uralkodó összehívta a diétát, és az egri Főkapitány odairányította törvénygyakorlatra az egri fiút. Segítette a hevesi országgyűlési képviselőket, s szorgalmának eredményeképpen 1826-ban az ügyvédi szakvizsgát kitűnő minősítéssel tette le. A diéta berekesztése után visszatért Vitkovics ügyvédi irodájába, azonban váratlanul szomorú értesítést kapott: 1828. július 24-én, 47 éves korában elhunyt édesapja. Édesanyja nyomban hazahívta fiát Pestre, hisz négy leánytestvére és a család minden gondja nyakába szakadt. Az egri Főkapitány annyira elégedett volt Csiky Ferenc ügyészi munkájával, hogy a meghirdetett pályázat győztesének fiát, Csiky Sándort hirdették ki, aki édesapjával azonos fizetéssel lett az alapítvány ügyésze, de emellett felhatalmazást kapott Pyrker János László egri érsektől arra is, hogy az egri egyházmegyét érintő minden peres és nem peres ügyben eljárjon, képviselje a „kettős földesurasságot” (az érsekséget és a főkapitányt). Édesapja uradalmi ügyészi felhatalmazását a Károlyi grófnál is megkapta, így már elhárult minden akadály, hogy egzisztenciát teremtvé, családot alapítson. 1829. január 14-én, egy téli zimankós, fagyos napon az egri Főszékesegyházban, örök hűséget fogadott Isten színe előtt Gondos Máriának, Pálffy János egri kanonok nővére leányának. Bőséges gyermekáldás kísérte e házasságot, nyolc gyermek született, sajnos a szülőket Attila fiúk kivételével egyik sem élte túl.

Csiky Sándornak a főkapitánynál betöltött állása azonban 1832. október 12-én hirtelen megszűnt: politikai okok következtében Pyrker érsek-főispán megvonta tőle bizalmát, ugyanis az alispán választáskor nem az érsek jelöltjét Kállay István táblabíró ellenezte, hanem Rottenstein József másod-alispánt, a reformellenzék jelöltjét támogatta. Az érsek 1832.

szepember 28-án keltezett levelében felszólította a Főkáptalant, hogy bocsássák el Csiky állásából, hiszen „a vármegyházán vakmerő és veszekedő magatartást, a káptalan egyik tagjával szemben tiszteletlen viselkedést tanúsított...”

Csiky Sándor ékes latin nyelven írt levelében próbálta visszaszerezni az érsek úr bizalmát, ez azonban nem sikerült, csupán azt érte el, hogy munkáltatója a Főkáptalan elbocsátó bizonyosságlevelében „önkéntes” felmondásról beszél, és kijelenti, hogy Csiky „állását közmegebecsüléssel töltötte be”. Csiky Sándor később Eger városát képviselte az úrbéri felszabadulási perben, melyet a város a kettős földesuraság (az érsekség és a Főkáptalan) ellen folytatott. 1836-tól Kossuth Lajos könyvomaszt lapjába, a Törvényhatósági Tudósításokba is írt, mint hevesi levelező.

Újabb fordulópontot életében az 1848-as forradalom hozott. Már a március 18–19-i népgyűlésen kiemelkedő szerepet tölt be, vezetésével küldöttség keresi fel a cenzort, hogy kinyomtassák a 12 pontot és a Nemzeti Dalt. Irányításával kezdődik meg a nemzetőrség szervezése Egerben, április 9-én a csaknem 1500 fős csapat ezredese lesz. Erről természetesen lemond, amikor az első népképviseleti választáson, 1848. június 26-án közfelkiáltás útján Eger szavazásra jogosult 2062 polgára megválasztja országgyűlési képviselőnek. 1849 januárjában Kossuth Lajostól, az Országos Honvédelmi Bizottmány elnökétől kormánybiztosí kinevezést kapott, Heves megye katonai védelme és a tiszai átkelőhelyek erődítéseinek megerősítése céljából. Az áprilisban elfogadott Függetlenségi Nyilatkozatot támogatta, személyesen hozta Egerbe. Ebben a hónapban értesült a szomorú hírről is, tüzér hadnagy fia, Árpád 1849. április 26-án Szőnyén szerzett súlyos sebeibe belehalt.

A képviselő végig követte a képviselőházat a fővárosból való távozása után is, és az 1849. augusztus 12-i utolsó, Aradon tartott ülésén is jelen volt. A világosi fegyverletételt követően a Nagykároly melletti erdőben húzódott meg. Az ellene kiadott elfogató parancs ekkor már országszerte érvényben volt. Már 1849. szeptember 15-én elrendelte Kanyó kerületi biztos Egerben, hogy Csiky ingó és ingatlan javait írják össze és foglalják le. Csiky Sándor ellen 1850. március 29-én adták ki az országos körözést: különös ismertetőjelenek „éles hangját és tüzes beszédmódorát” tüntette fel a rendőrhatalóság.

Bujdosása közben ismerkedett meg Jó Mihállyal, a volt 13. honvéd zászlóalj számadó hadnagyával, akivel úgy döntöttek, hogy Törökországba emigrálnak. Egy nagyváradi leány, név szerint Raczke Eszter sietett segítségükre: azzal az ürüggyel, hogy Orsován élő bátyját készülni meglátogatni, megállapodott egy fuvarossal, hogy adja át neki saját és társa útlevelét. A leány a két útlevelet Csikyéknek továbbította, akik útra keltek az okmányokkal, külön kocsin követte őket Eszter kisasszony. Orsovánál, a Dunán történő átkelés közben az útlevél ellenőrzése során azonban mindhárman lebuhtak. A temesvári hadbíróságra szállították őket, a hadnagyot és a leányt a hadsereg rendőri osztályának adták át, Csiky Sándort viszont, mivel országos körözés alatt állt, Pestre szállították hadbírószági vizsgálatra.

Csiky november közepén kezesség fejében rövid időre visszatérhetett családjához, de a vádirat összeállítását után ismét letartóztatták és a 3. Hadsereg parancsnokságának haditörvénytörvényese 1850. december 19-én „felség és hazaárulásban való részvétele miatt, az 5. haditörvény cikk és a magas hadsereg parancsnokság által 1849. július 1-én kiadott proklamáció 1. §-a alapján, vagyonának a lázadás okozta kár helyreállítására történő lefoglalása mellett, kötél általi halálra ítélte”. Az ítélet indoklásában súlyosbító körülménynek számított, hogy végig részt vett a képviselőház munkájában, nem tett eleget az 1850. január 1-én kibocsátott, 3 hónapra szóló idézési „ediktumnak”, és szökés közben fogták el. A vádirat „radikális felforgatónak” nevezi Csiky Sándort, aki „20 év óta (...) az egri közszellem rosszbajtásán dolgozott” Enyhítő körülménynek csupán azt hozta fel az ítélelhozó Hlatky hadbíró, hogy a vádlott nem folytatott 1849. április 14-e után „kiemelkedően veszélyes tevékenységet” és nyolc gyermek édesapja.

Az ítéletet fellebbezés után 1851. szeptember 13-án a hadbírószág hatévi várfogságra változtatta, a vagyoneklobzást fenntartották, a vizsgálati fogságban eltöltött időt beszámították a büntetés idejébe. Csiky Sándort ezután Kufstein várbörtönébe szállították, ahonnan 1854-ben szabadult. Hűségese városának lakossága 1861-ben, 1865-ben, 1869-ben és 1872-ben is megválasztotta országgyűlési képviselőjének.

A cinkotai magyarok

A „cinkotai magyarok” másik tagja *Patay István* (1808–1878. május 5.) Szabolcs megyében, Nyírmadán született. Sárospatakon tanult, majd katonai tanulmányait a bécsi mérnökkari akadémián végezte, s tisztté avatása után a Württemberg-huszárezred hadnagya lett. Rangját 1832-ben „letette”, s politikai pályára lépett. 1832-től már megyei tisztviselő. Az 1848-as forradalom idején közhonvédként lépett a hadseregbe, ahol egészen az ezredesi kinevezésig jutott. 1849-ben Pest-Buda ostromakor Pest város katonai és polgári térparancsnoka. Az önkényuralmi korszakban szülőfalujába Nyírmadára vonult vissza. 1861-ben Debrecen egyik országgyűlési képviselőjeként került be a parlamentbe, s 1865-ben újraválasztották. A kiegyezés utáni vicclapoknak Csiky Sándorral együtt szinte állandó szereplője, Sanyó és Estván beszélgetésein a ma embere is jól derül.

László Imre (1810–1884) Szatmár megye szülötte. 1834-ben Wesselényi Miklós titkárként magával vitte a pozsonyi diétára. 1848-ban a tasnádi kerület választotta képviselőjévé. 1861-ben lett tagja először az országgyűlésnek. A 48-as Pártnak elnöke volt az 1870-es évek elején.

Kállay Ödön (1815. szeptember 3.–1879. augusztus 5.) Szabolcs megyei birtokos volt, 1843-ban Csanád, 1847-ben Szabolcs megye követe. (Széchenyi István igen kedvelte a rendkívül mozgékony képviselőt.) 1848-ban a nádudvari választókerület képviselőjeként jutott be a parlamentbe. 1849-ben Komárom várának élelmezési kormánybiztosa. Ezért a szabadságharc bukása után a haditörvényszék kötél általi halálra és vagyonelkobzásra ítélte: A vár élelmezésének biztosítása által „a forradalmat előmozdította, a törvénytelen országgyűlést Debrecenbe követte, ott tartott beszédeiben április 14-e előtt és után az összmonarchia és a dinastia elleni törekvéseit nyíltan kimutatta...” – áll a vádiratban. Haynau tábornok 1850 nyarán megkegyelmezett neki. Ezután visszavonult birtokára Cserére. 1861-ben a Szabolcs vármegyei nádudvari kerület követeként került ismét be az országgyűlésbe, 1865-ben újraválasztották.

Madarász József (1814. augusztus 27.–1915. január 31.) Somogy megyében, Nemes-Kisfaludon született. A Szélsőbal Párt tényleges vezetője volt. Jogtudományi végzettséget szerzett. Az 1832–1833. évi országgyűlésen távollévő követet képviselte. Kossuth Lajos Országgyűlési Tudósításait szorgalmasan másolta. 1848-ban a sárkeresztúri választókerület lakossága választotta képviselőjévé. Kiadta a Debreceni Lapok című sajtóterméket, melynek 1849. május 31-ig 83 száma jelent meg. 1849. június 4-én már a felszabadult Pesten nyomtatták a la-

pot Landerer és Heckenast nyomdájában, de csak június 7-ig jelenhetett meg, ez alatt 26 számát adták ki. A szabadságharc leverése után a katonai törvényszék halálra ítélte, melyet 9 évi várfogságra változtattak. A vádirat szerint „Ferenc József trónörökösödését kétségbevoná, az országgyűlést Debrecenbe követé, a gyűlésen épp úgy, mint sajtó útján, nevezetesen a Jövő Hírlap 5., 8., 13. és 23. számaiban erélyes módon a nép fanatizmusát a cs. k. seregek elleni harc végiglen folytatására a dinastia s mindazok elleni gyűlöletre, kik mérsékelt s kibékülésre hajlandó érzelmeket tüntetnének ki, serkenteni igyekezett; az országgyűlést és a forradalmi kormányt Kossuth politikájának föltétlen elismerésére, a föllebbi cél elérése tekintetéből rettegte-tési rendszabályok alkalmazására, a nemzetet pedig Kossuth, a forradalmi kormány és az országgyűlés mint egyetlen törvényes hatalom iránti teljes bizalomra fölhívta...” Továbbá felrötták neki, hogy „azon javaslatot tevő április 14-e előtt, hogy a dinastia trónvesztett, szám-úzótt, s az ország független respublikai státusnak nyilatkoztassék: végre 1849. április 14. határozat teljes beleegyezésével, azzal tüntette ki, hogy június 12-én Kossuthnak rendszabályokat javasolt a respública és a forradalom érdekében...” A katonai hadbíróóság halálos ítéletét 9 évi várfogságra változtatták, amelyet Olmützben töltött ki. 1861-ben és 1865-ben szintén a Fehér megyei sárkeresztúri választókerület mandátumával került be a parlamentbe.

Válly János (1826–1896) Szatmár megyei birtokos. Tanulmányait Eperjesen és Sárospatakon végezte, majd Debrecenben jurátuskodott. 1846-ban ügyvédi vizgát tett. Részt vett az 1847–1848-as pozsonyi diétán. A szabadságharc alatt nemzetőr százados. 1850-ben járásbíró, de a hűségeskü követelésekor lemondott, majd hazatért gazdálkodni. 1861-ben főjegyzőként választották a fehérgyarmati választókerület képviselőjének.

Vidacs János (1826–1873) szintén jogi tanulmányokat folytatott. Az 1848-as forradalomban a „márciusi fiatalok” közé tartozott, tagja volt a Közcsendi Bizottmánynak. A szabadságharc alatt honvéd zászlós. A világiosi fegyverletétel után külföldre ment, de 1851-ben Itáliából átkelve a svájci határon elfogták. Halálra ítélte az osztrák hadbíróóság, de kegyelmet kapott. Egy ideig a pesti Újépület (Neugebaude) foglya, majd Josephstadtnban raboskodott. 1853-ban szabadult ki, édesapja gépgyárában tanult, abonyi birtokukon gazdálkodott. 1855-ben újra letartóztatták, és Salzburgba internálták, de aztán kiengedték. 1858-ban átvette édesapja gyárának vezetését. 1861-ben került be az országgyűlésbe, mint szülővárosa Bánátkomlós képviselője.

Ők voltak heten, akik a koronázáskor tiltakozásul kikicsikáztak Cinkotára. Valójában politikai irányultságuk következetes vállalásából következett e lépésük. Korábbi közéleti szerepvállalásaik, üldöztetések bizonyítják, hogy hűen ragaszkodtak 1848 elveihez, azok megtartásáért folytatott küzdelmük hozta őket egy táborba. Első jelentkezésük az 1861. április 6-án megnyílt országgyűlés idejére vezethető vissza. A megnyitó a budai várban történt, de az országgyűlés első ülését már a Nemzeti Múzeum nagytermében tartották. A képviselők két pártra szakadtak: a Deák Ferenc vezette felirati és a Teleki László irányította határozati pártra, az utóbbihoz tartozott az általunk említett hét képviselő is. „Mi néhányan, kik hihetőleg a ház hegypártját képezendjük, az elnöki szék mellett baltól a fal mellett levő (...) kisebb padokat foglaltuk el...”

Teleki László öngyilkossága (ezzel kapcsolatban kételyek még mindig felmerülnek), majd a felirati párt győzelme a határozati pártnban bomlást idézett elő. Találónan írja Ferenczi Zoltán könyvében: „61-ben a két párt közt némi ellentét megmaradt mindvégig, sőt báró Simonyi Lajos, Böszörményi László, Madarász József és Sárközi József vezetése alatt a szélsőbal is kialakult: mégis a második felirat egyesítette az egész házat...”¹ Markánsan nem különültek el az irányzatok, de 1861. augusztus 22-e után, vagyis az országgyűlés feloszlását követően a határozati párt balszárnya megkísérelte erőik tömörítését. Programjukat a Jövő című lap 1862. január 2-án megjelent első számában tették közzé, 26 képviselő aláírásával. Később a lap megszűnt, a szélsőbal tagjai az újra bevezetett abszolutisztikus kormányzás miatt a passzív ellenállásba húzódtak. Együttes politikai kiállásukra az 1865–1868. évi országgyűlésen nyílt módjuk. Erre először 1866. február 24-i alsóházi ülésen került sor.

A szavazás alatti taktikáról ténylegesen 1866. február 23-án, vagyis az előző estén született döntés. Csiky Sándor így jegyezte be naplójába az eseményt: „Délután a Nádorban tanácskozás. Tárgya, a közös ügyek tárgyalásának módja. (Meg)állapodás, Erdélyt bevárni kell, – vagy előlegesen osztályülésekbe tárgyalassák, vagy neveztessek ki bizottmány, de ennek üléseiben a képviselők hallgatni eresztessenek be. Én (javasoltam – a szerző magyarázata), így

¹ Deák élete. 3. köt. Bp., 1904. 41. old.

ezen ülések nyíltak legyenek a ház tagjaira nézve.” A feljegyzésből tehát kiderül, hogy a Nádor szálló különtermében folytatták az ellenzéki politikusok „magán tanácskozmányaikat”, s úgy döntöttek, hogy csak az erdélyi képviselőkkel kiegészülő országgyűlést tekintik törvényesnek. A közösügyes alku vitáit bizottsági ülések keretei között, vagy önálló bizottság kinevezése révén kívánják lefolytatni, amelyen minden megválasztott országgyűlési képviselő részt vehet, nem csak a bizottság tagjai. A naplófeljegyzés így folytatódik: „*Allapodás történt abban is, hogy a válaszfelirat elfogadása iránti szavazat alkalmával, akik annak minden pontjait el nem fogadtuk, fel ne kelljünk.*” Valóban így történt másnap: az alsóház 1866. február 24-i ülésén, amikor Deák Ferenc feliratának elfogadása volt napirenden, Madarász József szavazást kért. „A felirat mellett felállt az egész ház, ellene hét a legszélső baloldalon.” A látható „rengeteg többség” szavazata után az elnöknek ki kellett volna mondani a végzést – folytatja Madarász,² de az ellenpárt javaslatára ellenpróbát rendelt el: „...mi 20-an, 30-an ülve maradtunk... néhányan a zaj alatt kisompolyogtak”. S mikor az elnök feltette a kérdést, kik nem fogadják el a feliratot, „ekkor álltunk fel mi heten, én, László Imre, Kállay Ödön, Csanády (Sándor), Patay (István), Vályi (János), Vidacs (János).

A történeti hűség kedvéért meg kell jegyezni, a formálódó szélsőbalhoz ekkor már legalább két tuca képviselő húzót, Csiky Sándor, Böszörményi László, Bobory Károly mindenképpen. (Bobory Károlyról mindenképpen meg kell emlékezni: 1807-ben született Pesten, római katolikus áldozópap volt. 1848-ban ő készítette elő Kossuth Cegléden elmondott nagygyűlését. A szabadságharc után 15 évi várfogságra ítélték. Nagykátán hunyt el 1879-ben.)

A gyakorlat az volt, hogy a többséget képviselő Deák Párt 1866-ban általában Szentkirályi Mór házában tartotta a frakcióértekezletek, a Balközép 94 taggal a Tigris szállóban. A szélsőbal, mint Csiky utal rá a Nádor szállóban. (Hangadójuk, Csanády Sándor teljesen berendezkedett ott.) Volt egy 23 tagú szélsőjobb csoport is, mely 1866. január 18-a óta gróf Apponyi György házában, a Nádor utcában tanácskozott. Különös fintora az eseményeknek, hogy a szélsőbal és szélsőjobb csoportot a pesti zsargon összemosta, „nádor huszároknak” nevezte őket.

Bizony 1867-re „megtört a nemzet forradalmi szelleme. Elérkezett a megalkuvás korszaka” – emlékezett vissza keserűen Madarász József a történetekre.³ Valóban, a kiegyezés utolsó látványos eseménye a királykoronázás volt, hisz a törvényes királynak kellett szentesítenie az új közjogi helyzetet megalapozó sarkalatos törvényeket. A koronázást megakadályozni már nem lehetett, a szélsőbal együttes fellépésével azonban késleltetni próbálta. E taktika alapján 1867. június 1-én a képviselőházi vitában éppen Csiky Sándor javasolta, hogy „ő felsége V. Ferdinánd, s trónörököse Ferenc Károly egyenesen a nemzethez, s így az országgyűléshez intézendő diplomáciai okiratokban mondjanak le a (...) trónöröklési jogukról”, s csak ezután következhet a „koronázási szertartás”. Mosolyt fakasztott a képviselőklubban ezután Tisza Kálmán (Debrecen) indítványának felolvasása, mely Ráday László jegyzőre hárult volna, de ő kijelentette, „oly rossz az írás, hogy nem tudom elolvasni”. Tisza indítványa hasonlóan az időhúzást szolgálta, jelentse ki Ferenc József (láttuk Csiky most nem hozzá fordult), hogy nem „ragaszkodik az 1861-dik évi leirat azon elvéhez, mely szerint Magyarország az osztrák császárság tartománya lenne”.

Az 1867. június 4-i ülésre tűzték ki a koronázás tárgyalását. Ezen Böszörményi Lajos nyújtott be javaslatot a koronázás elhalasztása tárgyában. A szélsőbal Böszörményi javaslata mellett felsorakozott, 13 képviselő aláírásával támogatta. Böszörményinek bekiabálásra fel kellett olvasnia neveiket: *Madarász József, Csanády Sándor, Halász Boldizsár, Markos István, Csiky Sándor, Vályi János, Kállay Ödön, Patay István, Vidacs János, Oláh Miklós, Deáky Lajos, Bobory Károly, Almásy Sándor.* Indítványának lényege abban állt, hogy „a koronázás, az ország alkotmánya és törvényeinek, különösen az 1848-diki törvényeknek, a jogfolytonosság kívánata szerint leendő teljes és tetteles helyreállításáig, törvényesen meg nem történhetik”.⁴ Ezt követően rátértek az elfogadott napirendnek megfelelően a koronázási hitlevél, eskümintá és lemondásokra vonatkozó törvényjavaslat tárgyalására. Itt kért szót Madarász József, és indokolta elvbarátai álláspontját. Ügyes taktikázással a kormánypárti miniszterek (Eötvös József, Lónyay Menyhért) 1861. évi beszédeit idézte a közös ügyek stb. elutasítását illetően. Andrassy Gyula június

² Madarász József: *Emlékirataim 1831–1881.* Bp., 1933. 349. old.

³ Madarász József i. m. 349. old.

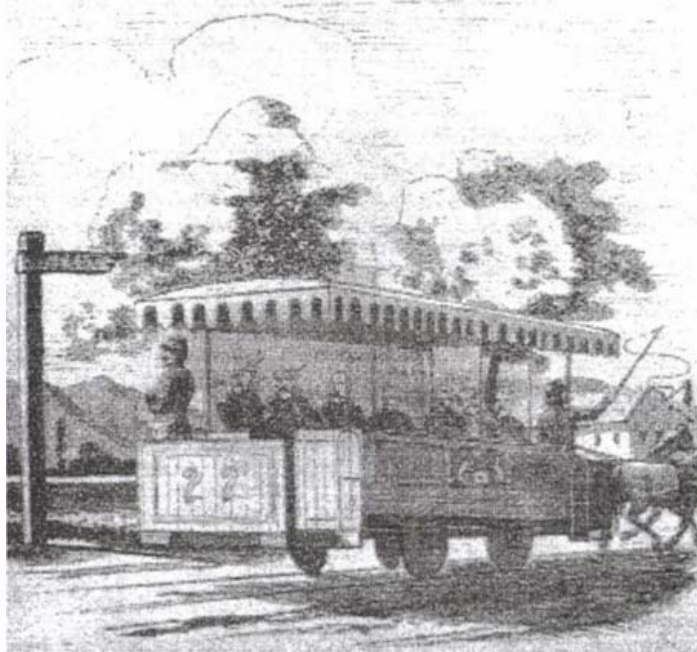
⁴ Szakács Margit: *A „cinkotai magyarok”.* Folia Archeologia. 257–265. old.

1-jei beszédére utalva pedig kijelentette: „nekünk nem szabad többé előidézni engednünk a Lipót alatti kort, midőn labancokra és kurucokra oszlott a nemzet; hanem minden gyermekének a haza önállóságának és alkotmányos szabadságának zászlaja alá kell seregelnie”. Majd patetikusan így folytatta „azt tanultam én a történelemből, hogy az önkormányzat minden nemzetnek azon nagy kelléke, amely nélkül nincs anyagi jólét, nincs személyes biztonság”. Madarász szavai a nemzet önrendelkezési jogának teljes érvényesítésének követelését takarták. Külön kihangsúlyozta, hogy reményei szerint a nemzet békés úton „az 1848-diki, s az ezt megelőző törvények visszaszerzésére fogja minden erejét törvényes úton kifejteni”. Mondta ezt annak tudatában, hogy „irtózatosságból” – az ő szavai – vannak a képviselőházban. Befejezésül a jelent a történelmi múlt tükrében vizsgálta meg, s így szólott: „...midőn Dárius (király) meg akarta hódítani a szittyákat, kiket történetírók eleinkül mondanak, s önbirodalmába akarta kebelezni őket: a szittyák nem szóltak semmit, de küldöttek neki egy egeret, békát, madarat, s nyilat, s ez azt jelentette, hogy Dárius nem tud úgy földbe bújni, mint az eger, úgy vízbe bukni, mint a béka, úgy légben repülni, mint a madár, meg nem szabadulhat nyilaitól sem”. S hozzátette: „Én elhagyom a nyilakat, mert a szomszéd országokkal testvériesen kívánok élni.” Madarász beszédét szélsőbal társai felé fordulva (a parlamenti jegyzőkönyv rögzíti) fejezte be, idézve a költő szavait:

*„Erőt a férfú keblébe,
Szívünk ne fogja csüggedés
Öröm ha jó, ha szenvedés:
Egyenlőn lépünk ellenében.”*

A királyi hitlevél bevezetőjét és 1. szakaszát még ezen az ülésen felállással, látható többséggel elfogadta az alsótábla. A 2. szakasznál vita támadt, mert Borlea Zsigmond román képviselő az eredeti „valláskülönbségre való tekintet nélkül” jelzöt, kiegészíteni kívánta, azzal a beszúrással, hogy „vallás- és nemzetiség különbségre való tekintet nélkül”. Ekkor felállt a közjog bajnoka Zsedényi Ede, és felhívta román képviselőtársa figyelmét, hogy „de medio regnicolarum delectas personas seculares” vagyis a magyar korona tagjai közül „1848 óta akár nemes, akár nem nemes, bármely nemzetiségű polgárok sorából jelölhet ki ő felsége koronaörököt”, vagyis „minden lakosnak, így minden nemzetiségnek ugyanazon közjoga van”.

Ez is koronázási díszmenet.

Vlád Alajos erre rálicítoztatta Borleára, szerinte az kerüljön be a hitlevélbe, hogy „az országban levő és törvényesen bevett vallásokra és nemzetiségekre való tekintettel” járjanak el a koronaőr választásokon (a korábbi gyakorlat szerint egy katolikus és protestáns úr töltötte be e tiszteket).

Böszörményi László határozati javaslatát lesöpörte a tisztelt Ház többségi véleménnyel, a koronázási hitlevelet és a királyi eskümintát is elfogadták. Deák Ferenc ezután kért szót, és az angol példára, valamint a magyar hagyományokra utalva javasolta, hogy „az országgyűlés a koronázás előtt testületileg tisztelgjen ő felsége előtt”. Majd „fényes küldöttség” kérje fel Ferenc Józsefet és Erzsébet császárnét „kegyeskedik” hozzájárulni magyar királlyá koronázásukhoz. Deák arra is kitért, hogy mivel a nádor a hercegprímással együtt teszi a koronát a fejedelem fejére, a nádori tisztség betöltetlen, ezért gróf Andrássy Gyula lássa el ezt a feladatot. (Nem mint miniszterelnök, hanem mint magánszemély.)

Ezt követően Szentiványi Károly házelnök bejelentette, hogy Bernáth Zsigmond javaslatára a királynak és királynőnek 50 ezer aranyat „ajánlanak fel” (Deák kiigazítása) „koronázási honoráriumként”. Mivel a főrendek állásfoglalása is elengedhetetlen, ezért a házelnök még aznap, de 17 órára ismét összehívta a képviselőházat. Ez határozatképtelenség miatt rövid ideig ülésezett, a felsőház csak június 5-én bólintott rá az alsóház koronázási határozataira.

1867. június 8-án Szentiványi Károly elnök kora reggel így szólt képviselőtársaihoz: „Most pedig induljunk ő felségök megkoronáztatásához azon forró kívánsággal, hogy a mai nap mind ő felségökre, mind a hazára a lehető legnagyobb boldogságot áraszsa!” Ebből a Szélsőbal Párt tagjai nem kértek, a koronázást törvénytelennek tartva nem vettek részt azon. A Ludas Matyi 1867. június 15-i számában megjelent egy kép „Ez is koronázási díszmenet” címmel. Jól felismerhetők a szélsőbal képviselők a kocsin, annak végétől számítva: Csiky Sándor, Patay István, Madarász József, Bobory Károly, Vályi János, Vidacs János, Csanády Sándor.

A hét képviselő tüntető távolmaradása a koronázástól, következetes politikai állásfoglalásuk bizonyossága, a kiegyezés létrejött formájának jelképes elutasítása. Viszont e ténnyel véget ért a törvénytelen provizórikus állapot az országban. A királyi pár elhatározása, hogy a „koronázási tiszteletdíjat” a 48-as honvédeknek ajánlják fel, annak volt a jele, hogy a gyűlölet, harag és gyanú korát – írja Márki Sándor történetíró, bizony jócskán eltúlozva a gesztust – „a kölcsönös bizalom és megértés kora váltja fel”. A kérdés megválaszolása ennél bonyolultabb, az 1867-es kiegyezés értékelése mindmáig nyitott. S ha a Szélsőbal pártból 1868-ban alakult Negyvennyolcas (48-as Párt) a későbbi években sokat is feladott hajdani elveiből, parlamenti szereplése nem kevés tanulságokkal szolgál.

Sebestény Sándor

Az Érdi Bukovinai Székely Népdalkör

A honkeresők, vandorlók és az otthon után vágyók egy kicsiny csoportja 1971-ben, Érden megalakította az összetartozásukat hirdető székely népdalkört. A kör akkor kicsiny volt, talán egy tucatnyi leány és asszony jött össze Kóka Rozália tanítónő hívó szavára, mert szerettek énekelni, mesélni, együtt lenni. De a lelkesedésük és a jövőbe vetett hitük nagyobb volt, mint a létszámuk. Ez a maroknyi lelkes ember éltette a feledésre ítélt Bukovinából hozott népköltészetet és a hagyományos kultúra sok ágát, ápolta az összetartozás-tudatot, példát mutatva más népeknek, etnikai csoportoknak.

Az emberöltőnyi idő alatt felnőttek az akkor született gyermekek, túl vannak a tevékeny életük delén, akik 30 évvel ezelőtt voltak fiatalok. Ezért érdemes visszapillantani a sikerekre, megbecsülni az eseményekért fáradozókat, utat mutatni az eljövendő száz esztendőre.

A gyökerekről

Ma már történelemmé egyszerűsödött a kegyetlen valóság, amit a hontalanságon túl a folytonos megalázás, sértés tett elviselhetetlenné. Az ideiglenes telepítési helyről a negyven dunántúli faluba szétszórt egykori bukovinaiakból egyre többen menekültek, és a vonzó főváros közelségében próbáltak szerencsét.

Most Érden van a legnagyobb bukovinai közösség. De mi lett a többiekkel. Talán 34–40 ezer bukovinai székely élhet jelenleg a világon. Ez azonban csak becslés, mert a nyomorúsá-

gos történelem miatt otthontalanná lettek, szétszóródva élnek távol egykori hazájuktól. Legtöbben Magyarországon laknak 20 vagy 25 ezren, egymástól elszakítva félszáznál több helységben. Jugoszláviában 8 ezren lehetnek. Erdélyben is maradtak ezernél többen. Sokan kíváncsioroltak az Újvilágba. Kanadából, Braziliából ma is üdvözlőlevelet küldik az összetartozást vállaló csoportok képviselői. A történelemismeret erősíti és fenntartja az összetartozás-tudatot. A mádélvali vérfürdő majd 240 évvel ezelőtt indította el azt a kálváriát, melynek következménye a mai szétszóratás. A császári önkény elől menekülők Moldvába futottak, idegen fennhatóság védelméért keresve. Rövid idő múltán a török szultán Észak-Moldvát átadta Ausztriának, és a ritkán lakott Bukovinába telepesekeket toboroztak. Ígértek nekik adókedvezményt, robotmentességet, ingyen földet, és öt kicsi falu alakult a Szucsava folyó völgyében.

A történelmet jól ismerik a bukovinai székelyek, tudják, hogyan történt a telepítés Mária Terézia korában és tudják, hogy a többségében nem magyar ajkú népekből álló Bukovina kicsiny székely közössége a második világháborúban jött haza végleg. Ma már nincs magyar népesség Bukovinában, nincs hova „haza” vágyódni. Az elvesztett idealizált otthon egyszerre volt teher és áldás. Teher, mert a „jöttmenteket” nem fogadták be a Tolna megyei Völgység más kultúrával rendelkező közösségei. Nevetségessé tették őket nyelvhasználatuk, öltözködésük, hagyományuk miatt. Az üldöztetés azonban megedzette őket, kemény, kitartó munkára szorította a bukovinai székelyeket, többet és mást alkottak, mint a befogadók.

A második világháborúban kétszer kellett minden javaikat hátrahagyva menekülni. A székeken született gyermekekre, az idegen tájon, szenteletlen földbe temetett emberekre emlékezés, ötven év múlva is erőt ad a túlélőknek. Az Érdre költözőket a durva téjeszesítés üldözte el, ők hittek abban, hogy a főváros közelsége lehetőséget ad a megélhetéshez. Itt valóban több földi javat gyűjthettek, de nem ingyen. El kellett veszíteniük azt a közösségteremtő kultúrát, amelyhez tartoztak kétszáz éven át.

A bukovinai székelyek kulturális öröksége a nemzeti kultúra része

A néphagyomány értékeit ismerők korán tudatosították a bukovinai székelyek kultúrájának rangját. Az 1950-es 1960-as években már megjelent jó néhány kiadvány, műveltségük értékeként. Megjelent Belényessy Márta: a kultúra és a tánc a bukovinai székelyeknél című monográfia, a kakasdi mesemondó asszonynak Palkó Jánosnénak, Zsuzsi néniének és társainak nagy gyűjteménye két kötetben az Akadémiai Kiadónál Dégh Linda folklorista munkájaként. Azóta világhírűvé lett a közösségteremtő mesemondás eme stílusa, és a bukovinai székelyek kultúrájáról Amerikában éppen úgy tanulnak a jövő tudósai, mint Göttingenben, Hamburgban vagy Bolognában. Az andrásfalvi betlehemezést még a TV megjelenése előtt filmen megörökítették, bemutatták a népi drámai játékok XX. századig őrő bizonyítékát. Rajeczky Benjamin hanglemezzen kiadta az andrásfalvi betlehemezést, amely nemzetközi sikert aratott, a régi filmet (Raffay Anna és Szűcs István felvételét) felújították, és nem véletlen, hogy a rendszerváltozás előtti években ez a műsor az Egyetemi Színhadon óriási tömegsikert váltott ki. A szakszerű leírás megerősítette az élők emlékezetét, hitelessé tette az előadást.

Az érdi hagyományörző csoport életrehívója, a különleges szervezőkészséggel megáldott Kóka Rozália tudatosította a székely betlehemezés értékét. Évről-évre megszervezte, hogy minél több helyen játszassák és minél szélesebb körben váljon ismertté. Nem tudom valaki számontartotta-e, hányszor adta elő az Érdi Bukovinai Székely Népdalkör a csobánolást. Talán nem túlzás, ha milliós nézettségről szólok. Nem azért, mert a TV-ben is látható volt, sokkal inkább a személyes élményt tartom fontosnak. Az Országgházban bemutatott csobánolás emberekhez szóló üzenet volt, példázva a hagyomány erejét és így mindezen keresztül az érdi székely népdalkör jelentőségét.

A szereplésekből következően újra fontossá vált, hogy a bukovinai leányok, asszonyok legalább egy rend otthoni ruhával rendelkezzenek. Szerény anyagi helyzetük nem engedte meg, hogy a fiatal vagy idős korhoz illően más-más öltözetben jelenjenek meg, de tudták, hogy önazonosságuknak elengedhetetlen feltétele a külső megjelenés. Voltak asszonyok, akik újból gyapjút, kendert fontak, szőnyeget szőttek. A bukovinai szőttesek ismét keresettek, híresek lettek. A tehetségesek – gyári vagy irodai munka után – faragással hasznosították a szabadidejüket, és az érdi székely kapu a város egyik látványossága.

Az elmúlt harminc évben ezt a sokszínűséget Kóka Rozália fogta össze egyre sokszínűbben, egyre többeket érintő körben. A bukovinai székelyek találkozói jelentős ünnepekké váltak. A tíz évvel ezelőtti székely világtalálkozót Antall József miniszterelnök látogatása tette fe-

lejthetlenné. A mesemondók, énekkörök, szólóénekesek, kézműves mesterek találkozói sok száz embert kovácsoltak össze. Az összetartozás-tudat segítette, hogy a távolra szakadt kanadai székelyekkel gyümölcsöző kapcsolat jöjjön létre. Kóka Rozália fáradtságot nem ismerve utazott a hajdani bukovinaiakat befogadó falvakba, hogy az ott élőkben tudatosítsa, milyen nagy kincs van az ő emlékezetükben. Nyári találkozón, táborokban a kicsinyeket az idősebbek tanították fafaragni, szőni, hímezni, énekelni, táncolni. Ládafiából előkerültek a kéziratos énekeskönyvek, amelyeket közzétettek, ezen túl megírták a falujuk történetét, sőt családtörténeteket is. A nyelvhasználatuk többségi társadalom hatására átalakult, idomult az iskolás pesties gyakorlathoz, éppen ezért vált fontossá a tájszavak gyűjtése, a régi kifejezések, szófordulatok feljegyzése. Ma már hatalmas anyag reprezentálja a bukovinai székelyek kultúráját.

Az Érdi Székely Népdalkör és Kóka Rozália

A régi kultúra értékeinek tudatosításában vállalt kiemelkedő szerepet az Érdi Bukovinai Székely Népdalkör és vezetője Kóka Rozália. A kedves, munkabíró, ötletgazdag tanítónő, aki 30 évvel ezelőtt Érden nagy lelkesedéssel életre hívta az első pávakört, már gyermekkorában megérezte, mit jelent bukovinai székelynek lenni. Az értékek tudatosításában nagy élményt adott gyermekkorában az Andrásfalvy Bertalan vezette szekszárdi népdalkör léggöre. Tizenévesen megismerte a magyar kultúra sokféleségét, amelyből kiemelkednek a székelyek. Ebben erősítette meg Kaposváron a Tanítóképző jeles tanára Várkonyi Imre, aki ráirányította a figyelmét a tájnyelv értékeire. Ma is érdemes figyelni Kóka Rozália előadásaira, milyen természetesen használja a bukovinai tájszavakat, továbbéltetve ezzel az eltűnt idők még el nem tűnt kultúráját.

A változatos életpálya egyik szakasza a Kisdobos gyermekújság szerkesztői asztalához kötődött. Ekkor tudatosodott mesemondásának korszerűsége, a gyermekeknek és felnőtteknek mondható szövegalkotó készsége. A leírt meséi, amelyeket könyvekből ma is szívesen felidézünk, az élő beszéd lendületét, természetességét közvetítik. Ez lett a példánya 1980-as években országsszerte meginduló mesemondó mozgalomnak. A lemezeken, hangzó anyagokon közzétett előadás más volt, mint a színművészeti főiskola növendékeié, és éppen ezzel ért el sikereket.

A Népművészet Ifjú Mesteréből megérdemelt módon a Népművészet Mestere lett, közben számos rangos kitüntetést kapott itthon és külföldön. Elnyerte a hamburgi mecénás Alfred Toepfer által alapított Európa-díj a Népművészetért kitüntetését, amelyet éppen a népdalkör 20. születésnapján adhatott át Érden a mese- és balladakutatás Európa hírvéltudósa Rolf W. Brednich. A kitüntetés újabb feladatokat rótt az együttesre, mert a díj méltó hasznosítását a kápolna létesítésében találta meg Kóka Rozália. A hit a közösségi összetartozásnak egy formája, a templom értékeinek gyarapítása ugyanannak a közösségnek feladata, akikből a népdalkör áll.

A népdalkör színes pályájának minden állomása egy-egy ünnep. Az itthoni, vidéki, külföldi szereplések gondos előkészületekkel valósulhattak meg. Ebben a szervezésben volt nagy mester Kóka Rozália, mert terveinek megvalósításához személyes kapcsolatteremtő képességét kamatoztatta. Mellé álltak azok, akik szerették őt, akik szeretnek énekelni, akik becsülték a közösséget. Hiába a szép cél és hiába a turnékhoz kapott anyagi támogatás, az mind kevés a tervek megvalósításához. A résztvevők tudásuk legjavát adták, ezen túl anyagi hozzájárulással segítettek a székely kultúra terjesztését. Az együvértartozás szép példája az Érdi Bukovinai Székely Népdalkör harminc éve, mutatva, hogy az agglomeráció törvényei által létrejött városban is lehet kultúrát, élményt adni az arra nyitottaknak. A további együttműködéshez a csobánolók köszöntőjével kívánok sok erőt, boldogságot a mostani születésnapon:

*Köszönöm s hálálom, hogy ti itt meghallgattatok
Alacsony munkámat meg sem utáltátok
Azért az egekben legyen koronátok,
Semmiféle átok ne férjen hozzátok.
Én már elmegyek, ti vígan maradjatok,
Áldás, békesség legyen veletek most és az eljövő esztendőekben.*

Kríza Ildikó

EMLÉKEZZÜNK

Ciszterci emlékűnnepség Kunszentmártonban*

A katolikus egyház megfélemlítésére szolgáló intézkedések keretében a pártállam – az ÁVO segédletével – 1950 nyarán Bajáról, Pécsről és Szentgotthárdról 37 ciszterci szerzetes-paptanárt hurcoltatott a kunszentmártoni kármelita rendházba. A háziőrizet több mint három hónapig tartott. A deportált szerzetesek között volt az ígéretes költőként ismert *Ágoston Julián*, aki a lassan múltó nyári hónapok feszültségeinek és szorongásainak, a lélek belső gyötrelmének versekben adott hangot. A lírai alkotások köteté kerekedtek, s a raboskodó szerzetesek helyzetére nagyon odaillő „Kerítések közül” címet kapták. Dr. Barna Gábor néprajzkutató javaslatára ötvenkét év múltán a kármelita rendház falán emléktáblát helyeztek el, ugyanakkor elindult egy nagyszerű kezdeményezés, mely szerint a város és a környező Tiszazug általános és középiskolás tanulói számára minden év júniusában – felekezeti különbség nélkül – megrendezik Kunszentmártonban Ágoston Julián emlékére a magyar líra Istenel és a hittel kapcsolatos alkotásainak szavalóversenyét. A márványtábla szövege:

„Halál az élet: mégis folytatás,
nagybőjt után húsvét, örök titok,
minden halál után föltámadás!”

(Ágoston Julián)

A KÁRMELITA RENDHÁZBA
1950-BEN INTERNÁLT SZERZETESEK,
KÖZTÜK ÁGOSTON JULIÁN (1909–1969)
CISZTERCI KÖLTŐ
ÉS AZ ŐKET TÁMOGATÓ
KUNSZENTMÁRTONIAK EMLÉKÉRE.

Az emléktáblát 2002. május 11-én ünnepélyes koncelebrációs szentmise keretében Dr. Kerekes Károly nyugalmazott zirci apát szentelte fel, az avató beszédet Józsa László tanár, helytörténész mondta:

„A fél évszázad előtti múlt szomorú mozzanatának felidézése céljából jöttünk össze, hogy emlékezzünk történelmünknek egy olyan félelmetes szakaszára, amelyet a fiatalabb nemzedék ma már el sem tud képzelni. De mégsem ez a mai emlékezésünk lényege, hanem az, hogy az utókor számára megörökítsük azoknak a kiváló ciszterci atyáknak a nevét és tevékenységét, akik az 1950. év folyamán nem saját elhatározásukból és nem szabad akaratukból töltötték itt egy hosszú, forró nyár heteit, hónapjait. Hitet és embert próbáló, rettenetes idők voltak azok. Jó lenne, ha nem engednénk a feledés homályában elveszni, elkallódnai az 1950. év sorsdöntő eseményeinek emlékét.

Mi is történt a jelzett vészterhes esztendő júniusában itt a kármelita rendház falai között és szerte az országban?

A Rákosi-korszak egyházüldöző politikájának kegyetlen intézkedései nyomán Mindszenty József bíboros hercegprímás életfogytiglani fegyházra ítélve már két éve raboskodott ismeretlen börtönökben, hozzá hasonlóan papok százai is. A Magyar Püspöki Kar mégsem volt hajlandó tárgyalászatlanhoz ülni, hogy aláírja az állam és az egyház közötti megállapodás

* Részletek az avatóbeszédből (Szerk.)

szövegét, melynek pontjait Rákosi és környezete diktálta volna. Elkezdődött hát az iskoláiktól még 1948-ban megfosztott szerzetesrendek elhurcolása az ország egyik részéből a másikba, hogy a Püspöki Kart térdre kényszerítsék, s egyúttal a legitimitás látszatát keltve, elkobozzák, állami tulajdonba vegyék a férfikolostorokat és a női zárdákat. A kommunista párt központi vezetősége június 1-jei ülésének kiemelt pontja »a klerikális reakció elleni harc« volt. Előadója, Révai József referátumában »a klerikális reakció tömegagitációja legfontosabb szervezeteiként« a férfi és női szerzetesrendeket tekintette. »Az új társadalmi rendben létalapjukat elvesztették, fennmaradásuk felesleges, sőt veszedelmes«, mert »a szerzetesek százai, sőt ezrei járnak az országot, és mint az imperialisták agitátorai, mint reakciós hírverők lépnek fel.« A párt egyik fő feladata, hogy megfelelő »önvédelmi rendszabályt« foganatosítsanak a klerikális reakció ellen – hangoztatta. Révai beszédének a Szabad Nép június 6-i számában való közvételét után már világos volt, hogy a szerzetesek sorsa megpecsételődött. Három napra rá, június 9-ről 10-re virradó éjszaka megindult az első deportációs hullám: a Jugoszláviával határos sávból elhurcolták az összes férfi és női szerzeteseket.

Sulyok Ignác ciszterci tanár, aki jelenleg 91 évesen még a zirci apátsági monostor aktív tagja, tíz évvel ezelőtt írta le és adta közre egy irodalmi folyóirat hasábjain¹ visszaemlékező tanulmányát, melyből megtudjuk, miként tűntek el Bajáról egy csendes nyári éjszakán a fehér-fekete ruhás ciszterci atyák, akik 1878 óta a nevelés, oktatás szorgos munkásai voltak, és sajátos színterületei a Duna-parti város szellemi életének. Ebből idézek:

»Az Úr 1950. esztendejében június 9-ének szelíd nyáreleji estéjén minden a megszokott napirend szerint zajlik a ciszterciek bajai rendházában. A tágas ebédlőben kilencen ülnek körül a vacsoraasztal: a városszerzte népszerű, kistermetű dr. László Vince, a gimnázium egykori nagytekintélyű igazgatója, aki azonban most, az iskolák 1948 nyarán bekövetkezett államosítása óta egyszerű káplán a belvárosi plébánián; a nyugdíjas korú Pataki Kálmán; Csehy Alfonz hitoktató; Falubíró Győző józsefvárosi káplán; Simonyi Marián, akinek 1945 februárjában egy Bajára hulló német bomba elvitte mindkét lábát; Sulyok Ignác, korábban iskolaigazgató, ekkor a Rókus utcai Szeretetház lelkésze; Bognár Benedek baja-szentjánosi lelkész; dr. Jáki Adorján, a kiscsávolyi tanyavilág papja és a vendégként köztük levő előszállási káplán, Szeker András, gimnáziumunk egykori diákja.

A társalgóban eltöltött együttlétet követően a kápolnába vonulnak az atyák, hogy a nap záróakkordjaként közösen imádkozzák az egyház esti imáját, a Completoriumot. Az egymásnak felelgető zsoltárversekből Istenbe vetett bizalom és békét adó remény permetez a zsolozsmázók szívére:

*De hogyha az Úr lesz menedéked,
a Magasságos támasztó pilléred,
téged nem érhet semmi baj...
Mert angyalaid küldi melléd,
vigyázzák minden utadat.*

(90. zsoltár)

A Rend égi patrónájától a Salve Regina gregorián dallamával köszönnek el, majd ki-ki szobájába tér, és csend borul a házra.

Éjfélhez közeledik az óra mutatója, amikor szobám ajtaján vad dörömbölés riaszt fel legmélyebb álmomból. Felugrok, ajtót nyitok. Hús-huszonkét év körüli, nyers modorú, polgári ruhás fiatalember hatol be a szobámba, valami belügyminisztériumi írást tol az orrom elé, s bántó, gúnyoros hangon tudomásomra hozza, hogy a rendház többi lakójával együtt kényszertartózkodási helyre szállítanak. A legrövidebb időn belül készüljek fel. Csak a legszükségesebb holmit vihetem magammal. Arra nézve, hova szándékoznak bennünket szállítani, nem nyilatkozott.

Bódultan, mintha csak rossz álom lenne az egész, gépiesen kapkodom össze, s rakom kis útitáskámba a mindennapi élethez szükséges dolgaimat, breviáriumomat, s felöltöm rendi ruhám. Ezt követően lekísért a földszintre, ahol a kapualjban már ott állt egy leponyvázott hatalmas teherautó. A benne elhelyezett lócákon kellett helyet foglalniuk az ott várakozó rend-

¹ Sulyok Ignác: Ciszterciek Kunszentmártonban. In: ÁRTÉR – Bajai Kulturális Szemle – 1992. 1. 57–69. old.

társaknak és a háztartásunkat vezető öt kalocsai iskolanővérnek. Szívfacsaró volt nézni, mikor hordszéken hozták ki szobájából a mindkét lábát vesztett Simonyi Mariánt, és rakták föl az autóra.

A kapu előtt egy kis ideig – nem tudni miért – még várakozott a gondosan leponyvázott autó. Ekkor egyik rendtársunk, Csehy Alfonz kezdeményezésére elkezdtek énekelni a Himnuszot, majd a Boldogasszony Anyánk kezdetű egyházi éneket. Kísérőink azonban idegesen tiltakoztak, és elhallgattattak bennünket. Semmiképpen sem akartak feltűnést kelteni, amikor szégyenszemre kilopták a városból a cisztercieket, akik sok évtizedes nevelő munkájukkal, kulturális tevékenységükkel, fehér-fekete öltözékükkel a táj életének egy darabja lettek. Ezért választották sötét tettük végrehajtására az éjszakát, a sötétség óráját.

Teherautónk a lócákon gubbasztó internáltakkal és szerény kis motyójukkal, természetesen őrzőik kíséretében lassan megindul. Maga mögött hagyja a biztosnak hitt eddigi helyszíneket, amelyeknek három pólusa: a rendház, a templom és oly sokáig, az annyira szívünkhez nőtt öreg iskola volt. Tovagördül a számunkra oly kedves kisváros macskaköves utcáin.

Már pirkad. Szemfülesebb társaink a ponyva finom résein keresztül megállapítják, most kelünk át a Tisza hídján! Szegeden vagyunk? Tovább tartunk kelet felé... Sötét gondolat suhan át az agyamon, talán másén is: a Szovjetunióig meg sem állunk? Összeszorul a szívem. De nem, mégsem! Hét-félnyolc tájban egy nagyobb épület elé érünk. Kocsink lassít, majd egy közepszerűen nagy, szerény külsejű, kétemeletes épület előtt áll meg, melynek oromzatát kereszt díszíti. Rövidesen ki fog derülni, hogy egy 1940 körül tizenkét személy számára épült kis kármelita zárda előtt vagyunk Kunszentmártonban.

A Kármel hívekkel teli kis kápolnájában éppen vége felé tart a reggeli szentmise, mikor a zárda öreg portása, Márton testvér izgatottan lép oda a harmóniumnál ülő Juvenál atyához:

– Péter Magister, jöjjön azonnal, mert egy teherautó várakozik a nagykapu előtt. A barnakámszás Juvenál atya kisiet. A karhatalmi emberek közlik vele jövetelük célját. Majd rövidesen megjelenik a rendház aranyszívű vezetője, a daliás természetű, ősz hajú Brokárd atya is. Rendelkezésre feltáru a nagykapu, s gépkocsink begördül a zárda tágas udvarára.

Fellélegeztünk. Mégsem Szibéria! Az ávosok felszólítására a hosszú úttól meggémberedett tagokkal kászálódunk le, magunkhoz véve szegényes poggyászunkat. Az állami emberek még egyszer szigorúan ránk parancsoltak, hogy a kolostor területét ne merészljük elhagyni. Arról azonban egy árva szó sem esett, ki fog bennünket élelmezni, vagy meddig tart az internálásunk. Ők küldetésüket befejezték, továbbálltak. A többi nem az ő dolguk!

Az ünnepség vendégei (balról jobbra): P. Kovács Albert kármelita tartományfőnök, Samu András szentesi plébános, P. Keller Juvenál kármelita, mögöttük civilben: dr. Czuczai Mihály polgármester, Turi Kiss István kunszentmártoni plébános, Maróti Arnold ciszterci, P. Joachim kármelita, dr. Barna Gábor egyetemi docens.

Elfogódottan, ügyefogyottan tébláboltunk az új, szokatlan környezetben. Brokárd atya felhangzó, lágy baritonja oldotta fel suta lelkiállapotunkat, s öntött belénk bátorságot: – Isten hozta mindnyájukat, édes jó Testvéreim! – köszöntötte kitárt karokkal, őszinte szeretettel a szomorú kis csapatot. A többi kármelita atya és testvér kedves szívélyessége és figyelmessége is segítette helyrebillenteni lelkünk egyensúlyát. Mintha valami lidéres, rossz álomból ébredtünk volna, próbáltuk felmérni a valóságot. És ez a valóság nehéz helyzetünk ellenére mégiscsak vizsgálató. Ha a hely, amilyen vagyunk »kényszerszertartózkodási hely« is, de legalább magyar földön vagyunk, és nem Szibériában! A Körös-partján fekvő kisváros fogad be bennünket a Nagykunság nyugati peremén, és nem az orosz sztyeppék idegen világa. Egy kármelita zárda békés, imádságos falai árnyékában, és nem egy zord internálótábor embertelenségei közt.

Miközben ilyen gondolatokkal vigasztalom magam, a kármelita atyák a zárda ebédlőjébe invitálnak bennünket, hogy egy rögtönzött reggelivel üdítsék fel ugyancsak váratlanul érkezett, és az elmúlt órák lelki megrázkódtatásaiból alighogy felaléló vendégeiket.

A tizenkét személy számára épült Kármelben akkor öt atya és két testvér élt. Az öt segítségükkel próbáltunk a számukra nélkülözhető helyiségekben elhelyezkedni. Az öt nővér külön helyiséget kapott. Padlóra helyezett szalmazsákok a fekvőhelyeink. Ha szűkösen is – gondoltuk –, kilencen csak elférünk valahogy. Igen ám, de valamire nem számítottunk. Hogy tudniillik napnyugtáig létszámunk tetemesen meg fog növekedni! A délután folyamán – nem kis meglepetésünkre – begördült a zárda udvarára pécsi rendházunk tizenhét lakóját szállító gépkocsi. A nap azonban még egy újabb fájdalmas meglepetést is tartogatott számunkra: összetörtén, kimerülten megérkeztek a távoli szentgotthárdi apátságunkból a többségükben idős, egy élet tisztas munkájában megrokkant rendi testvéreink is. Tízen voltak, közülük csak kettő fiatal. Művészet lesz akár csak talpalatnyi helyet is biztosítani a kis kolostorban ennyi embernek, akiknek a száma a házigazdákkal együtt több mint ötvenre rúgott.

Az államhatalom nem kímélt költséget és fáradságot, hogy a szerzeteseket embertelenül szétszórja s kitepje őket otthonukból, de a kisujját sem mozdította azért, hogy létfenntartásukhoz akár egy karéj kenyeret is adjon. Egy vidéki településen hogyan lehet megoldani annyi ember ellátását? A nagylelkű kármeliták szerény tartalékai egy-két nap alatt kimerültek. Ők azonban közszeretnek örvendtek Kunszentmárton hívő népe körében és a környező tanya-világban. Megszervezték a helyi hívő közösséget, mely a környékbeli tanya jólelkű népével karöltve csodálatos áldozatkészséggel és megható szeretettel gondoskodott szalmazsákról, takaróról és mindennapi ételmezésükről három hosszú hónapon át. Míg élünk, nem feledkezhetünk meg ennek az igaz magyar és keresztény népnek a jószágáról.

A frissítő éjszakai pihenés után higgadtan tudtuk felmérni a rideg valóságot: bizonytalan időtartamra, robinsoni körülmények között itt együtt kell élnünk, egymásra vagyunk utalva, s egymást kell segítenünk. A deportálás csupán külső mozgásunkat korlátozta, a házon belül minden irányban mindenkinek megvan a maga szerepe és feladatköre, mi is megszerveztük mindennapi életünket.

Az idősebbek vállalták a közreműködést a konyhai előkészítő munkákban: szorgosan hámozták a krumplit, aprították a zöldbabot. Két pécsi atya: dr. Oppermann Balduin és Horányi Lukács – az egyik tekintélyes latin–magyar tanár, a másik lelkes gordonkaművész – csodálatos derűvel végezték hónapokon át a tisztas „mosónői” szolgálatot. Fáradhatatlanul görnyedtek a mosóteknő fölött, és vasalták az egész tábor fehérműjét. Hárman, a költő Ágoston Julián, a hatalmas műveltségű Kelecsényi Ákos és a nagy technikai készséggel megáldott Maróti Arnold, a pécsi rendház tagjai, magukra vállalták a konyhai favágást, a vízszivattyú üzemeltetését és az emésztőgödör gyakori szippantását. Amellett – amatőr kertészekként – a rendház tenyérnyi kertjében csodálatos paprikatermést sikerült produkálniuk. Egyeseknek a kisegítő portási szolgálat jutott. Fontos feladatot töltöttek be: az arany szívű kunszentmártoni hívek ajándékait kellett átvenniük. Mert ezek a drága jó emberek fáradhatatlan bőkezűséggel hozták mindazt, amivel a kármelita atyák és a kényszerű »vendégeskedésben« náluk időző ciszterci szerzetesek ételmezését segíteni tudták: kenyeret, főzeléket, szalonnát, baromfit, gyümölcsöt. Volt akinek a kápolna és folyosók mindennapi takarításának Hamupipőke szerepe jutott. Vállalta jó szívvel, hiszen ezzel is a közösséget szolgálta.

Nem feledkezhetünk el az idős és beteg atyákról sem. Igyekeztünk a sanyarú körülményeket számukra elviselhetőbbé tenni. Az önuralomnak, az önfegyelemnek, belső kiegyensúlyozottságnak tiszteletre méltó példáját mutatta fel többek között a 84 esztendőes Kúzdý Aurél, aki törődötten, betegen is oly derűs nyugalommal fogadta el a kényszerű összezsúfolttságot, és viselte a legegységibb kényelem hiányát is. A pécsi ház nesztorá, Hang Dániel a maga 83 évével a sztoikus nyugalom és az alkalmazkodó készség bámulatos mintáját nyújtotta nekünk, fiataloknak. A kiváló matematikus és fizikus, éveken át a francia nyelv lektora a pécsi egyetemen, most itt öreg fejjel naphosszat oroszul tanul. Pompás időtöltés!

Különös gondunk volt Simonyi Mariánra, aki kezdetleges művésztagokkal csak két mankó segítségével tudta továbbvonszolni magát. Hordszéken vittük a misézőhelyére és az ebédlőbe. Ő is mindig derűs lélekkel viselte nyomasztó kiszolgáltatottságát.

Mindennapi életünk külső kereteinek kiépítése mellett fontos volt lelki életünk szükségleteinek biztosítása is. Szerzetesapok lévén, gondoskodni kellett a belső harmóniánk megőrzéséhez oly jelentős napi szentmisék megtartásáról is. És ez nem is volt olyan egyszerű feladat: több mint negyven pap számára naponként lehetővé tenni egy – személyenként 20-25 perces – liturgikus tevékenység lebonyolítását, ehhez nem volt elég a kápolna két oltára. 1950-ben még nem voltak gyakorlatban a II. vatikáni zsinat által kezdeményezett csoportos együttművészesek, az úgynevezett koncelebrációs misék. A folyosókon kellett két szükségeltartó kialakítanunk. Ezek mellett folytak hajnali 5 órától 9-ig a szentmisék. Ezen kívül főképpen vasárnapokon és ünnepeken szívesen segítettünk be a kármelita atyák kápolnai munkájába misével, gyóntatással, prédikációkkal.

Az állami hatóságok részéről kényszerszorongódásunk három hónapos időszakában mindössze egyszer tapasztaltunk »érdeklődést«, aminek nyilván nemigen örültünk. Annál is kevésbé, mert június 24-én, éjnek évadján vertek föl bennünket, s a folyosóra terelve az álmából felvert népet, egy rendőrtiszt-féle gúnyolódással és megfélemlítéssel igyekezett rávenni bennünket, hagyjuk el a rendet, s lépünk a »békepapok táborába«, akkor sorsunk mindjárt jobbra fordul. A különös toborzás természetesen eredménytelen maradt, a »csábító ajánlatokra« mély hallgatás volt a válasz. Ezek után persze – úgy éreztük – reálisabbá vált egy szibériai deportálás lehetősége.

Az »éji látogatás« után azonban lassan megnyugodtak a kedélyek, sőt, tapasztalván, hogy az államhatalom képviselői részéről a kutya sem törődik velünk, az ő »gondoskodásuk« alapján akár éhen is halhatnánk, megnőtt a bátorságunk, a »polgári engedetlenség« eszközhöz folyamodtunk. Immár nem tartottuk tabunak a házból való kilépés szigorú tilalmát. Egyre többször és egyre bátrabban lopakodtunk le kisebb csoportokban a közeli Körösre, hogy annak hús habjaiban enyhét találjunk a roppant hőség ellen.

Egyéb szórakozásunk az olvasás volt. Könyv akadt a kolostor könyvtárában. Tanulni vágyók számára francia nyelvkurzust is szerveztünk. Hosszú nyári estéken színessé tették a kellemes beszélgetések világát látott és sokat tapasztalt idősebb rendtársainkkal. Az epikus alkutúak – miként a roppant eredeti Módy Dezső, vagy Horvát Adolf – a Mecsek flórájának tudós feltárója – szívesen meséltek külföldi útjaikról, kalandos alpesi túráikról s egyéb élményekről. Örültek, hogy figyelmes publikumra találtak bennünk, fiatalokban.

Elhurcoltatásunk Baján és a többi érintett városban nagy megdöbbenést keltett. Miután értesültek hollétünkről, sokan kerestek fel bennünket. Hamarosan megjelentek egykori diákjaink, cserkészseink, a sorsunkért aggódó rokonaink és jóbarátaink. Ezek a különféle látogatások színezték hétköznapijaink egyhangúságát, és a bizonytalanságban bátorságot csepegtettek belénk.

Június végén tárgyalások indultak a kormány képviselői és az egyház megbízottai között. Megalakult a papi békemozgalmak, melynek ki nem mondott célkitűzése az egyháziaknak az ateista állam céljai szolgálatába állítása. A többhónapos lélektani offenzíva után a püspöki kar térdre kényszerült: 1950. augusztus 30-án a püspöki kar nevében Grósz József kalocsai érsek aláírta az ominózus diktátumot, az állam és egyház közötti úgynevezett »megállapodást«, mely évtizedekre gúzsba kötötte az egyház kezét. Az Elnöki Tanács szeptember 7-én kiadott törvényerejű rendelete aztán végleg megadja a szerzetességnek a kegyelemdőfést, mikor a szerzetesrendek működési engedélyét megvonja, az engedélyezett nyolc katolikus gimnázium ellátásához szükséges négy tanítórendet kivéve. A ciszterciek nincsenek közöttük. A fájdalom hír vétele után tudatosul bennünk, hogy most már szabadok vagyunk, de otthontalanok. Magunknak kell majd kialakítani új életlehetőségeinket.

Magam szeptember 9-én hagytam el Kunszentmártont.”

Hasonló szemléletességgel írta le a pécsi elhurcolás körülményeit Kelecsényi Ákos ciszterci tanár. Néhány jellemző részlet ebből is:

„1950. június 10. Ezen a napon kezdődött a pécsi rendház száműzetése. Az éjszaka csendjében beóvatoskodtak az ávosok – nagyon ügyeltek arra, hogy az alvó város semmit se vegyen észre –, álomból felverve összetereltek bennünket, s mindenkinek nevére szólóan kezébe nyomtak egy belügyminisztériumi végzést: azonnal a kényszertartózkodási helyként kijelölt Kunszentmártonba visznek bennünket. Az ávosok röviden közölték, hogy az engedélyezett poggyász egy váltás fehérnemű és egy napi étel. Tilos bármi mást vinni, főleg iratokat nem. Majd mindent utánunk küldenek. (Talán egy év múlva kaptam meg egyetlen iratomat, a tanári okleveletem; egyik tanítványom apja bukkant rá a MÉH-telepen.) Ágoston Julián is közünk volt. Pár éve került Egerből Pécsre az egyetemi Szent Mór kollégium igazgatójának, de nem sokáig tudta betölteni ezt az állást. Ő megpróbálta egy kész könyvének átütőpapírra gépelt kéziratát a fehérneműk közé rejtve magával vinni. Az ávos megtalálta a kicsinyke bőröndben, és élvezettel szórta szanaszét az egészet a rendház folyosóján. Őszi levelekként kavarogtak a több év munkáját rejtő kéziratlapok. Sejtettük, hogy ezeket már aligha küldik utánunk. Nem hittük el Kunszentmártont, de délutánra valóban odaérkeztünk. A kicsiny kármelita rendház udvarán álltunk meg. Ott már vártak ránk a bajai rendtársaink, s estére megjöttek összetört, hevenyészett orvosi ellátásra szorulóan szentgotthárdi apátságunk nyugdíjasai is. A földre terített szalmazsákokat összebb kellett szorítani, így hárman, köztük Ágoston Julián úgy döntöttünk, hogy kiköltözünk a rendház födétlen, déli fekvésű teraszára... Ellátásunkról a város és a környező tanyák népe megható szeretettel gondoskodott...”²

A ciszterciek kunszentmártoni száműzetésének már tekintélyes irodalma van. Az éjszakai zaklatás és megfélemlítő fenyegetés aprólékos, minden mozzanatra kiterjedő leírása olvasható Kelety Géza „Szeretetből élni” című kötetében, amely két hosszú fejezetet szentel Kunszentmártonnak.³ Maróti Arnold a Vigília című katolikus folyóirat hasábjain folytat élményeket visszaidéző beszélgetést Barna Gáborral, részletesen kitérve arra is, hogyan lehetett a szerzetesrendek feloszlása után háttérbe szorított papi elkötelezettséget összeegyeztetni a fizikai munka életformájának követelményeivel.⁴

Hadd legyen hát avatóbeszédem végső kicsengése Ágoston Juliánnak 40 évig tartó elhallgattatása után abból a hitből és reményből fakadó meggyőződés, hogy minden nagybőjt után hűsvét, minden halál után föltámadás következik – egyházunk életében épp úgy, mint hazánk sorsának alakulásában. Erősen bízom abban, hogy az 1950. év nyarán itt raboskodó ciszterci atyák, köztük Ágoston Julián neve, életpéldája, mindnyájunk javára végzett imádsága és tevékenysége szívünk rejtekébe zárva, emlékezetünk lapjaira írva és az utánunk következő nemzedékek gondjaira bízva él tovább az idők végeztéig.

Józsa László

Józsa László az avatóbeszédet mondja.
Középen: dr. Kerekes Károly kiérdemesült zirci apát.

² IGEN, 1989. szeptember 12. 12. old.

³ Kelety Géza: Szeretetből élni. Bp., 1997.

⁴ A Vigília beszélgetése Maróti Ervin Arnolddal. 2000. 6. 469–476. old.

TERMÉS

Kossuth, az emigráció szervezője*

Remélem, Pelyach tanár úr nem veszi rossz néven, ha befejezem a ceglédi turini százakról mondott történetét. Igen, Kossuth Lajos képe, a turini százak tablójával együtt ott függött a ceglédi városháza nagytermében is; a tanácsterem másik falát pedig Ferenc József és Rudolf trónörökös portréja díszítette. Különös látvány lehetett ez a három festmény így együtt...

Az eddigi előadóktól Kossuth Lajos életének fénypontjairól hallottunk, legyen szó most Kossuth életének mélypontjairól is, mert kilencvenkét évébe ezek is beletartoztak. „Kell hogy legyenek, a kik magaviseletük által tiltakozzanak a haza elnyomása ellen, kell, hogy legyenek, a kik megmaradjanak elveik mellett” – írta ő maga az 1860-as években egyik ismerősének, és ez a mondat lehetne az egész emigráció mottója is. (KLI VI. 1898. 85. old.) A kossuthi emigráció a magyar történelem egyik különleges, de nem egyedülálló közössége volt. Mentek nagyobb létszámban magyar emigránsok külföldre korábban is, például Rákóczi Ferenc kortársai, de sokan elhagyták az országot 1919-ben, aztán az 1940-es években, majd 1945-ben és 1956-ban is, egyszóval a magyarok igen „gyakorlott” emigránsok voltak. A kossuthi emigrációt természetesen nem zárt közösségként, vagy szervezetként kell elképzelni. A tagok útja olykor keresztezte egymást, esetleg egymással párhuzamosan haladt tovább, olykor összevesztek egymással, majd újra kibékültek. A *kossuthi* jelző azonban mindvégig összekötötte őket, hiszen mindannyian 1849-ben hagyták el Magyarországot. Illik tudni róluk néhány tényt is: kik voltak, hányan voltak? Ez utóbbit a legnehezebb megállapítani, hiszen megbízható statisztika nem készülhetett a létszámukról, mert mentek folyamatosan, nemcsak 1849 augusztusában, hanem már korábban, vagy éppen később. Amit biztosan tudunk róluk: az első állomáson, Vidinben, a mai Bulgáriában ötezer magyar emigránst írtak össze. Innen négyszázkilencvenötven mentek tovább Sumenbe, Kütahyába pedig végül ötvenötven követték Kossuth Lajost. Az adatokból kitűnik, hogy a csoport lassanként megfogyatkozott, de ez nem azt jelentette, hogy a hiányzók hazaköltöztek, hanem épp ellenkezőleg: szétrebbentek, a szélrózsa minden irányába. Mentek északra: élt például Brüsszelben egy nagyobb létszámú magyar kolónia. De mentek Hamburgba, Londonba, Svájcba, az Amerikai Egyesült Államokba és olyan is akadt köztük, aki meg sem állt Dél-Amerikáig.

Nem könnyű arra sem válaszolni, hogy kik mentek el Magyarországról? A sok ismeretlen között felfedezhetünk néhány jól ismert nevet, biztos, hogy mindenki ma is tudja, hogy ki volt Mészáros Lázár, Perczel Miklós és Perczel Mór, Teleki László, Klapka György, Jósika Miklós vagy Eötvös József. Talán ebből a névsorból is kiderül, hogy a magyarság színe-java ment el, miközben itthon a magyarság színe-java bitófán végezte vagy börtön várt rá. Csak sajnálkozhatunk azon, hogy hány kitűnő egyéniséggel lett szegényebb a magyar közélet, hány tehetséges ember élete tört derékba a világsi fegyverletétel után!

Kossuth 1849. augusztus 17-én lépte át a határt Orsovánál. „Cselekvéssel tovább nem használhatok hazámnak, ha halálom valami jót eszközölhet számára, örömmel adandom életemet áldozatul.” – írta a kormányzó címről lemondó nyilatkozatában. (Kossuth Lajos 2001. 476. old.) Ha a szó szoros értelmében életét végül is nem kellett feláldoznia, abban mégis sok igazság van, hogy egész további életét a haza szolgálatának szentelte. Menekülését egyébként a jelek szerint pontosan megszervezte, vagy inkább „megrendezte”, azaz – feltehetőleg – szándékosan homályba burkolta. Egy, a Kossuth Múzeum adattárában őrzött, 1940-ben kelt visszaemlékezésben arról beszél például egy szerb gazda, hogy az országból menekülő „Kossuth király” az ő dedapjánál szállt meg és mert a hatszáz(!) lóval vontatott hintó alkalmatlannak

* Elhangzott 2002. július 1-jén Sátoraljaújhelyen, a XXX. Honismereti Akadémián

bizonyult, elcserélte azt a házigazda könnyű kocsijával. Ez utóbbi hintónak nem érdektelen az utótörténete sem, erről ugyancsak érdekes adatok olvashatók még az 1980-as években is! (Kossuth Lajos 1993. 26–27. old.) A magyar folklór számtalan „menekülés” históriát őrzött meg, ezek sorába illeszkedik Kossuth története is. Egy angol újság tudósításából tudjuk, hogy külsejét megváltoztatta, levágatta a szakállát, hátrafésülte a haját, annyira felismerhetetlenné tette magát, hogy közeli munkatársai sem ismertek először rá. Az egyikük például arról ír visszaemlékezéseiben, hogy el sem akarta hinni az előtte álló furcsa kinézésű idegenről, hogy ő Kossuth, és amikor a hangjáról mégis felismerte, akkor annyira kétségbeesett, hogy sarkon fordult és hazarohant – sírni. (Hajnal István 1927. 50–51. old.)

Kossuth bizonyára nehéz döntést hozott, amikor az emigrációt választotta. Ezzel az elhatározással egyik napról a másikra az ország első közjogi méltóságából földönfutóvá vált, olyan emberré, akinek veszélyben forgott az élete, mert egyáltalán nem lehetett abban biztos, hogy a török birodalomban maradhat, hogy nem leselkedik-e rá a kiadatás veszélye. Ha viszont az osztrákok kezébe kerül, nem volt kétséges, hogy hasonló sors vár rá, mint Batthyány Lajosra, vagy a tizenhárom aradi tábornokra. Pszichiáterek feladata lenne elemezni Kossuth lelkiállapotának változásait, válságát és azt a képességét, amellyel aránylag rövid idő múlva mégis túljutott élete nagy krízisében. Tény, hogy hosszú élete során a nyilvánosság előtt csak elvétve emlékezett ezekre a napokra; mindössze egy-két levélben emlegette utólag egykori titkáranak azt a régi, szomorú éjszakát.

Az emigránsok sorsát az első napokban a fel-feltámadó ellentétek is nehezítették. Egymást okolták a bizonytalan jövőért és a múlt kudarcáért, a szabadságharc vereségeért. A Vidinben táborozók haragja Kossuthra zúdult, és ő a maga módján valóban megpróbálkozott a tanulságok levonásával. Ennek eredménye lett az ominózus „viddini levél”, amely inkább költői mű, mint korrekt helyzetelemzés, és amely Görgeyre – igazságtalanul – először rásütötte „az áru-ló” bélyeget. Az európai közvélemény tájékoztatására szolgáló írás megszületésére is szükség volt talán ahhoz, hogy a reménytelen helyzetből találjon Kossuth kivezető utat. Ami azonban Kossuth számára a továbbélés esélyét jelentette, az Görgeynek az örök megszégyenítést hozta.

Kossuth „feltámadását” a viddini levél megírásán és szétküldésén kívül egyéb tényezők is segítették. Például azok az emberek, akik az emigráció első napjaitól kezdve minden ellenszolgáltatás nélkül hajlandóak voltak, ha kellett, megvédeni, ha kellett, szolgálni. Különös, hogy őt, akiről sokszor megállapították, hogy hálátlan és kihasználja az embereket, egész élete során mindig körülvették az önzetlen rajongók és önkéntes barátok. Már Vidinben felkereste egy angol újságíró, az isztambuli angol követség titkára és egy angol gárdatiszt, akik egyúttal nem hivatalos diplomáciai megbízást is teljesítettek mellette, az ő segítségükkel tarthatta Kossuth a kapcsolatot a külvilággal. Hosszú évtizedek múltán Kossuth jólesően emlékezett például egy akkori „ismerősére”, aki váratlanul, de a legjobbkor érkezett meg Vidinbe. A török kormány az iszlám hitre való áttérést ajánlotta Kossuthéknak a biztonságos menedékkért cserébe, a körülményeknek kiszolgáltatott menekültek pedig csak a külvilág segítségével reménykedhettek, de már a hír kijuttatása Vidinből is megoldhatatlan feladatnak tűnt. Ekkor toppant be – írja Kossuth – egy tipikus angol alak, hátracsapott kürtökkel, rengeteg esernyővel, porosan, fáradtan, látszott rajta, hogy messziről érkezett. „Jó napot, Gentlemen!” – köszönt. „Indiából jövök, oly célból, hogy harcoljak a magyar szabadságért. Ugy látszik, későn érkeztem.” Hát, mondták neki, egy kicsit tényleg elkésett, de ha már itt van, nem tenné-e meg, hogy elvisz egy levelet Londonba? Az ismeretlen egyetlen kérdése az volt, hogy hol az a levél, és mire felocsúdtak, már csak a lova dobogását hallották. A történet Kossuth szerint három évvel később, Amerikában, a Niagara közelében ért véget: „...vonatunk egyik állomáson megállapodott, míg a szemközt jövő vonat mellettünk elvonul. Az összesereglett nép kíváncsiságára a vagon ablakához álltam. A mellettünk elvonuló vonat egyik ablakából egy férfikar nyúl ki s egy látogatójegyet nyújt felém. Átvettem. 'Mr. Roger Cashment' név volt rajta s alatta rajzírónnal ím e szavak: »Átadtam a viddini levelet Palmerstonnak.« Így tudtam meg a derek ember nevét” – meséli Kossuth. (KLI 321-322. old.) Az igazsághoz hozzátartozik, hogy mások kicsit másképp beszéltek el a történet részleteit; de a lényegen ez mit sem változtat, nem ez volt az egyetlen hihetetlen jelenet Kossuth életében!

Az emigránsok ellátásáról a török hatóságok gondoskodtak, méghozzá úgy, hogy a katonai rangok alapján szabták ki a költségeiket, Kossuth első „rendeletei” ezért előléptetésekről

intézkedtek. A maga nemében egyedülálló lehetett a kormányzói címet újra használó Kossuthnak a magyar külügyminiszteri címről végképp lemondott Batthyány Kázmérhoz címzett utasítása, melyben az együtt maradásra és a tisztességes viselkedés szabályaira figyelmeztette társait. A menekültek sorsa végül 1850-ben rendeződött, a kiadatás veszélye elmúlt, de ennek komoly ára volt: a török kormány messze, Kisázsia belsejében, Kütahyában telepítette le őket. „Kiutahia egy borzasztó hely...Ördögi gondolat volt minket éppen ideküldeni – és még itt is fogva vagyunk. ...köszönet érte az occidentális humál liberál kormányoknak” – kesergett Kossuth Pulszky Ferencnek 1850. áprilisban kelt levelében. (Pulszky Ferencz 1884. II. 37. old) Ott, az isten háta mögött, a reménytelenség másik mélypontján volt Kossuthnak lehetősége végiggondolnia élete további sorát. Rövid idő múlva azonban már öt keresték meg még távolabbi emigránstársai, mindenekelőtt a Londonban élő olasz Giuseppe Mazzini. A közös európai forradalomról álmódzó Mazzini komoly szerepet szánt terveiben Kossuthnak és a magyaroknak, Kossuth azonban hosszú ideig nem válaszolt a hozzá küldött levelekre. Végül azt felelte neki, hogy elvben nincs kifogása az együttműködés ellen, de egyúttal figyelmeztette társát a nemzetközi diplomácia kapcsolatok kiegészítésére is.

Ugyancsak Kütahyában kapta meg Kossuth Millard Fillmore-nak, az Amerikai Egyesült Államok elnökének a levelét, amely végül a szabadulást jelentette számára. Igaz, hogy az elnök letelepedésre hívta meg öt és társait, Kossuth azonban nem kötelezte el magát semmire, hiszen ő európai politikusként tartotta magát, nem akart távol lenni az országtól, hogy ott folytathassa, ahol 1849-ben abba hagyta. Pedig többen biztatták az amerikai letelepedésre, például Ujházy László egykori kormánybiztos, aki Iowában New Buda néven farmot alapított. De Kossuthot nehéz lenne elképzelni farmerként, katonaként, vagy amerikai politikusként...

Kossuth 1851. szeptember 8-án indult el a „Jó hírek hozója” nevű hajó fedélzetén Európába, majd kíséretével együtt átszállt az érte küldött amerikai hadihajóra, a „Mississippire”. Kisebbszervezésébe került, amíg az amerikai kapitányt, John Longot sikerült meggyőznie arról, hogy a New York-i út előtt tegyenek kitérőt Londonba, ahol szintén régóta várták hívei Kossuth megérkezését. Útközben más „kényelmetlenséget” is okozott Kossuth amerikai utitársainak, mert ahol a hajó partközelségben haladt el, ott összesereglettek az emberek a közismert számzöldítésként üdvözlésére. Élvezve a köszöntéseket, köztük volt például a lisszaboni kormányzó is, aki utóbb kénytelen volt eljárása miatt az osztrák követnél hosszan magyarázkodni. Kossuth szeretett volna Marseille-nél kiszállni, hogy szárazföldön menjen Angliába, ezt azonban a francia hatóságok megtiltották. Végül a „Mississippi” mégis nélküle ment Amerikába, ő pedig a „Madridra” átszállva 1851. október 23-án kikötött Southamptonban, ahol minden képzeletet felülmúló népnépzés és fényes fogadtatás várta!

Kiszabadulását már korábban közleményben tudatta emigránstársaival. „A nemzet engem választott kormányzójának, és hát rendelkezni és kormányozni fogok kötőformák bilincsei nélkül. Fegyelmet, engedelmességet követelek a nemzet nevében, engedelmességet túrni nem fogok. Aki velem nincs, az ellenem van, én semlegességet, részvétlenséget túrni nem fogok. Aki osztozni akar a győzelem gyümölcseiben, osztozzék munkáiban is.” – szöveg a nyilatkozat később sok vitát kiváltó részlete. (Jánossy Dénes 1944. 14. old.) Mert előbb Batthyány Kázmér, majd Szemere Bertalan támadta meg Kossuthot a sajtó nyilvánossága előtt, élesen elítélte diktatóri hajlamait. Kossuth már régen Amerikában volt, amikor a magyar emigránsok még mindig a nyilatkozat szövegét vitatkoztak. A londoniak kérésére megszólaltak a genfiak is; Teleki László, Horváth Mihály, Almásy Pál és Puky Miklós viszontválasza, józan érvelése mindenképpen figyelemre méltó: „Mi nem óhajtjuk, hogy ügyünk iránt azért viseltessenek a népek rokonszenvvel, mert Kossuth képviseli, hanem azt, hogy Kossuth Lajos azért legyen népszerű, mivel ügyünknek szószója.” (Jánossy Dénes 1944. 588. old) Azt azonban mindenkinek tudomásul kellett vennie, hogy Európában csak Kossuth nevét ismeri a nemzetközi diplomácia, nélküle nem képzelhető el semmilyen, Magyarország sorsát befolyásoló politikai mozgalom.

Kossuth 1851. december 6-án szállt partra New Yorkban és 1852. július 14-ig tartózkodott az Amerikai Egyesült Államokban. Eredeti célja az volt, hogy meggyőzze az unió mérvadó politikusait „a beavatkozás a beavatkozás ellen” („intervention for non-intervention”) elv helyességéről és rávegye az Unió vezetőit az európai elnyomott népek érdekében való beavatkozásra. Ez a terve nem sikerülhetett, de az út erkölcsi haszna így is óriási volt! Kossuth sokat

tett azért, hogy a magyar függetlenség ügyének híveket szerezzen Amerikában, akik vele azonosították a „magyar” szót. Fogadták őt az amerikai törvényhozásban, minden nagyvárosban, kisebb-nagyobb közösségekben, üdvözölték az ott élő népek, köztük az indiánok küldöttségei. 1994 óta pedig a washingtoni „Halhatatlanok Csarnokában” álló szobra emlékeztet az egykori szabadságküzdelmekre.

Kossuth 1852-től családjával együtt Londonban telepedett le. Ez a város volt akkor a nemzetközi emigráció központja, a magyarokon kívül laktak ott olaszok, franciák, németetek is. Nagy-Britannia liberális törvényei mindössze egyetlen feltételt szabtak a menekülteknek: elvárták tőlük az angol törvények tiszteletben tartását, de a régi liberális hagyományok alapján nem szabtak gátat az általuk irányított külföldi szervezkedéseknek. Ez az időszak Kossuth életének kevésbé ismert korszaki közé tartozik, nem könnyű röviden összefoglalni, hogy mi mindennel foglalkozott ezekben az években. Két esztendő eseményeinek felidézésével illesztélhatjuk legjobban ezeket az esztendőket. 1858-ban Kossuth levelet kapott Irányi Dánieltől, aki arra figyelmeztette őt, hogy egy párizsi nagy palotában jóindulattal vennék, ha felvenné velük a kapcsolatot. A háttérben III. Napóleon francia császár állt, aki a kirobbanás előtt álló francia–olasz–osztrák háború kapcsán számított a magyarok osztrákellenes küzdelmeire is. Kossuth évek óta arra készült, hogy a magyar függetlenség mozgalmát összeköthesse az európai ügyekkel, most úgy látta, hogy elérkezett az idő. Arra azonban nagyon vigyázott, hogy semmit ne hamarkodjon el, hogy a franciák és olaszok garanciája nélkül ne bocsátkozzék kalandos, esetleg nagy vérvesztéssel járó vállalkozásokba. Mindent pontosan és gondosan előkészített, az általa szervezett mozgalom irányítása nyomon követhető a levelezéséből.

1859-ben megbízottakat küldött Torinóba, a piemonti királyság fővárosába Camillo Cavour miniszterelnökhöz. Klapka Györgyöt a párizsi összeköttetés megteremtésével bízta meg, másik bizalmi embere a Balkánra utazott, tárgyalásokat kezdeni a román Alexandru Cuza fejedelemmel egy ottani magyar támaszpont létesítéséről. Végül 1859-ben Klapkával és Teleki Lászlóval együtt maga Kossuth utazott el Párizsba, előbb a császár bizalmasával (Napóleon herceggel), majd magával a császárral tárgyalt, szóban és írásban is megállapodtak az együttműködés feltételeiről. Telekivel és Klapkával még aznap megalapította a Magyar Nemzeti Igazgatóságot, a magyar emigráció irányító központját. Ezzel egy időben Itáliában légiót szerveztek az osztrák seregben harcoló magyar hadifoglyokból és önkéntesekből. Kapcsolatot teremtettek a szerb trónörökösrel, Obrenoviccsal, végül megállapodtak a franciákkal és olaszokkal abban is, hogy Kossuth „megdolgozza” az angol közvéleményt: meggyőzi a politikusokat arról, hogy a független Magyarország nem veszélyezteti az európai hatalmi egyensúlyt. Előadásokat tartott Londonban, Glasgow-ban, Bradfordban, Manchesterben, nyáron pedig elment Itáliába, előbb Cavourral tárgyalt, aztán tovább utazott Piacenzába és Pármába. Őt magát is meglepte az ottaniak lelkes ünneplése, mert az őt felismerő helybeliek, zajosan üdvözölték, éljeneztek. „...ha a szimpathia megmenthetné szegény hazámat, mentve volna; de a nép csak szeretni tud, sorsa pedig magának is más kezében van, úgy a miénk is.” – írta Kossuth feleségének Londonba ezekről a napokról. (KLI I. 436. old.) Itáliában találkozott Napóleonnal is, aki kedvező fordulatról biztosította őt. Rövid idő múlva azonban a francia-osztrák fegyverszünetről kapott váratlan hírt és minden terve egy perc alatt összeomlott! Érzéseit, gondolatait pontosan megfogalmazta egy skóciai ismerőséhez írt levelében: „S nekem egy más vigaszom van. Annak tudata, hogy nem engedvén magamat ígéreteim által befolyásoltatni, hogy visszavonhatatlan tények garanciájához ragaszkodván, mielőtt a felkelésre jelt adnánk, hazámat nagy szerencsétlenségtől és jövőjét épségesnek óvtam meg.” (KLI I. 518–519. old.) Talán ez volt a legtöbb, amit ebben a helyzetben megtehetett, hiszen a tevékenysége még valóban nem ért véget, mert az olasz egységért vívott háború még folytatódott. Kossuth reményei még új életre keltek és újra kudarcba fulladtak, de így jártak azok az elképzelések is, melyek az ő közreműködése nélkül születtek meg el a magyar emigránsok és a hazai ellenállási mozgalom képviselőinek fejében. Ezek a pillanatok szintén Kossuth életének a mélypontjai közé tartoznak. Mindehhez hozzájárult Teleki László letartóztatása, a szerencsétlen kimenetelű londoni pénzjegypör, aztán a hívek lassú átpártolása. Kossuth 1864-ben végképp elköltözött Angliából, előbb Milánóban, majd Torinóban állapodott meg. Magánéletének drámai napjai, leányának, majd feleségének halála újra a depresszió felé sodorták őt.

A kossuthi emigráció és Kossuth tevékenységének utolsó nagy fellobbanása már 1867-hez, a kiegyezés évéhez, pontosabban annak előzményeihez kötődik. A kiegyezési törvényjavaslat tárgyalása közben küldte el Deák Ferencnek címezve a később „Kasszandra levélként” emlegetett iratot, amely nagy visszhangra lelt és váratlanul erős mozgalmat indított el az országban. A kossuthi érvek ahhoz ugyan kevésnek bizonyultak, hogy a tényeken változtassanak, de az új életre kelő magyar közéletnek új reményt jelentettek. A megdönthetetlen argumentumot távollétével szolgáltatta Kossuth; köztudott, hogy a kiegyezés elutasítása miatt nem volt hajlandó többé hazatérni Magyarországra. 1867 után azonban lassan sereg nélküli vezérré vált, hiszen az emigráció – mely szervezetenként egyébként is csak nagyon rövid ideig létezett – gyakorlatilag megszűnt. Maga Kossuth határozta meg legpontosabban ennek a folyamatnak a lényegét: „A magyar emigráció sem nem pótolódott, sem ki nem halt, sem elvei nem jutottak érvényre; hanem elmállott, elpárolgott, mint a kámför – nyomtalanul.” (KLI III. 315. old.) S bár Kossuth szavaihoz nem szükséges kommentárt fűzni, annyi kiegészítés mégis idekívánkozik: a magyar emigráció betöltötte hivatását.

Ha pedig meg kellene határozni a kossuthi emigráció lényegét, kézzelfogható hasznát, akkor arról a világban felállított Kossuth-szobrokról kellene beszélni: a New York-iról, a torinói-ról és a fentebb említett washingtoniról. És arról, hogy 2002-ben is Kossuth az egyik legismertebb magyar ember a világon; hogy neki is köszönhetjük, ha a magyarokat meg tudják különböztetni a többi néptől, hiszen minden országban szeretik azt hinni az emberek, hogy tudnak róluk és múltjukról más tájakon is. A szolidaritás miatt minden népnek nagy szüksége van erre az érzésre.

Egy apró példa jól illusztrálja Kossuth páratlan nemzetközi hírnevét. Egy barátnőmmel 1999-ben írországi utazgatása során szóba elegyedett az egyik távolsági buszjárat sofőre. A vezetőnek – megtudván, hogy utasa Magyarországról érkezett – két közismert magyar név jutott az eszébe. Az egyik név természetesen Kossuth Lajosé volt.

Reznák Erzsébet

Knop Vencel Korondon

Knop Vencel mindenekelőtt „tanár” volt, mégpedig cseh származású pedagógus, aki felépítette Korondon Magyarország Első Magyar Aragonit-Díszműiáru Gyárát. A régi idők óta ismert, Orbán Balázs nagy művében is említett tudományosan először Koch Antal geológus és mineralógus, kolozsvári egyetemi tanár által megvizsgált és leírt természeti kincs feldolgozásával és értékesítésével Knop Vencel nemcsak Korondnak, a Sóvidéknek, de egész székelyföldnek szerzett hírnevet még az óceánon túl is, hiszen sokáig „székely drágakő” néven került a piacra már a XX. század elején.

Népszerű ember volt Korondon is, segíteni akaró, tettere kész, a vallási és társadalmi közéletben is aktív szereplő, a falu fejlődését szolgálta mindig. Nem csoda, ha ma emlékeit (csak) olyan helynevek őrzik, mint a Tanáré, Tanárnál, Tanárцерejénél. Mert a köznép értékítélete sokszor tökéletesebb mint a vezetőké. Mint a falu jótevőjére, úgy emlékeznek rá, csak kevés róla a pontos, hiteles híreink.

A csehországi Lomnice plébániahivatalának 1895. január hó 25-én kiadott anyakönyvi kivonatából kitérünk, hogy Knop Vencel szülei Knop Ferenc (sz.: 1834. szeptember 20.) és Chrova Mária (sz.: 1835. augusztus 15.) voltak, akik 1862. szeptember 16-án léptek házasságra. Nyolc gyermekük közül Vencel az ötödik volt, aki 130 évvel ezelőtt, 1872. január 29-én született Lomnicében, Bohémiában. Geológiai tanulmányait hazájában végezte, majd a Hořicei kőfaragó és szobrászati iskola tanfolyamának elvégzése után a prágai Vencel-templom restaurálásánál gyakornokoskodott egy évig. Innen beiratkozott a bécsi Iparművészeti Főiskola kőipari és építészeti szakosztályába és négy év után kezébe vehette a kőipari tervező és tanári diplomát.

A fiatal diplomás tanárt a magyar kormány 1895-ben felkérte, hogy vállaljon tanári állást az akkori létesített Zalatnai Művész- és Mesterképző Intézet kőfaragó- és kőcsiszoló ipari osztályánál, (ahol magyar, román és német nyelven oktattak) azzal a kötelességvállalással, hogy

egy év alatt elsajátítja a magyar és román nyelvet is olyan mértékben, hogy előadásait ezeken a nyelveken is megtarthassa. Knop Vencel erre készséggel vállalkozott és eleget is tett ígéretének.

Kezdetben ábrázoló geometriát és mértant tanított, olyan kitűnő eredményekkel, hogy a millenniumi rendezvények alkalmával, 1896-ban a „sikeres tanításért” kitüntetést kapott. Magyar honosítási kérelmét Zalatna község képviselőtestülete az 1903. október 5-én tartott rendes őszi közgyűlésén elfogadta és „öt kötelékébe feltétlenül felveszi”. Alsófehér vármegye alispánja a 9513-as számmal 1904. november hó 3-án Nagyenyeden kiadott átiratában rögzíti: „az állampolgári eskü 1904. évi november hó 3. napján az 1879. évi I. TCZ. 14. paragrafusa értelmében előttem letétetett”. Közben fokozatosan újabb és újabb tantárgyakkal bővítette az oktatást, a kőipari technológiát, melyek közül az ábrázoló mértan, árnyéktan, betűrajz, kőipari technológia és költségvetéstan tanítására az 1911–1912-es iskolai évre új tananyagbeosztást is készített.

Tanári munkájával párhuzamosan az akkori Kereskedelmi Minisztérium felkérésére és megbízásából gyakran bejárta a Bánságot és egész Erdély területét, hogy nyersanyaglelőhely-felméréseket végezzen, s hogy véleményt mondjon egyes kőipari telepekről. Ez kitűnő alkalom volt számára, hogy közvetlenül megismerje az erdélyi területek természeti kincseit, köztük a korondi aragonitot is. Az így szerzett tapasztalataira alapozva a kőcsiszoló osztály- és műhelyfőnöki működése alatt a külföldi féldrágakövek csiszolásáról fokozatosan áttért a hazai kövek csiszolására. Iskolájának készítményei ismertté és híressé váltak Budapesten, Bécsben és Berlinben egyaránt.

Korondon feltárási munkába kezdett és az ásványt innen Zalatnára szállította az iskola működtetéséhez. Az itteni feltárásai alatt észrevette, hogy több évtizedig tartó kitermelésre alkalmas aragonitrétegek húzódnak meg.

A zalatnai iskola végzettjei nem tudtak kellőképpen otthon érvényesülni, ezért Németországban kellett munkát vállalniuk. Ekkor Knop Vencel, aki akkor már tanári pályafutása legmagasabb (IX.) fokozatában szolgált évi 1300 Ft fizetéssel, azt a javaslatot tette a Kereskedelmi Minisztériumnak, hogy kilép a szolgálatból (1914. május 24-től nyugdíjaztatta magát) és a családi vagyont beruházva – amihez állami kölcsönt is igényel – megalapítja Korondon az első székely aragonitcsiszoló vállalatot.

Az 1909. évi június hó 20. napján felvett szerződés alapján húsz esztendőre bérbe veszi a Korond község tulajdonát képező 922. sz. telekkönyvben A I 2301 hr. szám alatt nyilvántartott aragonitdombot Tófalvi Ferenc községi bírótól. Későbbi feljegyzései szerint Korondon három aragonitbánya volt:

1. Csigahegy: kb. három hold kiterjedésű. Északi és déli oldala Knop Vencel tulajdona. A többi része a marosvásárhelyi részvénytársaságé.
2. Sóhegy: Korond község tulajdona. Terjedelme három hold, 27 évig bérelte Knop Vencel.
3. Árcsó-hegy: Knop Vencel tulajdona. Terjedelme kb. 2 3 ha.

Knop Vencel Korondon felépített aragonitüzeme 1914-ben kezdte meg működését, de ekkor már kitört az első világháború és neki Szerbiába kellett hadiszolgálatot teljesítenie. Ennek következtében csak 1918 után üzemelhetett állandó jelleggel, teljes kapacitással.

Az üzem vezetésében nagy segítségére volt 20 évvel fiatalabb felesége, Váné Adél (1892–1962), Váné Ferenc bányamérnök és az alsócernátoni Beke Izabella leánya, akivel 1912. április 16-án esküdtek örök hűséget a zalatnai katolikus templomban. Három gyermekük született: Ferenc 1914-ben, aki a második világháború hősi halottja lett 1944-ben, Vencel 1916-ban, elhalálozott 1977-ben Sepsiszentgyörgyön és Izabella 1920-ban, elhunyt 1978-ban Marosvásárhelyen. Izabellának a leánya, Bíróné Sebő Éva Marosvásárhelyen élő tanárnő az aragonitüzemet 1990 után visszaigénylő örökös (kinek ezúton mondok köszönetet a rendelkezésemre bocsátott emlékkönyvért).

Knop Vencel Brűnnben olyan német nyelvű főiskolát végeztetett el két fiával, hogy a házépítéstől kezdve a gépek beszereléséig és működtetéséig mindent megtanultak, még az elsősegélynyújtást is. Nagyobbik fia a második világháború halottja, a kisebbik hosszú orosz hadifogságban volt. Leánya, aki akkor a pesti kirendeltséget vezette, hazajött Korondra, hogy

édesanyjáról gondoskodják. Itt szülte meg leányát, Izabellát. Anya és leánya vezették az üzemet az államosításig (1948).

A korondi aragonit, mely 25 árnyalatban fordult elő (Oláh István: Magvaszakadt dolgaink című írásában: „70-nél is több színárnyalatot számoltak össze az érték”), világhírnevet szerzett Korondnak. Az itt készült dísz tárgyak a világ számos országába jutottak el: királyok, államfők kaptak, rendeltek belőle, s a családi hagyomány szerint mintatárgy van a párizsi Louvre-ban is.

A korondi mintára Marosvásárhelyen, Temesváron és Székelyudvarhelyen is indultak kisebb kőcsiszoló üzemek és boltok. A kiállításokon szereplő tárgyak díjakat kaptak Lipcsében, Bécsben, Prágában, Budapesten. A termékeknek piaca volt Európa és Amerika. A román királyi család is meglátogatta a korondi aragonitüzemet és több dísz tárgyat rendelt, még a királyné saját tervezése szerint is. Készültek olyan tárgyak is, melyek külön említést érdemelnek. Pl.: a szovátai és székelyudvarhelyi római katolikus templomokban lévő oltáriszentség-házak, tabernákulumok, vagy a szovátai fürdőn a római katolikus kápolna oltára és 6 db gertyatartója, a korondi római katolikus templom két darab 1 méter magas és 60 cm széles szenteltvíztartója a következő felirattal: „Knop Vencel és neje Váné Adél ajándéka, 1930”. 1944 után Josif B. Titónak, Jugoszlávia elnökének készült korondi aragonitból díszlámpa, a Bolgár Népköztársaság Dimitrov elnöknek gyümölcsöstál, Romániában Gheorghe Gh. Dej első titkárnak készült írókészet. A csikborzsovai római katolikus templom aragonitoltárát 1958-ban, helyben Tófalvi Mihály fényezte. Még számtalan kisebb-nagyobb tárgyat lehetne felsorolni, melyek nem a mindennapi megszokott tárgyak közé tartoznak, s bizonyára nagyrészüket ma is féltett kincsként őrzik tulajdonosaik. A tulajdonosok felkérésre feltehetően hozzájárulnának egy gyűjteményes aragonit kiállítás megszervezéséhez, még mielőtt az ismeretlenség homályába vesznének.

A Knop Vencel által épített aragonitüzem fél évszázadon át legalább 20-25 családnak biztosított megélhetést (néha még külső bedolgozókat is igénybe vettek a csiszoláshoz). Csak sajnálni lehet a Korond Helyismereti Olvasókönyv 133. oldalán megjelent elmarasztaló következtetést: „...most mégis úgy látjuk, hogy a gyár működése hatalmas kárt okozott Korondnak”. Knop Vencel eredményeiről, közéleti jelentőségéről egy szót sem ejtenek, pedig lett volna egy pár említésre méltó cselekedete:

– Az 1918-as „sóvidéki verekedéskor” a román katonaság megtorlásától Hadnagy Mihály katolikus plébános és Knop Vencel mentették meg Korondot.

– Az 1921–1922-es tanévben házitanítónak alkalmazta két gyermeke mellé a frissen végzett Bartha József tanítót.

– 1924-ben az új római katolikus templom felszentelésekor gr. Majláth Gusztáv erdélyi püspök kinevezte a korondi római katolikus egyház főgondnokává.

A korondi szövetkezetnek több mint 20 évig volt elnöke. Hozzáértő, kereskedői szaktudásának köszönhetően, vezetése alatt a szövetkezetet felvirágoztatta. Közéleti tevékenységéért és e vidék fejlesztéséért a Román Korona-Rend lovagkeresztjével tüntették ki. Életének utolsó szakasza hasonlatos volt a templomépítő Hadnagy Mihály esperesével (akit ártatlanul megvádoltak, síremlékét nem a falu, hanem Bartha József tanító és Knop Vencel készíttették el).

Knop Vencel 1941. november 19-én hunyt el. Halála után felesége és leánya vezették az üzemet az államosításig. Ekkor új igazgatót neveztek ki, aki úgy találta, hogy egy szocialista intézményt modernebb eszközökkel kell vezetni, a bányában aragonitot nem kézi fejtéssel kell kizsádni, hanem robbantással, a munkatermelékenység fokozásáért. Az eredmény az lett, hogy az ásványtelep összeroppedezett, tönkrement. Knop Vencel irányítása alatt sohasem robbantottak, hisz szakember lévén tudományos ismeretekkel rendelkezett az aragonit tulajdonosságait illetően.

Szinte a legnehezebb időben, a kollektivizálás kezdetekor 20 korondi család munka nélkül maradt.

Befejezésként feltehetőek az alábbi kérdések: Ki is volt Korondon Knop Vencel tanár úr? Megérdemli-e, hogy tevékenységét felidézzék, és emlékeit megőrizték? Halálának 60. évfordulója után jut-e neki bár egy fejsza?

A személyiség szerepe a honismereti munkában*

1. Nekünk hatvanesztendősnél idősebb, de nyolcvannál fiatalabbnak, akik a legvadabb személyi kultusz, majd annak második, javított kiadása idején végeztük általános- és középiskoláinkat, különös élményekben volt részünk. Egyrészt azt tanították a történelemnek nevezett tanórákon, hogy a fű is azért nő, meg a fülemüle azért dalol, mert ez vagy az a bölcs vezér így tartja helyesnek, így óhajtja, így akarja; másrészt pedig azt magyarázták a zömükben jobb sorsra érdemes tanítóink, hogy az egyénnek, a személyiségnek nincsen semmiféle szerepe a történelemben, mert annak folyását kizárólag a nép tömegei alakítják.

Mit lehet erre mondani? Nem ez volt az egyetlen ellentmondás abban a korban!

De valóban! Mit válaszolhatunk őszintén, önmagunkkal keményen szembenézve, ha fölteszük a kérdést: van-e szerepe, jelentősége az egyénnek, a személyiségnek az országos történelemben, a helytörténetben és általában a honismereti munkában?

Szívem szerint azt válaszolnám, hogy *van hát!*

De van-e a kérdésnek ellenpróbája? Sajnos a történelemben az ellenpróbákra nincsen lehetőség!

Nem tudjuk mi lett volna Eger várának sorsa – éppen 450 esztendeje –, *Dobó István* nélkül?! A Rákóczi szabadságharcé – 300 éve – *Esze Tamás*, *Bercsényi László*, vagy mondjuk... *Károlyi Sándor* nélkül?! Csak halvány sejtéseink lehetnek arról, hogy miként alakult volna az erdélyi hadszíntér, ha nincs ott *Bem* tábornok.

Legfőljebb a *személyiségek hiányát* érzékelhetjük. Nem tudjuk – és soha sem fogjuk megtudni –, mi lett volna az ország sorsa, ha 1526-ban, Mohácsnál, lett volna, ...mondjuk egy *Hunyadi János*? Vagy ha 1918-ban *Károlyi Mihály*ok meg *Kun Bélák* helyett egy *Kemál Attatürk*-i szellemiségű és elszántságú ember állt volna az ország élén!?

Naiv kérdések, hiszen tudjuk, hogy a történelemben nincs helyük, sem pedig létjogosultságuk az efféle föltételezéseknek. De talán ebből a hevenyészett fölsorolásból is érzékelhetjük a *személyiség* meglétének, vagy éppen hiányának súlyát, értelmét.

2. Éppen úgy nem tudjuk elképzelni, mi lett volna a *honismereti mozgalommal*, ha nélkülözünk kell kiemelkedő, meghatározó személyiségeit.

Mi lett volna például *Morvay Péter* óriási kapcsolatrendszerre, a regöscserkészetből hozott személyes és módszertani ismeretei és tapasztalatai, az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalomban bejáratott hálózata nélkül?

Mi lett volna *Novák József* hatalmas áttekintőképessége, módszertani megalapozó tevékenysége, fáradhatatlan aprólékosságú szervezőmunkája nélkül?

És mi lett volna – lett volna-e egyáltalában honismereti mozgalom – *Töltési Imre* páratlan diplomáciai érzéke, célszerű tárgyalókészsége, művészi szintre fejlesztett kapcsolatteremtő képessége nélkül?

Hogy csak néhányat említsék a legjelentősebb *személyiségek* közül.

Itt vannak továbbá – illetve egyre kevésbé vannak itt, de ott voltak – a honismereti mozgalom szellemi partizánhaborújának, szegénylegényekből verbuválódott szabadcsapatainak hadnagyai, kapitányai és más előjárói. Hogy ismét csak néhány nevet említsék a még közöttünk lévők közül: *dr. Barsi Ernő* Sályban, *dr. Kanyar József* Budapesten, *dr. Kováts Dániel* Szegeden, *Kövesdi Gizi* Mesztegyőn, *dr. Timaffy László* Győrben, *dr. Tóth Ferenc* Makón, és nem utolsósorban akit ma ünneplünk, a jászakiséri *Győri János*.

3. Az ő személyiségüknek köszönhető, hogy a honismereti mozgalmat a politika nem tudta lesöpörni a küzdőtérrel, még akkor sem, ha az kényelmetlen volt számára. A honismereti

* Elhangzott 2002. október 19-én, Szolnokon a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága és a Megyei Honismereti Egyesület által szervezett „Győri János, a megyei honismereti élet motorja” című ünnepi rendezvényen. Itt köszönöm meg az ünnepelt fiának, dr. Győri Jánosnak az életrajzi adatokhoz nyújtott segítségét.

mozgalom egyéniségei szenvedhettek vereséget, mint *Morvay Péter* a Néprajzi Múzeum vezetőváltása idején, vagy *Töltési Imre* a Hazafias Népfront balratolódásakor, de a mozgalom élt, tagjai dolgoztak tovább.

Mindenki megvívta a maga harcát a maga harcterén. Nem közönséges idők nem mindennapi emberei voltak ők, akikre mindig tisztelettel kell gondolnunk.

De hát *személyiségek* voltak-e? S egyáltalában mitől válik a személy, az egyén *személyiséggé*? Mik a „személyiség” ismérvei?

Az Értelmező Szótár szerint 'jelentős személy'. Igen ám, de mitől lehet 'jelentős' egy személy? A hatalomtól? A vagyontól? A beosztástól? Egyik sem kötődik egyértelműen a *személyiség* fogalmához, az sokkal több, s valami egészen más. Belső energia, elhivatottság, eltökéltség, tudás, érzelmi ráhangolódás, magával ragadó kapcsolatteremtő képesség ... és még egy sor olyan tulajdonság, amit nehezen lehet szavakba foglalni, de közös eredjük valami olyan belső sugárzás, amitől a vonzaskörükbe kerülők közül sokan maguk is bolygóivá válnak.

A honismeret területén az általam ismert „személyiségeket” a következő tulajdonságokkal tudnám jellemezni:

- nemzeti elkötelezettség, a Veres Péter-i, népben-nemzetben való gondolkodás;
- néptanítói lelkület és szemlélet, még ha nem is voltak a szó szoros értelmében „tanítók”;
- az önzetlen szolgálat igénye;
- siránkozás helyett a lehetőségek keresése, az „ahogy lehet” eszméjének megvalósítására való törekvés;
- Bethlen Gábor-i stratégia és taktika: a cél tudatossága, az elérésére szolgáló eszközök hajlékonysága.

A honismereti személyiségnek ehhez a korántsem teljes köréhez kapcsolódnak a személyes tulajdonságok: családszerető, barátságos, jókedélyű, segítőkész, szerény...!

Mindez talán túlzásnak, idealizáltnak tűnhet. Pedig nem az!

Én például nem ismerek olyan kiváló, személyiségnek tekinthető honismereti munkást, aki magánakvaló, irigy, mások tollával ékeskedik, vagy éppenséggel nem szolgálatnak tekintti a honismereti munkát, hanem hiányos szakmai képességeit igyekszik vele ellensúlyozni. Nyilvánvaló, hogy alkalmanként ilyenek is feltűnnek a honismeret házatáján, de nem ők a *személyiségek*, nem ők a meghatározók, nem rajtuk nyugszik a mozgalom boltozata.

Hanem az olyanokon, mint ünnepeltünk, a nyolcvanesztendő *Győri János*. Rajta már közelebbről – hogy úgy mondjam: élőben – tanulmányozhatjuk a *honismereti személyiség* jellemzőit.

4. A palóc néprajzi tájhoz tartozó Nagyrédén született 1922. június 4-én. Szülei főként szőlő- és bortermelessel foglalkozó gazdálkodók voltak. Taníttatását a katolikus egyház támogatta, így került Egerbe, ahol a ciszterek gimnáziumában érettségizett 1941-ben. A középiskolában sorkosztos diák volt, vagyis étkezésért tanított – itt találkozott először a pedagógiával. A világháború után az Egri Tanárképző Főiskolán tanult, 1951-ben szerzett tanári képesítést „földrajz – természetrajz – ember élete” szakon. Ugyanebben az esztendőben vette feleségül Szentpéteri Juliannát, aki azóta is munka- és fegyvertársa minden területen, de különösen a honismereti munkában. Visontán, Nagyrédén, valamint Domoszlón tanított, majd 1955-ben felesége falujába, Jászkisérre költözött, s az eltelt évtizedek során a palóc ivadékból a „*jászsabbnál is jászsabb*” lokálpatrióta lett, amint azt a születésnapki köszöntők közül többen is megfogalmazták. A tanítás mellett számtalan társadalmi funkciót is betöltött, három esztendeig pedig a helyi művelődési otthon igazgatója volt. 1964 és 1987 között gyermek-, 1970 és 2001 között pedig felnőtt honismereti szakkört vezetett, mely utóbbi Csete Balázs nevét viseli. Számos kiüntetés tulajdonosa, 1995-ben pedig feleségével együtt ők lettek Jászkisér első díszpolgárai.

Mi jellemzi Győri János *személyiségét* a honismereti munkában. Életrajzát, írásait, valamint a róla szóló írásokat megismerve, öt tényezőt tudok kiemelni.

– *Dolgos, kétkezi parasztemberek voltak a szülei.* Innen fakadhat, hogy nem nézte le sohasem a parasztembereket, maga is szereti a fizikai munkát. De azt is tudta, hogy a parasztember gyermeke csak úgy boldogulhat, ha tanul. Ezért biztatta tanítványait, falustársait a továbbtanulásra. Ő maga is – mint írja –, csak 58 esztendőskorában „hagyta abba” a tanulást. De nem azért ösztökélte mind több tudomány elsajátítására parasztszármarzású diákjait, hogy aztán elsza-

kadjanak a földtől, a falutól, s a néptől, melyből vétettek, hanem hogy parasztként, földművesként jobban boldoguljanak.

– *Kezdeményező és mozgósító erő.* Nem arra várt, hogy mások induljanak, maga lépett a helyesnek vélt útra. Fölült legendás kerékpárjára és elindult szervező útjára, legyen az mezőgazdasági technikum kihelyezett tagozata, hagyományörző tájház, vagy honismereti szakkör.

– *A lehulló zászló felvétele.* Így vette át 1968-ban Csete Balázstól a honismereti szakkör vezetését és általában a falu hagyományos kultúrájának gondozását.

– *Mindig többet vállalt* annál, amit elvártak tőle. Ebből következik, hogy a munka során ő is mindenkítől a legtöbbet várta, elsősorban természetesen önmagától. Mindezt olyan korban, amikor mindinkább a munka előli menekülés, a feladatok megkerülése, a felelőség alóli kibújás, a „mitfizetnek érte” szemlélet uralkodik.

– *Győri János egész életében komolyan vette* mindazt az erkölcsi, etikai útravalót, amit a középiskolában és az egyetemen kapott, s munkája során ezekhez igazodott, ezek jelentették számára a mércét. Az nevezetesen, hogy ezt a munkát „hittel, becsülettel, tiszta erkölccsel kell végeznünk.”

Ezekből a kövekből és téglákból építkezik Győri János *személyisége*. A köveket összetartó kötőanyag tulajdonságait keresve, szakmai önéletrajzában a következő kifejezésekre figyeltem föl.

– Amikor az egyetemi felvételi bizottság elnöke megkérdezte tőle, hogy diplomás létére miért akar tovább tanulni, Goethe szavaival válaszolt: „*Mehr Licht – több fényt! Több világosságot! Hogy ne pislogjon, hanem világítson a lámpásom.*”

– Munkája során több helyre is hívták, többször is megpróbálták elcsábítani falujától és iskolájától, „*de megmaradtam a nemzet napszámosának*”.

– Még akkor is megtartotta elvét: „*iskolában nincs rokon, csak tanuló*”, amikor szülőfalujában, ahol 17 család rokona volt, nehezteltek ezért rá.

– A tanítás mellett számtalan társadalmi feladatot és funkciót vállalt, hogy az alkotás, a használat és a szolgálat lehetőségét megsokszorozza, mert „*mindenhol és mindig alkotni szerettem*”.

Ezek közül a „társadalmi funkciók” közül számunkra legfontosabb és talán Győri Jánosnak is a legkedvesebb az 1964-ben alakult *gyermek-* és az 1970-ben létrejött *felölt honismereti szakkör*, valamint az 1971-ben létesült *Helytörténeti Gyűjtemény*. És hogy ezek a szakkörök nem csak formálisan léteztek, arról meggyőződhattünk az Önkéntes Néprajzi és Nyelvjárási Pályázatok évenkénti eredményhirdetéseiben, ahol a szakkörök részéről Győri János és felesége vették át a díjakat. Nagyon jól emlékszem olyan esetekre, mikor az egyik díj átvétele után még a helyére sem ért vissza János bácsi, vagy Jucika néni, már fordulhattak is vissza, mert ismét a Csete Balázs Honismereti Szakkört szőlítetták jutalmazásra.

5. Milyen tehát a személyiség szerepe a honismereti munkában? Azt hiszem túlzás nélkül kimondhatom: *jelentős*. Hiszen önként vállalt feladatról, sokféle emberből álló közösségről van szó, ahol a munka során mindig szem előtt kell tartani a mozgalom hármast – tudománysegítő, nemzetnevelő és mentális – feladatát, ahol folyamatosan ébren kell tartani a közösség tagjaiban a lelkesedést, a tevékenység örömet, hasznosságának tudatát.

Ehhez kellene a személyiségek! Veres Péter írta, vagy mondta valahol, hogy a társadalom három részből áll. 5-6 %-a előre viszi a közösség sorsát, 8-10 %-a visszahúzza, a többinek pedig úgy jó, ahogy van. Tapasztalatom szerint így van ez a társadalom kisebb egységeiben, mondjuk egy civil szervezetben is. Néha ebből származnak a mozgalom gondjai is, amikor egy-egy jeles személyiség kidőltevel megakad a munka, ellanyhul a közösség érdeklődése.

Igen, az az 5-6 %, ők a *személyiségek!* Közéjük tartozik Győri János, vagy jobb ha úgy mondom: a *Győri házaspár* is.

Halász Péter

EMLÉKHELYEK

Agyagfalva

A vándornak, aki Székelyudvarhelyről Székelykeresztúr felé halad a Nagy-Küküllő völgyében, mintegy tíz kilométer megtétele után balra, egy kis falu határában monumentális emlékmű ötlík a szemébe.

A vasbetonból készült fal előtt felfegyverzett parasztemberek szoborcsoportja áll. A szocreál alkotás keveset mond arról a *szellemi hagyatékról*, amit a székelyek számára *Agyagfalva* (románul Lutiția) jelent.

Az Agyagfalvi-rét déli szegletében, Nagy-Küküllő széles völgycsíkja, a Bögözi medence területén 450-464 m magasságban húzódik a Fancsika-patak völgyének északi kijáratánál... A falu központja a 137-es megyei (aszfaltozott) út agyagfalvi elágazójától délre (balra) 1 km-re ... A bögözi vasútállomástól 2 km-re terül el. Lakossága 1992-ben 797 fő, mind magyarok."

(Vofkori László: Székelyföld útikönyve I. Kötet 498. oldal.
Cartographia Kft. Budapest, 1998.)

Ősidők óta itt *gyülekeztek* a székelyek, ha valami lényeges, az *egész székelység* sorsát befolyásoló döntést kellett hozni. Itt sereglett össze a székely nép, ha *sérelem* érte és innen indult csatába, ha *veszély* fenyegette a hazát. Agyagfalva: a székelyek Rákos-mezeje. A történet megértéséhez tudni kell, hogy a régi korokban a székely nemzet minden tagja katona volt. A királyok, fejedelmek időről-időre *igénybe vették* a katonanép szolgálatait, s viszonzásul biztosították *jogaikat*, tiszteletben tartották *ősi intézményeit, szokásait*. Székelyföldön nem alakult ki általánosan a feudalizmus. A székely ember csak a királynak tartozott számadással. Nem volt tehát hűbéru, a székely nép ügyes-bajos dolgait maga intézte.

De, hát az ember *gyarló*. S a király, ha elég erősnek érezte magát a székelyek nélkül is, nem azt nézte, hogy a határvédő nép biztonságot nyújt, hanem az bántotta, hogy azok kiváltságosak. De alkalmasint a *székelyek* is hajlamosak voltak megfélelkezni valamely kötelezettségükéről. Ilyenkor azután valahogy *egyezségre* kellett vinni a dolgot. S a székelyek *összegyűltek* az agyagfalvi téren (ma úgy mondanánk: összehívták a közgyűlést) és *megbeszélték*, hogy hogyan oldják meg a problémát.

„Van-e székely, de van-e magyar kinek keble fel ne melegülne, fel ne villanyozódna, midőn e szent térnek nevét hallja? Van-e honfi, ki ne lelkesülne, midőn ezen térnek, a székelyföld Rákosmezejének emlékszenteltett hantjait tapodja? Van-e honfi, ki előtt e tér látására mult századok, s az azokhoz méltó közelmultnak nagyszerű eseményei ne elevenednének fel? Az agyagfalvi tér nyílt történetkönyve a székely földnek, azon gyűlhely, hol anynyiszor jött össze e hős nemzet tanácskozni, szabadságát biztosító törvényeket hozni, a haza és szabadság ellenei ellen harczakelni; hősök tapodta dicső történeti események szentesítette helyere értünk, le a kalappal!

(Orbán Balázs: A Székelyföld leírása. Első kötet 35. oldal)

Agyagfalva aligha földjéről kapta nevét. Udvarhelyszék talaja talán éppen ezen a vidéken a legkevésbé agyagos. Lehet, hogy Orbán Balásznak van igaza, aki úgy véli, hogy egy Agy nevű ős lehetett a névadó. Annak egyik leszármazottjának, az Agy-ágnak volt itt korábban falu-

ja. A Székely Krónika említi is a „Küküllő vize mellett lévő Agyföldjét”. Agyagfalvánál az – itt kelet-nyugat irányú – Nagy-Küküllő völgye kissé kiszélesedik, ez a folyó belső folyásának legtágabb tere. Nyugat felé ismét szűkül a völgy. Dél felől egy domb emelkedik. Ez tehát a nevezetes helyszín.

...te szent tér, mely – a gondviselés által e haza élő védfalául oda állított – székely népnek vagy az ég boltozata által befedett nagyszerű temploma, dicső prytaneuma, légy áldott, oh mert te vagy a hős székely népnek dicsőség környezte politikai imaháza, nagyszerű tanácssterme, szent Rákos tere, harci gyűlhelye azon népecskéknek, mely a nemzet zömétől elszakadva, őseitől hátra hagyatva, ezen nagyszerű havasok védte szögletben megvonult, hogy Attila birodalmának hagyományát megoltalmazza, hogy légyen, ki vendégszeretőleg, testvéreileg fogadja a századok után megtért, örökségét visszakövetelő magyar népet, hogy légyen, ki tárt karokkal várja az ázsiai testvéreket, s azoknak utmutatóul szolgáljon a honvisszafoglalás harcaiban, s hogy légyen azután is ott a határszélen egy hős, egy legyőzhetetlen, egy megtörhetetlen harcias nép, mely a szent hazát a hódítók dühe ellen védje.

(Orbán Balázs: A Székelyföld leírása. Első kötet 36. oldal)

A *leg híresebb*, máig legemlékezetesebb gyűlést 1506-ban, az advent vasárnapja utáni ötödik napon tartották itt a székelyek. A tanácskozás közvetlen kiváltó oka az volt, hogy II. Ulászló királyunk – fia születvén (Ő lett a szerencsétlen sorsú, Mohácsnál elesett II. Lajos királyunk) – behajtotta a székelyeken az úgynevezett ökoradót. Ez az adó a korábbi egyezségek szerint járt ugyan a királynak, de mivel erre már hosszabb idő óta nem volt eset (nem született királyfi), a székelyek mintegy „megfeledeztek” róla. S, amikor a király erővel szerzett érvényt jogainak, a székelyek föllázadtak ellene. Persze, hamar rájöttek, hogy ez hiba volt. S az agyagfalvi székely nemzetgyűlés kénytelen volt egyezséget kötni a királlyal. De, ha már egyszer egybegyűltek, megerősítették a székelység kiváltságait szabályozó és biztosító törvényeket is. (Hogy a királynak is legyen mihez tartania magát.) Az *agyagfalvi constitutio* (alkotmány) kötelezte a székelyeket arra, hogy, ha jogsérelem éri őket, nem ragadhatnak rögtön fegyvert, hanem kötelesek a testvér Magyarország közbenjárását kérvén a királyhoz folyamodni kegyelemért. Kimondatott az is, hogy a hazaárulót és azt, aki a törvényes király ellen bujtogat, száműzni kell Székelyföldről. De a legdicsebb törvényt is itt fogalmazták meg: az ilyen bűnösnek csak a király vagy az egész székely nemzet kegyelmezhet meg. Azaz a XVI. század legelején kimondták a népfőlség intézményét, egy szintre helyezték a király és a nép hatalmát. Ezzel a törvénnyel a székelység bizony példát mutatott az európai nemzeteknek. Jogosan fogalmazza ezt meg Orbán Balázs: „...azon nép, mely ily féltékeny volt nemzeti szabadságára, mely ily szigorú büntetést szabott a honárulásra, mely a nemzeti főnségnek alkotmányos elvét felállítaná, akkor midőn Európa legtöbb országaiban a néphatalomnak még elmélete sem fogalmazott volt meg, – bizonynyal jókori fejlettséggel, politikai érettséggel s kellő műveltséggel bírt.”

Utoljára 1848. október 16-án gyűltek össze itt a székely atyafiak és az „Általános Székely Nemzet Gyűlés”. Hidvégi Mikó Imre elnöksége alatt a székelység csatlakozott a magyar forradalomhoz és szabadságharchoz (amely akkor már hetedik hónapja tartott). A gyűlés egyik kiáltványa a szász és román testvérekhez, polgártársakhoz szólt. Az emlékmű talapzatán három tábla, román, magyar és német nyelven idézi a felhívás ezen részletét:

„Szász és román testvérek, polgártársak!
Békét óhajtunk e honban és szabadságot,
melynek édes gyümölcseit veletek
együtt élvezhessük...”

A székely nemzetgyűlés 150. évfordulóján három kopjafás emlékművet állítottak az eredeti mellett. Erre *Petőfi Sándor: A székelyek* című verséből a refrént vésték fel:

„Csak nem fajult el még a székely vér!
Minden kis cseppje drágagyöngyöt ér.”

*

Vajon eljő-e még az az idő, amikor a székelyek ismét saját kezükbe veszik majd sorsuk irányítását? Megtalálják-e a modern korban is az önrendelkezéshez vezető utat? Összegyűlnek-e még valaha Agyagfalván és mondják-e majd: mostantól fogva így lesz!

Romhányi András

Dr. Selmeczi Kovács Attila 60. évére

Selmeczi Kovács Attila a néprajzi lexikon szűkszávu és kurta szócikke szerint „muzeológus a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban (1967–1976), a KLTE Néprajzi Intézetének tudományos munkatársa (1976–), az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának főmunkatársa (1979–). Kutatási területe a gazdasági néprajz, mestersegek, tudománytörténet.” Más forrásokból tudhatjuk, hogy azóta volt a Néprajzi Múzeum főigazgató-helyettese (1986–1997), valamint tanácsosa (1997–). Bölcsész-doktori vizsgát tett 1969-ben, 1978 óta a történettudomány (néprajz) kandidátusa, 1996-tól a néprajztudomány doktora.

Ha valaki ezek után azt kérdezné tőlem: „Ki az a dr. Selmeczi Kovács Attila?” – kérdésemre csak ezt tudnám válaszolni: „második Jankó János, második Csete Balázs, sőt második Reguly Antal, második Sajnovics János, aki nemcsak néprajztudós hanem örök kutatója, sőt ismerője a magyar nép őshazájának, a finnugor–magyar kapcsolatok elmélyítésének, barátságának. Nagyon szép, értékes, őszinte köszöntést írt a mi „Attilánkról” Lackovics Emőke a „Redemptio”-ban”, de a mi barátságunk egészen más. Emőke elsősorban muzeológus szakember, aki már diákként ismerte az akkor is sokat segítő Attilát, én pedig sokkal később találkoztam vele, de mindketten Attiláról őszintén, csak az igazat tudjuk írni.

Emőke írásából tudtam meg, hogy Attila a magyar királyi városban – Székesfehérvárott született 1942. május 16-án, Mózes napján. Azt viszont már barátságunk alatt – 1985-ben – a Néprajzi Múzeumban, a pályázatok díjkiosztásánál tudtam meg, hogy Gyöngyösön járt gimnáziumba – mint én is az első osztályt –, sőt abban a házban lakott Gyöngyösön, amely ház régebben az én tanárom, Stiller Kálmán háza is volt. Így nem véletlenül kutatta a palócságot Attila, mert van közös palócság is bennünk, hisz Gyöngyös a palócság déli határának városa.

Jelentős dátum barátságunkban az 1990-es esztendő, ekkor lett 20 éves az általam alapított Csete Balázs Honismereti Szakkör. Ekkorra már a mi Attilánk a KLTE és az ELTE néprajz szakán végzett tanításai után a Néprajzi Múzeum főigazgató-helyettese lett. Itt találkozott Csete Balázs több munkájával, ahol Kresz Mária is – mint Balázs bácsi volt munkatársa – sokat segített neki. Közben tudomására jutott – Ikvai Nándor és Selmeczi László által –, hogy Csete Balázs Kalotaszegen gyűjtött anyagának egy része – ami nem vészett oda Zalaegerszegnél a háború alatt – a mi helytörténeti gyűjteményünkben van. (Köszönhető ez Gubicz András akkori termelőszövetkezeti elnöknek, Drávucz Istvánnak, a Vízgazdálkodási Társulat igazgatójának és Bánlaki Zoltán tanácselnöknek.)

A mi, mindig csak segíteni akaró és tudó Attilánk lejött hozzánk Jászkisérre. Amikor feleségem – a gyűjtemény vezetője – megmutatta neki Balázs bácsi munkáját, Attila ezt mondta: „Ezek a kalotaszegi medencében gyűjtött székely kapuk, kopjafák és egyéb tusrajok örök értékűek és könyv alakjában ki kell kiadni. Ha mi odaadjuk neki, ő ezt a Néprajzi Múzeum által megoldja.” Mi boldogan adtuk oda, és Honismereti Szakkörünk 20. évfordulójára meg is je-

lent a könyv, Csete Balázs: *Kalotaszegi fafaragások* címmel. Sajtó alá rendezte és az előszót írta: *Selmecei Kovács Attila*. Budapest, 1990.

Ezen előszóból néhány rész, mert ebből ismerjük meg az ő szép stílusú munkáját: „Kalotaszeg művészeti fogalom – állapította meg Erdély e sajátos tájegységéről Kós Károly, amit többek között így indokolt: Igaz, hogy Kalotaszeg zárt vidék: néprajzilag teljesen, geográfiailag jórésben. Művészetében (ruházatán kívül) a XIV. és XV. század stílusát vállalta magáénak és ezt konzerválta. Erdély legnagyobb városának – Kolozsvárnak – a tövében terül el földje, mégis jobban megtartotta és önállóbban fejlesztette, építette ki talán minden más magyar népcsoportnál gazdagabb, de minden esetre eredetibb, egyénibb, magyarabb művészetét... A kalotaszegi művészet színes, de nem tarka, virít, de nem rikít. Mint a valóságos hegyoldali kaszáló.”

Közismert hazánk történetéből 1940. augusztus 30-a, a II. bécsi döntés napja: „Németország és Olaszország külügyminisztereinek vezetése alatt a döntőbizottság meghozta a magyar–román vitában az ítéletét. Észak-Erdély Székelyfölddel, Nagyvárral és Kolozsvárral Magyarországhoz kerül.” Csete Balázs e döntés után kezdte meg kalotaszegi gyűjtését. Ezek lettek néprajzi munkásságának legjelentősebb területei. Erdély visszacsatolása után kereste fel a kalotaszegi falvakat 1942–1944-ben, amikor már magának is menekülnie kellett. A három nyarat azonban jól kihasználta, mert jól ismerte a Malonyay könyvből a vidék népművészetét. Nyárszón, a Miklós családnál ültötte fel a tanyáját, ahonnan naponta gyalog járta be a medence falvait. Fáradhatatlan szorgalommal gyűjtötte adatait, készítette rajzait. A legapróbb részletre is kiterjedő tusrajzokat készített elsősorban az utcakapukról, a temetői fejfákról, népszokásokról; mint a lakodalom, vagy a temetés. Sajnos kalotaszegi gyűjtéséből csak egyetlen jelentősebb publikáció látott napvilágot még 1942-ben, a nyárszói temetés az Ethnográfiában a 200–215. oldalon. E hiányosságot pótolta és tette halhatatlanabbá dr. Selmecei Kovács Attila, amikor 1990-ben a kalotaszegi medence falvainak székely kapuit a gondosan kidolgozott rajzok alapján megjelentette, s így az egész ország közkinccsé tette. Így most tudjuk csak értékelni Balázs bácsi munkáját, de még jobban, hogy ez könyv alakban is megjelenhetett, a mi Attilánk önzetlen baráti tevékenységével!

Már két kiadást ért meg a könyv, s ma egy darabot sem lehet kapni belőle. Ma ugyanis divat lett a fafaragás, s ez a könyv lett a fafaragók mintaképe, példakönyve. Sokszor jönnek a levelek, telefonok, hogy szeretnék megvenni a Kalotaszegi fafaragások című könyvet, de már nem tudunk adni senkinek sem. Mindannyian ismerjük fáradhatatlan munkásságát, tudománytörténeti vizsgálatait Györfly Istvánról, Reguly Antalról, finnugor és a palócföldről írt munkáit. E tevékenységével örökre beírta nevét a néprajztudósok taborába. Sok munkája mellett azonban mindig jutott ideje a mi segítségünkre is. A 20, 25, 30 éves évfordulóink meghívóinak, emléklapjainak elkészítésénél, az ünnepségeink előadásainál mindenkor segített. Szerénységével, nagy tudásával mindig felejtethetlenné tette nemcsak nekünk, hanem az ünnepségeken résztvevő hallgatóknak is előadásait. Nemcsak ő, hanem közreműködése által barátai is szívesen jöttek és jönnek hozzánk előadást tartani minden ellenszolgáltatás nélkül. Tették ezt most is, a gyűjteményünk 30 éves évfordulójára rendezett ünnepségünk alkalmával. Példájuk nyomán mi is arra törekszünk, hogy méltó utódok legyünk Jászkiéren a néprajz és a honismeret ápolásában.

Őszinte szívvel kérem az egek urát, hogy sokáig éltesse Selmecei Kovács Attilát. Nagy tudását tegye nemcsak hazánk, hanem az egész emberiség közkinccsé, amint tette ezt eddig is, mint a Magyar Néprajzi Társaság alelnöke, a Honismereti Szövetség alelnöke, a Néprajzi Múzeum Baráti Körének elnöke. Sorolhatnám tovább az országban és külföldön elismert munkáit, melyet bizonyít a Móra Ferenc-díj, valamint a Magyar Néprajzi Társaság Györfly István Emlékérme. Ezekhez ma már nagyon illene hazánk nagyon elszaporodott egyetemiei néprajzi tanszékén egy katedra is!

Élj még nagyon sokáig kedves Attilánk, hűséges pedagógus nejeddel, gyermekeiddel és legyen minél több örömöd az unokáidban. A finn, orosz, brémai és palócföldi utazásaid mellett gyere el hozzánk is minél többször, a Jászságba. Nagy tudásodat öntsd továbbra is reánk, a Jászföld lakóira!

Győri János

A XXX. Honismereti Akadémia szekcióüléseinek beszámolóí

1. szekció:

Kossuth Lajos szerepe a nemzettéválás folyamatában

A szekció munkáját nagy aktivitás jellemezte. Negyvenhét fő szinte mindvégig együtt gondolkodott, a felvetett témák sokszor nagyobb területeket érintettek, mint a megadott feladat volt.

Csorba Csaba vitaindító előadásában a nemzet fogalmának értelmezését mutatta be a különféle történelmi korokban. A reformkori gondolkodásban utalt arra, hogy élesen elvált egymástól Kossuth és Széchenyi nemzetfelfogása. Előadásában érintette, hogy 1844-ben a magyar nyelvet hivatalossá tevő törvényben lefektetett jogok kirekesztették az ország lakosságának nagyobb részét. Jelentősnek ítélte meg a Pesti Hírlap szerepét a nemzettudat ápolásában, kiépítésében. Kossuth „vezércikkei” az alkotmány sáncait igyekeztek megnyitni a nem nemesek előtt. A nemességet, amely ettől elzárkózott, korszerűbb gondolkodásra nevelte. Az ellenzéki liberális reformmozgalom Kossuth irányításával jutott el oda, hogy a nemzeti önrendelkezés igényét megfogalmazza.

Szűcs Zoltán Baranya megyei muzeológus saját kutatásait tárta a hallgatók elé. Témája nagyon érdekes: milyen hatással volt Kossuth a bukovinai székelyekre. Tudott dolog, hogy Bukovina nem Magyarországhoz, hanem az örökös tartományokhoz tartozott, ezért az 1848-as áprilisi törvények nem vonatkoztak rájuk. A Bach-korszakban született birodalmi pátens a jobbágyfelszabadításról azonban változást hozott életükben, megindult a parasztság polgárosodása. Ezt a pozitív változást nem az osztrák kormánynak és az uralkodónak tulajdonították, hanem Kossuth Lajosnak, akinek kultusza jelentős volt körükben is. Ez külsősegekben is kifejeződött, pl. a Kossuth-kalap viseletében.

Rigó Endréné a Győr-Sopron megyei Halászből arról beszélt, hogyan ápolják a negyvennyolcas hagyományokat településükön. Az 1809-es csata emlékére létrehozták a lovasbandériumot, amely az 1848/49-es évfordulón jelentős szerepet játszik abban, hogy a település lakói hitelesebben éljék meg a történelmet. *Alexi Lajos* forradalomról készült naplójának közzétételével közvetlen élményanyagot ismertettek.

Koszorús Ödön Ikervárról azt fejtegette, hogy méltatlanul mellőzi a közgondolkodás Batthyány Lajost, érdemeit nem a megfelelő színvonalon értékeli. Hozzászólásával azt igyekezett bizonyítani, hogy Batthyány Lajos milyen nagy mértékben járult hozzá Kossuth politikai sikereihez, hogy a kezdeményezések Batthyánytól indultak ki, amelyeket Kossuth vitt véghez. Ennek bizonyítására az Iparegylet ügyét említette.

Héjj Csaba budapesti levéltáros hozzászólásában a nemzettéválás folyamatát a szabadságharc utáni időkre is vonatkoztatta. Kossuth Lajos eszméit a kiegyezés után és az azt követő korszakban leginkább a 48-as Függetlenségi Párt képviselte. A párt politikusai sokat tettek azért, hogy a neve fennmaradjon, a turini évek alatt is állandó kapcsolatban voltak szellemi vezérükkel. Kossuth tiszteletének nem ártott fiának politikai szereplése sem. Neve a függetlenségi gondolattal egyet jelentett. 1918-ban az őszirózsás forradalom ismét fellobbantotta Kossuth emléket, mivel a Habsburg-háztól való elszakadásunkban a Kossuth-i eszmei gyökerekhez nyúltunk vissza. 1956-ban a forradalom és szabadságharc természetes cselekedete volt a Kossuth-címer visszaállítása, Kossuth idézése.

A szekció közösen fogalmazta meg mindazt, amit a nemzettéválás folyamatában Kossuthnak tulajdonított. Pl.: 1848-ban lett hivatalos Kossuth javaslatára a nemzeti zászló, az 1844-es törvény és annak korrekciója, kiegészítése az 1849-es nemzetiségi törvény, a politikai újságírás, az iparpártolás gondolata, az érdekegyesítés, a jogegyenlőség, a nemzeti függetlenség.

A szekció sok kisebb hozzászólása mutatta, hogy az akadémia a témát jól választotta meg, mivel mindenkinek szívügye, egyik legnagyobb történelmi személyiségünk helyes értékelése.

Csorba Csaba-Kalló Lászlóné

2. szekció: Kossuth utóélete

Népes szekciónban szerdán élénk vita bontakozott ki a megjelölt témában. Nagyon örülünk, hogy a felvetett kérdések szinte minden jelenlévőt megmozgattak, hiszen húsz hozzászólás gazdagította a programot. A kiegészítéseket, beszámolókat csoportosíthatjuk: hallhattunk gyűjtésekről, elsőként Kálmán Lajosról – a Szegedről érkezett Bogdán Lajos beszámolójában.

Ugyancsak hallhattunk különböző helytörténeti gyűjteményekről, szerte a hazában. Számomra különösen szimpatikus volt, hogy a dunántúliak – akik a zempléniiek szemszögéből nézve messziről jöttek – nagyon aktívan bekapcsolódtak beszélgetésünkbe és a Sátoraljújhelytől távolabbi vidékek Kossuth-kultuszának ápolásáról számoltak be. Számos hozzászólást hallhattunk. Különböző megemlékezésekről, kiállításokról. Ezek egyike-másika különleges kezdeményezésekről, egyéni felfedezésekről számolt be, bizonyítván a honismereti munka fontosságát. Úgy érzem, ez volt a legfontosabb eleme a szekción munkájának: a résztvevők hozzászólásaikkal, beszámolóikkal azt bizonyították, hogy milyen fontos helytörténeti munka zajlik az ország minden vidékén.

Érdekes hozzászólást hallhattunk a sajtótörténetről. Kedves kolléganőnk kiemelte Kossuth Lajos szerepét a magyar sajtótörténetben, tényszerű előadása segített megérteni a XIX. századi magyar sajtótörténetet. Kitértünk Kossuth utóéletével kapcsolatosan a nemzetiségi kérdésekre is.

Intézménynevekkel, utcanevekkel hosszasan foglalkoztunk, az ország különböző tájegységeiről hallottunk erről információkat. Ugyancsak bő ismereteket kaptunk a Kossuth-szobrok történetéről, időbeli és térbeli elhelyezkedésükről szerte a hazában. A hozzászólások széles körét jelzi, hogy éppúgy szót ejtettünk a Kossuth-díj történetéről, mint a magyarországi pénzek Kossuth ábrázolásairól, a zenéről, a testvérvárosi kapcsolatokról, az irodalomtörténetről, az olasz–magyar irodalmi kapcsolatokról. Kossuth utóélete a kultúra minden területén ma is nagyon sok mindent tud adni számunkra, és ezeket az apró információkat ha összerakjuk, nagyon szép egésznek alkotnak, amelyről még hosszasan tudtunk volna beszélni.

Tamás Edit

3. szekció: Kossuth a helytörténeti kutatásban

A helytörténeti kutatásokkal foglalkozó szekció volt a legnagyobb létszámú a Kazinczy Múzeumban, ami a téma iránti érdeklődést mutatja. Bár a hozzászólók száma nem volt olyan szépen hangzó, mint az előzőekben, (7 fő jelentkezett), de ezek – bizvást mondhatom – előadás értékű és igényű hozzászólások voltak. Kilenc órától háromnegyed tizenkettőig töltöttük az időt a Kazinczy Múzeumban.

Elsőként a szekció vezető szólt, mivel úgy illik, hogy a rendező város mutassa be azt a helytörténeti irodalmat, azt a termést, ami Sátoraljújhely városában született Kossuthal és 1848-al kapcsolatban. Itt rögtön alkalmam volt bemutatni Sátoraljújhely lexikonát, s ennek Kossuth Lajossal kapcsolatos címszavait. E címszavak javarésze az itt jelenlevő *dr. Kováts Dániel* tanár úr volt a szerzője. Kossuthal kapcsolatban az utaló címszavakkal együtt 25 szócikk található, az utalásokat leszámítva, 18 a szócikkek száma. Ez azt jelzi, hogy Sátoraljújhelyen erős és élő a Kossuth-kultusz. A lexikon bemutatása azért is érdekes, mert nagyon sokan örültek annak, hogy a helytörténeti irodalomban új műfajt látnak: a lexikont és nem a megszokott monográfiát, a falu- vagy várostörténeti kötetet. Nagyon sokan lapozták fel ezt a könyvet, nemcsak a téma miatt, hanem a ritka műfaj miatt is, és sokan vásároltak belőle.

Ezenkívül több helytörténeti munka született Sátoraljújhelyen, olyan sok, hogy itt nincs mód felsorolni mindegyiket (a szekcióülésem ezt megtettük). De hadd emeljük ki ezek közül *dr. Hógye István*, a Zempléni Levéltár igazgatójának pótolhatatlan értékű gyűjteményét, mely első kiadásban 1982-ben jelent meg, s most, e konferenciára, új köntösben, szép kivitelben ismét kézbe vehető. A címe: Kossuth Lajosra és családjára vonatkozó iratok Zemplén vármegye levéltárában. Ez nagyon fontos munka abból a szempontból is, hogy mindenki számára ol-

vashatóvá, kutathatóvá válik az eredeti dokumentumanyag, s jól tudjuk, az eredeti iratok tanulmányozása a legfontosabb bármely helytörténeti munka elkészítése szempontjából. Így nem veszünk el az általánosságokban, egy-egy történeti időszak megítélésében, a személyiség közelebb kerülhet hozzánk. Ezt a lehetőséget adja meg nekünk ez a dokumentumgyűjtemény. Ennek kapcsán felhívtuk a figyelmet arra is, hogy mily rendkívül gazdag irodalma van a reformkornak és a szabadságharcnak nemcsak a sátoraljaújhelyi Zempléni Levéltárban, hanem a sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeiben is. Erről is van egy kitűnő bibliográfia a Honismeret 3. számában, összeállítója Kiss Endre József lelkész-könyvtáros, aki közli azt a teljes irodalomjegyzéket, amely Patakon megtalálható, s tartalmazza mind a nyomtatott, mind a kéziratos anyagot, sőt, az adattári jegyzéket is. Bátran mondhatom, hogy szinte teljes az Újhelyben és Patakon fellelhető anyag.

Volt arra is alkalma ennek a szekciónak, ha már a múzeum reformkori termében voltunk, hogy a reformkori Zemplén szellemét megidézzük. Azok között a falak között, ahol olyan személyiségek, mint a fiatal *Kossuth Lajos*, az idős *Kazinczy Ferenc* az ifjú *Kazinczy Gábor*, *Szemere Miklós*, a *Lónyayak*, *Boronkayak* – és még nagyon sokáig lehetne folytatni a névsort –, találkoztak, eszmét cseréltek. Sok tárgyat alkalmuk volt a résztvevőknek közelebről is megismerlni, kézbe venni, olvasgatni. Például egy, a fiatal Kossuth által beletárolt lexicont, hiszen ő volt a Casinó jegyzője 1831-ben. S volt lehetőségünk átnézni a Kossuthtal és a szabadságharcra kapcsolatos tartalmas képeslap anyagot, melyet erre az alkalomra válogattak össze kollégáink a szerencsi Zempléni Múzeum képeslapgyűjteményéből. Nagyon sok ember gyűjtője és szerelme ezeknek a képeslapoknak a gyűjtőknek, érdeklődőknek volt alkalmuk címetek cserélni, tájékozódhattak a magángyűjteményekben és a közgyűjteményekben fellelhető képeslapokról is.

Elhangzott egy kitűnő előadás *Hadobás Pál* igazgató úrtól. Ő Edelény és környékének 1848–1849-es emlékeit foglalta össze, bár ez a borsodi vidék nem rendelkezik annyi emlékekkel és eseménnyel Kossuthról, 1848-ról, vagy a reformnemzedékről, mint Zemplén, de azok az apróbb helytörténeti adalékok nagyon is kerek képpé álltak össze, és nem kis tanulsággal szolgáltak. Ugyancsak végigvezette az igazgató úr a hallgatóságot a „Kossuth Lajos a numizmatikában és a falerisztikában” – az érem- és kitüntetésstanban –, az első Kossuth-bankóktól a legújabb emlékérméig.

Ezek után még öt kiselőadás értékű hozzászólás következett. *Karacs Zsigmond* Találkozása-im Kossuth Lajossal címmel szedte csokorba gondolatait.

Csetényi Mihályné kedves kollégánknak volt a következő előadónk. Kossuth tiszazugi emlékeiről tartott rövid, de átfogó ismertetést. Ismertette az 1948-as kunszentmártoni és jászberényi ünnepségeket, az 1848-as nemzetőrök anyakönyvi adatait stb. Javasolta továbbá, hogy a Kossuth-emlékek, utcák, szobrok, emléktáblák jegyzékét ismét közzé kellene tenni. Van ugyan egy kitűnő áttekintése a Kossuth-szobroknak – *Ádámfy József* munkája –, de ez ma már nem teljes, hiszen 1978-ban és 1982-ben jelent meg.

Következő hozzászólónk *Bogyirka Emil* kollégánk, a Pesterzsébeti Múzeum vezetője volt, aki a Kossuth nevet viselő településekről szólt. Sok érdekességgel szolgált, tőle tudtuk meg, hogy Soroksár egy részét valamikor Kossuthfalvának hívták. *Sághy Ferenc* Csepregről, Vas megyéből Felsőbüki Nagy Pál, a reformkorban neves személyiség életéről, munkásságáról szólt, felelegetve, hogy Kossuth sokat tanult tőle, például a szónoklatban, vagy a magyar nyelv ügyéért vívott küzdelmeiben. *Balázs László* Veszprémből, szintén új adatokkal ismertette meg bennünket: hazánk első Kossuth szobrát Siómaroson, a másodikat Balatonkenesén állították fel. Balatonkenesén a helyi vendéglős rendszeresen táncvigalmakat tartott, így gyűjtve össze a szoborállításhoz szükséges pénzt. Mikor, milyen javaslatra nevezték el a balatoni hajókat Kossuthról, Széchenyiről – kiemelve az 1948-as centenáriumi év jelentőségét e tekintetben.

Joggal gondoljuk, hogy sok új adattal, tartalmas megközelítésekkel volt tehát gazdag a harmadik szekció.

Fehér József

Egyesztendő a Kossuth Rádió honismereti műsora

„Senki sem ismer olyan jól egy-egy falut, kisvárost, tájegységet, mint az ott született, vagy évtizedek óta ott élő, helytörténettel, helyi hagyományokkal foglalkozó, a honismeretnek élő lokálpatrióta. Sokan közülük nemzedékek tudását, szerelmes elkötelezettségér hordozzák magukban – vér szerinti, vagy szellemi elődeiktől örököelve, s a maguk tapasztalataival megtévezve. Nemcsak a történelem, a népelet, a tájformálás írott emlékeit ismerik, de a szájhagyományban rájuk szállt értékek is beépülnek abba az erős érzelmi kötődésbe, ami szülőföldjükhöz, lakóhelyükhöz fűzi őket. A Kossuth Rádió *Az én falum / Az én városom* címmel most induló, péntek délutánonként (16, 20-kor) jelentkező műsorában őket keressük fel, *Halász Péternek*, a Honismereti Szövetség elnökének társaságában. A honismereti mozgalom elkötelezett lokálpatriótái szólalnak majd meg, hogy bemutassák falujuk, városuk szellemi, gazdasági és társadalmi értékeit. Felgöngyölték azokat az érzelmi szálakat, amely a helyhez köti őket.”

1. Ezekkel az *rtv részletesben*, a Magyar Rádió Rt. műsormagazinjában megjelent „beharangzó” sorokkal indult 2001. november 2-án a Kossuth Rádió új, honismereti műsora. Perjés Klára, a Kossuth Rádió nemrég kinevezett főszerkesztője fontosnak találta, hogy a magyar falvak és városok értékei azok közvetítésével jelenjenek meg a műsorban, akik ismerik településük teljes hajszályökerzetét. Amikor a Honismereti Szövetség részéről javasoltam a műsor elindítását, a honismereti mozgalom néhány kiváló, általam nagyra becsült személyiségének alakja, beszéde, munkája lebegett a szemem előtt. Olyan barátaimé, akiket mindig irigyeltem azért a csodálatos otthonosságért, amivel lakóhelyükön éltek, dolgoztak, ahogyan a falu, vagy a városok utcáin végigmenve minden házról, utcasarokról, tereszkéről, vízfolyásról, idősebb fáról volt mondanivalójuk, ahogyan a helybeliek köszöntötték, megsüvegelték, vagy megállították őket egy-egy szóra, kérdésre vagy fölvilágosításra, és ahogyan ők szóltak egy-egy ismerős falutársukhoz, vagy lakótársukról. Ilyenkor mindig átéreztem a csodát, hogy mindazt, amiről úgy általánosságban beszélünk, nevezetesen a honismereti mozgalom fő feladatáról, hogy otthon lehessünk a térségben, a tájban, a településen, ahol élünk, azt íme, ezek az emberek nap mint nap, életük szinte minden percében megvalósítják, s a sorsnak milyen gyönyörű ajándéka az, hogy ezeknek a kiváló embereknek szinte valamennyiét barátomnak tudhatom.

Ilyen gondolatokból és szándékokból bontakozott ki *Az én falum / Az én városom* című rádióműsor, amelyről – az első esztendő elteltével – illő, hogy számadást készítsünk. Meg kell mondanom, hogy a sorozat nem minden darabja készült a fenti koncepció szerint. A rádiós kollégáknak is megvoltak a maguk szempontjai, a maguk kötődései, és a műsorok egy része ezek eredményeként jött létre. Műfajukban, a téma feldolgozásának módjában, szemléletükben sokszor eltérnek a honismereti jellegűektől, de általában gazdagították, színesítették a sorozatot.

2001. november elejétől 2002. december végéig összesen ötvenhét településről készült és került adásba műsor a Kossuth Rádió *Az én falum / Az én városom* címet viselő sorozatában. Névsorba rendezve itt következnek, közülük a harmincnégy kövér betűvel szedett volt egyértelműen honismereti jellegű. Alsószentmárton, Apátfalva, Bakonybánk, Bátya, Bicske, Bodroghalom, Bonyhád, Csákvár, Cserépfalu, Csorna, Dáka, Decs, Egyházaskozár, Földes, Györköny, Győrsg, Hajdúdorog, Herencsény, Hévízgyörk, Hollóháza, Hollókő, Horpács, Ipolyvarbó, Jászberény, Jászfákóhalma, Jászkisér, Jósvald, Karád, Kiskunmajsa, Kölesd, Kunszentmárton, Kunszentmiklós, Makó, Mátradereske, Mátrafüred, Mesztegyő, Mosonmagyaróvár, Nagykovács, Nyírparasznya, Örkény, Pápa, Pilisszentlászló, Rábapatonna, Sály, Sátoraljaújhely, Simontonya, Somoskő, Tákos, Tápé, Tevel, Tiszakécske, Tótfalu, Tököl, Újkígyós, Vámosmikola, Velem, Veresegyháza. Számvetéseben elsősorban azok tanulságait igyekszem áttekinteni, amelyek szemléletükkel, de főként résztvevőikkel és témájukkal a honismereti mozgalomban gyökereznek.

2. A mellékelt vázlatos térképen is látható, hogy az országnak csaknem minden vidékéről szerepeltek a műsorban települések, de vannak tájak, ahol a pontok sűrűsödnek, máshol ritkábban fordulnak elő. Ha megyénként vizsgáljuk a bemutatott falvakat és városokat, akkor is

*En falum – én városom
honismereti műsor helyszínei*

érezkelhető bizonyos aránytalanság: Bács-Kiskun és Győr-Sopron-Moson megyéből négy, Borsod-Abúj-Zemplén, Csongrád, Pest, Szolnok valamint Tolna megyéből három település szerepelt, Békés, Fejér, Hajdú-Bihar és Veszprém két-két helyszínnel mutatkozott be. Három megyéből pedig – Heves, Komárom-Esztergom és Szabolcs-Szatmár-Bereg – egyetlen település sem fordult elő eddig a műsorban. És noha ezek az aránytalanságok jórészt a véletlen művei, mégis figyelmeztetnek arra, hogy az első 14 hónap elteltével jobban törekedjünk a területi kiegyenlítettségre. Hiszen bár a különböző megyék honismereti tevékenysége között számottevő eltérések vannak, a térképen szereplő pontok eloszlása mégsem ezt az aránytalanságot mutatja. Sokkal inkább utalhatunk különböző időpont egyeztetési problémákra, már megbeszélte, jórészt megszervezett riportok kényszerű – megbetegedések, sőt sajnálatos halálesetek miatti – elmaradására. A még érezkelhető földrajzi aránytalanságok idővel minden bizonnyal mérséklődnek majd.

3. Vannak azonban más természetű, s minden bizonnyal tanulságosabb „aránytalanságok”, vagy legalábbis különbözőségek is a sorozat egyes műsorai között. Teljesen nyilvánvaló, hogy az *En falum / En városom* műsorainak sikeressége, színvonala, kerekessége, szépsége három féle körülményen múlik, s talán nem tévedek nagyot, ha megkockáztatom, hogy e három tényező közül az egyik felerészben, a másik kettő pedig negyed-negyedrésznyi súllyal esik a latba.

Az egyik negyedrészt természetesen a rádiós *riporter-szerkesztő* személye általában és pillanatnyi formája konkrétan. Négy-öt rádiós kolléga dolgozik ugyanis „célszerű rotációban” ebben a műsorban, aki elkészíti a riportokat, majd az egészet megszerkeszti, név szerint: *Béla Pál, Juhász Zsolt, Takács András, Újhelyi Zoltán, Zala Simon Tibor*. Mindegyikük önálló egyéniség és tehetség: az egyik ebben a műfajban jobb, a másik abban, az egyik a társadalmi, vagy a történelmi témák iránt érzékeny, a másiknak az emberi tényezők iránti affinitása erőteljesebb. És mivel a riportkészítés is művészet, mindenkinek vannak ihletettebb és indiszponáltabb órái, vagy percei.

Az eredményesség feltételeinek másik negyedét a körülmények szerencsés, vagy szerencsétlen összejárásában merem feltételezni. A dolgoknak és a lehetőségeknek abban a kiszámíthatatlanságban, forgandóságában, ami jelentős mértékben hozzájárul az effajta munka varázsához. Amikor a legreménytelenebb helyzetben is minden jóra tud fordulni. Tudván persze, hogy valahol a véletleneknek is megvannak a maguk okai, és hogy a céltalan hajós sohasem kap kedvező szelet, mégis úgy érzem, hogy a siker legalább negyedrészen a szerencsés

– és nyilván megérdemelt – véletleneknek köszönhető. Mint ahogyan – felháborító módon – a balsiker is.

Talán még a tényezők felénél is nagyobb a jelentősége az elsőszámú riportalanynak, aki az *En falum / városom* műsorban optimális esetben valóban a fő szereplő, hiszen az Ő falujáról vagy városáról szól a műsor. Személye alkalmasságának felelőségében magam is osztozom, hiszen mint „szakértő munkatárs”, én választom, és javaslom: ki legyen egy-egy műsor szellemi „házigazdája”, illetőleg „gazdasszonya”. Véleményem szerint túlnyomó részben az ő rátermettségén, személyiségén, eredetiségén múlik a siker. Engem rendszerint e tekintetben érnek kisebb-nagyobb csalódások. Időnként kiderül ugyanis, hogy nem minden lelkes és kiváló honismereti munkás állja meg a helyét ebben a szerepben. Esetenként nem is a mikrofon előtti szerepléssel van baj, hanem a „szellemi házigazdához” illő áttekintőkészséggel, a különböző témák és személyek méltó súlyozásával, az „én falum vagy városom” kicsiny birodalma bemutatásának „fejedelem gesztusával”. Olyan dolgok ezek, aminek hiányában is lehet kiváló, az átlagot jóval meghaladó a műsor, legföljebb én érzem úgy, hogy „több volt benne”, több lehetőség van a témában is, meg a riporter beszélgetőtársában is. Ehhez, vagyis a „fő” szereplő teljesítményéhez képest, általában eltörpülnek az olyan csalódások, amikor kiderül, hogy bizony nem minden pap, tanár, vagy polgármester jó „riportalany”, nem mindenki tudja mindig talpraesetten kifejezni – ha vannak is – a gondolatait. Hiszen mindnyájan, akik álltunk már mikrofon előtt, ismerjük azt a bosszantó érzést, hogy a legszebb gondolatok és mondatok akkor jutnak eszünkbe, amikor a riporter már összetekerte a zsinórt.

Az esetek nagyobb részére azonban nem ez a jellemző. Hanem az, hogy a honismereti mozgalom egy-kiváló helyi vezéralakja a műsor anyagának helyszíni felvétele során valóban úgy bontakozik ki, ahogyan régi ismeretségünk alapján feltételeztem, ahogyan az előkészítés során megálmodtam. Sőt: sokkal jobban, bölcsebben, elbűvölőbben! Ilyenkor aztán megtörténik a csoda: a helybéli szereplők által elmondottak gyönyörűen rímelnek egymásnak, valahonnan előkerül egy „be nem tervezett” személy, aki új, még jobb megvilágításba helyezi a témát, a tanító úrnak váratlanul megható gyermekkori emlékek jutnak eszébe, és amikor a polgármester asszony az isteni segítségről beszél – megszólal a harangszó. A riporter mélyen beleéli magát beszélgetőtársa érzelmeibe, az pedig magától tereli arra a szót, amit kérdeni akarnak tőle. Az ilyen „kegyelmi állapotban” született műsorok tudják tökéletesen betölteni hivatásukat. Megmutatni a honismereti mozgalom minden részletét, minden árnyalatát. A település távoli és közeli múltjának szinte minden fontos emlékét és erőterét, az ott folyó élet minden nyomorúságát és szépségét. S mint a vihar után feltörő napsütésben, láthatóvá válik az embereket a szülőföldhöz, a lakóhelyhez, a közösséghez kötő, sokszor csak pókháló finomságú szálak gyöngyharomat csillogása.

4. Végezetül néhány tanulság a jövőre nézve.

Szinte minden műsor anyagának felvétele során beigazolódik – legalábbis számomra –, hogy a jó riporter egyik legfontosabb tulajdonsága a lelkéből fakadó *kíváncsiság*. Amikor nemcsak megjártassa, de valóban *tudni szeretné* azt, amit kérdez. Természetesen a riporteri kíváncsiság alapja nem a tudatlanság, hanem éppenséggel a felkészültség, vagy legalábbis a tájékozottság. Ezt a tájékoztatást szolgálja – jól-rosszul – a szakértő munkatárs, jelen esetben e sorok szerzője.

Alapvető fontosságú az elkészült riportok – a műsor építőkövei – összefűzésének ereje, szépsége, természetessége. Általában ugyanis 4-5, ritkán több személy szólal meg, különböző témákról és rendszerint eltérő helyszíneken. A műsorrészek szerves összekapcsolásának, kedvező esetben összeforrasztásának eredményessége a riporter és a „szellemi házigazda” jó összmunkáján múlik. Megítélésem szerint olyankor sikerült ez a legszebben, mikor a faluját, vagy a városát bemutató „főszereplő” úgy szervezte és működtette az általa verbuvált csapatot, mint a jó kamarazenekear első hegedűse, aki a zenemű különböző szólamait más és más hangszerrel játsszatja el, közben maga is muzsikál, egyben vezényel is. Természetesen a műsor végleges arculatának kialakítása során fontos szerepe lehet az összekötő zenéknek is, arra törekedtünk tehát, hogy lehetőleg mindig szert tegyünk valami helyi kórus, vagy zenekar kazettájára, CD-jére.

Az eddig eltelt 14 hónap során csak egyetlen ízben léptük át a jelenlegi országhatárt, az Ipoly jobb oldalán lévő Ipolyvábót kerestük fel. Ez az egyetlen alkalom is megmutatta, hogy

a határ túoldalára vetett településeken a magyar sorskérdések sajátos vetületeire lehet támaszkodni, melyek nélkül nem lehet teljes az Illyés-i magasságban lévő haza ismerete.

A Honismeret következő számaiban folyamatosan ízelítőt közlünk majd az *Én falum / Én városom* szövegeiből. Egyszer, talán majd a műsor harmadik esztendejének végén, érdemes lesz elgondolkoznunk azon, hogy milyen formában, az írott meg a digitális sajtó melyik lehetőségét használva lesz érdemes ennek a honismereti műsornak a maradandó értékeit megőrizni és szélesebb körben, ismét hozzáférhetővé tenni. Hiszen műsorral műsorra hallhatjuk, hogy milyen gazdag ennek az országnak, ennek a nemzetnek a hagyományos műveltsége, két kezével és szellemével teremtett saját világa. Milyen heroikus erőfeszítéssel tudta sorsát alakítani – vagy éppen elviselni. S ahogy Váci Mihály írta *Egy-rangú nép* című versében:

„.... a nép nagyságát sorsa méri.
Máson az méri, ki nem éli.”

Halász Péter

Kossuth-év Amerikában

Első amerikai írásaim indíttatásomnak megfelelően október 6-áról szóltak, (és a sors játéka volt, hogy, szinte azonos időben jelentek meg a Bukaresti Magyar Szóban és a New-York-i Magyar Szóban). Ebben a hagyományban nőtem fel Aradon, természetes, ha minden szeptember végén, október elején hazagondolok.

2001–2002 Amerikában Kossuth-évnek tekinthető, mert immáron 150 éve, hogy Kossuth Lajos a magyar forradalom lángelkű vezére Amerikába látogatott. 1851-ben az Egyesült Államok kormánya hívta meg, december 4-én lépett Amerika földjére. Anyagi és politikai támogatást keresett a függetlenségi harc folytatásához. 1852. július 4-én tért vissza Angliába, ahol folytatta politikai korteskedését.

Az amerikai út Kossuth személyes sikorsorozata lett. A clevelandi Kossuth-szobron az áll, hogy az európai szabadságharc megtestesítője. Ma is szobrok, utcanevek és egy Iowa állambeli megye őrzi emlékét Amerika szerte.

A nagyvilágban élő magyarság fontos zarándokhelye a New-Yorkban felállított Kossuth-szobor, amely az államférfit a szabadság nagy bajnokának nevezi. Személyét New-York-ban, akárcsak előtte Londonban nagy rokonszenvvel fogadták.

A washingtoni Capitoliumban 1990. március 15-én avatták fel az Amerikai Magyar Szövetség kezdeményezésére Kossuth mellszobrát, de az akroni Lorántffy Otthonban is méltó emléket állítottak számára.

A számos amerikai Kossuth nevű település közül az Iowa állambeli Kossuth County (azaz Kossuth megye) mintegy 19 ezer lakosával a legjelentősebb. Az alapítás 150. évfordulója alkalmából életnagyságú bronz szoborral emlékeztek nevadójukra. Az emlékművet 2001 nyarán avatták a megyeszékhelyen, Algona városban, a megyeháza előtti téren. Pedig az egész Kossuth megyében csupán egyetlen magyar család él. A clevelandi Kossuth-szobor érdekessége, hogy a nagyszalontai szobor pontos mása, ikertestvére.

A Kossuth-év legfontosabb eseményei 2002 márciusában zajlottak. A Kongresszus Könyvtárában az európai részlegen könyvkiállítást rendeztek Kossuth Lajos, a szabadság bajnoka

(Lajos Kossuth, Champion of Liberty) címmel. Előadást tartott Jeszenszky Géza nagykövet, valamint a könyvtár igazgatója Carolyn Brown.

Április 15-én emléktáblát avattak East Jefferson könyvtárában, és ugyanezen a napon kiállítás nyílt Szunyoghy András budapesti képzőművész Kossuth gyűjteményéből, ahol plakátok, Kossuth-bankók, könyvek, bélyegek voltak láthatók. Az ünnepség alkalmából a Louisianai Magyarok Szövetsége Raskó Aurél Kossuth portréját ajándékozta az Amerikai Magyar Református Egyesületnek.

Chicagóban ez évben rendezzük meg először október 6-án az Aradi-napokat, amely remélhetőleg hagyománnyá válik. Ez alkalomból Kossuth-kiállítás nyílik a Szabad Magyar Református Egyháznál és az Edgebrookki Közösségi Egyháznál. Kiállításra kerülnek az immáron Budapesten élő Bodó művészpár munkái, Koszorús-Varsa Gabriella: Kossuth bostoni fogadása című képe, amelyet az amerikai Kossuth-bélyeg kapcsán tervezett, valamint az amerikai Kossuth-szobrok fényképei a megfelelő leírásokkal.

Ezúton köszönöm a Bodó házaspár segítségét, Balogh András református lelkész és dr. D. M. Kucsera unitárius lelkész támogatását.

Tatár Etelka

Honismeret – ismét a határok felett

Lapunk olvasói a 2000/5. és a 2002/1. számból értesülhettek a határon túli és a hazai protestáns gyermekek korábbi honismereti táborozásairól. Ezek folytatásaként a *III. Kárpát-mendencei Református Honismereti Gyermektábor* 2002. június 23–30. között rendeztük meg a délvidéki Bácsfeketehegyen (Feketiáe). A helyszíni szervezési munkálatokat és a szállást a Vajdasági Ökumenikus Szeretetszolgálat nyújtotta, a nem délvidékiek megszervezését és a helyszínre szállítását pedig a Budapest Fásori Református Egyházközség vállalta.

A különböző régiókból a következő számú csoportok érkeztek: Délvidék (Szabadka, Maradék, Újvidék, Bajsa, Ada): 22 fő; Erdély (Válaszút) 9 fő; Felvidék (Alistál): 6 fő; Kárpátalja (Nagyszőlős): 5 fő; Drávaszög (Csúza, Vörösmart): 3 fő; Ausztria (Bécs): 2 fő; Magyarország (Budapest): 17 fő. Összesen tehát 64 fővel táboroztunk, amely magában foglalta a felnőtt kísérők (lelképásztorok, pedagógusok, presbiterek, orvos, szervezők, foglalkozásvezetők stb.) számát is.

Az indulást megelőző napon a távolabbról – Kárpátaljáról, Erdélyből – érkezetteket gyülekezeti tagjainknál szállásoltuk el, velük és a reggel csatlakozott felvidékiekkel, bécsiekkel és magyarországiakkal együtt indultunk templomunk elől az egyházközség által bérelt busszal. A tompai határátkelő előtt szálltunk át a rendezők küldte másik autóbuszba, amely a táborhelyre szállított bennünket.

A bácsfeketehegyi Leuenbergi Otthon az egykori református árvaház átalakításával az 1990-es évek elején jött létre a délvidéki református, magyar és szlovák evangélikus, valamint a metodista egyház megállapodása alapján, azóta ökumenikus konferenciaközpontként működik. Vendéglátónk: *Béres Károly* maradéki református lelkész, a tartományi szeretetszolgálat elnöke, felesége: *Béresné Fényszárosi Irénke* és munkatársai gondoskodtak elhelyezésünkről, valamint a tábor színvonalas lelki és honismereti programjáról, amiért köszönet illeti őket.

Az egymást követő napokon felváltva zajlottak a helyi programok, illetve a távolabbi helyszínekre a kirándulások. Az előbbieket keretében – a korábbi táborozásokon kialakult gyakorlatnak megfelelően – kézműves foglalkozások, ének- és táncitanítás, zenés irodalmi est, biblia- és honismereti, ügyességi és sportvetélkedők váltották egymást. A kirándulások során *Szabadka, Palics, Zenta, Aracs, Újvidék, Pétervárad, Maradék és Nándorfehérvár* nevezetességeivel ismerkedtünk. A reggeli és esti áhítatokat minden nap más régióból érkezett lelképásztor, teológus vagy gyermekmunkás tartotta, esténként pedig a határon túli közösségek mutatták be szülőföldjüket, hely-és gyülekezettörténeti ismertetés, versek, zene és tánc formájában.

A tábor résztvevői az újvidéki szerb színház előtt

Az immár harmadik tábor a legmesszebbmenőkig elérte célját: hitünkben, magyarságunkban egyaránt erősödöttünk, gyarapodtak ismereteink a magyar nyelvterület déli régiójáról, az egyhetes együttlét összekovácsolta a különböző tájakról érkezett gyermekeket és felnőtteket (arra is ügyeltünk, hogy a vetélkedők csapatai is vegyesek legyenek). Sikerült tudatosítanunk egy többnemzetiségű és -vallású nagytáj évszázadainak egyik legfőbb tanulságát: a *tolerancia* elengedhetetlenségét. Az egyes országokból érkezett csoportok beszámolóí alkalmat adtak a magyarság különböző fennhatóságok alá szakadt ágai gondjainak, megmaradási „technikáinak” összevetésére. A játék és a sport számára teremtett bőséges idő pedig a gyermekek önfeladott nyári épülését szolgálta. A hazai és határon túli támogatók természetbeni adományai azt is lehetővé tették, hogy minden jelenlévő egyén és csoport – elsősorban olvasnivalóból álló – ajándécsomaggal térhessen haza.

A tábor különböző programjait megtisztelte jelenlétével *dr. Csete Szemesi István* református püspök, *Dolinszky Árpád* evangélikus szuperintendáns és *Juhász Attila*, Zenta polgármestere. A különböző, felkeresett helyszíneken az adott település jeles helytörténetesei, levéltárosai kaualuzoltak bennünket. Ottlétünkről a délvidéki nyomtatott sajtó, az újvidéki és magyarországi televízió, valamint a „Határok nélkül” című rádióműsor is beszámolt.

A záró táboroznél a felvidéki csoport vezetője bejelentette, hogy a jövő évi, IV. tábor szervezését az alistáli református alapiskola vállalja magára. Amikor Isten áldását kérjük támogatóinkra (Oktatási Minisztérium, Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, Mocsáry Lajos Alapítvány), akiknek önzetlen segítsége nélkül nem rendezhettük volna meg az idei táborozásunkat, kérjük, 2003-ban is tegyék lehetővé, hogy hét ország magyar protestáns gyermekei találkozhassanak.

Örömmel számolhatunk be arról is, hogy az immár a harmadik táborozás sikerén felbuzdulva, a Budapest Fasori Református Egyházköztségben *honismereti szakkör* megalakítását kezdeményezték, az évközi munka folytonossága érdekében.

Székely András Bertalan

Emlékezés és szoboravatás Szegeden, Kálmány Lajos születésének 150. évfordulóján

A XIX. század utolsó harmadának és a XX. első évtizedeinek kiváló folkloristájára emlékeztek Szegeden 2002. június 20-án, Kálmány Lajos születésének 150. évfordulója alkalmából Szeged Város Önkormányzata, a Dugonics Társaság, a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke és a Bartók Béla Művelődési Központ szervezésében. Bár Kálmány Lajos 1852. május 3-án született Szegeden, az ünnepségre azért került júniusban sor, mert a Dóm téren a Nemzeti Emlécsarnokban elhelyezésre került szobra – Kligl Sándor szegedi szobrász alkotása – késve készült el. A szobor fiatal, mosolygós pályakezdő papnak ábrázolja Kálmány Lajost.

Az emléknep délelőttjén a Városháza Dísztermében a Dugonics Társaság, – amelynek alapító tagja volt Kálmány Lajos – emlékülést tartott. (A Dugonics Társaság hagyományosan a Városháza Dísztermében tartja rendezvényeit.) A megjelenteket dr. Bartha László, Szeged Megyei Jogú Város polgármestere, országgyűlési képviselő köszöntötte. Köszöntőjében hangsúlyozta, hogy örömmel fogadta dr. Péter László nyugalmazott egyetemi tanár, a Dugonics Társaság és más civil szervezetek – köztük a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület (lásd Honismeret 1995. 2. 43. old.) – kezdeményezését, hogy Móra Ferenc felszólításának eleget téve, a legnagyobb magyar folkloristának végre szobra legyen Szegeden a Nemzeti Emlécsarnokban, születésének 150. évfordulóján.

Dr. Barna Gábor néprajzkutató, a Szegedi Egyetem Néprajzi Tanszékének docense nyitó előadásában számbavette Kálmány Lajos munkásságát, beszélt arról, miben lehet példaképe a néprajz jelenlegi és eljövendő kutatóinak. Ezután a hagyatéka feldolgozásának és megjelenítésének a szükségességéről beszélt.

Dr. Péter László nyugalmazott egyetemi tanár az életmű sorsát méltatta. Előadásában bemutatta Kálmány Lajos gyűjtéseiből megjelent kötetei elkészülési a körülményeit. Beszélt az Abafi és az Ipolyi gyűjtés sajtó alá történt előkészítéséről és a hagyaték sorsáról, kiemelve, hogy eddig csak az 1950-es években jelent meg két vaskos kötet, pedig több kötetre való anyag várja még a megjelenését. A hagyaték feldolgozása mellett szükségesnek látta a megjelent műveinek az újból való kiadását is, mert ezek csak néhány száz példányban jelentek meg, ma már könyvészeti ritkaságok.

Szekernyés János temesvári újságíró, helytörténész a Temesköz népköltészetének kutatója címmel Kálmány Lajos és Temesvár kapcsolatáról beszélt. Előadásának első részében a Csánádi Egyházmegye Papnevelő Intézetét mutatta be abban az időszakban, amikor Kálmány Lajos ott folytatta tanulmányait. Beszélt azokról a tanárokról, akik hatással voltak későbbi munkásságára. Ebben a részben kiemelte többek közt a későbbi színműíró Csiky Gergely sze-

*Barna Gábor leleplezi Kálmány Lajos szobrát,
Kligl Sándor alkotását.*

repét, aki elsőként tanította magyar nyelven az egyházjogot. Beszélt Temesvár kulturális életéről a XIX. század 60–70-es éveiben. Előadása második részében részletesen foglalkozott Kálmány Lajos szerepével a Temesvár melletti Magyarszentmártonban káplánként eltöltött idejéről, amikor kemény kiállásával megmentette a települést attól, hogy a gát átvágásával elárasszák.

Forrai Ibolya, a Magyar Néprajzi Múzeum munkatársa arról beszélt, hogyan alakult az elmúlt nyolcvan év során Kálmány Lajos az intézmény Adattárában levő kéziratos hagyatékának helyzete.

A Nemzeti Emléksarnokban délután került sor Kálmány Lajos szobrának a felavatására. Barna Gábor avatóbeszédének mondanivalóját – mivel Kálmány Lajos pap is volt – két bibliai idézet köré csoportosította. Az egyik: „Egy próféta sem kedves a maga hazájában”. Itt azokról a hányatottságokról, men nem értésekről beszélt, amelyek életében érték. A másik gondolat pedig: „A hegyen épült várost nem lehet elrejtetni”. Itt arról szólt, hogy a mostani évforduló biztatást ad, hogy Kálmány Lajos egész munkássága, a hagyatékában levő anyagok és a ma már hozzáférhetetlen művei megjelenjenek. A szobor talapzatánál Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata, a Dugonics Társaság, a Szegedi Egyetem Néprajzi Tanszéke, a Néprajzi Társaság és a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület helyezett el koszorút.

Az emléknapot este a Bartók Béla Művelődési Központban a Szegedi Szalon sorozat keretében kerekasztal beszélgetés zárta, amelyen dr. Barna Gábor, dr. Juhász Antal, dr. Péter László és a jelen sorok írója beszélgetett Tandí Lajos újságíróval, a Dugonics Társaság titkárával arról, hogy mit jelent számukra Kálmány Lajos.

Bogdán Lajos

Debreczeni Márton Emlékünnep Magyargyerőmonostoron

2002. szeptember 7-én, kalotaszegi Magyargyerőmonostoron, a helyi egyházközség és a Debreczeni család tagjai együtt emlékeztek Debreczeni Márton (1802–1851) bányamérnökre és költőre, születésének idei 200. évfordulója alkalmából. Az emlékünnepen a szülőfalu népén és a család tagjain kívül megjelentek Alföldi László kolozsvári főkonzul, az erdélyi kulturális élet vezető személyiségei, továbbá az Erdélyi Református Püspökség képviselői. A meghívott vendégek délelőtt 10 és 11 óra között a monostori új parókián gyülekeztek. Innen sétáltak át a gyönyörű kora őszi napsütésben a református templomba, ahol ünnepi istentisztelettel vette kezdetét az évfordulás megemlékezése.

Ez alkalomból Kun Attila helybeli lelkész Jób könyvének 28. fejezetéből választott igét, melynek első négy verse ekképpen szól: *„Bizony az ezüstnek bányája van, és helye az aranyknak a hol tisztítják. A vasat a földből hozzák elő, a követ pedig érczczé olvasztják. Határt vet az ember a setétségnek, és átkutatja egészen és végig a homálynak és a halál árnyékának követ. Aknát tör távol a lakoktól: mintha lábukról is megfelejtkeznének, alámerülnek és lebegnek emberektől messze.”* (Jób 28, 1–4) A lelkipásztor igehirdetését azzal a kijelentéssel kezdte, hogy Magyargyerőmonostoron, de egész Erdélyben hagyománya van az ünneplésnek, ha van kire emlékezni. Debreczeni Márton azt a mesterséget választotta, amelynek bár a legkevesebb látszata van, mégis a legnagyobb hasznot hajtja, illetve hajtotta az erdélyi iparnak. Kun Attila párhuzamot vont a bányász és a Teremtő „munkája” között, hiszen ahogy Isten az emberek lelkében gyújtja meg a bányászlámpát, hogy fényénél magunkra ismerjünk, úgy Debreczeni ezzel a fényvel indult el és lett világhírűvé. *„Amikor Isten megeremtette a világot és a világba helyezte az embert, hogy uralkodjék a világon, hogy éljen benne, hogy munkálja azt, akkor az embernek bölcseséget, értelmet adott arra, hogy a maga adottságaival, a maga ajándékaival ezt a világot saját számára, Istennek élve használja.”* Debreczeni Márton egyik legjobb példája annak, hogy az ember megfélemlhet ezen isteni küldetésnek.

Az ünnephez méltó szép prédikáció és a bensőséges hálaadó ima után Bálint Árpád nyugalmazott tanító köszöntötte a megjelenteket. Ezt követően Debreczeni-Droppán Béla történész-levéltáros tartott előadást szépnagybátyja életéről, munkásságáról és emberi nagyságáról, majd Bogdán István színművész adott elő részleteket Debreczeni Márton műveiből. A megemlékezés ünnepélyességét emelte a kolozsvári Solo Quartett közreműködése is. Az ünnepi istentisztelet befejeztével a bányamérnök-költő emléktáblájának leleplezése előtt a cinterembe vonuló gyülekezetnek Egyed Ákos történész, az Erdélyi Múzeum-Egyesület elnöke méltatta Debreczeni Mártont. Az emléktáblát két népviseletbe öltözött monostori pártás leány leplezte le, levéve a tábláról a rajta lévő kalotaszegi vagdalásos terítőt. Ezután Alföldi László főkonzul úr és a különböző szervezetek jelenlévő képviselői, valamint a Debreczeni család tagjai megkoszorúzták az emléktáblát, melynek szövege így szól:

DEBRECZENI MÁRTON
1802–1851
A reformkori Erdély legnagyobb hatású
bányamérnökének, feltalálójának,
az utolsó jelentős magyar eposz szerzőjének,
születése 200. évfordulóján
állította:
Magyargyerőmonostor református népe és
a Debreczeni-család.
2002.

Az emléktábla avatása után került sor a régi parókia udvarán a Debreczeni Márton Tájház átadására. A tájház a Debreczeni család anyagi hozzájárulásával és a helybeliek munkájával jött létre. A tájházalapítás gondolata még 1994-ben fogant meg Kiss Tibor akkori magyargyerőmonostori lelkész fejében, aki a jó másfélszáz éves egykori gabonást – megmentve a végső pusztulástól – áthozatta a parókia udvarára. A tájház előtt a névadó Svájcban élő, 74 éves ükunokája, dr. Debreczeni Zsolt mondott köszönetet a falubeliek fáradozásáért és egyúttal a múzeumnak adományozta az ünnepelt acélmetszetű képmását. Ezután Sinkóné Kalló Katalin a ház berendezője, a kalotaszegi népművészet nagy ismerője beszélt el a tájház létrejöttének történetét. A tájházavató beszéd után a főkonzul úr a nemzeti színű szalag átvágásával nyitotta meg a Debreczeni Márton Tájházat, és az ünneplők megtekinthették a régi kalotaszegi szobát, benne a monostori nép által összegyűjtött sok szép és értékes tárgyi emléket.

A Debreczeni Márton Emlékünnep a régi parokián, 80 fős díszbóddal ért véget nagyon jó hangulatban. Ez egy olyan szép megemlékezés volt, mely – mint Vanek Tibor, a Bolyai Társaság elnöke fogalmazott – nem az ünnepek oly sokszor tapasztalt fesztivál jellegű felszínességét hozta, hanem az ünnep igazi arcát, meleg, családias, összetartozást erősítő lényegét.

Debreczeni-Droppán Béla

Kiosztották a Pro Gömör-díjat

A debreceni székhelyű Ethnica Alapítvány 10 évvel ezelőtt Pro Gömör elnevezéssel díjat alapított azzal a céllal, hogy kitüntesse azokat, akik a történeti Gömör megyében kulturális, közművelődési, közéleti tevékenységükkel kimagasló eredményeket értek el. Az alapítvány kuratóriuma 2002-ben két személynek ítélte oda a díjat. A kitüntetés átadására 2002. október 25-én került sor Putnokon, a „maradék Gömör” fővárosában, a Holló László Galéria kiállítótermében. A 2002-es és Pro Gömör-díjasa: *Polgári László és Rácz Győző*.

Polgári László mérnök, rimaszombati lakos. Évtizedek óta rendkívül sokat tesz a magyar kultúra érdekében a CSEMADOK Szervezetben, a Szlovák Rádió magyar műsoraiban, a műsorok elkészítésében és megvalósításában. Számos magyarországi kulturális szervezettel tartotta el tartja a kapcsolatot, együttműködve a rimaszombati kulturális szervezetekkel. A kapcsolatot elmélyítette a gömörszőlősi Tompa Mihály Emlékbizottsággal, az ózdi Lajos Árpád Honismereti Körrel, a Gömöri Múzeummal, az igrici és bánrévei Tompa Mihály Iskolával és

más intézményekkel és szervezetekkel. Közreműködött magyar emlékoszlopok, emléktáblák, kegyhelyek építésénél és létrehozásánál. Mindezekkel és számos más tevékenységével hathatósan hozzájárult a gömöri magyarság kultúrájának ápolásához és az identitás erősítéséhez.

Rácz Győző szakmérnök: munkássága, tevékenysége a szorosan vett főfoglalkozása mellett elsősorban az ideáti Gömörhöz kapcsolódik. A gömöri múlt emlékeinek kutatásával, gyűjtemények létrehozásával elévülhetetlen érdemeket szerzett. Tompa Mihály költészetének nemcsak rajongója, hanem a nagy gömöri költőhöz kapcsolódó relikviák gyűjtője. E téren szinte egyedülálló tárgyi anyag birtokosa. Gyűjteményének egy részét a Gömöri Múzeumnak adományozta és tevékenyen részt vesz a Gömörszőlősi Tompa Emlékbizottság munkájában. A Tompa kultuszt nagy odaadással ápolja, cikkeket, tanulmányokat írt a költőről, előadásokban népszerűsítette költészetét. Külön is kiemelendő a gömörszőlősi erdőgazdálkodási gyűjtemény kialakításával kapcsolatos tevékenysége. Honismereti munkásságának sokoldalúságát mutatja, hogy Putnokról megjelent képeslapokból egyedülálló gyűjteményt állított össze, amit kiállítások keretében a nagyközönség is láthatott. Putnok város közéletében meghatározó személyiség.

A díjat *dr. Ujváry Zoltán*, a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékének professzora adta át.

Kerékgyártó Mihály

HÍREK

Kossuth Lajos nyomában hazai és külföldi tájakon címmel értékes és érdekes kiadványt jelentetett meg a Kornétás Kiadó. A jelvényt szerző füzet írója *dr. Tóth József* aranyjelvényes túravezető, a Kossuth Szövetség választmányának tagja, aki tíz esztendeje kezdeményezte ezt a mozgalmat.

A közvélemény inkább a politikus, szónok Kossuthot ismeri, és kevesen tudnak sokoldalú – természettudományos – munkásságáról. A *Kossuth-emlékhelyek* megismerését, újabbak felfedezését egyaránt ajánlja fiatal és felnőtt természetjáróknak, hazánk természeti és történeti értékeit kutatóknak, a füzet írója, szerkesztője.

A füzet *első részében* a fővárosban és 18 megyében található emlékhelyekkel ismerkedhetünk meg, a *második részében* pedig 14 külföldi országbéliekkel. Valamennyi településnél Kossuth látogatásának eseménye, illetve az őt megörökítő művészeti alkotás és készítőjének neve, valamint időpontja olvasható. Mellettük van a látogatást igazoló *bélyegzők helye*, ahová a múzeum, egyesület, önkormányzat hivatala stb. pecsétjét kell kérni. A hazai emlékhelyekért 1 pont, a külföldiekért 2 pont, a füzetben nem szereplőkért – saját felfedezésükért – 3 pont jár. A 20 pontot elérők *Emléklapot*, a 40-nél többet igazolók „*Kossuth-túrák*” jelvényt kapnak a Kossuth Szövetségtől.

Az *idén* Kossuth születésének 200., *két év múlva* halálának 110. évfordulójára emlékezünk. Aik részét vesznek a jelvényt szerző mozgalomban (egyének, családok, közösségek) méltó elismerésben részesülnek. Javasoljuk a kiadvány (Kossuth-köri Füzetek 3., bővített kiadása, Kornétás Kiadó, Bp., 2002.) beszerzését a Stúdió Könyvesboltból (1138 Budapest, Népfürdő utca 15/D, telefon/fax: 06-1 359-1964, 359, 6461).

Dr. Tóth József

In memoriam

Balassa Iván (1917–2002)

85 éves korában elhunyt a magyar néprajztudomány nemzetközi hírv tudósa, dr. Balassa Iván professzor. Fájó szívvel búcsúzunk tőle a honismereti mozgalom munkásai nevében, hiszen példamutató szövetségést veszítettünk el, aki mind kutatói teljesítményével, mind a hon- és népismeret terjesztésével segítségünkre volt. Alkotásokban kivételesen gazdag életút zárult le november 1-jén, s vigaszunk éppen az lehet, hogy időtálló művei itt maradnak közöttünk, az általa gerjesztett kezdeményezések folytatódnak.

1917. október 5-én a bihari Bárádon született, ahol anyai nagyapja református lelkész volt, ahol a világról első benyomásait szerezte, ahová később kutatóként is vissza-visszatért, ahol Kossuth mellett őt is díszpolgárrá fogadták, s ahol hamvai pihennek ezután. Debrecenbe vezette tovább az útját, ott szerzett magyar-német szakos tanári oklevelet és magyar-finnugor nyelvészetből doktorátust. „A debreceni civis földművelésének munkamenete és műszókincese” című 1940-ben készült értekezése szinte programszerűen jelöli ki későbbi tudományos pályája fő irányát: a mezőgazdaság-történeti kutatást, a történeti-néprajzi-nyelvi összefüggések feltárását. Első mestere, Csúry Bálint erre ösztönözte, ő indította a tudomány mezején. A debreceni és a kolozsvári egyetemen töltött gyakornoki évek (1938–1940) után a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumban induló (1941–1944), a budapesti Néprajzi Múzeumban (1944–1956) és a sárospataki Rákóczi Múzeumban (1956–1961) folytatódó, majd a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban (1966–1983) kiteljesedő muzeológusi pályán Szabó T. Attila, Kelemen Lajos, Herepei János, László Gyula, Györffy István, Viski Károly iránymutatását követte, s Balassa Iván mindenben méltó folytatónak bizonyult.

Miben áll a több mint hat évtizedes etnográfusi munkálkodás jelentősége?

Elsősorban a maradandó eredményeket hozó tudományos tevékenységben. Kandidátusi címét 1956-ban a magyar kukorica termesztésének, hasznosításának néprajzi és nyelvészeti vonatkozású feldolgozásával szerezte (a monográfia nyomtatásban 1960-ban jelent meg), akadémiai doktor 1966-ban *Az eke és a szántás története Magyarországon* című értekezésével lett (könyv alakban 1973-ban adták ki). Elsősorban agrártörténeti kutatásainak elismeréseként választotta a Svéd Királyi Gustav Adolf Tudományos Akadémia levelező (1975), majd rendes tagjának (1983), a Dán Királyi Tudományos Akadémia pedig tiszteletbeli tagjának (1975). Az igen rangos nemzetközi kitüntetés, a Herder-díjat 1980-ban ítéltek neki. Ebben szerepet játszott érdeklődésének sokoldalúsága, hiszen a folklór területén is jeleskedett – többek között – a *Karcsai mondák* (1963), a *Lápok, falvak, emberek. A Bodroglók* (1975), *A székelyföldi Erdővidék temetői* (1992) című kötetivel, miközben folytatta a földművelésnek egy-egy tájegységre vonatkozó monografikus feldolgozását is – például: *Földművelés a Hegyközben* (1964 és 2000), *Aratómunkások Magyarországon* (1985), *Tökaj-Hegyalja szőleje és bora* (1991) –, s foglalkozott történeti témákkal, például *Földosztó mozgalom a Bodroglókban 1898-ban* (1956), *Sárospatak történeti helyrajza* (1994). Összefoglaló művek is kikerültek keze alól, több kiadást is megért a *Magyar néprajz* – Ortutay Gyulával közösen jegyzett – kötete (1979, 1980, 1982, 1984), művelte a határainkon túli magyarok (1989) és a magyar gabonatermelés néprajzi vizsgálatát (1990), szerkesztője, szerzője volt az új magyar néprajz kötetorsorozatnak, főszerkesztője az *Életmód* kötetnek. Kismonográfiákban mutatta be a tudomány néhány számára különösen becses magyar tudósát, így Jankó Jánost (1975), Csúry Bálintot (1988), Szabó T. Attilát (1996), László Gyulát (2001), s írásaival úttörő szerepet vállalt Györffy István tevékenységének méltó újraértékelésében (1980, 1984). Publikációinak bibliográfiája kötetnyi terjedelmű, tudományos alkotómunkája elismerését számos kitüntetés jelzi (Pitré-díj, Akadémiai-díj, Pro Paluster-díj, Móra Ferenc-díj, Györffy István- és Bugát Pál-emlékérem), 80. születésnapján a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztjét adományozta neki a köztársasági elnök. Tág horizonton széttekintő, az összefüggéseket felismerő, nagy munkabírású kutató volt, aki idős korában is naponta dolgozott íróasztala mellett, s mindvégig hűséges munkatársa maradt folyóiratunknak. Kitűnő tájékozottságát tükröző recenzióit, emlékezeit, adatközléseit szívesen fogadták olvasóink.

Balassa Iván szerepvállalásának egy másik alapértékét a tudományszervezésben figyelhetjük meg. Akárhon teljesített szolgálatot, mindenütt megújított valamit, mindenütt műhelyt terem-

tett maga körül. Fiatalon szerkesztője lett a néprajztudomány legrangosabb folyóiratának, az Ethnographiának (1949–1956), 1972-ben a szerkesztőbizottság elnöke lett. A Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei című sorozatnak húsz száma jelent meg az ő szerkesztői keze nyomán, később a Mezőgazdasági Múzeum agrártörténeti, az Akadémia néprajzi sorozatának szerkesztésében vállalt szerepet. Az utóbbi tíz évben a Néprajzi Látóhatár szerkesztőbizottságának társelnökéként az ifjabb hazai és határon túli kutatói nemzedékek fejlődését segítette. Út-törő jelentőségű kezdeményezések kapcsolódnak a nevéhez. A Művelődési Minisztérium múzeumi főosztályának tudományos osztályvezetőjeként (1961–1966) igen eredményesen fáradozott a vidéki közgyűjtemények fejlesztéséért, beleértve az egyházi intézményeket is; tanulmánya jelent meg a múzeumi kiállítások tudományos előkészítéséről (1964), társszerzőként kötetben mutatta be a hazai múzeumokat (1969). A Mezőgazdasági Múzeum főigazgató-helyetteseként megeremtette az első európai mezőgazdasági munkaeszköz-történeti archívumot. Kiváló nyelvtudásával nemzetközi programokban is rendszeresen részt vett; kongresszusok előadója, kiadványok szerkesztőbizottsági tagja volt. A koppenhágai mezőgazdasági munkaeszközök kutató intézetben elnökségi tagként vették igénybe felkészültségét, a Mezőgazdasági Múzeumok Nemzetközi Szervezete alelnökévé választotta (1969–1971), majd tiszteletbeli tagjává fogadta, akárcsak a finn, a szlovák, a cseh néprajzosok társasága. A Magyar Tudományos Akadémia művelődéstörténeti, néprajzi, magyar őstörténeti bizottságaiban hasznosította felkészültségét, a tudományos minősítés folyamatában gyakran kapott opponensi feladatokat; mint az Eötvös Loránd Tudományegyetem tárgyi néprajzi tanszékének címzetes egyetemi tanára részt vett a jövőd néprajzosok, nyelvészek oktatásában. A Magyar Néprajzi Társaságban fiatalon titkári feladatot kapott, később szakosztályelnök lett, majd pedig a Társaság alelnökévé és elnökeként szabott irányt a közös tevékenységnek. A tudományos igényesség mellett, szerepe volt a két világháború között kiemelkedő munkát végző, de a pártállami időkben ideológiai okokból alábecsült, mellőzött tudósok rehabilitálásában, s különös figyelemmel igyekezett elősegíteni a Kárpát-medencében kisebbségben élő magyarság néprajzi kutatását, valamint a hazai kisebbség etnográfiajának vizsgálatát. Saját mestereinek példáját követve szakmai segítségnyújtással önkéntes munkatársak sorát támogatta a szakmai fejlődésben figyelmével, tanácsaival, s elvezette őket az igényes kutatásig, publikációs tevékenységig, tudományos fokozat megszerzéséig. Megbecsülte azt az egyénileg és közösségekben végzett gyűjtőmunkát, amely a Néprajzi, valamint a Nyelvtudományi Társaság égisze alatt, illetve a honismereti mozgalomban kibontakozott.

S ehhez a ponthoz kapcsolódik életművének egy harmadik eleme: *tudománynépszerűsítő munkálkodása*. Pályája elején ő írta meg az első s máig egyetlen középkorai néprajzi tankönyvet (1947). Kiemelkedő az a tevékenysége, amelyet a Tudományos Ismeretterjesztő Társulatban a néprajzi választmány alapító elnökeként végzett; népszerűsítő célzatú, nagypéldányszámú könyvsorozatokat indított és szerkesztett (Néprajz mindenkinek; A népművészet mesterei). Törvényszerűnek mondható, hogy a néprajztudomány élvonalbeli képviselői közül ő vállalt leginkább önzetlen társadalmi munkát a helyi civil egyesületekben. Meghívta soraiba a kolozsvári székhelyű Kriza János Néprajzi Társaság, a Györffy István Néprajzi Egyesület, a sárospataki központú Bodrogközi Művelődési Egyesület, a Sátoraljaújhelyi székely, az abaúji és zempléni hagyományokat ápoló Kazinczy Ferenc Társaság, a moldvai magyarok iránt érdeklődő embereket összefogó Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület, s Balassa Iván mindig tudatosan törekedett arra, hogy ezeknek a társulásoknak tartalmas működéséhez tanácsaival, javaslataival, ötleteivel rendszeresen hozzájáruljon.

Balassa Iván minőségileg kiemelkedő, méretében is átlagon felüli munkásságát nem nélkülözheti a magyar és a nemzetközi tudományosság: műveit gyakran idézik, tisztázó eredményeit széles körben hasznosítják. Munkatársai, tisztelői, barátai azonban nemcsak az alkotásokat, hanem az alkotót is elismeréssel illetik, s emlékezetükben sok derűs beszélgetést, izes anekdotát őriznek az együttlétek szép óráiból. Sokan felkeresték őt vízivárosi otthonában a kis haza különböző tájairól s a határokon túlról is, s ő is ellátogatott mindenféle megtalálható barátaihoz. Ezért Balassa Iván jelenléte nemcsak a tudományos életben, hanem sokunk hétköznapijaiban is nagyon hiányozni fog. Mégis hálát kell adnunk a Teremtőnek, hogy egy tudós gazdag életművével, egy segítőkész ember életpéldájával ajándékozta meg a magyarságot. Most már elpihent – ahogy az általa is tanulmányozott református sírjelek hagyományos felirata hirdeti – „A boldog feltámadás reménye alatt”. Mi meg őrizzük emlékezetét.

Kovács Dániel

Búcsúbeszéd Bellon Tibor ravatalánál*

*„Látjátok feleim, egyszerre meghalt
és itt hagyott minket magunkra. Megcsalt...”
(Kosztolányi Dezső: Halotti beszéd)*

Nehezen mozdul a gondolat, még költői segítséggel is; elcsuklik a hang, amikor búcsúzni kell Tőled, Tibor, kedves Barátunk, Kollégánk, kedves Tanár Úr! Az első fájdalomban leírt szavak közhelyesnek hatnak, üresen hangoznak. Nehéz fölocsúdni a nem várt hír okozta megdöbbenésből. Hogy nem Te vársz csütörtökönként a Tanszéken. Együtt sírunk a Tieddel, veszteségünk nagyságát próbáljuk felmérni.

Pár napja még együtt örültünk elkészült doktori értekezésednek, együtt terveztük a jövőt, együtt próbáltunk megoldásokat találni a Tanszék napi gondjaira, s együtt reméltük a jó, a megnyugtató megoldásokat. Együtt örültünk a nagyszámú diákköri pályázónak. Jó volt látni, mily nagy örömmel tölt el hallgatód, a „szegedi hallgatók” sikere. Büszke voltál, hogy mind többen jutnak múzeumi álláshoz, és örültél a sok szegedi doktorandusznak. Nagy részed volt a sikerben. Szeretted tanítani. Szeretted hallgatóidat. És hallgatód, kollegáid is viszont szerettek, megbecsültek Téged. Jó volt tudni, hogy ezt Te is látod, érzed. Még csak egy éves a 60. születésnapodra kiadott köszöntő kötet. Vezetésed alatt Tanszékünk a nyugodt munka szigete lett.

Pályád egyenletesen ívelt. Szakmai elismertséged, és persze ezzel párhuzamosan munkád, elfoglaltságod is nőtt. Sokat és sokfélét vállaltál. Túl sokat, talán. De ki mondja meg, hogy hol a határ a felelősség, a megbízhatóság, a hűség, a segíteni akarás és az önsorsrontó túlvállalás között? A pályát szolgálatnak tekintetted. Példát adtál szakmai tisztességből, módszerességből, hűségből.

Kutatási témádnak megfelelően hidat vertél diszciplínák között. Azért is állnak itt sokan kollegáid, barátaid más tudományágakat képviselve.

Mindketten kunságiak lévén, visszatérő téma volt Karcag, Kunszentmárton, a múzeum sok-sok ügye, terve. Hiszen tudásod, energiád megosztottad. Eledet felét a Tanszék, másik felét pedig a karcagi múzeum, Karcag jelentette. Igazi hazád azonban tágabb: az egész magyar glóbusz. Otthon voltál a Muravidéktől az Ung-Latorca tájáig, az Őrségtől a Székelyföldre. Szakmai tudásod, helyismereted néprajzi filmek tucatjai őrzik. A legkedvesebb talán a Tiszáról, amelynek életmódot és gazdálkodást meghatározó szerepét hosszú évek óta módszeresen, újszerűen kutattad, s amelynek vizét most jelképesen magaddal is viszed.

Oktatóként, kutatóként, magyarként, népben és nemzetben gondolkodtál. Még akkor is, ott is, a múltban és jelenben, ahol és amikor ez tiltott, túrt, vagy éppen megmosolyogtató volt. Toleráns voltál azonban minden más nézettel szemben. Egyéniségedből fakadt a költészet, a zene szeretete, a harmónia-keresés, a konfliktusokat feloldó igény és képesség, mert biztos, hogy a szerető családi háttérrel, lelkedben is béke, harmónia volt. Te voltál a megtestesült derű, segítőkészség, vidámság. Az évődésre, a tréfára mindig kész és kapható barát. Az Úristen Téged jókedvében teremtett. Köszönjük, hogy rövidebb-hosszabb időre nekünk is adott. S most magához szólított. Hiányodat csak ezután érezzük majd igazán.

S akik itt állunk ravatalodnál, mind tudjuk, hogy ezek a szavak nem a kötelező „de mortuis nil, nisi bene” udvariassága. Mind igazak. Mert ilyen emberek is vannak. Vagy csak Te voltál ilyen? Vannak pótolhatatlan emberek.

Megcsaltál Tibor. Megelőztél bennünket. Most előttünk jársz. Példáddal segíts elgondolkodni életünkön, feladatainkon. És segíts helyet készíteni nekünk, utánad jövőknek a másik világban, hogy a Te belső derűddel és hiteddel fogadhassuk kapujában sokszor felhangzó tréfás-komoly köszöntésedet: Laudetur Jesus Christus. In aeternum. Amen. Tibor, Tanár Úr, kedves barátom – nyugodj békében!

Barna Gábor

* Karcag, 2002. október 3.

PÁLYÁZAT

A XLVII. (2002.) Országos Néprajzi Gyűjtőpályázat eredményjegyzéke

A XLVII. Országos Néprajzi Gyűjtőpályázatra 154 pályamunka érkezett, amelyből 36 dolgozatot határon túli pályázóink készítettek (Románia 22, Szlovákia 9, Jugoszlávia 2, Ukrajna 2, Kanada 1).

Ifjúsági kategóriában 23 diák pályázott. Dolgozataik mind tartalmilag, mind külső megjelenésükben színvonalasak voltak, amely felkészültségüket és szorgalmukat dicséri. Ebben azonban nagy szerepet vállaltak az őket felkészítő tanárok is. Munkájukat a Néprajzi Múzeum ezúton is köszöni.

A kiírásban meghirdetett 6 témakörben a hadifogoly-visszaemlékezések száma volt a legnagyobb (53). Ezt követték a falusi és városi kisközösségek, családok történetét feldolgozó munkák (40), majd a népi vallásosságot és szakrális emlékeket bemutató dolgozatok (38). Az 1848–1849-es szabadságharc emlékezete napjainkban című témából 9 dolgozat készült. 14 pályamunka a településkép és változásai a XIX–XX. században, illetve a mai tárgyaink története című témakörökkel foglalkozott.

A dolgozatok bírálatát az ELTE Folklore Tanszék, az MTA Néprajzi Kutató Intézet, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum és a Néprajzi Múzeum munkatársai végezték. Az országos zsűri is ezen intézetek, valamint a legtöbb dolgozatot beküldő megyei múzeumok munkatársaiból állt. A zsűri tagjai voltak: *Gráfik Imre* (elnök, Néprajzi Múzeum), *H. Bató Edit* (Jász Múzeum, Jászberény), *Forrai Ibolya* (Néprajzi Múzeum), *Granasztói Péter* (Néprajzi Múzeum), *Kecskés Péter* (Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre), *Koltay Erika* (Néprajzi Múzeum), *Mészáros Veronika* (Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém), *Perger Gyula* (Xantus János Múzeum, Győr), *Tátrai Zsuzsanna* (MTA Néprajzi Kutató Intézet, Budapest), *Verebélyi Kincső* (ELTE Folklore Tanszék, Budapest). Nehéz feladat hárult a zsűri tagjaira, különösen a hadifogoly-visszaemlékezések témakörben beérkezett dolgozatok esetében. Nagyon nehéz pusztán objektív szempontok szerint elbírálni tragikus sorsokat, megrázó élményeket bemutató munkákat, amelyeket legtöbb esetben az élményeket elszenvedők írtak le. Az e témakörben díjat nyert pályázóink esetén a zsűri döntése nem a megélt élmények hitelességének kétségbevonását jelenti. A díjak odaítéléséről való döntés nem az átélt szörnyűségek és személyes tragédiák bírálatán, hanem a dolgozatok összevetésén, szerkesztettségén, a feltárt tények, adatok, források objektív megítélésén alapult. A beérkezett dolgozatok nagyon értékes anyagot tartalmaznak attól függetlenül, hogy kaptak-e díjat vagy sem. A Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában elhelyezve minden kutató és érdeklődő számára hozzáférhetőek lesznek ezek a történelmi tények és adatok, amelyekről ez idáig nagyon keveset tudtunk.

Köszönjük pályázóink értékes munkáját.

Köszönetünket fejezzük ki támogatóinknak: *Honismereti Szövetség, Magyar Néprajzi Társaság, Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, Népi Hagyományok Alapítvány, Néprajzi Múzeum Barátainak Köre Egyesület, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre.*

Budapest, 2002. május 19.

Néprajzi Múzeum

Felnőtt kategória

I. díj

E. Kovács László (Gömörszőlős): A hagyományművelő Tompa mint hagyományalany. Egy angol lady, akiből magyar honleány lett.

A Honismereti Szövetség díja

Faltsné Ujvári Anna (Pécs): „Dísztelen ezüstfenyő”.

A Néprajzi Társaság díja

Faragó Jánosné (Jászárokszállás): „Uram, hallgasd meg könyörgésünket...”

Népi Hagyományok Alapítvány díja

Kiss Hajdú Teréz (Szentés): „Tentacerezás történelemkönyv” – **Kiss László** (Baktakék): „Piros pipacs mező szépe, tisztaság a konyha éke”; **Falvédők**, falvédőfeliratok **Abauj megye** szárazvölgyi falvaiból; **Szólások**, szóláshasonlatok, közmondások **Borsod-Abaúj-Zemplén megye** területéről – **Pacsuné Fodor Sára** (Várpalota): Várpalotai temetők; **Fehér Kereszt Egyesület** és hasonló célú karitatív törekvések; **Más népek** fiainak magyarságba való olvadásának folyamata a nemzetiségtudat megtartásával. – **Sélei Lászlóné** (Karcag): Karcag utcanevei.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum díja

Varga Lászlóné (Balatonfüred): Sírjelek a balatonfüredi régi református temetőben az 1800-as évekből; A balatonfüredi római katolikus temető sírjelei az 1800-as évektől 1945-ig.

II. díj

Borbás László (Alsóörs): II. világháborús emlékeim – **Borbély Mariann** (Szolnok): Időutazás nagyszüleim világába – **Fabinyi Gáborné** (Orosháza): Egy katonai gyalogtúra. „Isten őrizzen meg minden magyart a franciáktól!”

Szabadtéri Néprajzi Múzeum díja

Farkas Krisztina (Mosonmagyaróvár): Die materielle Kultur in den ehemaligen ungarndeutschen Gemeinden St. Johann und St. Peter auf dem Heideboden – **Hochbauer Gyula** (Hosszúfalu-Sacele): Az 1848–49-es szabadságharc emlékezete Brassó vidékén – **Horváth István Imréné** (Szigetszentmiklós): Halottas szokások és hiedelmek – **Kocsis Tibor Jenő** (Sófalva-Sarata): Családom jelene, múltja és eredete – **Komáromy Rudolfné** (Budapest): A mi nagyanyánk – **Molnár Mihály** (Bánréve): Világháborús élményeim – **Neuberger Ferenc** (Hálszi): A Neuberger ház története.

III. díj

Bottlikné Kárász Aranka (Szentendre): Kényszermunkán a Szovjetunióban. Hadifogság, munkatábor, internálás – **Csete Balázs Honismereti Szakkör** (szakkörvezető: *Benedek József*), (Jászkisér): Jeles napi szokások és hiedelmek lakóhelyemen, Jászkiséren; Életem változásai gyerekkoromtól fogva napjainkig, a társadalom és a technika hatására; **Horváth László** (Bene-Dobroszelle): Élet a halál árnyékában – **Scholtz László** (Salgótarján): Az emberek és a méhek – **Szabó Pál Antal** (Újszász): Újszász szakrális emlékei – **Tankó Gyula** (Gyimesközéplek-Lunca de Mijloc): Vegyes néprajzi gyűjtés – **Varga Gábor** (Hajdúböszörmény): Hajdúböszörmény város néptánc- és népzenei együtteseinek története 1952–2002 – **Varga Ottó** (Budapest): Jaj a legyőzötteknek – **Wass György** (Sófalva-Sarata): Beszterce iskolái 1920 és 1940 között; Iskolamesterek bérezése a XVII–XIX. században; Arcképek Beszterce környéki pedagógusokról.

IV. díj

Adorjáni Rudolf Károly (Dicsőszentmárton-Tirnaveni): A désfalvi magyarok karácsony-újév körüli szokásai – **Bagu Balázs** (Bátyú-Uzlovoje): Életutak – **Balogh Ernőné** (Pécsely): A mencshelyi vertcsipke története – **Dr. Balogh Ernőné** (Besenyőtelek): Ünnepnep, de olykor hétköznap is rétes van az asztalon: a házi rétes készítésének szokása Besenyőtelken – **Fodorné Hámosi Ágnes** (Tiszafüred): Szertartások a katolikus egyházban Tiszafüreden és környékén – **Geleta Ferenc** (Kaposvár): Munkaszolgálat, munkatábor; Erdészeti szakembe-

rek, az erdők és erdei termékek kapcsolata az 1848–49. évi szabadságharcral Somogyban – **Gulyás Imre** (Kunszentmárton): Kunszentmárton parasztsága életviszonyainak alakulása a XX. század közepén – **Hárs József** (Sopron): Deportált levelei a Rákosi-korszakból – **Kolta László** (Bonyhád): „Csak azt feledném, azt a franciát” – **Kovács Rozália** (Érmihályfalva-Valealui Mihai): „Tudatom, hogy egészséges vagyok...” (Levelek az I. világháborúból) – **Litauskyné Wuscher Anna** (Szarvas): Egy néptanító a II. világháború utolsó napjaiban és a hadifogságban – **Málnai Pál** (Budapest): Egy hadifogoly kalandjai – Nagy-Imecs Zsuzsanna (Székelyudvarhely-Odorheiu Secuiesc): Az 1848–49-es szabadságharc emlékezete napjainkban – **Rácz Sándor** (Makó): Könnyel, vérrel áztatott út. A Ladoga-tóig és vissza – **Salamon Ferenc** (Futásfalva-Alungeni): Az 1848–49-es szabadságharc emlékezete Kézdivásárhelyen és vidékén, különös tekintettel március 15-e megünneplésére – **Szalai Erika-Borbácsné Nagy Mónika** (Külsővat): Gyógynövények ismerete és alkalmazása – **Támás Károlyné** (Szentgál): A Szentgáli Rózsafüzér Társulat élete – **Tóth József** (Budapest): Két és fél év az őshazában – **Wass György-Becsky Kinga** (Sófalva-Sarata): A pókafalvi Becsky család története.

A Magyar Néprajzi Társaság különdíja

Majorné Bodor Ilona (Baja): Táncoló Cicölle, hegedülő Dávid (Érseksánád hiedelemvilága)

A Néprajzi Múzeum Barátainak Köre Egyesület különdíja

Tipary László-Tipary Lászlóné (Kistompa-Tupá): Szülőföldem, édes szülőföldem...; Az én kálváriám; Szülőföldem szép határa, meglátlak-e valahára...?

Dicsérdő oklevél

Albert Endre (Pécs): A pécsi „Botladozó Kultúrcsoport” – **Asztalos Enikő** (Marosvásárhely-Tirgu Mures): Álmodok Máriáról és Jézusról. Vallásos versek, népi imádságok – **Bánfalvi László** (Ózd): Hagyomány és valóság. IV. Béla menekülése a Muhi csatamezőről a népi hagyomány és történeti források tükrében – **Báró Hajnal** (Székelyudvarhely-Odorheiu Secuiesc): A Székelyudvarhelyi Népi Egyetem első 15 esztendeje 1959–1974. – **Bencze Sándor** (Ada-Ada): A kórogyi gúnynevekről – **Bertalan Jenőné** (Kaposvár): Életrajz családi háttérrel; Lakodalmi szokások és köszöntő versek – **Beiber József** (Eger): Búcsújárás és zarándoklat napjainkban – **Bokodi József** (Budapest): Szökésben – **Borbácsné Nagy Mónika-Kovács Hedvig-Szalai Erika** (Külsővat): A karácsonyi ünnepkörhöz kapcsolódó szokások, hagyományok – **Borbács Károly** (Várpalota): Fájó gyerekkori emlékeim – **Bovatsék Dezső** (Szegevár): Hadifogoly voltam – **Csík Rezső** (Héreg): Egy kényszer szülte kirándulás története – **Csordás Csabáné** (Szombathely): Hadifogság – **Danajka Lajos** (Felsőszeli-Horné Saliby): Egy emlékvédő kisközösség története – **Dávid Áron** (Jászszentandrás): Lakodalmi szokások Jászszentandrásán – **Dittrich Katalin** (Bátaszék): A karácsonyi ünnepkörhöz kapcsolódó népszokások a soknemzetiségű Bátaszéken – **Dr. Földvári Zsuzsanna** (Kiskunlacháza): A Kiskunlacházi Üdülöhelyi Bizottság 25 éves történetének áttekintése az alakulástól napjainkig – **Farkas Sándor** (Veszprém): Elrabolt évek – **Frang Gizella** (Solymár): A soproni poncichternyvel ma – **Gaján Vilmos** (Budakalász): Kántortanítók Pilisszentkereszten – **Gergely Lili Helga** (Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, vezetőtanár: dr. Balázs Lajos) (Gyimesfelsőlok-Lunca de Sus): A Gyimesfelsőlaki Ifjúsági és Közművelődési Egyesület alakulás- és tevékenységtörténete – **Harsányi Ferencné** (Győr): „Ha az Isten bárányt ad...” – **Hetves Józsefné** (Esztergom): Népi vallási ünnepek az ezredvégi Esztergomban – **Homonnai Jánosné** (Jászkišér): Húsvéti és előtte való népszokások Mezőkövesden, szülőföldemen – **Horváthné Bertha Ágnes** (Sopron): Névadási vizsgálatok megyénkben, Sopronban és Rábaközben – **Jáger Ferenc** (Veszprém): Liszka néni meséi – **Jeli József** (Pécs): Népi vallásosság a XX. század Mánfa-Budafa faluban – **Karika Erzsébet** (Balatonfüred): Hadifogságom története 1945–1950 – **Kéki Lajosné** (Tiszaújváros): A Tiszaszederkényi Nyugdíjas Kör közösségi élete – **Kisfalusi János** (Viszló): Temetőkultúra régen és ma – **Korc Antalné** (Halászi): Búvárkodás Halászi múltjában 1740-től 2000-ig – **Kovács Pali Ferenc** (Mákófalva-Mácáu): Kalotaszegi bútorfestés – **Kőhegyi Mihály** (Veszprém): Miska-kancsó 2000. Miska-kancsó ma – **Kövy Zsolt** (Pápa): Egy magyar hadifogoly emlékei a stanislaui lágeréletről – **Lengyel Gyuláné** (Böcs): Halál, temetés Belsőböcsön 1900-tól napjainkig – **Lengyel Melinda** (Balon): Egy igaz legenda – **Mányoki-Németh Károly** (Hajdúnánás): A fiatalok életformája, párválasztási szo-

kások változásai Hajdúnánáson nagyszüleinktől unokáinkig – **Mázi Andrea** (Nagymányok): Húsvéti hagyományok Váralján – **Molnár Ferenc** (Jászkisér): Hadifogság, munkatábor – **Nagy Iván Zoltán** (Szentes): Nagyék, a molnár dinasztia XX. százada – **Négyesiné Juhász Éva** (Szentes): Örökségem – **Páll Albert** (Korond-Corund): Bagoly és sárkovács – **Papp Józsefné** (Budapest): 32 hónap a végtelenben – **Péntekné Mag Hedvig** (Várpalota): A magyarság kultúrájának elemei: a protestáns fejfák – **Pintér László** (Sümege): Hadifogságom; Az emberélet fordulóihoz kapcsolódó szokások szülőfalumban, Szentimrefalván – **Pintérmé Kövecses Irén** (Gyöngyös): Beszél a múlt – **Sipos Endre** ((Maglód): Hadifogolytáborokban – **Szabó Lajosné** (Debrecen): Akinek sikerült hazajönni – **Szerencsés Magdolna** (Dunaszerdahely-Dunajska Streda): Szakrális emlékek, útmenti keresztetek, szobrok, templomok, temetők – **Szilágyi László** (Szepsi-Moldova nad Bodvou): Karácsonyi szokások – **Szűcs Lajos** (Korond-Corund): Korondiak tragikus halálesetei a XX. században – **Takács Renáta** (Simontornya): A német-magyar reformátusság együttélése Nagyszékelyben – **Tánczos Istvánné** (Hort): Az Erkel Ferenc Művelődési Ház nyugdíjas klubközösség születésének és működésének története – **Tóth Judit** (Maroslele): Napjaimból. Dédapám I. világháborúbeli hadifogoly naplója – **Váry O. Péter** (Sepsiszentgyörgy-Sfintu Gheorge): Ismét hontalan – **Vasasné Bogár Katalin** (Búcs-Búc): Egy szlovákiai magyar család internálása Csehországba – **Víg Márta** (Kunhegyes): Csárdákról, betyárokról – **Villányi Edit** (Veszprém): Falukarácsony, karácsonyi népszokások továbbélése Gyulafirátót társközségben – **Wöller István** (Veszprém): Zala megyei leventék Sylt szigetén.

Íffúsági kategória

Kiemelt I. díj

Vásárhelyi Pál Közgazdasági Szakközépiskola Honismereti Szakköre (vezetőtanár: dr. Dienes Erzsébet, Szolnok)

I. díj

Czakó Tímea: Lakodalom 1999. – **Halász Péter**: Életképek a Kerekes, a Halász és a Rózsahegyi család életéből – **Hoszpodár Aliz**: A disznóvágás szokásai és hagyományai Martfűn – **Kis Dávid**: Visszaemlékezések a Pesti-Kis családok életéből – **Kiss Anita**: Családom története – **Mátyus Dóra**: Családi fényképek 1890-től 1999-ig – **Molnár Kitti Bernadett**: Emlékek a Ravasz (Kiss) és a Molnár család múltjából – **Rutkai Dávid**: Visszaemlékezések a Rutkai-Sarró családok életéből – **Sulyok Szilvia**: Családom története.

II. díj

Kovács Enikő (Horvát Gimnázium, Murakeresztúr): Murakeresztúr vallási szokásai régen és ma. (Ahogy nagymamám mesélte) – **Magyar Zoltán-Szabó János** (Kossuth Lajos Közoktatási Intézmény, vezetőtanár: Nagy Ágnes, Orosháza): Az 1848–49-es szabadságharc emlékezete napjainkban.

III. díj

Horváth Csilla (Sopron): „Illenyek vótunk” (Egy vitnyédi hadifogoly története) – **Kazinczy Ferenc Általános Iskola Néprajz Szakköre** (vezetőtanár: Újné Pethő Andrea, Debrecen): Az egyéni vallásgyakorlat alakulása egy görög katolikus hívő életén át – **Tilai Zoltán** (Baross Gábor Közgazdasági Szakközépiskola, Győr, vezetőtanár: Takács Zoltán, Kunsziget): Kunszigeti zöldségtermesztés.

IV. díj

Mihucz Mónika (Kőrös József Közgazdasági és Külkereskedelmi Szakközépiskola, vezetőtanár: dr. Révész dr. Papp Klára, Szeged): A méhkeréki lakodalom bemutatása.

Dicsérfő oklevél

Berta Judit-Berta Adrián (Törökbecse-Novi Beće): Törökbecsei oromfalak – **Csaba Anikó** (Kőrös József Közgazdasági és Külkereskedelmi Szakközépiskola, vezetőtanár: dr. Révész dr. Papp Klára, Szeged): A magyarországi búcsújárás története, különös tekintettel a Szögedi Segítő búcsúhelyre – **Fialka Erzsébet** (Baross Gábor Közgazdasági Szakközépiskola, Győr,

vezetőtanár: Dombos Dénesné, Takács Zoltán, Dör): A dőri fazekasság – Gyulai Éva (Kőrös József Közgazdasági és Külkereskedelmi Szakközépiskola, vezetőtanár: dr. Révész dr. Papp Klára, Szeged): Mezőhegyes lótenyésztése 1784–2002 – Kardos Viktória–Szentkirályi Katinka (Molnár György Általános Iskola, vezetőtanár: Csík Mária, Dombóvár): Az élő Rózsafüzér Társulat Cser Mária csoportja – Lezák Ádám (Sajónémeti): A sajónémeti rabvágás – Maczelka Márk (Szentes): Két év, két hét. Nagyapám, Maczelka Gyula II. világháborús hadifogságának története – Molnár György Általános Iskola 5. b. osztály tanulói (vezetőtanár: Csík Mária, Dombóvár): Szent Anna-forrás és kápolna a Dombóvár melletti Szőlőhegyen – Pingiczer Eszter (Kazinczy Ferenc Gimnázium, Győr, vezetőtanár: Rábelné Kutasi Zsuzsanna, Nyalka): A nyalkai búcsú a XX. század elején.

TISZTELT OLVASÓNK!

A Honismereti Szövetség az 1996. évi CXXVI. törvény 6. § (3) bekezdése alapján a 2001. évi állampolgári adó 1 %-ából

76 332 forint

támogatást kapott. Az összeget elsősorban ifjúsági honismereti rendezvényeink megvalósítására, valamint a Honismeret folyóirat megjelentetésére fordítottuk.

A Honismereti Szövetség elnöksége és a Honismeret folyóirat szerkesztőbizottsága megköszöni mindazok támogatását, akik egyetértve törekvéseinkkel, önzetlen felajánlásukkal segítették munkánkat.

2003-ban újabb feladatok állnak a Honismereti Szövetség előtt. Szervezzük a XXXI. Honismereti Akadémiát, melynek fő témája: *Pro Patria et Libertate* – a Rákóczi-szabadságharc lesz, kitörésének 300. évfordulója alkalmából. Készülünk továbbá a honismereti táborvezetők szakmai tanácskozására és az Ifjúsági Honismereti Konferenciára. XXXI. évfolyamában jelentjük meg a Honismeret folyóiratot.

Mindezen feladatok teljesítéséhez továbbra is nagy szükségünk van az Ön támogatására. Bízunk benne, hogy ismét úgy dönt: adója 1 %-ának felajánlásával Szövetségünk munkáját támogatja. Kérjük, hogy az adóhatósághoz 2002-ben beküldendő nyilatkozatán a

HONISMERETI SZÖVETSÉG-et

szíveskedjék megjelölni.

Adószámunk: 19624947-1-41

Segítő támogatását előre is hálásan köszöni

a Honismereti Szövetség

KÖNYVESPOLC

PÜSKI SÁNDOR:

Könyves sors – magyar sors

A könyv – amit régóta várunk – végre megszületett. Nemcsak a szűkebb szakma várta, hanem a szélesebb olvasóközönség is. Püski Sándor, a legendás „szárszói” könyvkiadó végre közzé tette hihetetlenül gazdag életútját. Milyen kifejező már maga a cím is. „Könyves sors – magyar sors”. Nemcsak a „népi” irodalom legnagyobb kiadójának állít méltó emléket ez a dokumentumkötet. A XX. századi magyar szellemi életnek is kimeríthetetlen tárháza. A méltó emléket akár túlzásnak is érezhetjük. Hiszen a Püski Kiadó története még koránt sincs lezárva. A 91 éves Püski Sándor feleségével, Zoltán Ilonával együtt ma is fáradhatatlanul ápolja az igazi magyar irodalom értékeit, újabb és újabb kötetek megjelenítésével.

A vaskos kötet három részre tagolódik. Az első rész címe: „1911–1966. itthon”, természetesen „Egy könyves születés”-vel indul. Püski Sándor 1911. február 4-én született Békés nagyközségben. Gazdag, színes oldalak következnek itt egymás után a szülői házról, a rokonságról, a mindmáig oly kedves békési tájról. Az olvasó már itt meggyőződhet arról, hogy Püski Sándor nemcsak kiadóként írta (írja) be nevét a magyar művelődéstörténetbe, hanem íróként is. Élvezetes, fordulatossá stílusa is jelzi, hogy mennyi mindent tanult mesteritől, a népi írók legnagyobbjaitól.

A kötet igazi varázsát itt is és később is a hihetetlenül gazdag dokumentumgyűjtemény nyújtja. Levelek, naplórészletek, vallomások színes gyűjteményét olvashatjuk az író emlékezéseiben, de mindez soha nem töri meg a mű egységét. Sinka István, Kodolányi János, Németh László, Féja Géza arcképe bontakozik ki előttünk. A népi írók talán legnagyobb óriásai ők. És ezek az oly sokszor méltatlanul elfelejtett arcok újra és újra előbukkanak, hogy még fényesebben ragyogjanak.

Püski Sándor már fiatal korától a népi írók mozgalmához tartozónak érzi magát. A falukutató mozgalomhoz, a magyar valóság feltáráshoz, legyen az akár vers, próza vagy tanulmány. „Minduntalan érzem, milyen lefojtott roppant erők feszülnek népünkben” – vallja egy levelében.

1939 elején kezdi meg működését Püski Sándor „Magyar Élet” nevű kiadója. Az első kötet Sinka István híressé vált verseskötete, a „Vád”. A „Fekete Bojtár” vádol. Vádol a nincstelének, a kisemmi-zett milliók nevében.

Nagyot kell most ugorjunk az életrajzban. Im-már 1943-ban vagyunk, Balatonszárszón. Ennek a méltán oly híressé vált találkozóznak mozgatórugója, lelke, fő szervezője Püski Sándor volt. És ter-

mészetesen ott voltak a népi írók is, csaknem valamennyien. (A nagyok közül csak Illyés Gyula és Tamási Áron hiányzott.) Az írók szenvedélyes felszólalásokban keresték a kiutat „a nemzet lelki és szellemi bajaira”. Németh László látnoki módon idézte föl 1945 után sorsunkat. Mindennél többet mond, hogy a szárszói tanácskozás teljes, csonkítatlan szövege csak 1993-ban jelenhetett meg – természetesen a Püski Kiadó gondozásában.

1945 után Püski Sándort is meghurcolták. Az egyik legjelentősebb magyar könyvkiadó feleségével együtt kénytelen volt kerámiával foglalkozni. De Püski Sándor nem adja föl. Csaknem 60 évesen, Amerikában, új életet kezd. A kötet második része a „Magyar könyves Amerikában, 1967–1989.” Püski Sándor itt sem csak könyvkiadó. Könyvesboltja igazi szellemi műhely is, az újhaza és óhaza látogatói számára. És emellett irodalmi előadások sokaságát szervezi. Ez egyik legnagyobb siker az erdélyi írók estje – Sütő András vezetésével. És még mindig nincs vége. 1990-től újra itthon van a Püski házaspár. Az újjászervezett Püski Kiadó újra él Magyarországon.

Mivel lehetne befejezni e pár gondolatot? Talán pár sorral, Erdélyi József Farkasverem című verséből: „Farkasordító éjszakán farkasverembe hullt cigány, hegedülj ... Éhes a vad, nincs fegyvered, csak egy törékeny hangszered, hegedülj, hegedülj ...”

Áttételesen ilyen erő a könyv is, az igazi irodalom. Amely mindig égő fákllyaként fog lobogni a farkasordító világ kihívása ellen. Amíg lesznek Püski Sándorok.

Dr. Sipos Csaba

A makfalvi Dósa nemzetség jázsági ágának válogatott levelezése és fontosabb iratai 1755–1999. 1–2.

A genealógia – eredet vagy származástan – kutatásának tudománya első eredményeivel Magyarországon a XIX. század első felében jelentkezett. Nagy Iván, mintegy 12 ezer nemesi családot érintő kötetei 1857–1867 között kerülhettek az érdeklődők kezébe. A század második felében számos genealógiai munkája jelent meg. A kutatást szervező Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság 1883-ban alakult meg és ez évben indult útjára a Turul című folyóirat is. Nagy Iván munkájának folytatásaként tekinthető napjainkig Kempelen Béla Magyar nemesi családok című sorozata. A zömmel nemesi családok mellett más társadalmi osztályok családtörténeti kötetei is megjelentek. A második világháború után a genealógia háttérbe

szorult, újraéléde az 1970-es években kezdődött, 1883-ban újjáalakult a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság. A genealógiai kutatások fellendülését bizonyítja Pandula Attila szavaival Muhoray György a megújuló magyar genealógiai irodalom e jeles kötetével.

A kötetben közölt genealógiai táblák mutatják be a dokumentumokban szereplő, a Jászság múltjában kiemelkedő szerepet játszó famíliákat: a makfalvi Dósa, a laszlófalvi Eördögh, az incseli Szóts, a mohorai Muhoray, az Egerváry (Mausburger) és a peremartoni Nagy nemzetségeket.

Sokrétű a közölt dokumentumfajták köre: címeres levél, nemesség kihirdetése, a családtagok egymáshoz írt levelei és képeslapjai; genealógiai vonatkozású iratok: házasságkötési értesítés, házasságlevél, keresztlelél, végrendelet, gyászjelentés, halotti anyakönyvi kivonat; jelentős számú a hatósággal való levélváltás: bírósági végzés, határozat, fellebbezés, rendőrségi büntetőparancs, folyamodvány, igazolás, nyilatkozat, nyugta, fogházi elbocsátólevél, haszonbérleti szerződés, községi bizonyítvány. Igen érdekesek a közölt naplótöredékek, a napi feljegyzések és az útibeszámolók is.

A közölt dokumentumok híven szemléltetik a Jászság köznemességének XVIII–XX. századi viszonyait, életének mindennapjait. Különösen a nagyszámú magánlevelezést érdemes e vonatkozásban kiemelni. Megismerhetjük az 1950-es évek viszonyait, az „osztályharc” eszközeit, különböző társadalmi csoportokat sújtó diszkriminációkat is.

Figyelmet érdemel a kötet helytörténeti vonatkozásban is (Jászapáti, Jászberény, Kocsér esetében). A dokumentumok sorát a Mária Terézia által 1755-ben Dósa Pál részére adományozott címeres levél nyitja, s követi ezt további 944 dokumentum.

Elismerést érdemel Muhoray György rendkívül precíz közlése. Nincs olyan dokumentum, amely címzésében, tartalmi tagolásában, a dokumentum fizikai állapotának leírásában bizonytalanság lenne. A forráskritikai megjegyzések szűkszavúak, vitatott kérdéseket nem érintenek, vagy elkerülnek. A szövegben előkerülő személyekre vonatkozó megjegyzések elegendőek. A fordítások színvonalasak. Különleges értéket képvisel a közölt fotóanyag. Elismerést illeti a kiadót, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatóságát, amely sorozatában a Documentatio Historica IV–V/2-ben jelentette meg a 832 oldalas kötetet. A szerkesztő Muhoray György.

Levéltáraink, múzeumaink és könyvtáraink csak támogatók segítségével jelentethetik meg kiadványaikat. Ezt a rangos kiadványt – nevüket érdemes megjegyezni – a Magyar Országos Levéltár, a Neusiedler Papírgyár Rt. Szolnok és Traditio Humana Alapítvány Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumiért támogatták. (Szolnok, 2001.)

Gazdag István

BÁNKINÉ MOLNÁR ERZSÉBET:

Jászkunok a XVIII–XIX. században

A debreceni Csokonai História Könyvek sorozatában adták ki Bánkiné Molnár Erzsébet történelmi és néprajzi tanulmányainak válogatását. A szép kiállítású, levéltári forrásokra épülő kötet egyfajta összegzés a szerző negyedszázados kutatási eredményeinek. Ha belelapozunk a könyvbe, azonnal látjuk, hogy a szerző a tőle megszokott színvonalon, tudományos alaposággal kutatja és mutatja be a Jászkunok történetét. A tanulmányok előszavában határozottan megfogalmazza, kutatásai során egyre nagyobb hangsúlyt helyezett arra, hogy a jászkunok közemberek sorsát megismerje. „Figyelmem középpontjában mindenkor az ember áll, aki saját életével formálja a történelmet, s akinek az életét formálja a történelem.” A szerző könyvében kilenc tanulmányt közöl, amelyek nagy része levéltárak és múzeumok évkönyveiben, folyóiratokban, konferenciák összegző kötetében korábban már megjelent, de találunk közöttük olyan írást is, amely ez ideig nem nyert publikitást. A kötet első tanulmánya a *Jászkun Kerület autonómiáját* mutatja be a „gyökekek”-től (magyar középkortól) a Jászkun Kerület megszűntetéséig. Ez az írás 1996-ban a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár által rendezett nemzetközi konferencián hangzott el előadásként és kötetben most jelenik meg először. A második tanulmány a *Közirtokosságok a Jászkun Kerületben*, míg a harmadik írás a *pénzügyigazgatás témakört* tárgyalja 1745-től 1848-ig. A negyedik tanulmány fontos történelmi eseményhez kapcsolódik. A *Jászkun Kerület szerepe az 1809. évi napóleoni háborúban és az utolsó nemesi felkelésben* címet viseli. A tanulmány foglalkozik a jászok és a kunok katonai kötelezettségeivel, a nemesi felkelés történeti és jogi előzményeivel. Feltárja azokat a terheket, amelyeket a háború kirobbanása a lakosságnak okozott, ideértve a harcokban közvetlenül résztvevőket és a hátróság polgári lakosságát egyaránt. Az ötödik tanulmányból megismerhetjük az *1843-as jászkunok népmozgalmát*. A Jászkun Kerület önkormányzati élete Mária Terézia 1745. május 6-i privilégiumán, valamint az 1799. évi statutumokon (törvény, határozat) alapult, szerveződött, a későbbiek során attól egyre inkább eltávolodott. Az 1843-as mozgalom az egykori demokratikus elvek érvényesítését tűzte ki célul. Szerveződése egymástól függetlenül, azonos időszakban kezdődött a Kiskun és a Jász Kerületben. Az írás világosan tükrözi, hogy a helyi társadalom, hogyan reagált a hatalom kiszajátítására irányuló törekvésekre. Bemutatja a szervezkedés nehézségeit, a lakosság megfélemlítését, az igazságtalan megtorlás módszereit. A tanulmány címe: *A jászkunok törekvései a Jászkun Kerület igazgatásának demokratizálására 1843–1844-ben*. A hatodik tanulmány *Jász és kun, jászkun öntudat megnyilvánulásai a Kiskunágban* címmel szerepel a kötetben. Az írás mentalitástörténet. A szerző a Kiskunágban végzett kutatásai alapján összegzi és mutatja be, hogy a jászkun redempció önerőből történt véghezvitele milyen mértékben erősítette a

jáskun öntudatot. A hetedik tanulmány a tanács szerepét vizsgálja Kiskunfélegyháza gazdasági életének és társadalmi tagolódásának befolyásolásában 1745–1848 közötti időszakban. A kötet utolsó két írása periratokon keresztül tárja fel a jáskunsági vérfükeresők, kuruzslók családi bűnügyeit. Érdekesek és napjainkban is figyelmet érdemelnek ezek a témák, esetek, amit a szerző összegyűjtött és könyvében közread. Az írások néprajzi mondanivalót is hordoznak, művelődéstörténeti és közegészségügyi szempontból is értékesek. Ezek a tanulmányok is, mint a történetész kutató többi írása, hiteles levéltári forrásokra épülnek, külön értéke a közölt mellékletek, jegyzetek, magyarázatok és a gazdag irodalomjegyzék.

Bármelyik írást is olvassuk ebben a színvonalasan válogatott tanulmánykötetben, elfogultság nélkül állíthatjuk, hogy Bánkiné Molnár Erzsébet a Jáskunság történetének szenvedélyes és szakavatott kutatója. (Csokonai Kiadó, Debrecen, 2002.)

Urbán Miklósné

Tapolcai életrajzi lexikon

Veszprém megye helytörténeti könyvészetének egyik sikeres vonulatát jelentik az életrajzi lexikonok. A sort a Pápai pedagóguslexikon nyitotta meg, majd ezt követte a Veszprém megyei életrajzi lexikon, amely történeti életrajzokat tartalmazott (s készül a kortárs lexikon is), a legújabb pedig a valaha Tapolcán született, vagy itt élt, esetleg más vonatkozásban e településhez kötődött személyek életrajzát tartalmazza.

Tapolca, ez a Balaton-felvidéki, a róla elnevezett medence központjában lévő ősi település melegvízű forrásainak köszönhető a korai megtelepedést. Valaha mezővárosként funkcionált, amely a XIX. század második felétől gyors polgári fejlődésnek indult: a földművesek, szőlőművelők mellett jelentős számú iparos, kereskedő és vas-

utas lakta. E térség gazdasági mozgalmassága a kultúrára is hatással lett: a helyi születésű, kiemelkedő személyiségek mellett számosan voltak olyanok, akik ide kötődtek, s valamely időszokban szerepük volt a település életében.

E lexikon ötlet mutatja be életrajzuk tükrében. Többségük XIX. és XX. századi, de szerepelnek (érthető módon hiányos adatokkal) olyanok is, akik a középkor valamely időszakában kötődtek Tapolcához. „Legkiválóbb eleink egy részének tevékenységét emléktábla jelöli városunkban (...) sok jeles tapolcai sorsa, munkássága sajnos már végleg a feledés homályába veszett. Szegényebbek lettünk vele. (...) Ez a hézagpótló kiadvány az első lépés, hogy lokális múltunk jobb ismeretét kínálva egy »társaságba« gyűjtsük a legjelesebb tapolcai életrajzát” – írja az előszóban a város polgármestere, Ács János. Olyan, szélesebb körben ismert személyek szerepelnek a terjedelmes kötetben, mint Apponyi Albert, Batsányi János, Baumberg Gabriella, Bertha Bulcsu, Bethlen István, Cholnoky Jenő, Darányi Ignác, Felletár Emil, Koncz István, Kosuth Ferenc, Lipták Gábor, id. és ifj. Lóczy Lajos, Ranolder János, Sági Károly, Sallay Misi, Sárdy János, Savanyú Jóska, Sobri Jóska, Széchényi György, Wekerle Sándor és mások.

E nagy hagyományokkal rendelkező kisváros múltját életrajzokban bemutató kötet gondozója és szerkesztője a Városi Könyvtár életrajzi archívumának alapítója és gyarapítója, az intézmény igazgatója, *Kertész Károly*. „Legfontosabb szempontunk volt a hitelesség, de törekedtünk az életutak olvasható, áttekinthető leírására” – írja a kötet bevezetőjében.

A jól dokumentált (irodalom, hivatkozások, fotók) lexikon a Tapolcai Füzetek 20. köteteként jelent meg. Remélhetően hozzájárul majd számos életút alaposabb feltárásához is különböző szakjellegű kötetek kapcsán, amelyre a füzet sorozatban már eddig is több példát találhatunk. (Tapolcai Városi Könyvtár Egyesület. 2000.)

Tölgyesi József

HÍREK

Kedves Barátaim!

Örömmel jelentem, hogy „megszületett” VÁNDORVASBAN című kötetem, mely nem annyira önéletrajz, mint inkább a XX. század korrajza a század elejétől a hatvanas évekig. Isten segédelmével folytatni akarom, most azonban ezt a könyvet kell eljuttatnom olvasóimhoz.

Részlet a könyv bevezető sorából: „Vándorvas az, amikor a rabnak, külön büntetésül, nem csupán a két kezét, hanem lábait is megbilincselik s a kettőt láncsal összefűzik – meghúzza annyira, hogy a nyomorult csak görnyedten, tipegve tud menni. A kommunizmus idején ilyen vándorvasban szállították sokunk tárgyalására meg egyik börtönből a másikba – de ilyenben görnyedt a nemzet is. S görnyed máig.”

A 14x20 centiméter nagyságú, 580 oldalas, kartonfedelű könyv ára 2560 forint, plusz a postai díj, ami belföldre 280 Ft. Összesen tehát 2840 forint. Megrendelhető a Műhely-Munka Bt. 2030 Érd, Dévényi utca 16. címen. A 2840 forintot — megrendelés esetén — kérem belföldi postautalványon (úgynevezett rózsaszín csekken) föladni, aminek megérkezése után a könyvet csomagoljuk és postára adjuk. Minden példányt dedikálok!

Kézfóggással:

Kunszabó Ferenc

Honismereti Bibliográfia

Alkotó emberek. Amatőr művészetek az ezredfordulón. Főszerk.: Kovácsné Bíró Ágnes, szerk.: Tóth Zsuzsanna, Kiss László. Kiadja a NEKÖM Köz-művelődési Főosztálya. Bp. 2001. 398 old. – Kovácsné Bíró Ágnes: Előszó; Hoppál Mihály: A művészet szeretetéről; Vitányi Iván: Amatőrművészet a mai Magyarországon; Kiss László: Amatőr – amatőrség; Héja Éva: Az amatőr népművészeti mozgalmak helyzetének áttekintése; dr. Bánszky Pál – Beszprényi Katalin – Borbély Jolán: A tárgyalkotó népművészet az ezredfordulón; Novák Ferenc: A néptáncmozgalom művészeti irányzatai; Neuwirth Annamária: A gyermek-néptáncoktatás és pedagógusképzés helyzete Magyarországon; Kobzos Kiss Tamás: Népzene-tanítási törekvések Magyarországon; Berán István: Falusi hagyomány a városba és vissza; dr. Boross Gábor: Nem hivatásos korosművészet; Boán Gábor: A hangszeres komolyzenei együttesek helyzete az ezredfordulón; Mészáros Emőke: Amatőr bábjáték Magyarországon a harmadik évezred küszöbén; Lengyel Pál: Az amatőr bábozás hosszú menetelése; Tömörny Márta: A bábozás szakterület helyzete; Gabnai Katalin: A Corvin téri küzdelem után; Szakall Judit: A gyermekszíni-játékos mozgalomról; Sándor S. István: Művészi tendenciák a gyermekszíni-játékosban; Szakall Judit (összeáll.): A Magyar Drámapedagógiai Társaságról; Sándor L. István: Tendenciák a diákszíni-játékosban; Vidoovszky György: A diákszíni-játékos; Nánay István: Felnőtt amatőr színi-játékos; Tóth Zsuzsanna: Játékosok társadalmi; Kiss László: Az életre keltett vers; Szalay Tamás: Tánc és közművelődés; dr. Petravichné Matyeczko Olga: Amatőr társastáncélet Magyarországon; dr. Bálványos Huba: Amatőr képzőművészet, 2001.; Fekete Márta: Az amatőr képző-és iparművészet az ezredfordulón; Kerékgyártó István: Naiv művészet; Schéfer Anna: Szabad Képző-és Iparművészek Országos Szövetsége; dr. Buglyá Sándor: Amatőrfilmes mozgalom és közművelődés; Győri Csilla: Amatőr filmes; Győri Lajos: Autonóm fotóművészet – nemzeti fotókulturális örökség.

Almásfüzitő 1000 éves. Kiadja az Önkormányzat. Almásfüzitő, 2001. 20 old.

Bajna. Írta: Tóth Krisztina. Szerk.: Bárdos István. Előszó: Kosáry Domokos. Száz Magyar Falu Könyvesháza. Bp. 2001. 210 old.

Bajtőről mindenkinek. Tanulmányok, naplók, visszaemlékezések. Szerk.: Bárdos István. Önkormányzat. Bajót. 2000. 189 old.

Bakonyársarkány környékének természeti értékei. Szerk.: Benis István, Futó János. Zöldsárkány Környezetvédő és Természetjáró Csoport. Bakonyársarkány. 2000. 64 old.

Baltazár Dezső püspök élete és munkássága. Dokumentumok, könyvek, családi emlékezések alapján szerk. és írta Leel-Össy Lóránd. Szerk.: Táborita József. Magánkiadás, 2000. 371 old.

Bársony István – Papp Klára – Takács Péter: Az úrbérrendezés forrásai Bihar vármegyében I. Az Érmelléki és a Sárréti járás. 2001Cs. Kiss Ernő: Tatabányai Múzeum, 2001. Magánkiadás. Tata, 2001. 23 old.

Bél Mátyás: Esztergom vármegye leírása. Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Igazgatósága és a Kultúr István Társadalomtudományi és Kiadói Alapítvány. Tatabánya, 2001. 157 old.

Bódi József: A kisbéri és a magyar királyi ménesbirtok története. Publi-CITY „1492” Kiadó. Bp. 2000. 157 old.

Budafok – Tétény. Milleniumi album. Szerk.: Garbóczi László, Kanyó Ferenc, Száray Miklós. XII. Ker. Önkormányzat. Bp. 2002. 288 old.

„A Csodaszarvas nyomában”. Módszertani füzet. Szerk.: Fabulya Lászlóné. Karácsonyi János Honismereti Egyesület. Békéscsaba, 2001. 52 old. Az Orion legenda; A tábor napi programja; A táborvezetés naplója; Diákkronika; A csodaszarvas nyomában (drámajáték, óravázlat); Szász Gábor visszaemlékezése; Molnár Antal visszaemlékezése.

Dankó Imre: Zsáka. Szerk.: Selmezi László. Száz Magyar Falu Könyvesháza. Bp., 2002. 150 old.

Demeter Zsófia: Lajoskomárom, a „legelső rendes falu”. Emléklapok Lajoskomárom telepítésének kétszázadik évfordulójára. Kiadta az Önkormányzat. Lajoskomárom. 2002. 88 old.

Dokumentumok Budapest-Tétény történetéhez, 1831-1950. Szerk.: Czaga Viktória, Garbóczi László, Szabó Csaba. Budapest történetének forrásai. Budapest Főváros Levéltára. Bp. 2002. 421 old.

Dokumentumok Újpest történetéhez, 1840-1949. Összeáll. szerk., bev.: Sipos András. Budapest történetének forrásai. Budapest Főváros Levéltára. Bp. 2001. 454 old.

Dorogi olimpikonok. Írta: Győr Béla és Szabó Gyula. Kiadja az Önkormányzat. Dorog, 2001. 50 old.

Dorogi lexikon. Írta és szerk.: Solymár Judit, Kovács Lajos. Kiadja az Önkormányzat és a Város Barátainak Egyesülete. Dorog, 2000. 208 old.

Dömös. Írta: L. Kecskés András, szerk.: Bárdos István, bev.: Kosáry Domokos. Száz Magyar Falu Könyvesháza. Bp. 2001. 166 old.

Dunaalmás: Komárom vármegye: kénes strandfürdő és nyaralóhely a Nagy-Duna mentén. Előszó: Ferenczy Miklós. Kiadja az Önkormányzat. 2001. 28 old.

Dunakanyar repertórium, 1965-1999. Összeáll.: *Pethő Zsoltné Németh Erika.* Pest Megyei Könyvtár, Szentendre, 2001. 130 old.

A Dunakeszi Körösi Csoma Sándor Általános Iskola évkönyve, 1999-2000. Szerk.: *Németh Gábor.* é. n. 126 old. – A tartalomról: *Kollár Albin:* Előszó; *Brunadné Juhász Éva:* Kisiskolásaink tanéve; *Dr. Csányi Istvánné:* Felső tagozatosok éve; *Botos Ferencné:* Testnevelés és sport helyzete, eredményeink; *Málovicsné Sára Katalin:* Körösi Napok alsó tagozat; *Planicska Szilvia:* Körösi Napok felső tagozat; *Harangozó Éva:* A millenniumi év tárlatai; *Csacsetka Dániel-Kelényi Kristóf-Poller Bence-Hajdu Ákos:* Körösi Baráti Kör tevékenysége; *Bernard Le Calloc'h:* Körösi Csoma Sándor a szobrászművészetben; *Uzsoki András:* Dunakeszi város Szent Mihály patrocíniuma; *Berárd Le Calloc'h:* Nevem breton eredetéről; *Zomborka Lilla:* Ballagási beszéd; Az iskola dolgozói; Az iskola tanulói; Végzős tanulók.

Erdélyi honismereti barangolás. Szatmártól – Máramaros – Gyergyó – Csík – Háromszék – Moldva – Hunyadon át Aradig. Összeállította *Dolkóné Simon Judit.* Kiadja a Körösi Csoma Sándor Általános Iskola. Érd. 2000. 72 old.

Esztergomi civil katalógus. Kiadja az Esztergomi Polgáregylet. Esztergom, 2002. 52 old.

Az esztergomi Szent István Gimnázium millenniumi évkönyve, 2000/2001. Szerk.: *Bányai András.* Kiadja a Gimnázium. Esztergom, 2001. 173 old.

Az esztergomi Temesvári Pelbárt Ferencs Gimnázium jubileumi évkönyve, 1931-2001. Szerk. és összeáll.: *P. Radics Dávid.* Kiadja a Gimnázium. Esztergom, 2001. 279 old.

Fakász Tibor: A dorogi járás 1956-ban. *Dorogi füzetek*, 23. Dorog Város Barátainak Egyesülete. Dorog, 2000. 274 old.

Fakász Tibor: Esztergom 1956-os története. Kiadja az Esztergom-Komárom Megyei Önkormányzat Levéltára. Esztergom, 2000. 183 old.

Falu – város – Oroszlány. Oroszlány város Önkormányzatának ünnepi kiadványa a falu újátelepítésének 300. Évfordulójára. Szerk.: *Magyar Henrik.* Kiadja az Önkormányzat. Oroszlány, 2001. 14 old.

Ferenczi Géza: Lapok Erdély múltjából. Tanulmányok. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó. Székelyudvarhely, 2002.

Ferenczy Miklós: Csokonai Mocsán. Kiadja az Önkormányzat. Mocsá. 2001. 23 old.

Ferenczy Miklós: Orvosi pályám emlékezete, 1950-2000. Magánkiadás. Dunaalmás. 2000. 78 old.

Ferenczy Miklós: Török világ Dunaalmáson. Magánkiadás. Dunaalmás. 2000. 44 old.

Fél Edit: Régi falusi társadalmak. Néprajzi tanulmányok. Szerk. és bev.: *Hofer Tamás.* Kalligram Könyvkiadó. Pozsony, 2001. 404 old.

Füredi História. Helytörténeti Folyóirat. Fel. szerk.: *Elek Miklós.* Kiadja az Aranyhíd Kulturális

Szolgáltató Intézet és a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület. Balatonfüred, 2002. 1-2. sz. 36 old. – *Dr. Rácz János:* Balatonfüred neve; *Tóth Attila:* A balatonfüredi és szentlászlói Varga család története, *Varga Lászlóné:* A balatonfüredi református temető sírjelei a XVIII. század végétől 1920-ig II.; *Tóth Attila:* Eötvös Károly emléksora; *Elek Miklós:* Ki a balatonfüredi Eötvös-szobor alkotója?; *Fazekas Miklós:* Balatonfüred és a vasút; *Horváth Mihály:* Szilvássy Zoltán a polihisztor tanár; *Beszámoló a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület 2001. évi tevékenységéről.*

Gallai Rezső: Helytörténeti kaleidoszkóp. Alfadat-Press. Tatabánya, 2000. 114 old.

Gazdálkodás az Alföldön – Földművelés. Szerk.: *Novák László Ferenc.* Az Arany János Múzeum Közleményei IX. Nagykovács, 2002. 412 old. – *Romány Pál:* Nagykovácsnak tekintélye van; *Novák László Ferenc:* Földművelő gazdálkodás az Alföldön – Előszó; *Wickner Erika:* Mezőgazdaság és településrendszer a szarmata korban; *Darkó Jenő:* „Pascua Romanorum” (Adalékok a honfoglalás előtti Pannónia településföldrajzához); *Vályi Katalin:* Ember és környezet Szermonostort fénykorában; *Pálóczi Horváth András:* A késő középkori Szentkirály határháznál és gazdálkodása; *Aszt Ágnes:* Gödörölak a középkori magyar falvakban, különös tekintettel a Szentkirályon feltártakra; *Bánkiné Molnár Erzsébet:* Egy jászok pusztá határháznál módosulásai; *Varga Gyula:* Négy Bihar megyei település határháználai rendszere a XVIII-XIX. században; *Dankó Imre:* Az alföldi közbirtokosságok története, szervezete és szerepe; *Hoffmann Tamás:* A tanyák; *Vadász István:* A táj átalakulása és a mezőgazdasági termelés szerkezeti változásai a XIX. szd. végén és a XX. szd.-ban az Alföldön; *Czegledi Katalin:* Növénynevek és keleti kapcsolataik (körte); *Surányi Béla:* Régi gazdasági növényfajták, tájfafták a XVIII-XIX. szd.-ban; *Surányi Dezső:* Az alföldi gyümölcskultúra ökológiai és történeti gyökerei; *Balla László:* Termesztett gabonafajták a XX. szd.-ban; *Matuz János:* A „Bánkúti 1201” búzafajta és utóélete; *Bagi Gábor:* A II. József-féle kataszteri felmérés eredményei a Jászok Kerületben; *Szabó László:* A Tiszazug gazdálkodásának helye az Alföld gazdálkodásában; *Szabó István:* Beszenyszög gazdálkodása a XX. szd.-ban egy paraszti önéletírás alapján; *Sági Norbert:* Földművelés Újszilváson a XX. szd. második felében; *Csoma Zsigmond:* Bolgárkertészet az Alföldön; *Halász Péter:* Vetemény, veteményezés a moldvai magyaroknál; *Silling István:* Vöröshagyma-termesztés a bácskai Kapuszínán; *Selmeczi Kovács Attila:* Olajnövény művelés az Alföldön; *H. Bathó Edit:* A szőlőtermesztés múltja a Jászszéchenyben; *Ujváry Zoltán:* Az agrárkultusz elemei az alföldi néphagyományban; *Silling István:* Jegyzetek a Dél-Alföld agrárkultuszáról.

Gaál Dezső – Gaál Dezsőné Hunyák Julianna: Őrségi fenyevesek ölében. Történetek, emléképek Szatta múltjából. Szatta, 2001. 162 old.

Gáspár Gabriella: Tatabányai bányászat története. Pázmány Péter Katolikus Egyetem. Bp.-Piliscsaba. 2001. 50 old.

Gerecsei Zsolt: A lábatlani református egyház és templom története. Kiadja a Lábatlani Református Egyház presbitériuma. 2000. 72 old.

Hegedűs Pál: Kisbér története. Örökségünk. Önkormányzat. Kisbér, 2001. 407 old.

Hegytörténet. Hegytörténeti Konferencia: Budapest-Hegyvidék, 2000. Kiadja a XII. Ker. Önkormányzat. Bp. 2001. 168 old.

Hegyvidéki olvasókönyv. Szerk. és kísérőszöveg: *Szatucsek Zoltán*. XII. Ker. Önkormányzat. Bp. 2000. 152 old. – Szemelvények Budapest főváras XII. kerületének történetéből.

Hidak Komárom-Esztergom megyében. Szerk.: *Tóth Ernő*. Komárom-Esztergom Megyei Állami Közükezelő Közhasznú Társaság. Komárom, 2001. 152 old.

Horváth István: Esztergom: Várhegy. Szerk.: *Kovalovszki Júlia*. *Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtár*, 685. Bp. 2001. 16 old.

Hősök tere: képes történet. Szerk. és írta: *Fodor Béla*. Kiadja Herminamező Polgári Köre és a Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye. Bp. 2001. 59 old.

Huszonöt éves a Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakközép- és Szakmunkásképző Iskola. Szerk.: *Bekéné Magyar Melinda*. Kiadja az Iskola. Tatabánya, 2001. 125 old.

Huszonöt éves a Kodály Zoltán Ének-zene Tagozatos Általános Iskola (1975-2000). Kiadja az Iskola. Tatabánya, 2000. 102 old.

Írók és tárgyi emlékeink kutatója. Emlékkönyv Bánkúti Imre 75. születésnapjára. Szerk.: *Mészáros Kálmán*. Kiadja a Magyar Nemzeti Múzeum, a Budapesti Történeti Múzeum és a Hadtörténeti Intézet. Bp. 2002. 346 old. – *Szikossy Ferenc*: Bánkúti Imre 75. születésnapjára; *Módos Péter*: Tanár és osztályfőnök az Árpád Gimnáziumban; *Tabula Gratulatoria*; *Köszegi Frigyes*: A főváros pesti oldalának településtörténete az őskorban; *Havassy Péter*: Gömör vármegye középkori fő- és alispánjai; *Janó Ákos*: Sárospatak 1528. évi „hadtörténete”; *Pálffy Géza*: A Habsburg Birodalom hadigazdasági kapcsolatai a magyarországi végvárpontszerrel a XVI. század második felében (a kaszai királyi hadszertár példáján); *Benczik Gyula – Hermann István*: A pápai szabók céhlevelének átirata az őriszentpéteri szabók részére; *Iványosi-Szabó Tibor*: Az egészségügy kezdetei Kecskeméten (1660–1850); *Hanny Erzsébet*: „Academia Poetica...” Buda visszavívása a spanyol köztudatban; *Seres István*: Thököly Imre gályarabságra ítélt katonái Törökországban, 1696-1699; *Mészáros Kálmán*: A kuruc kor szereplői Pápán; *Kovács Ágnes*: A császári hadifoglyok helyzete a Rákóczi-szabadságharcban; *Köpeczi Béla*: Klement János Mihály 1714-ben a Rákóczi szabadságharcról; *Molnár Sándor*: Kuruc néphagyomány Szabolcs-Szatmár-

Bereg megyében; *F. Dózsa Katalin*: Árva Bethlen Kata szöszéktakarója és úrasztali terítője a fogarasi református templomban; *Zachar József*: A katonai pálya mint karrierlehetőség a XVIII. századi magyarság előtt: történeti statisztikai adatok a társadalmi mobilitás kérdéséhez; *Dobrossy István*: A felső-magyarországi görög kereskedőretek (kompániák) kapcsolatai a Balkánnal és Európával; *Temesváry Ferenc*: Tallózás a bécsi vagyonmegosztás Magyar Nemzeti Múzeum fegyvertárát érintő iratanyagában; *Berta István*: Egy nagyszabású közlekedéstechnikai terv és előzményei: „Nagy-Budapest közlekedési koncepciója”; *Ormos Mária*: Vita a mezőgazdaság kérdéseiről az 1930-as évek elején; *Vígh Károly*: Gömbös és Zsilinszky közös politikai útja és szétválásuk története; *Mészáros Kálmán*: Bánkúti Imre műveinek bibliográfiája.

Jámborné Balog Tünde: Az én kalendáriumom. Széphalom Könyvműhely. Bp. 2002. 267 old.

Jáki Katalin: Észak-Dunántúl. *Magyar tájak*. Cartographia. Bp., 2001. 232 old.

A Jász Múzeum Évkönyve 1975–2000. Szerk.: *Hortiné dr. H. Bathó Edit* és *Kiss Erika*. *Jászsági Könyvtár 4*. A Jász Múzeumért Alapítvány kiadványa. Jászberény. 2001. 510 old. – *H. Bathó Edit*: A Jász Múzeum 125 éve; *Kertész Róbert*: Kőkori kutatások a Jászságban; *Csányi Marietta – Stantzik Ilona – Tárnoki Judit*: Jászdózsai aranykincs, *Cseh János*: Gepida-ház szövetség helyével Szolnok – Zagyvarpartról; *Madaras László*: Késő népvándorlás kori, X. századi és Kora Árpád-kori régészeti lelőhelyek a Jászságban; *Selmezi László*: Egy elveszett jász település: Kozmadamján-szállása; *Langó Péter*: A jászok „felfedezése” és beköltözésük a Kárpát-medencébe; *Szabó László*: A jász etnikum sajátosságai; *Szikszai Mihály*: Adatok a jászsági vízimalmok történetéhez; *Szabó István*: Bánásmód a zsidókkal a Jászkun Kerületben; *Berényi Marianna*: A zsidóság Jászberényben; *Babucs Zoltán*: A jászberényi m. kir. 2./III. honvéd gyalogos zászlóalj története (1939 – 1943); *Kiss Erika*: Volt egyszer egy gombgyár; *Farkas Ferenc*: Jászsági eseménynevek néhány jellegzetessége; *Sugárné Konczek Aranka*: A két Bedekovich; *Pató Mária*: Egervári Potemkin Ódön: Egy reformkori polihisztor a Jászságból; *Papp Izabella*: Sipos Orbán, a „jász király”; *Kaposvári Gyöngyi*: Egy XIX. századi hölgy író: Kempelen Rita; *B. János Gyöngyi*: Divattervezés és múzeumalapítás. Portré Hamza Lehel Máriaőről; *Novák László*: Adatok a Jászság településnéprajzához; *Selmezi Kovács Attila*: Kézimalmok a Jászságban; *Kókai Magdolna*: Adatok a Jászság születés körüli hiedelemvilágához; *Sári Zsolt*: Úrnapok a Jászságban; *Molnár István*: A kánai menyegző; *Pernyész Livia*: Adatok a Jászság népmesevilágából; *Bánkúti Károly*: A szitakötők kutatásának helyzete és eddigi eredményei Jászberény környékén; *Buschmann Ferenc*: Az alattyáni Bereki-erdő nagylepkevilága és természetvédelmi értékelése az eddigi kutatások tükrében; *Fülel Katalin*: „Egész életét a szellemiekre fordítja”. Életrajzi vázlat Fülel Lajosról; *Lőrincz Ernő*: Világnézeti determinizmus és preformálás (Rész-

let Fülep Lajos művészettörténet-filozófiai ismeretéből); *Pethő László*: Oktatás, társadalom, regionalitás.

A Kazinczy Ferenc Társaság tájékoztatója. 2002. október. 20 old. – A tartalomról: *Kiss Endre József*: Kossuth-émlék hely a tállyai evangélikus templomban; *Busa Margit*: Készül Kazinczy Ferenc életének és műveinek adattára, *Kováts Dániel*: Szabó Zoltán és Újszászy Kálmán centenáriuma; *Uő.* Dr. Balassa Iván professzor, tiszteletbeli tagunk 85 éves; *A Kazinczy Ferenc Társaság közgyűlése, 2002.*; *Fehér József*: A VI. Abaúji Szabadegyetemről.

Kecskemét története 1849-ig. Szerk.: *Bárh János*. Kiadja Kecskemét Megyei Jogú Város Önkormányzata. Kecskemét, 2002. 735 és XLVIII old. – *H. Tóth Elvira*: Kecskemét és környékének népvándorlás kori története a régészeti leletek tükrében; *V. Székely György*: Kecskemét Árpád-kori régészeti emlékei; *Iványi-Szabó Tibor*: Kecskemét története 1541-ig; *Kocsis Gyula*: Kecskemét története a török hódoltság idején; *Iványi-Szabó Tibor*: Kecskemét a kései feudalizmus korában;

Kesztlöc története. Feld.: *Radovics Istvánné*, fotó: *Gaál Lajos*, szerk.: *Katona István*. Kiadja az Általános Iskola. Kesztlöc, 2001. 82 old.

„A kényes úrfi s a rongyos baka”- tanulmányok két halhatatlan pápai diákról. Szerk.: *Mezei Zsolt*. Pápai református gyűjtemények. Pápa 2001. 278 old.

Komáromi értesítő: 1849. Januáriustól Juliusig. Szerk.: *Nagy Zoltán*. Kernstok Károly Művészeti Alapítvány, KT Kiadó, OSZK. Rév-Komárom – Bp. 2001. 496 old.

Komáromi lapok: 1849. Juliuától Oktoberig. Szerk.: *Nagy Zoltán*. Kernstok Károly Művészeti Alapítvány, KT Kiadó, OSZK. Rév-Komárom – Bp. 2001. 270 old.

Konyár Falukönyve. Szerk.: *Ujváry Zoltán*. Ethnica. Debrecen 2002. 743 old.

Kovács Zsófia: A tatabányai Turul és kapcsolata a vizuális neveléssel. Vitéz János Római Katolikus Tanítóképző Főiskola. Esztergom, 2001. 31 old.

Dr. Kubassek János: Atlasz árnyékában. Érdi Újság Könyvek. Érd. 2002. 212 old. – Előadások, értekezések, interjúk, cikkek, nekrológok a földrajztudomány világából.

Kulturális Figyelő. A Hargita Megyei Kulturális Központ közművelődési és információs lapja. Csíkszereda. 2002. 1. sz. 16 old. – A tartalomról: Bemutatkozás (a zetelaki ifjúsági táborban); Helyismereti könyvkiállítás (Székelyudvarhelyen); *P. Buzogány Árpád*: VII. Gyermekszínházi fesztivál Felsőboldogfalván; *U. ő.*: Anyanyelvi vetélkedő a Nagy mentén; *Sárpataki Ágnes*: A XII. Magyar Nyelvű Nemzetközi Vers- és Prózamondó Találkozóról és erdélyi résztvevőiről; *Tusa Lajos*: Pro Art Képzőművészeti Galéria; *György Attila*: A láthatatlan ember – Ádám Gyula; *Both Aranka*: A néptánc és a népdal folytonossága Udvarhelyszéken; *P. Buzogány Árpád*: Egy tájhát és gazdája (Székelyszentlé-

lek); *P. Buzogány Árpád*: Ott lenni a Szejke-napon minden esztendőben; *Róth András Lajos*: Könyvtárgyarapító lokálpatrióták; *Sorbán József*: Vetélkedő Lovétén; *Kovács Piroska*: Értékmentés Márafalván.

Limes. A Komárom-Esztergom megyei Önkormányzat tudományos szemléje. Tatabánya 2002. 2. sz. 198 old. — A tartalomról: *Zeidler Miklós*: Társadalom és gazdaság Trianon után; *Csöti Csaba*: A menekült köztisztviselők társadalmi integrációjának keretei 1918-1924; *A. Sajti Enikő*: Az impériumváltozás hatása a délvidéki magyarok társadalomszerkezetére; *Somlai Katalin*: Trianon a marxista történetírásban; *Majaru, Adrian*: A románok és a „többiek” (Törvényhozás, hétköznapi és közgondolkodás a két világháború között); *Gyarmati Zsolt*: Polgári otthon a századfordulós Kolozsváron; *Koudela Pál*: A magyar polgárosodás egy alternatívája a Felvidéken: egy kassai tanár, Sziklay Ferenc élete; *Prohászka Péter*: Sárközy József, a műgyűjtő; *Gyúzi László*: Egy XIX. századi kéziratos népdalgyűjtemény Komárom vármegyéből; *Trogmayer Ottó*: Tisztelgő szavak dr. Lőrincz Lajos emlékezetére.

Lökkös János: Trianon számokban: az 1910. évi magyar népszámlálás anyanyelvi adatainak elemzése a történelmi Magyarországon. Püski Kiadó. 2000. 383 old.

Lukács Józsefné Varga Eszter: Pilismarót története II. A XIX. század elejétől az I. világháború végéig. Kiadja az Önkormányzat és a Pilismaróttért Alapítvány. 2000. 302 old.

Lukács László: Anekdoták Kossuthról és Kövyről. A Lengyel-család 2002, szeptember 14-én, Balassagyarmaton megrendezett családi találkozója szerkesztette és kiadta *Demeter Zsófia*. Szekesfehérvár. 2002. 16 old.

A magyar egyház évezrede. Írta: *Török József és Legeza László*. Előszó: *Paskai László*, bev.: *Tempfli József*. Mikes Kiadó és Ecclesia Könyvkiadó. 2000. 176 old.

Magyar helységnevtárak, helynévlexikonok és szótárak: történeti tipológiai áttekintés. Összeáll.: *Kertész Gyula*. *Történeti statisztikai füzetek*, 12. KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat. Bp. 2000. 91 old.

Magyarország természetvédelmi térképe: ki egészítő tabló a kiemelten védett értékekről. Bioszféra Alapítvány, Bp., 2001. térkép.

Magyar történelmi helynevek. Szerk.: *Csiffáry Tamás*. Könyvműves Könyvkiadó. 2001. 494 old.

Marosvidék. Makó és térsége kulturális folyóirata. Kiadja a Marosvidék Baráti Társaság. 2002. 2. sz. 84 old. – *Trogmayer Ottó*: A Kossuth-emlék megnyitása; *Papp István*: Vivát Makó; *Markos Gyöngyi*: A Kossuth-címer a néphagyományban; *Korell Gertrúd*: A Kossuth-nóta; *Halmágyi Pál*: A Kossuth-kultusz Makón; *Gilicze János*: Hol szállt meg Kossuth Makón?; *Kelemen Ferenc*: Nagy idők tanúja (a Kossuth-fa kivágása; *Jámborné Balog Tünde*: Öreg park árnyán ó szobor; *Forgó Géza*: A New York-i Kossuth-szobor és Makó; *U. ő.*: Csanád me-

gye és az aradi vértanuk emlékműve; *Szentesi József*: A turini remete apátfalvi látogatója; *Ruszkai Béla*: Született Budán, kivégezték Pesten (Gonzczeky János); *Gonzczeky János* imádsága a hazáért; *Németiné Kodrán Erzsébet*: Gyuri szabó palotai legendája; *Adók István*: Kossuth utca Csanádpalotán; *Rozsnyai János*: Az éji betyár; *Orbán Imre*: Szent István király tisztelete Makón; *Török József*: A belvárosi katolikus énekharántműtől; *Marosvári Sándor*: Tudósítás egy régi túráról (Parádsasvár, 1960); *Forgó István*: A megszállás első napja; *Nagy Veronika*: Látkép; *Siket István László*: A nyomdaudvar; *Rácz István Pál*: A kiszombori iskola története; *Tóth Szegedi Lászlóné Nyulas Jolán*: Felvidéki magyarok a Dél-alföldön; *Vargéné Nagyfalusai Ilona*: Erdei Iskola Apátfalván; *Fodor Imre*: Egy gyűjtő valóságai, *Olasz Tibor*: Zsidó világtalálkozó Makón.

Mária Valéria híd. Fotó: *Kovács Melinda*. Állami Közúti Műszaki és Információs Kht., Bp. 2001. 71 old.

Megpecsételt történelem: középkori pecsétek Esztergomból. Szerk.: *Hegedűs András*. Primási Levéltár. Esztergom. 2000. 181 old.

Mesélnék a ferencvárosi utcák. Helytörténeti olvasókönyv. Szerk.: *Lukács Emília*. Ferencvárosi Önkormányzat. Bp. 2001. 253 old.

Mészáros István: Tokodaltáró képes krónikája 1812-től. Tokodaltáró. 2001. 56 old.

Mészáros Tibor: A száműzött bíboros szolgálatában. Mindszenty József titkárának napi jegyzetei, 1872-1975. Lámpás Kiadó. Abaliget. 2000. 675 old.

A minőség forradalmára: in memoriam Németh László. Vál. és szerk.: *Monostori Imre*. Nap Kiadó. Bp. 2001. 380 old.

Morvai Zita: Kisbér hely és iskolatörténete. Apor Vilmos Katolikus Főiskola Természettudományi Tanszék. Zsámbék. 2000. 75 old.

Mód László – Simon András: A hajtástól az újborig. A szőlő és a bor ünnepei Lendva-vidéken. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet. Lendva. 2002. 159 old.

Móser Zoltán: Az idő távolából – az idő távolába. Illyés-Petőfi-Vörösmarty. *Völgyégi Füzetek* Honismereti, műemlékvédelmi, turisztikai magazin. Főszerk.: *Dr. Szénássy Árpád*. Komárno, 2002. 2. sz. 22 old. – A tartalomról: *Dr. Gazda István*: A Felvidék művelődéstörténeti IX. Kiadja a Völgyégi Múzeum. Bonyhád, 2002. 36 old.

Múltunk emlékei. emlékeinek feltárása; *Himmler György*: Jeles genealógusunk: dr. Werner Mór; *Végvölgyi Szilárd*: Czuczor Múzeum Andódon; *Benyák Mária*: Az akarat nem ismert akadályt; *Uő*: Szent István szobrával gazdagodott Vágkirályfa; *Motesiky Árpád*: Tüskék Petőfi lelkében; *dr. Mélykúti Csaba*: Bemutatjuk a Tájak-Korok-Múzeumok Egyesületét; *Wohlné dr. Nagy Ágota*: Emléktábla-avatás Cszon; *S. Sebestyén József*: Deáki – Szűz Mária-templom; *Himmler György*: Az év idegenforgalmi slágere: a Mária Va-

léria híd; *Miriák Ferenc*: Hagyományörző óvoda Bátorkeszin; *Lukács László*: A búcsi leventék emlékére; *Sztrecskó Rudolf*: Hazavitték (Komáromból) jó hírünket; Örökségvédelmünk három nagy felvidéki alakja: *Divald Kornél*, *Berzeviczy Gergely*, *Brentán Károly*; *Oláh György*: Az Ex libris-gyűjtésről; *Csáky Károly*: Emlékezés a százéves Honti Múzeumra; *Csáky Károly*: Tájház Ipolyszakállason.

Műzsák kertje. A magyar múzeumok születése. Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület. Bp. 2002. 228 old. – *Bodó Sándor*: Gondolatok a magyar múzeumok kétszáz éves „születésnapján”; *Kuczogi Zsuzsanna*: Magyarország múzeumi városai 1914-ben; *Pallos Lajos*: Magyar Nemzeti Múzeum; *Kecskeméti Tibor*: Magyar Természettudományi Múzeum; *Szemkeő Endre*: Néprajzi Múzeum; *Pataki Judit*: Iparművészeti Múzeum; *Balog Ilona Klára* – *Csornay Boldizsár* – *Eisler János* – *Gaboda Péter* – *Gonda Zsuzsa* – *Illés Eszter* – *Papp Katalin*: Szépművészeti Múzeum; *Kapros Márta*: Palóc Múzeum (Balassagyarmat); *Kocsor János*: Munkácsy Mihály Múzeum (Békéscsaba); *Munkácsy Gyula*: Országos pedagógiai Könyvtár és Múzeum (Bp.); *Kozma Gyula*: Technológiai Iparmúzeum (Bp.); *Rédey Judit*: Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum Bp.); *L. Kurucz Katalin*: Budapesti Történeti Múzeum; *Oroszi Sándor*: Magyar Mezőgazdasági Múzeum (Bp.); *Molnár Erzsébet*: Közlekedési Múzeum (Bp.); *Sági Zoltán*: Rendőrség-történeti Múzeum (Bp.); *Korompai Balázs*: Déri Múzeum (Debrecen); *H. Szilasi Ágota*: Dobó István Vármúzeum (Eger); *Sallay Dóra*: Keresztény Múzeum (Esztergom); *Horváth István* – *Lázár Sarolta*: Balassa Bálint Múzeum (Esztergom); *Perger Gyula*: Xántus János Múzeum (Győr); *Németh Csaba*: Erkel Ferenc Múzeum (Gyula); *Nagy Vera*: Tornyai János (Hódmezővásárhely); *H. Bathó Edit*: Jász Múzeum (Jászberény); *Varga Éva*: Rippl-Rónai József Múzeum (Kaposvár); *Sz. Kőrösi Ilona*: Katona József Múzeum (Kecskemét); *G. Molnár Adél*: Balatoni Múzeum (Keszthely); *Lovász Emese*: Herman Ottó Múzeum (Miskolc); *Szentkúti Károly* – *Aszt Ágnes* – *Enszől Imre*: Hansági Múzeum (Mosonmagyaróvár); *Almássy Katalin* – *Istvánovits Eszter*: Jósza András Múzeum (Nyíregyháza); *Sólymos Szilveszter OSB*: Főapátsági Gyűjtemények (Pannonhalma); *B. Horváth Csilla*: Janus Pannonius Múzeum (Pécs); *Nemes András*: Soproni Múzeum; *Haász Gabriella*: Darnay Múzeum (Sümege); *Fári Irén* – *Nagy Ádám*: Móra Ferenc Múzeum (Szeged); *Gaál Zsuzsanna*: *Wosinszky Mór Múzeum* (Székszárd); *Rózsa Gábor*: *Kosztay József Múzeum* (Szentés), *Fülöp Gyula*: *Szent István Király Múzeum* (Székesfehérvár); *Kiss Gábor*: *Savaria Múzeum* (Szombathely); *Füvessy Anikó*: *Kiss Pál Múzeum* (Tiszafüred); *Forró Katalin*: *Tragor Ignác Múzeum* (Vác); *Regenye Judit*: *Laczkó Dénes Múzeum* (Veszprém);

Németh László emlékkönyv. Szerk.: *Monostori Imre*, *Olasz Sándor*. Tiszatáj Alapítvány–Németh László Társaság. Bp. 2001. 559 old.

Novák László Ferenc: Földművelő gazdálkodás az Alföldön. Kiadja a PMMI Arany János Múzeum. Nagykőrös. 2002. 152 old.

Novák László Ferenc: Hódmezővásárhely településnéprajz, hagyományos gazdálkodása. Az *Arany János Múzeum Kismonográfiái* 15. Kiadja a PMMI Arany János Múzeum. Nagykőrös. 2003. 164 old.

Oláh Tamás: Kossuth Lajos és Zemplén vármegye. Forráskiadvány. Szerk.: *Dobrossy István*. Miskolc. 2002. 160 + 16 old.

Orbáné Horváth Mária: Emlékművek, emléktáblák győri kislexikona. Városi Könyvtár. Győr. 2001. sz. n.

Osvai László: Az esztergomi Kolos Kórház építéstörténete, 1892-1902. Pulmo-Dent Bt. 2000. 121 old.

Ötven éves a Tatai Edzőtábor. Szerk.: *Wér Wilmos*. Sport Folio Kft., 2001. 51 old.

Padányi Lajos: Nyergesújfalu monográfiája. Önkormányzat. Nyergesújfalu. 2000. 367 old.

Pájer Imre: Csorna a XXI. század küszöbén. Szerk.: *Bunovác Dezső*. Ceba Kiadó. 2002. 128 old.

Pest-budai nemzetőrök 1848-1849. Dokumentumok a fővárosi nemzetőrség történetéhez. Szerk.: *Czaga Viktória és Jancsó Éva*. Budapest Fővárosi Levéltár. Bp. 2001. 500 old.

Piarista Diák. A Budapesti Piarista Gimnázium és a Magyar Piarista Diákszövetség lapja. 2002. szeptember. 32 old. – A tartalomról: *Szács Ervin:* Cserkésztablát avattunk Nagybecskerekén; *Bővíz László:* Králik László emlékünnepség Nagybecskerekén; *Posztoczyk Iván:* Barangolás a Piartural Biharban, a Bánságban és az Al-Duna vidékén; *dr. Sibalszky Zoltán:* Oktatási módszerek a budapesti piarista gimnáziumban az 1940-es évek elején; *Farkas Zsolt:* Negyedszázada temették Kós Károlyt.

Pick József: A dorogi fotográfia története. *Dorogi emlékek*, 9. Magánkiadás, 2000. 60 old.

Pick József: A dorogi németység története. Magánkiadás. Dorog, 2000. 178 old.

Pick József: A dorogi turistaság története. *Dorogi emlékek*, 7. Magánkiadás. Dorog. 2000. 196 old.

Pilinyi Péter: Józsefváros története, 1897-1927. Józsefvárosi Önkormányzat. Bp. 2001. 104 old.

Prokopp Mária: Esztergom: a királyi vár freskói. Szerk.: *Horváth István. Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára* 692. Bp. 2001. 16 old.

Pusztai József: Bábolna az őskortól 1945-ig. Önkormányzat. Bábolna. 2000. 99 old.

Rálátás. Zsáka helytörténeti-honismereti, kulturális tájékoztató. Szerk.: *Dankó Imre*. Zsáka, 2002. 3. 40 old. *Rákóczi László:* A Sárrét vízszabályozása; *Bánkiné Molnár Erzsébet:* Kossuth Lajos ismeretlen beszéde; *Kállai Irén:* A Bihari Múzeum és szerepe Bihar kulturális életében; *Dankó Imre:* Aka vára és a templáriusok; *Novák László Ferenc:* Településnéprajz; *Bencsik János:* Tudományos emlékülés és szoboravatató ünnepség Gyulán, Erdős Kamill halálá-

nak 40. évfordulóján; *Novák László Ferenc:* Gondolatok Arany Jánosról; *Osváth Pál:* Biharvármegye a kurucz – labancz csatározások alatt (1888).

Révész László: Aranyszántás Balotán. Gazdag honfoglalás kori női sírok Kiskunhalas környékén. Magyar Nemzeti Múzeum – Thorma János Múzeum. Bp.-Kiskunhalas. 2001. 96 old.

Rendszerváltó Archívum. Szerk.: *Lezsák Sándor*. Antológia Kiadó. Lakitelek. 2002. 1. sz. 68 old. – A tartalomról: *Lezsák Sándor:* Élő Archívum; Szemelvények a Független Fórum – Kéziratot tiltott magyar irodalom a Kárpát-medencében című könyvből; *Buda Ferenc* megnyitó beszéde a laki konferencián 1979-ben, a fiatal írók találkozóján; [*dr. Kelemen András*]: Számítunk segítségetekre (1983); *Szabó Miklós:* A Bibó Emlékkönyv (1981); Bizalmas pártjelentés ...a Bibó Emlékkönyvről (1984); *Demszky Gábor, Haraszti Miklós, Nagy Bálint, Rajk László:* Tüntetés a lengyelek mellett a Bem-szobornál (1982); *Szécsi Árpád:* A Bethlen Gábor Alapítvány történetéből; *Szécsi Árpád:* Interjú Bába Ivánnal a Magyar Figyelőről; *Lezsák Sándor:* Köszöntő az 1987. évi lakitelki találkozón; Képek az 1987-s lakitelki találkozóról; A találkozó 181 résztvevője; Az 1987. Szeptember 27-i lakitelki találkozó nyilatkozata; Felhívás a lengyel nép segítségére (1982);

Sédtől – Süttőig. Szerk.: *Barakka Gábor*. Polgármesteri Hivatal. Süttő. 2000. 400 old.

Somos Béla: Magunk keresése. Beke György pályaképe 2000-ig. Felsőmagyarország Kiadó – Szépirás Kiadó. Miskolc-Szolnok. 2002. 305 old.

Szoós Rezsóné: Tokod. Press Publica Kiadó. Bp. 2000. 128 old.

Szegedi Julianna Mónika: A tarjáni óvoda története. Kiadja a Benedek Elek Pedagógiai Főiskolai Kar. Sopron. 2001. 54 old.

Szlovákiai magyar ki kikocsoda. Főszerk.: *Balázs F. Attila*. AB-ART Kiadó. Pozsony. 2001. 311 old.

Takács András: Csallóközi néptáncok. *Koncsol László*. Csallóközi Kiskönyvtár. Kalligram Könyvkiadó 2000. 181 old.

Tardos sportja. Összeáll.: *Motil László*. *Tardos helytörténeti füzetek* 1. Önkormányzat, Tardos. 2001. 133 old.

A tanügyigazgatás története Magyarországon a felvilágosodás korától napjainkig című tudományos konferencia előadásai. Szerk.: *Kiss Vendel*. Kiadja a Tatabányai Múzeum. Tatabánya, 2001. 118 old.

Tardoson, a téren és a pázsiton. Tardosi szlovák balladák, dalok és imák. Összegyűjtötte, válogatta és szerk.: *Varga Rózsá*. Argumentum – Önkormányzat – Szlovák Nemzetiségi Önkormányzat. Bp.-Tardos. 2000. 361 old.

A tatai Szent Kereszt Plébániatemplom két-százötven éves évfordulójára rendezett ünnepség előadásai. Szerk.: *Haraszti Mihály*. Kiadja a KESZ Tatai Szervezete. Tata, 2002. 54 old. *Dr. Pápay La-*

jos: Ajánlás; *Fülöp Éva*: A tatai plébániatemplom kegyurai 1784-ig; *Kövesdi Mónika*: A Nagytemplom szakrális berendezése; *Haraszi Mihály*: A tatai Szent Kereszt Plébániatemplom építésének és titulásváltásának művelődéstörténeti háttere.

Tata katonái, 1869–1999. Szerk.: *Bártfai Ilona*. Kiadja a Tata Helyőrség Nyugállományúak Klubja. Tata, 2001. 413 old.

Tatabánya, anno: képek a régi Tatabányáról. Írta és szerk.: *Fűrészné Molnár Anikó*. Fotó: *Dallos István*. Megyei Múzeum. Tatabánya, 2001. 175 old.

Tát története: kezdetektől 2000-ig. Szerk.: *Bárdos István*. Önkormányzat. 2000. 279 old.

Terézváros Budapest szívében, 2. Terézvárosi Művelődési Közalapítvány. Bp. 2001. 300 old.

Tizenöt éves a Kőrösi Csoma Sándor Általános Iskola. Kiadja az Iskola. Tatabánya, 2000. 87 old.

A tudós, könyvtáralapító, kultúraközvetítő Kultsár István. Előszót írta, sajtó alá rendezte: *Hídvégi Violetta*. *Castrum* könyvek, 8. Komárom-Esztergom Megye Önkormányzat – Kernstok Károly Művészeti Alapítvány, 2001. 272 old.

Varsányiné Juhász Katalin: Esztergom képekben, régen és ma. Kati és Heike Fotóstúdió Kft. Esztergom. 2000. 80 old.

Vasi Szemle. A Vas Megyei Közgyűlés tudományos és Kulturális folyóirata. Szombathely, 2002. 5. 551–696. old. – A tartalomról: *Kovács Sándor Iván*: Wathay Ferenc (1568-1609?); *Bárdossy Péter*: A Vas vármegye Bárdossy-család története; *Voigt Vilmos*: Mióta számít a népek és kultúrák hazájának?; *Andrásfalvy Bertalan*: A néphagyomány és a gyermek; *Horváth Sándor*: Etnikus sajátosságok, kölcsönhatások és/vagy pannon típus; *Tamás Endre*: A hallei orvosi diploma története; *Kövért István*: Egyháziügyi jelentések Vas megyéből, 1952-1958.; *Hendé Tamás*: Háború és forradalom között – Interjú dr. Sill Aba Ferencel; *Donát Ármán*: Egyháziak kálváriája Vas megyében; *Szabó A.*

Ferenc: 56-os Akadémia Vas megyében (A gyilkosokat néven kell nevezni); *Fráter Zoltán*: „Végtére hazatérek Csöngére” (A Weöres Sándor-kiállítás megnyitása, Csöngé).

Vág-Duna-Ipoly Euroregion = Euroregion-Vah-Duna-Ipel’ = Vág-Duna-Ipoly Eurorégió. Fel. szerk.: *Benkő Ferenc* és mások. Kiadja a Vág-Duna-Ipoly Eurorégió. Tatabánya, 2001. 183 old.

Városunk. Budapesti Honismereti Híradó. Fel. szerk. *Gábrriel Tibor*. Kiadja a Budapesti Honismereti Társaság. 2002. 3. sz. 12 old. – *G. T.*: Régiségek a határon (Műkincsek csempészéséről); *Bolla Dezső*: Emlékmű vándorúton – Pest legrégebbi köztéri szobra; *Sz. M.*: Pesti építkezések állomásai (történelmi tablók a Millenniumi Földalatti Vasút állomásain); *T. J.*: A Tájak – Korok – Múzeumok mozgalom negyedszázados jubileuma; *Gábrriel Tibor*: Allandó szimbiozisban (az Iparművészeti Múzeumról); *Gábrriel Tibor*: Véleményük mérvadó (a Szépművészeti Múzeumról); *Gärtner Vilmos*: Határon túliak (a Lánchíd Kör) táborában; *Gábrriel Tibor*: Bizalom szükséges – Aukciótól a fekete piacig; *Exkluzív galéria* (a Polgár Galéria és Aukciós-házról); *Zászlóshajó* a régiség-tengeren (műkincsek a zálogházakban); *Gönczi Ábrmus*: Képeslap kiállítás a Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjteményben

Velencei tó – Vértes üdülőkörzet. KSH Fejér és Komárom-Esztergom Megyei Igazgatósága. Tatabánya, 2001. 83 old.

Vizeink krónikája. A magyar vízgazdálkodás története. Szerk.: *Fejér László*. Vízügyi Múzeum, Levéltár és Könyvgyűjtemény. Bp. 2001. 307 old.

Wagenhoffer Vilmos: Fejezetek Esztergom-Kertváros történetéből. Kiadja a Részönkormányzat, Esztergom. 2001. 319 old.

Wagenhoffer Vilmos: Úny község története. Önkormányzat. 200. 390 old.

A Bethlen Gábor Alapítvány (Bp. V. Károly krt. 5.) az 1996-ban elfogadott adózási törvény értelmében a 2001. évi állampolgári adó 1 %-ából 168 029 Ft támogatást kapott, amit a Bethlen-díj átadására szervezett ünnepség költségeire, valamint az alapító okiratban megfogalmazott célokra fordítottak. Az Alapítvány köszönetet mond mindazoknak, akik támogatásukkal segítettek munkáját.

* * *

A Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület (1011 Bp. I. Corvin tér 8.) az 1996-ban elfogadott adózási törvény értelmében a 2001. évi állampolgári adó 1 %-ából 109 617 Ft támogatást kapott. A felajánlott összeget az Egyesület működési költségeihez, valamint Lakatos Demeter (1911–1974) csángó költő összegyűjtött versei megjelentetésének költségeihez használtuk fel. Egyesületünk köszönetet mond mindazoknak, akik felajánlásukkal hozzájárultak a moldvai csángómagyarok értékeinek széles körű megismertetése érdekében végzett munkánkhoz.

A 2002. évfolyam tartalomjegyzéke

Balassa Iván: Sárospataki éveim (1956–1961) 3/24

Bencze Géza: A polgári választási rendszer kialakulása és első időszaka Magyarországon (1848–1949) 2/3

Csorba Csaba: Zempléni váraink 3/10

Hegyessy Gábor: A zempléni tájak természeti értékei 3/6

Janó Ákos: Két évtized a Rákócziak sárospataki múzeumának szolgálatában 3/27

Kalló Lászlóné: A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Honismereti Egyesület 3/22

Kossuth Lajos levele dr. Hornyai Bélához Sátoralja-Ujhelybe 3/39

Kováts Dániel: Zemplén művelődéstörténeti öröksége 3/14

Kováts Dénesné Pók Judit: Választási küzdelmek a reformkori Szabolcs megyében 2/10

Szamosölggyi Péter: Sátoraljaújhely és vidéke 3/3

AZ OLVASÁS ÉVE

Bárcziné Bozó Mária: „A jó könyv hozzásegít a belső harmónia megtalálásához” 2/34

Fodor Péter: Értékmentés és értékörzés a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban 2/16

Gereben Ferenc: A magyar olvasáskultúra jelenlegi helyzete – határon innen és túl 2/20

Grétsy László: Anyanyelvünk ezer arca 2/23

Hideg Zoltán: Mely könyvek és miként szerették meg velem szülőföldem, lakóhelyem történelmét, népét, táji-természeti világát? 2/33

Kováts Dániel: Gondolatok a honismereti könyvek olvasásáról 2/29

ÉVFORDULÓK

Barna Gábor: Százötven éve született Kálmány Lajos 6/15

Barsi Ernő: Emlékezés a 125 esztendeje született Kis Jankó Borira 1/3

Bényei Miklós: A Kossuth-kultusz kezdetei Debrecenben (1848–1861) 5/16

Dankó Imre: A debreceni nyomda 440 éves emlékünnepe 2/38

Góg Imre: Száz éve hunyt el Péch József, a magyar vízrajzi szolgálat megalapítója 5/24

Hála József: Százhuszonöt éve született báró Nopcsa Ferenc 6/19

Horoáth József dr.: Illyés Gyula és Németh László látogatása Csurgón 6/13

Hegyi Klára: Az 1552. évi török hadjárat 5/3

Juhász Dezső: 125 éve született Gombocz Zoltán 5/22

Kanyar József: Száz esztendeje született Illyés Gyula 6/3

Karacs Zsigmond: Képek a Széchényi Könyvtár alapításának kétszázadik évfordulójához 5/14

Krisztián Béla: Kilencven éve nyílt meg a Pécsi Jézus Társasági Katolikus Főgimnázium 6/30

Móser Zoltán: Illyés Gyuláról és Kodály Zoltánról 6/11

Petercsák Tivadar: Az egri vár kultusza 5/7

Rudasné Bajcsay Mária – Szalay Olga: Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtése 6/8

Sebestyén Kálmán: Emlékezés Kelemen Lajosra, Erdély nagy magyar történettudósára 6/17

Sebestyén Kálmán: Mikó Imre nemzetiségpolitikusra emlékezve 2/40

Sebestyén Kálmán: Százéves a kolozsvári Mátyás király szobor 6/22

S. Turcsányi Ildikó: 450 éves a békési Szegedi Kis István Gimnázium 2/36

Szalay Olga – Rudasné Bajcsay Mária: Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtése 6/8

Szemkeő Endre: Jankó János halálának századik évfordulójára 6/26

Tolnay Gábor: Csikós Tóth András 6/28

Tóth József dr.: 25 éves a Tájak-Korok-Múzeumok mozgalma 6/32

Vas Kinga: A tudomány mártírja. Emlékezés Tarisznyás Márton néprajzkutatóra 1/6

Viga Gyula: Bodgál Ferenc negyven éve 2/42

Vörös Attila: Emlékeim a száz éve született Szombathy Viktorról 4/30

ISKOLA ÉS HONISMERET

Csorba Csaba: A hon- és népismeret előzményei és tanulságai 2/48

Dienes Dénes: A honismeret a lelkészképzésben a Sárospataki Református Teológiai Akadémián 3/34

Fehér Zoltán: A folklór a kerettantervben és az iskolai gyakorlatban 6/36

Gomola Lászlóné – Mátyók Sándorné: A hagyományörzés szerepe az óvodai munkában 5/32

Károlyi Attila: Helytörténeti nevelés a szegedi piarista gimnáziumban 1/15

Kiss Gábor: Honismeret és természetvédelem az erdei iskolában 1/18

Kováts Dániel: Felső-Magyarország várai multi-médiás programon 1/21

Marjanucz László: A honismereti oktatás helye a tanárképzésben 2/53

Mátyók Sándorné – Gomola Lászlóné: A hagyományörzés szerepe az óvodai munkában 5/32

Molnár János: A honismeret oktatása az Eötvös József Főiskola képzési rendszerében 2/57

Morvay Péter: A néprajzi gyűjtés kisiskolája 5/26

Pintér Gábor: A katolikus felsőoktatási intézmények és a helytörténet 3/36

Szabó Zoltán: Sárospataki törekvések a falu szolgálatában 6/33

Tálas István: Néprajz és középiskola I. 1/12

Tálas István: Néprajz és középiskola II. 2/45

Tálas István: Néprajz és középiskola III. 3/32

Tóth Béla: Az egyházi, állami és községi iskolák levéltári forrásai 2/60

Vargáné Nagyfalusi Katalin: „Játsszunk most együtt!” Honismereti tábor gyermekeknek Apátfalván 6/39

EMLÉKEZZÜNK

Bagu Balázs – Baráté Béla: „Nagyon messze Oroszföldön fogságot töltöttem” Levél a fogságból 4/36

Boldizsár Zeyk Imre: Honvédsírok nyomában Tordaszentlászlón és környékén 3/84

Fehér Zoltán: Életutak Bács-Kiskun megyében 5/40

Fehér Zoltán: Kutya világ, szűk esztendő, de ránk szakadt mind a kettő! Részlet egy bátyai paraszti önéletrészből 4/32

Józsa László: Ciszterci emlékünnepe Kun-szentmártonban 6/71

Herner Jánosné Maros Anna: A háború alatti és a háború utáni szenvedéseim és félelmeim 4/33

Lukács László: A búcsi leventék emlékére 4/52

Tankó Gyula: Felejtünk emberek, felejtünk... Naplótöredékek 4/38

Zala Simon Tibor: Sortűz Tiszakécskén, '56. október 26. Beszélgetés Lovas Lászlóval, a tiszakécskei Honismereti Kör vezetőjével 5/38

HAGYOMÁNY

Balassa Iván: A gömői magyarság néprajzi kutatása 4/18

Bogyai Katalin: Sárospatak zenei életének múltjából. Beszélgetés Barsi Ernővel, Farkas Ferencsel, Földházy Istvánnal, Harsányi Istvánnal, Szabó Ernővel és Újszászy Kálmánnal 4/7

Demeter Zsófia: Batthyány Lajos és a reformkor üstökös csillagai 4/3

Edelényi Adél: Hiedelem-elemek a templomos mondákban 2/68

Fekete Árpád: Szovátafürdő története 2/66

Guoth Zsuzsanna: Luthár Ádám emlékezete 4/23

Hangodi László: Szigligeti honvédek az 1848/49-es szabadságharcban 1/26

Kondor Endre: A mi szabadságunkért – a ti szabadságotokért! A szabadságharc lengyel légiója 1/29

Kriza Ildikó: Az Érdi Bukovinai Székely Népdal-kör 6/68

Lázár Katalin: Kossuth Lajos a dalszövegekben 6/49

Lele József ifj.: Tápaiak a berlini VII-en 5/49

Lele József ifj.: Tápé „világörökségei” 4/28

Lukács László: Ha még egyszer azt üzeni... Kossuth Lajos a magyar néphagyományban 3/40

Mesterházy Károly: Emlékeim László Gyula 4/20

Miklósi-Sikes Csaba: A sümegi római katolikus temető 2/74

Miklós Péter: Az apátfalvi plébános jelentése 1849 januárjából 1/27

Petersák Tivadar: A hagyományos paraszti erdőbirtoklás formái Magyarországon 1/23

Péter László: Csongrád megye irodalmi öröksége 4/12

Romhányi András: Deáki 2/64

Sebestyén Kálmán: Három színiévad a Kolozsvári Nemzeti Színháznál. Beszélgetés Páka Jolán budapesti operaénekesnővel 5/44

Sebestyén Sándor: Ki volt a „hét cinkota magyar”? 6/62

Selmezy Kovács Attila: Kossuth Lajos emléke a népművészetben 6/57

Tarcai Béla: Miskolc két házieszrede 3/54

Tóth Arnold: Tájházak Borsod-Abauj-Zemplén megyében 3/50

Tusnád László: A szépiró Kossuth Lajos 6/42

Újváry Zoltán: Kossuth Lajos a népdalokban 3/46

SORSKÉRDÉSEK

Gazda József: Süllyedő szigetek. A Kárpát-medence magyar szórványairól 1/31

TERMÉS

Alabán Péter: Gazdálkodás és társadalom Domaházán a XIX. század második felétől az első világháborúig 5/65

Ács Zolt: Kőváry László (1819–1907) 4/59

Bajka Zoltánné Fejér Katalin: Szülőfalum, Tatrang 4/77

Balogh Mihály: A Felső-Kiskunság műveltségi viszonyai. Egyház, iskola, írásbeliség a reformációtól a XVIII. század végéig 1/52

Bánkiné Molnár Erzsébet: A Jászkun Kerület közigazgatása, társadalma, életmódja 1/58

Bencsik János: Tokaj 1869-es népességösszeírásának tanulságai 3/78

Benke György: Kazinczy Ferenc bibliája 3/57

Faragó József: Moldvai csángómagyar folklórkutatásaim 5/53

Fehér József: Az erdőbényei Kossuth-szobor 3/71

Fehér József: Kossuth Lajos szobra Sátoraljaúj hely főterén 3/71

Gábrriel András: Aranyosszék magyarsága 4/71

Halász Péter: A személyiség szerepe a honismereti munkában 6/84

Harangozó Imre: „Zengd magyar nemzetünk, Szent László szentségét...” Megújult Gelence ősi temploma 5/56

Huszár János: Pápa tűzrendészeti szabályai 1822–1823-ból 1/70

Keszeg Vilmos: A szüret mítosza: aranyosszéki szüreti felvételek 5/61

Kováts Dezső dr.: Kossuth Lajos herbárium 3/65

Kun Ferenc: Alkotmány, szabadság, függetlenség. Beszélgetés Pálmány Bélával, az 1848/49-es szabadságharc politikusainak életrajzát feltáró könyv szerzőjével 4/63

Molnár András: Deák Ferenc Kehidája 1/64

Mónus Imre: A hajdúnánási Kossuth-szobor története 3/72

Reznák Erzsébet: Kossuth, az emigráció szervezője 6/77

Sas Péter: A kolozsvári Szent Mihály templom gótikus ajtókopogatójának sorsa 1/63

Sárkány Viola: Beöthy Ödön (1796–1854) 4/53

Sibalszky Zoltán dr.: Adatok a lengyel légió részvételéhez a szabadságharcban 4/68

Somogyi Gábor: Amikor Andrassy Gyula lobbizott 4/70

Szénássy Zoltán dr.: Kossuth és Komárom 3/60

Szőcs Lajos: Knop Vencel Korondon 6/81

Tóth László dr.: Kerekes Simon kolozsvári csizmadialeány vándorútja és megfigyelései 1/74

Vasvári Zoltán: Tromfot tromfial út a magyar. Kártyázási szokások a Somogy megyei Balatonendrén XX. században 4/83

EMLÉKHELYEK

Romhányi András: Agyagfalva 6/87

Romhányi András: Lelesz 5/51

Romhányi András: A Vereckei-hágó 1/81

TÁRLAT

Vitéz Ferenc: Sorskérdések Holló László festészetében 2/77

A HONISMERET FORRÁSAI

Gulya István: Az Istvánffy Gyula Honismereti Gyűjtőpályázat 3/93

Kiss Endre József: Kossuth-irodalom a Sárospataki Nagykönyvtárban 3/86

Ravasz Éva dr.: Komárom vármegye közgyűlésének jegyzőkönyvei – Nyitrán 4/100

KILÁTÓ

Faragó József: Kádár Kata balladájának kínai változata időszámításunk második-harmadik századában 3/80

Galamboz Sándor: Egy német város újságai 1848/1849-es szabadságharcunkról 4/95

Lukács László: A Duna forrásainál. Számvetés Donaueschingenben 1/83

Udvarhelyi Olivér: Magyar emlékek Lordes-ban 4/98

FÓRUM

Sebestyén Kálmán: Körösfő évszázadai. Megjegyzések egy kalotaszegi monográfia margójára 1/88

PÁLYÁZAT

A XXVII. (2002.) Országos Néprajzi Gyűjtőpályázat eredményjegyzéke 6/108

KRÓNIKA

Barna Gábor: Búcsúbeszéd Bellon Tibor ravatalánál 6/107

Bartha Éva: Közhasznú beszámoló a Honismereti Szövetség 2001. évi szakmai tevékenységéről 2/92

Bartha Éva: A Honismereti Szövetség közhasznú civil szervezet 2001. évi gazdálkodása 2/94

Báli Péterné: Dunakanyar népművészeti verseny Sződligeten 1/104

Bencsik János: Gémes Balázs (1939–2002) 5/74

Bogdán Lajos: Emlékezés és szoboravatás Szegeden, Kálmány Lajos születésének 150. évfordulóján 6/101

Bogdán Lajos: Emléktábla avatás Mindszenten 1/103

Bolla Dezső: A Honismereti Szövetség Felügyelő Bizottságának jelentése a Szövetség 2001. évi munkájáról 2/97

Bolla Dezső: Kertész Tibor (1930–2002) 2/98

Cseh Balázs: A katonai hagyományörzés napjainkban 2/86

Csorba Csaba: Dankó Imre 80 éves 1/91

Csorba Csaba: Emlékezés Bóna István régészprofesszorra 1/106

Dániel Erzsébet: Elment a Garam-menti krónika 5/77

Debreczeni-Droppán Béla: Debreczeni Márton Emlékünnep Magyargyerőmonostoron 6/102

Dukrét Géza: Partiumi konferencia Kaplonyban 1/94

Fehér József: Kossuth a helytörténeti kutatásban 6/93

Fehér József: A Magyar Nyelv Múzeumának terve Széphalmon 3/96

Fuchszné Benák Katalin: A Kárpát-medence Mindszentjeinek bemutatkozása a Magyarok Házában 1/102

Galambos Sándor: Várostörténeti vetélkedő Nyíregyházán 2/88 *Gábrriel Tibor*:

Győri János: Selmeczi Kovács Attila 60. évére 6/90

F. Bodó Imre: Leskó László író-újságíró emléktáblájánál 4/111

Göröcsné Simonyi Edit: Hogyan ápoljuk a múlt emlékeit Jászkiséren? 1/100

Halász Péter: Egyesztendő a Kossuth Rádió honismereti műsora 6/95

Halász Péter: Honismereti kiadványszerkesztők X. Országos Konferenciája: Velem, 2002. május 3-5. 4/108

Halász Péter: Kanyar József Bethlen Gábor díja 1/90

Halász Péter: Ujváry Zoltán köszöntése 2/84

A Honismereti Akadémia kitüntetettjei 4/104

Kalló Lászlóné – Csorba Csaba: Kossuth Lajos szerepe a nemzetévtőlás folyamatában 6/92

Kanyar József: A XXX. Honismereti Akadémia megnyitója 4/102

Kanyar József: Dr. Rédey Pál (1923–2002) 5/73

Kanyar József: Töltési Imre 85. születésnapjára 2/83

Kele József: Miklya Jenő (1927–2002) 2/90

Kerékyártó Mihály: A XXII. Ózdi Honismereti Pályázat eredménye 5/71

Kerékyártó Mihály: Kiosztották a Pro Gömör-díjat 6/103

Kerékyártó Mihály: Az Ózdi Városi Múzeum 1/105

Kerékyártó Mihály: Pétery Miklós hazatérése 4/110

Koczó József dr.: Emléktábla Boronkay Lajosnak, Kossuth honti kormánybiztosának 3/103

Kováts Dániel: Balassa Iván (1917–2002) 6/105

Kováts Dániel: Búcsú Nagy Gézátlól 5/76

Kökényesi Nikoletta: A Miskolci Akadémiai Bizottság székházának címere, emléktáblái 3/104

Rémias Szabolcs: Borsod-Abaúj-Zemplén megye V. Honismereti Táborára 2/88

Székely András Bertalan: Honismeret, határok nélkül – másodszer 1/96

Székely András Bertalan: Honismeret – ismét a határok felett 6/99

Szöllősy Tibor dr.: Komáromy András emlékkonferencia Tiszapéterfalván 5/72

Tamás Edit: Kossuth utóélete 6/93

Tatár Etelka: Kossuth-év Amerikában 6/98

Titkos Sándorné: Borsod-Abaúj-Zemplén megyei honismereti diáktáborok 3/98

Varga Gábor dr.: Dr. Papp János (1928–2002) 3/106

Varga Gábor dr.: Tanulmányút Kossuth zempléni emlékhelyein 5/70

Zsámboki Árpád: Sikeres regionális nap Körömmenden 1/98

PÁLYÁZATOK

Fővárosi forrásgyűjtés 3/100

Jankovics Marcell: Illyés Gyula – kultúránk új évezredében 2/118

A Magyar Nemzeti Múzeum és a Honismereti Szövetség „A tudás forrásai” címmel 2001–2002. Évre kiírt helytörténeti pályázatának díjazottjai 4/107

Pályázat Deák Dénes-ösztöndíjra 3/56

KÖNYVESPOLC

Acta Papensia. A Dunántúli Református Egyházkerület új folyóirata (*Demeter Zsófia*) 4/116

Alabán Péter: Csontos György – Vass Tibor: Ózdi munkáskolóniák (1861–1970) 3/110

Anzik Albert: Sárközújlak története (*Dankó Imre*) 2/101

Ág Tibor: Csináltassunk hírharangot (*Móser Zoltán*) 3/113

Bakk Pál: Szentkatolnai krónika (*Gazda József*) 4/115

Balogh Lajos: Gyurácz Ferenc: Bük 5/85

Barsi Ernő: Daloló Bükkalja (*Dr. Lanczendorfer Zsuzsanna*) 5/92

Bánkiné Molnár Erzsébet: Jászkunok a XVIII. században (*Urbán Miklósné*) 6/114

Botlik József: Egestas Subcarpathica (*Viga Gyula*) 1/110

Botlik József: Gát (*Viga Gyula*) 3/108

Bujdosó Zoltán – Kerényi Attila: Kormány Gyula: A Rétköz földrajza – a kistáj gazdaságának természeti- és társadalomföldrajzi alapja 5/80

Csontos György – Vass Tibor: Ózdi munkáskolóniák (1861–1970) (*Alabán Péter*) 3/110

Csorba Csaba: Öcsöd nagyközség oklevelei és fontosabb iratai (1297–1738) 5/87

Dankó Imre: Anzik Albert: Sárközújlak története 2/101

Dankó Imre: Grin Igor (szerk.): A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 21. 3/109

Dankó Imre: Túri Róbert: Esztergom megye néprajzi bibliográfiája 4/115

A Debreceni Egyetem Néprajzi Intézetének folyóirata (*Halász Péter*) 2/104

Demeter Zsófia: Acta Papensia. A Dunántúli Református Egyházkerület új folyóirata 4/116

Dobos Gyula: A Perczelek története (*Dr. Krisztián Béla*) 5/79

Doctrina et Pietas. Tanulmányok a 70 esztendőös Barcza József tiszteletére (*Gazdag István*) 5/83

Fehér Zoltán: Móser Zoltán: Az ősök udvarában 1/111

Fejér László (szerk.): Vizeink Krónikája (*Károlyi Judit*) 5/84

Fekete Imre: Dr. Mándics Mihály: Csávoly az évezredben 2/105

Gazda József: Bakk Pál: Szentkatolnai krónika 4/115

Gazdag István: Doctrina et Pietas. Tanulmányok a 70 esztendőös Barcza József tiszteletére 5/83

Gaucsik István: Szénássy Árpád: A népi élelmiszerelőállításról az ipari feldolgozásig Komárom megyében 1945-ig 5/89

Gazdag István: A makfalvi Dósa nemzetségi százsági ágának válogatott levelezése és fontosabb iratai 1955-1999. 6/113

Göcsei Imre: A szögesdrót miatt (egy hadifogoly naplójából) (*Kozma Huba*) 3/111

Grin Igor (szerk.): A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 21. (*Dankó Imre*) 3/109

G. Tóth Ilona: Az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc szegedi dokumentumai a Csongrád Megyei Levéltárban (*Miklós Péter*) 5/79

Gyurácz Ferenc: Bük (*Balogh Lajos*) 5/85

A Hajdúdorogi Főesperesi Levéltár iratainak lajstroma és mutatója (*Földvári Sándor*) 5/87

Halász Péter: A Debreceni Egyetem Néprajzi Intézetének folyóirata 2/104

Halász Péter: Harangozó Imre: Elmentem a Szent Están templomába 3/114

Harangozó Imre: Elmentem a Szent Están templomába (*Halász Péter*) 3/114

Kalocsai Péter – Molnár József: „Balra tarts, jobbra előzz!” Magyarország városi közlekedése régi képeslapokon (*Tóth Kálmán*) 5/89

Kalotaszeg bibliográfiája és kutatása (*Sebestyén Kálmán*) 2/99

Katona István: A Kalocsai érseki egyház története I. (*Körmendi Tamás*) 5/82

Kápolnai Iván – Szlovák Sándor: Képviselőválasztások és képviselők a mezőkövesdi térségben, 1848-2001 (*Villám Judit*) 2/100

Károlyi Judit: Fejér László (szerk.): Vizeink Krónikája 5/84

Kerékgyártó Imréné dr.: Kubassek János dr.: Jeles világgárók nyomdokain 3/112

Kerényi Attila – Bujdosó Zoltán: Kormány Gyula: A Rétköz földrajza – a kistáj gazdaságának természeti- és társadalomföldrajzi alapja 5/80

Kolozs Barnabásné: Veszprémi Szemle. Várostarténeti folyóirat 5/90

Kormány Gyula: A Rétköz földrajza – a kistáj gazdaságának természeti- és társadalomföldrajzi alapja (*Kerényi Attila – Bujdosó Zoltán*) 5/80

Kozma Huba: Göcsei Imre: A szögesdrót miatt (egy hadifogoly naplójából) 3/111

Körmendi Tamás: Katona István: A Kalocsai érseki egyház története I. 5/82

Krisztián Béla dr.: Dobos Gyula: A Perczelek története 5/79

Krisztián Béla dr.: Nagy László: Egy szablyás magyar úr Genfben. A sokarcú Bocskai István 4/113

Krisztián Béla dr.: Dr. János Kubassek: Hungarian Hermit of the Himalaya – Körösi Csoma Sándor élete angolul 2/103

Kubassek, János dr.: Hungarian Hermit of the Himalaya – Körösi Csoma Sándor élete angolul (*Krisztián Béla*) 2/103

Kubassek János dr.: Jeles világgárók nyomdokain (*Dr. Kerékgyártó Imréné*) 3/112

Lanczendorfer Zsuzsanna dr.: Barsi Ernő: Daloló 5/92

László Géza: Szabolcs vármegye 1848/49-ben (*Sípos Ferenc*) 4/114

László Gyula Emlékkönyv (*Móser Zoltán*) 4/113

A makfalvi Dósa nemzetségi százsági ágának válogatott levelezése és fontosabb iratai 1955-1999. (*Gazdag István*) 6/113

Mándics Mihály dr.: Csávoly az évezredben (*Fekete Imre*) 2/105

Máramaros az évszázadok tükrében (*Szöllősy Tibor*) 3/108

Mezősi Katalin: Sisa Béla: A Kárpát-medence fatornyai 5/94

Miklós Péter: G. Tóth Ilona: Az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc szegedi dokumentumai a Csongrád Megyei Levéltárban 5/79

Móser Zoltán: Ág Tibor: Csináltassunk hírhangot 3/113

Móser Zoltán: László Gyula Emlékkönyv 4/113

Móser Zoltán: Az ősök udvarában (*Fehér Zoltán*) 1/111

Nagy László: Egy szablyás magyar úr Genfben. A sokarcú Bocskai István (*Dr. Krisztián Béla*) 4/113

Őcsöd nagyközösgés oklevelei és fontosabb iratai (1297-1738) (*Csorba Csaba*) 5/87

P. Miklós Tamás: A világ egyik legszebb tája (*Tölgyesi József*) 4/117

Püski Sándor: Könyves sors – magyar sors (*Dr. Sipos Csaba*) 6/113

Sebestyén Kálmán: Kalotaszeg bibliográfiája és kutatása 2/99

Dr. Sipos Csaba: Püski Sándor: Könyves sors – magyar sors 6/113

Sípos Ferenc: László Géza. Szabolcs vármegye 1848/49-ben 4/114

Sisa Béla: A Kárpát-medence fatornyai (Mezősi Katalin) 5/94

Szénássy Árpád: A népi élelmiszerelőállításról az ipari feldolgozásig Komárom megyében 1945-ig (Gaucsik István) 5/89

Szöllősy Tibor dr.: Máramaros az évszázadok tükrében 3/108

Tapolcai életrajzi lexikon (Tölgyesi József) 6/115

Tóth Dezső: Veszprém megyei lexikonok 5/81

Tóth Kálmán: Kalocsai Péter – Molnár József: „Balra tarts, jobbra előzz!” Magyarország városi közlekedése régi képeslapokon 5/89

Tölgyesi József: P. Miklós Tamás: A világ egyik legszebb tája 4/117

Tölgyesi József: Tapolcai életrajzi lexikon 6/115

Túri Róbert: Esztergom megye néprajzi bibliográfiája (Dankó Imre) 4/115

Urbán Miklósné: Bánkiné Molnár Erzsébet: Jászkunok a XVIII. században 6/114

Veszprémi Szemle. Várostartó történeti folyóirat (Kolozs Barnabásné) 5/90

Veszprém megyei lexikonok (Tóth Dezső) 5/81

Viga Gyula: Botlik József: Egestas Subcarpathica 1/110

Viga Gyula: Botlik József: Gát 3/108

Villám Judit: Kápolnai Iván – Szlovák Sándor: Képviselőválasztások és képviselők a mezőkövesdi térségben, 1848–2001 2/100

HÍREK

Kerekgyártó Mihály: Száz éve szentelték fel az ózdi evangélikus templomot 4/101

Halász Péter Köszöntjük a *Múltunk emlékei* címmel indult új, felvidéki honismereti, műemlékvédelmi folyóiratot 5/B/3

Megjelent a Csángóföld térképe 5/123

Új közgyűjtemény Balassagyarmaton 4/94

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA

2/106; 3/116; 4/118; 5/96; 6/116.

HONISMERETI ÉVFORDULÓNAPTÁR

Honismereti évfordulónaptár 5/98

MEGRENDELŐLAP

Megrendelem a HONISMERET című folyóiratot ..... példányban.
Az előfizetési csekket az alábbi címre kérem:

Név: ..... irányítószám: .....

Cím: .....

Az előfizetés díja egy évre: 1056,- Ft
fél évre: 528,- Ft

A megrendelőlapot kérjük a Honismereti Szövetség címére visszaküldeni:

1370 Budapest, Pf. 364.

Tel./fax: 327-77-61

Dátum: .....

.....
aláírás

Jankó János néprajzkutató

200,- Ft

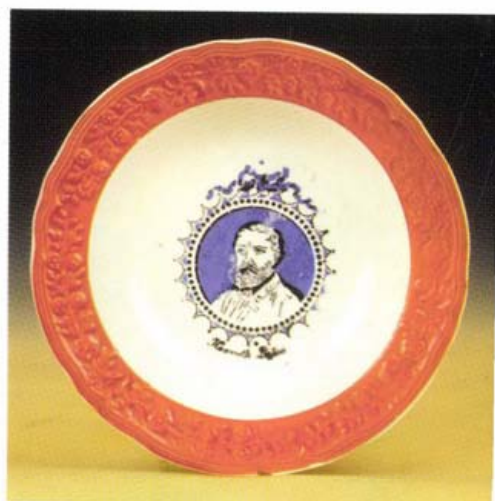
Kossuth Lajos emléke a népművészetben (Selmeczi Kovács Attila írásához)

Díztányér, XIX. század vége. Iklad, Pest megye. Petőfi Múzeum, Aszód

Feliratos tál, 1860-as évek. Lipppa,
Temes megye. Népraizi Múzeum

Keménycserép tányér. Sárköz,
Temes megye. Népraizi Múzeum